চাহ বাগিচাৰ জাতি-জনজাতি

অ. সা. স.
TASA

সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভা

৯৮৯

চাহ বাগিচাৰ জাতি-জনজাতি

চাহ বাগিচাৰ জাতি-জনজাতি

শ্ৰীদেউৰাম তাছা

১৯৮৬
অসম সাহিত্য সভা
চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন : যোৰহাট-৭৮৫০০১

CHĀH BĀGICHĀR JĀTI-JANAJĀTI : a collection of socio-economical-cultural narration on the various tea-tribes of Assam, written by Shri Dewram Tasa, M A and published by Prof. Amal Rajkhowa, General Secretary, Asam Sahitya Sabha, Chandrakanta Handique Bhavan, Jorhat-785001, 1986.
Price : Rs. 20·00

©
অসম সাহিত্য সভা

প্ৰথম প্ৰকাশ ঃ ১৯৮৬ খ্ৰীঃ

প্ৰকাশক
শ্ৰীঅমল ৰাজখোৱা
প্ৰধান সম্পাদক
অসম সাহিত্য সভা
চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন
যোৰহাট-৭৮৫০০১

মূল্য ঃ ২০·০০ টকা

বেটুপাত
দি ছেটাৰ্ছ, যোৰহাট

মুদ্ৰক
পূৰ্বদেশ মুদ্ৰণ
ৰিহাবাৰী
গুৱাহাটী-৭৮১০০৮

প্ৰধান সম্পাদকৰ একাষাৰ

প্ৰায় ডুশবছৰৰ আগেয়েই 'চল মিনি আসাম যাব' বুলি কোনোবা দালালৰ প্ৰৰোচনাতেই হওক বা সুখৰ সন্ধান বিচাৰিয়েই হওক অসমত প্ৰৱেশ কৰা চাহ বাগিছাত কাম কৰিবলৈ ভাৰতৰ বিভিন্ন অঞ্চলৰপৰা অহা লোকসকলক আমি চাহ মজদুৰ বা চাহ শ্ৰমিক অথবা চাহ বাগিছাৰ অসমীয়া বুলি আখ্যা দিওঁ। সামগ্ৰিকভাৱে এই আখ্যা দিলেও চাহ মজদুৰসকল যে এটা সম্প্ৰদায়ৰ নহয় আৰু গোষ্ঠীভেদে যে সামাজিক জীৱন-নিৰ্বাহৰ পদ্ধতি, ৰুচি-অভিৰুচিৰ পাৰ্থক্য, পূজা-পাৰ্বণ আৰু নীতি-নিয়মৰ বিভিন্নতা আছে ; এই সম্পৰ্কে আমাৰ ভাষাত কোনো পুথি নাই। জাতিতত্ত্ব সম্পৰ্কীয় আলোচনা গ্ৰন্থ আৰু পৰিচয়মূলক গ্ৰন্থই বৃহৎ জনগোষ্ঠীৰ গৱেষণাৰ বাট মুকলি কৰে—এই অভাৱো আমি বাৰুকৈয়ে অনুভৱ কৰি আহিছোঁ। অসম সাহিত্য সভাই এনে এখন গৱেষণাৰ সন্ধানী পুথি ৰচনা কৰিবলৈ বিশিষ্ট সাহিত্যিক আৰু সমাজকৰ্মী শ্ৰীদেউৰাম তাছা এম, এক অনুৰোধ জনাইছিল। ১৯৮৪-৮৫ বছৰৰ প্ৰকাশন-সমিতিয়ে গ্ৰন্থখন ছপাৰ বাবে গ্ৰহণ কৰিছিল যদিও আনিবাৰ্য কাৰণত প্ৰকাশ কৰিব পৰা নহ'ল। এই বছৰৰ প্ৰকাশন-সমিতিয়ে গ্ৰন্থখনৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰি প্ৰথম পৰ্যায়তেই ছপাৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰে।

লেখক শ্ৰীদেউৰাম তাছাৰ এইখন তেখেতৰ পৰিশ্ৰমৰ মাজেদি লেখা গ্ৰন্থ। অসমৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰত থকা বাগিছাসমূহত ভ্ৰমণ কৰি, তাত কাম কৰা জাতি-জনজাতিসমূহৰ সামাজিক জীৱন-পদ্ধতি অধ্যয়ন কৰি অভিজ্ঞতা সম্পন্নতাৰে এই গ্ৰন্থ লেখা হৈছে। বিভিন্ন গোষ্ঠীৰ জীৱন-পদ্ধতি আলোচনা কৰাৰ বাবে আৰু নতুন তথ্যৰ সন্ধান দিবৰ বাবে গ্ৰন্থখন গৱেষণাৰ হাত-পুথি হ'ব পাৰিব বুলি আমাৰ ধাৰণা। গৱেষক, অনুসন্ধানকাৰী আৰু অধ্যয়নকাৰীয়ে এই গ্ৰন্থৰপৰা কিছু উপকাৰ পালেই গ্ৰন্থকাৰ আৰু অসম সাহিত্য সভাৰ সাৰ্থকতা প্ৰকাশ পাব বুলি ভাৱো। অসম সাহিত্য সভাই ইতিমধ্যে চাহ বাগিছাৰ অসমীয়াসকলৰ বিভিন্ন বিষয়ত ভিত্তি কৰি কেইবাখনো পুথি প্ৰকাশ কৰিছে।

সেইবোৰৰ ভিতৰত—নকুলচন্দ্ৰ ভূঞাৰ 'চাহ বাগিছাৰ বনুৱা', নগেন শইকীয়া সম্পাদিত 'সেউজী পাতৰ মাজে-মাজে', গোলাপ খাউণ্ডৰ 'চাহ বাগিছাৰ অসমীয়া,' ৰুদ্ৰধৰ গোঁহাইৰ 'কৰম পূজা আৰু ঝুমুৰ গীত', সুশীল কুৰ্মীৰ 'চাহ বাগিছাৰ কথা', দেউৰাম তাছাৰ 'চাহ বাগিছাৰ পূজা-পৰৱ', নাৰায়ণ ঘাটোৱাৰৰ 'বনুৱাৰ সাংস্কৃতিক জীৱনত এভুমুকি', দেউৰাম তাছাৰ 'চাহ বনুৱাৰ মাজত প্ৰচলিত সাধু', প্ৰহ্লাদ তাছাৰ 'চাহ-শ্ৰমিক সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখা', সুশীল কুৰ্মীৰ 'অসমীয়া চাহ মজদুৰ সম্প্ৰদায়' উল্লেখযোগ্য। চাহ বাগিছাৰ অসমীয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত অসম সাহিত্য সভাৰ তৰফৰপৰা বনমালী শইকীয়া সোঁৱৰণী ৰচনা প্ৰতিযোগিতাও বছৰি পতা হয়, আৰু শ্ৰেষ্ঠ প্ৰতিযোগীক সভাৰ বছৰেকীয়া সন্মিলনত পুৰস্কাৰ দিয়া হয়।

চাহ বাগিছাৰ জাতি-জনজাতিৰ পাণ্ডুলিপি চাই প্ৰকাশৰ উপযোগী কৰি দিয়া বাবে শ্ৰীচন্দ্ৰকুমাৰ হাজামলৈ শলাগ জ্ঞাপন কৰিলোঁ। শ্ৰীহাজামে এই বিষয়ে দিয়া পৰামৰ্শখিনি আমি গ্ৰন্থত সন্নিবিষ্ট কৰিছোঁ। আহিকাকত চাই দিয়া বাবে সহকাৰী সম্পাদক শ্ৰীপৰন কুমাৰ বৰুৱালৈকো ধন্যবাদ জনালোঁ। গ্ৰন্থখনি ছপাই দিয়া বাবে পূৰ্বদেশ মুদ্ৰণৰ কৰ্মকৰ্তা সকললৈ আৰু বেটুপাতৰ চিত্ৰ অংকণ কৰোঁতা যোৰহাটৰ দি ছেটাৰ্ছলৈকো আমাৰ অন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জনালোঁ।

অসম সাহিত্য সভাৰ কাৰ্য-নিৰ্বাহক সমিতিৰ সদস্য, সাহিত্যিক শ্ৰীদেউৰাম তাছা বৰ্তমান (এই পুথি প্ৰকাশৰ সময়লৈকে) ৰোগ শয্যাত। আমি তেখেতৰ আশু আৰোগ্য কামনা কৰাৰ লগতে সুন্দৰ স্বাস্থ্য আৰু দীৰ্ঘ কৰ্মময় জীৱনো কামনা কৰিলোঁ। ইতি,

ভৱদীয়,

অসম সাহিত্য সভা,
যোৰহাট-৭৮৫০০১॥

অমল ৰাজখোৱা
প্ৰধান সম্পাদক

লেখকৰ একাষাৰ

চাহ বাগিচাৰ জাতি-জনজাতিৰ বিষয়ে পুথি এখন যুগুতাব পাৰিম বুলি কস্মিনকালেও ভবা নাছিলোঁ। কিন্তু পৰিস্থিতিয়ে বাধ্য কৰিলে তেতিয়া, যেতিয়া 'অসমৰ জনজাতি'-শীৰ্ষক পুথিখনৰ পুনৰ্মুদ্ৰণৰ বাবে অসম সাহিত্য সভাৰ কাৰ্য-নিৰ্বাহকৰ এক বৈঠকত ('৭৮) প্ৰশ্ন উত্থাপিত হ'ল। বৃহত্তৰ অসমীয়া জাতি গঠনৰ পথত দায়বদ্ধ থকা চাহ মজদুৰ অসমীয়াসকলক সেয়েহে পুথিখনত সামৰিবলৈও সভাই মত প্ৰকাশ কৰে। এই মত অনুসৰিয়েই সাহিত্য সভাৰ তেতিয়াৰ প্ৰধান সম্পাদক শ্ৰীযুত লীলা গগৈদেৱে অসম সাহিত্য সভাৰ কাৰ্যালয়ৰপৰা ১৬।৫।৭৮ তাৰিখৰ ১৪০ নং পত্ৰ যোগে আমালৈ অনুৰোধ কৰে এই বুলি—

"প্ৰিয় শ্ৰীযুত তাছা,

সম্ভাষণ গ্ৰহণ কৰিব। যোৱা কাৰ্য-নিৰ্বাহক সমিতিৰ অধিবেশনত 'অসমৰ জনজাতি' পুথিখন পুনৰ্মুদ্ৰণ কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত কৰা হৈছে। অসমৰ চাহ মজদুৰসকলৰ মাজত থকা জনজাতিবিলাকৰ (যাৰ লোকসংখ্যা যথেষ্ট) বিষয়ে বুৰঞ্জী, সমাজ, ধৰ্ম, ৰীতি-নীতি, পিন্ধন-উৰণ, খেতি-বাতি, জীৱিকা, উৎসৱ-পাৰ্বণ, বিয়া-বাৰু, মৃতকৰ সংকাৰ, জন্ম, নৃত্য-গীত, লোক-বিশ্বাস আদি সামৰি একোখনি ৰচনা লিখি দিব বুলি আশা কৰিলোঁ। ধন্যবাদ সহ—ইতি—"।

অৱশেষে এই বিষয়ে ব্যৱস্থাও লোৱা হৈছিল।

কিন্তু পাছৰ এক বৈঠকত মাত্ৰ কেইটামান জনজাতিৰ মাজতেই আৱদ্ধ নাৰাখিবলৈ তেতিয়াৰ সহযোগী সদস্য শ্ৰীপ্ৰহ্লাদ তাছাই যুক্তি দিয়াৰ ফলত চাহ বাগিচাত বাস কৰা সমস্ত জাতি-জনজাতিসমূহৰ লগতে সিসকলৰ পূজা-পৰবকো সামৰি এখন স্বতন্ত্ৰ পুথিৰ সংকলন প্ৰকাশ কৰিবলৈ সভাই মত প্ৰকাশ কৰি এই লেখকক দায়িত্ব দিয়ে। 'অঁকৰাই মৈত উঠি নামিবলৈ পাহৰা'ৰ দৰে এই লেখকেও আগ-পিছ নুগুণি বিনা দ্বিধাই তেনে এটা গধুৰ দায়িত্ব কান্ধ পাতি লয়। কিন্তু আচল কৰ্মত হাত দিয়াৰ লগে লগে জোলোঙাৰ মেকুৰী বাহিৰ হোৱাৰদৰে এই লেখকৰো 'ন যযৌ ন তস্থৌ' অৱস্থা প্ৰাপ্ত হয়। সেয়ে হতাশ হৈ

জাতি-জনজাতিৰ সমল কিছু সংগ্ৰহ কৰাৰ চেষ্টা এৰাধৰাকৈ অব্যাহত ৰাখিয়েই, সহজতেই জানিবলৈ পোৱা 'চাহ বাগিচাৰ পূজা-পৰ্বৰ'ৰ বিষয় ভাগথিনিকে সামৰি এখন বেলেগ পুথিৰ পাণ্ডুলিপি কৰি সভাৰ ওচৰত দাখিল কৰাত—সভাৰ তিনিচুকীয়া অধিবেশনত ('৮১) সেইখন পুথিৰ প্ৰকাশ ঘটে।

আনহাতে চাহ বাগিচাৰ জাতি-জনজাতিৰ বিষয়ে থুপতে পাব পৰা নিৰ্ভৰশীল কোনো পুথি-পাঁজি আদি নথকাত অশেষ শ্ৰম আৰু অৰ্থ ব্যয় কৰি, সময় আৰু সুযোগ বুজি ডলাৰ বগৰীবদৰে ইঠাই-সিঠাই ঘূৰি ফুৰি ব্যক্তিগতভাৱে ভালে কিছুমান জাতিৰ সাংস্কৃতিক কৰ্ম-কাণ্ডৰ 'চল্‌তি' ৰূপৰ লেচেৰি বুটলিহে পুথিখন যুগুতাই তুলিব পাৰিলোঁ। অৱশ্যে স্বীকাৰ কৰিছোঁ—বুৰঞ্জীবিদৰ দৃষ্টিৰে চালে এইখন আচল বুৰঞ্জী বা বুৰঞ্জী-সাহিত্য কেতিয়াও হ'ব নোৱাৰে। কিন্তু এইকথা অন্ততঃ সঁচা হ'ব যে একেলগে ইমানবোৰ জাতি-জনজাতিৰ মাজত লুকাই থকা বহুতো অজান কথা পোহৰলৈ অনাত যৎকিঞ্চিতভাৱে হ'লেও পৰিচয়মালাৰ শিতানত এটা প্ৰাথমিক স্তৰ গঠনত সাহায্য দিব পাৰিছোঁ।

যা হক, আমাৰ এই প্ৰচেষ্টা ফলৱতী কৰিবলৈকে চাহ বাগিচাৰ বহু সুধীবৃন্দৰ ওচৰত সহায় ভিক্ষাও খুজিছিলোঁ। যিসকল জ্যেষ্ঠ-কনিষ্ঠ চাহ মজদুৰ ভাঁতৃয়ে উৎসাহ যোগাই এই কাৰ্যত হাতে-কামে সহায় কৰি দিলে—তেওঁলোক (সৰ্বশ্ৰী) সন্যাসী গোৱালা (চণ্টক), সোণাৰাম ভূমিজ (গ্ৰীণভিউ), চন্দ্ৰ কুমাৰ হাজাম, শিৱ কেওঁট (চাংছোৱা), গুনীন দাস (কুকুৰাবাহী), দেবেন তাঁতি বি-এ, (মহবন্ধা), চাইব তাঁতি, কাঁশী নাইক, ইতৰি কমাৰ (হাতীগড়), তুলসী ক্ষেত্ৰপাল, বি-এ, (টিপলিং), বীৰেন ৰাজোৱাৰ, অৰুণ ৰাজোৱাৰ, বি-কম্ (টীয়ক), মাঞ্চাৰাম পাটোৱাৰী এম-এ (কাজীখোৱা), অধ্যাপক ৰাখাল হাৰী, এম-এ, গোপাল ৰায়, বি-এ (ৰঙাজান), ৰণজিৎ পৰজা, বি-এ (ডিজু), উমেশ বৰাইক, বি-এ (বিহৰা), সুশীল কুৰ্মি, বি-এ (গুৱাহাটী), নীলেশ গণ্ড (গটঙা), বাৰ্কীপ্ৰসাদ তেলেঙা (বজাবাৰী), নগেন তাঁতি (নাগিনীজান), নৰেন মাৰাণ্ডি, কৈলাশ মুণ্ডা, বীৰেন হেমৰম (চটাই), চনিচৰ উৰাং (তিনকোণীয়া), টংকেশ্বৰ জাতাপ, শুকদেৱ পাতৰ, কঁকা কুৰ্মি (চিনামৰা), মেঘৰাজ মুৰমু, চবা চাঁওৰা (মুৰমুৰীয়া), মতিৰাম কৈৱী (দীঘলতৰং), গৰবু ঘাটোৱাল (টোকোলাই), সুৰেশ ৰাজপুত (ঢেকীয়াজুলি), কাৰ্তিক বাণীদাস (সোণোৱাল), দয়াৰাম ৰবিদাস (পাণবাৰী), আৰু সাক্ষাত দিওঁতা বহুতো সুধীজন্। মৰাণ ৰাইডাং বস্তীৰ শিক্ষাবিদ্ সন্তোষকুমাৰ তপ্ন, বি-এ দেৱে

'মুণ্ডা জাতিৰ আঁতিগুৰি' আৰু কামৰূপ সোণাপুৰৰ লক্ষীৰাম গৌড়ে (বি-এ), 'গৌড় ক্ষত্ৰী বংশাৱলী' নামৰ পুস্তিকা একোখন যোগান ধৰিছে। গণেশ কুৰ্মি, বি-এৰ 'কুৰ্মি ক্ষত্ৰিয় জাতিৰ চমু পৰিচয়' পুথিৰো সহায় লোৱা হৈছে। উল্লিখিত আটাইকেইজনলৈ মোৰ আন্তৰিক আৰু অকপট কৃতজ্ঞতা প্ৰকাশ কৰিছোঁ। ৺নকুলচন্দ্ৰ ভূঞাৰ 'চাহ বাগিচাৰ বনুৱা' আৰু কৃষ্ণপদ মাহাত, যামিনীকান্ত মাহাতৰ 'ছোটনাগপুৰৰ কুৰ্মি জাতিৰ সংক্ষিপ্ত ইতিহাস' নামৰ পুথি দুখনৰো আভাস লোৱা হৈছে।

ঘৰুৱা কাম-বন আৰু পঢ়াশুনা ক্ষতি কৰি বিভিন্ন ঠাইলৈ গৈ বিভিন্ন সমল আদি গোটাই আনি যোগাৰ দিয়াৰ বাবে আমাৰ অনুজসকলৰ শলাগ লৈছোঁ। তেওঁলোক (সৰ্বশ্ৰী) ভোগেশ্বৰ তাছা, বি-এ, দীনেশ্বৰ তাছা, বি-এছ-চি, বি-টি, কোবিদ, অভিৰাম তাছা, বি-এ, ডিম্বেশ্বৰ তাছা, এম-এ, দীপকচন্দ্ৰ তাছা, এম-এ আৰু কলেজীয়া ভাই-ভনী শ্ৰীৰমেশ আৰু ৰেখা তাছা (বি-এ), বাইদেও জলেশ্বৰীৰ যোগ দিয়া কথাও পাহৰি গ'লে অকৃতজ্ঞ হ'ব লাগিব।

অসম সাহিত্য সভাৰ প্ৰাক্তন সহকাৰী সম্পাদক তথা যোৰহাট কলেজৰ প্ৰবক্তা শ্ৰীযুত প্ৰকাশ গোস্বামী, এম-এ আৰু সভাৰ বৰ্তমান প্ৰধান সম্পাদক শ্ৰীযুত অমল ৰাজখোৱা, এম-এ দেৱে পুথিখনৰ পাণ্ডুলিপি সভাৰ ওচৰত দাখিল কৰিবলৈ সততে সোঁৱৰাই আছিল। তেখেত সকলৰ এনেধৰণৰ খোজ-খবৰে আমাক যথেষ্ট উৎসাহ দিছিল। তেখেতসকলৰ ইচ্ছা পূৰণ কৰিব পাৰি যথেষ্ট সকাহ পাইছোঁ।

সদৌ শেষত চিৰ আৰাধ্যা মাতৃদেৱী শ্ৰীযুতা লীলাৱতী তাছাৰ কৰকমলত এই পুথি অৰ্পণ কৰি কৃতাৰ্থ হলোঁ। ইতি,

হাতীগড় চাহ বাগিচা — বিনীত
যোৰহাট—৭ — দেউৰাম তাছা

সূচীপত্ৰ

মুণ্ডা

মুণ্ডা জাতিৰ উৎপত্তিৰ বিষয়ে বহুতো কাহিনী আছে। ইয়াৰ ভিতৰত এটা কাহিনীৰ মতে মুণ্ডা জাতিৰ আদিম আৰু উপাস্য দেৱতাজনক কোৱা হয় 'সিং বোংগা'। 'আজমগড়েই' আছিল 'সিং বোংগা'ৰ বাসস্থান। এই সিং বোংগা দেৱতাই পৃথিৱীৰ বিভিন্ন জনপ্ৰাণী সৃষ্টি কৰি ভৰাই তুলিবলৈ প্ৰথমেই জনম দিয়ে—এটা জোক, এটা কেঁকোৰা আৰু এটা কাছ। পানীৰে ভৰি থকা বাবে জোক আৰু কেঁকোৰাই অতল গহ্বৰৰপৰা মাটি আনিব নোৱাৰিলে। কাছই পানীত ডুব মাৰি মাটি আনি দিলত 'সিং বোংগা'ই এই পৃথিৱীখন গঢ়ি তুলিলে। ইয়াৰ পাছতেই বিভিন্ন গছ-বিৰিখ, জন্তু-জানোৱাৰ, চৰাই-চিৰিকতিও সৃষ্টি কৰে। অৱশেষত এজনী ৰাজহাঁহে দুটা কণী পৰাত তাৰপৰাই এহাল ল'ৰা-ছোৱালীৰ জন্ম হ'ল। কালক্ৰমত তেওঁলোকৰ যুগ্ম জীৱনৰপৰাই মুণ্ডা জাতিৰ সৃষ্টি হয়। ইয়াৰ ভিতৰত 'মুণ্ডা', 'নানকু' আৰু 'ৰ'দা' নামৰ পুত্ৰসকলেই প্ৰধান। এওঁলোকৰ বংশধৰসকলেই শেহলৈ কলিংজৰ, গড়নগৰ, গড়পালি, গড়পিপুৰ, হৰদিনগৰ, লখনউ, ৰাজগড়, ৰোহিতা, উমেদন্দ, চতিয়মবই, কুৰেমবই আদি ঠাইসমূহত সিঁচৰতি হৈ পৰিছিল।

বিভিন্ন জাতি-প্ৰজাতি সৃষ্টি হোৱাৰ বিষয়ে এওঁলোকৰ মাজত প্ৰচলিত থকা কাহিনীমতে আদি দেৱতা 'অটেবৰাম' আৰু 'সিং বোংগাই' পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে এহাল ল'ৰা-ছোৱালী সৃষ্টি কৰি সিহঁতৰ দ্বাৰাই বংশ বৃদ্ধি হ'বলৈ আশা কৰি এটা গুহাত থাকিবলৈ দিলে। যুগ্ম জীৱন আৰম্ভ কৰিব নজনাৰ ফলত ভগৱানৰ এই আশা সফল নোহোৱাত সিহঁতক লাওপানী বনাবলৈ শিকালে। এই লাওপানী খায়েই সিহঁতৰ পাৰস্পৰিক আসক্তি বাঢ়ে আৰু ফলস্বৰূপে কেইবাটিও সন্তানৰ জন্ম হয়। সিং বোংগাই নানান তৰহৰ আহাৰ বন্ধন কৰি সিসকলক নিজে নিজে বাচি খাবলৈ ক'লে। প্ৰথম জোৰাই খালে—গো-মাংস। সেয়ে এওঁলোকক 'কোল' জাতি বুলি চিহ্নিত কৰা হ'ল। দ্বিতীয় জোৰাই খালে—ম'হৰ মাংস। এওঁলোকক ভূমিজ বুলি কোৱা হ'ল।

তৃতীয় জোৰাই খালে—শাক-পাচলিৰ তৰকাৰী। এওঁলোকক বামুণ আৰু ক্ষত্ৰিয় বুলি কোৱা হ'ল। চতুৰ্থ জোৰাই খালে মাছ আৰু ছাগলীৰ মাংস। ইয়াৰপৰা সৃষ্টি হ'ল—শুদ্ৰসকল। পঞ্চম জোৰাই খালে—শামুক। সেয়ে এওঁলোক ভুঁইয়া নামে পৰিচিত হ'ল। ষষ্ঠ জোৰাই গাহৰি মাংস খালে। এওঁলোকক কোৱা হ'ল সাঁওতাল। সপ্তম জোৰাই একোকে খাবলৈ নোপোৱাত প্ৰথম জোৰে খাই এৰা আহাৰখিনিকে খোৱাত আন আন নিম্নজাতৰ সৃষ্টি হ'ল।

মুণ্ডাসকলৰ সৃষ্টিৰ বিষয়ে আন এক কিংবদন্তি প্ৰচলিত আছে যে আদিম কালত ভগৱানে হেনো সাত জাতৰ মানুহ সৃষ্টি কৰি সিহঁতক বিভিন্ন ঠাইত থাপিব বিচাৰিলে। কিন্তু সাতজনকে একেলগে নিয়াৰ কোনো সুবিধা নেদেখি এজনক মুণ্ডত, দুজনক দুই কান্ধত, দুজনক দুই কোলাত লৈ বাকী দুজনক দুই ভৰিত ধৰি চুঁচৰি আহিবলৈ ক'লে। মূণ্ডত স্থান পোৱাৰ বাবে মুণ্ডা, কান্ধত স্থান পোৱাসকলে সাঁওতাল, কোলাত স্থান পোৱা সকলে মান্‌কি আৰু দুই ভৰিত ধৰি ভূমিয়েদি চুঁচৰি যোৱা সকলে ভূঞা আৰু ভূমিজ ৰূপে পৰিচিত হ'ল। আকৌ ভগৱানৰ নিৰ্দেশত মুণ্ডাসকলে কোনোবা এদিন হেনো 'কাড়া' বা মহৰ পিঠিত উঠিব লগা হৈছিল। সকলোৱে উঠিব পাৰিলে যদিও ভূমিজ সকলে উঠিব নেজানি ম'হৰ ঠেঙত ঘপিয়াই খাঁজ কাটি উঠিল। এনে কিংবদন্তি প্ৰচলিত থকা হেতু মুণ্ডাৰ মাজত এওঁলোক 'কাড়া কাটা 'ভুমিজ' বুলিও পৰিচিত।

মুণ্ডাসকলে বিভিন্ন জাতি-প্ৰজাতিৰ লগত সঘনে যুঁজ-বাগৰ কৰি নাইবা বিভিন্ন ধৰণৰ সংশ্ৰৱ ঘটোৱা হেতু খাড়িয়া মুণ্ডা, উৰাং মূণ্ডা, মাহলি মুণ্ডা, ভূমিজ মুণ্ডা আদিৰ সৃষ্টি হ'ল বুলি কয়। মাটি-বাৰী আদিৰ জোখ-মাপ কাম কৰাৰ বাবে মান্‌কি মুণ্ডা আৰু ভূইনহাৰ মুণ্ডাৰ সৃষ্টি হ'ল। ইয়াৰ উপৰিও মুণ্ডাৰ ভিতৰত নাগবংশী মুণ্ডা, কংকপট মুণ্ডা, খাংহাৰ মুণ্ডা, বীৰহৰ মুণ্ডা, হো বা লাৰকা মূণ্ডা, কোল মুণ্ডা আদি কেইটামান উল্লেখযোগ্য থেল আছে বুলিও কয়।

এওঁলোকৰ মাজত মান্‌কি মুণ্ডা আৰু ভূমিজ মুণ্ডাসকলেই শ্ৰেষ্ঠ বুলি দাবী কৰে। এই দুই প্ৰশাখাৰ মাজত ব্যৱধান ইমানেই কম যে লাওপানী বনাবলৈ চালনীৰ যিদৰে দৰকাৰ হয়, সেইদৰে এইবিধ পানীয় খাবলৈকো তেল-মুড়িৰ চাখনা দৰকাৰ। সেয়েহে মান্‌কিসকলে নিজকে চালন মান্‌কি আৰু ভূমিজসকলে নিজকে তেলাই মুড়ী ভূমিজ বুলি ক'ব খোজে। অৰ্থাৎ

দৰকাৰ বা প্ৰয়োজনবোধে এই দুই প্ৰশাখা একত্ৰ হৈও সামাজিক দায়বদ্ধতাৰ কাৰ্য কৰিব পাৰে। ওচৰ সম্বন্ধ থকা এটা বিষয় আঙুলিয়াই এওঁলোকে কয় যে, পুৰণি কালত এজন ভূমিজে স্বগোত্ৰীয় কন্যা বিবাহ কৰোৱাৰ বহুদিনলৈকে সন্ততিৰ মুখ নেদেখাত দ্বিতীয়বাৰ এক মুণ্ডাৰ কন্যা-বিবাহ কৰে। গৰ্ভাৱস্থাত এদিন কোনোবা এফালে ওলাই যাওঁতে বাটত হাৱা-বতাহ. শিল-বৰষুণে থেকেচি অনাত উপায়বিহীন হৈ এক মুণ্ডাৰ শূকৰ গৃহত সোমাই পৰে আৰু ইয়াতেই এক সন্তান প্ৰসৱ হয়। শূকৰৰ আন এটা নাম বৰাহ। এই নাম অনুসৰি সেই সন্তানৰ বংশধৰসকলক বৰাহী ভূমিজ বুলিও কোৱা হয়। শূকৰ গৃহত আশ্ৰয় পোৱাৰ হেতু এওঁলোকৰ মাজত শূকৰ ভক্ষণ প্ৰথাও ৰহিত হ'ল।

আদিম অৱস্থাত মুণ্ডাসকলে একোখন বা ততোধিক গাঁও বা পাড়া পাতি বাস কৰিছিল। এই পাড়াবোৰৰ মুৰব্বী বা শাসনকৰ্তাসকলক 'ৰাজা' আৰু 'পাড়া ৰাজা' বুলি কোৱা হৈছিল। পাড়া ৰাজাৰ তলত আছিল মান্‌কিসকল। কালক্ৰমত পাড়া ৰাজাৰ বিষয়বাব নাইকিয়া হোৱাত মান্‌কিসকলেই সেই ঠাইৰ অধিকাৰ পালে। মান্‌কিৰ তলত আছিল মুণ্ডা। মুণ্ডাসকল গাঁৱৰ মুখিয়াল লোক। তেওঁ 'ভুঁইনহাৰ' বা গাঁৱৰ অধিবাসীসকলৰ পৰা খাজনা তুলি মান্‌কি আৰু পাড়া ৰাজাৰ যোগেদি, ৰজাক জমা দিব লগা হৈছিল। ইয়াৰ ফলস্বৰূপে 'ভুঁইনহাৰী' নামে কম খাজনাৰ মাটি তেওঁলোকে ভোগ কৰাৰ সুবিধা পাইছিল। মুণ্ডাৰ পাছতে গাঁৱৰ আন এজন বিষয়াক কোৱা হৈছিল—'পাহান'। এওঁ গাঁৱৰ পুৰোহিত। 'ভুঁইনহাৰ' এজনেহে এই পাহানৰ বাব পাব পাৰিছিল। ইয়াৰবাবে এই পাহানজনে 'পাহনাই', 'দেচৌলি', 'ডালিকাটাৰী' আদি ধৰণৰ দেৱোত্তৰ মাটি খাবলৈ পাইছিল। ইয়াৰ উপৰিও এওঁলোকৰ মাজত 'মাহাত', 'ভাণ্ডাৰী', 'গৰাইট' আদি বিষয়াৰো প্ৰতিপত্তি আছিল।

মুণ্ডা জাতিৰ মাজত বিভিন্ন 'কিল্লি' বা গোত্ৰ আছে। এই গোত্ৰসমূহ আকৌ কিছুমান সৰু-সুৰা শাখা-প্ৰশাখাত বিভক্ত। যেনে—'পূৰ্তি' গোত্ৰীয়-সকল এংগা পূৰ্তি, চাণ্ডি পূৰ্তি, হাচা পুৰ্তি, হুনি পূৰ্তি আৰু চুটু পূৰ্তিত বিভক্ত। চাণ্ডিৰ অৰ্থ পুৰুষ আৰু এংগৰ অৰ্থ তিৰোতা। তেওঁলোকে সন্তান এজাক হেৰুৱাই 'হুনু' আৰু 'চুটু' অৰ্থাৎ এন্দুৰৰ গাঁতত বিচাৰি পাই এটা ভোজ পাতিলে। ভোজত পানী খাবৰ বাবে 'পুডো' নামৰ গছৰ পাতেৰে দোনা বনানে। পুডো গছৰ পাতত খোৱা বাবে এই পৰিয়ালটো 'পূৰ্তি' গোত্ৰৰ

হ'ল। 'তনঃ' অৰ্থাৎ কুঠাৰৰ পৰা 'তপ্ন' গোত্ৰৰ সৃষ্টি হ'ল। এওঁলোক যুঁজ-বাগৰত কুঠাৰকেই প্ৰধান অস্ত্ৰ হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। 'হাঁউ' অৰ্থাৎ আমৰলি পৰুৱা। যুদ্ধক্ষেত্ৰত শত্ৰুপক্ষই আমৰলি পৰুৱাৰ কামোৰত তৎ হেৰুৱাই এই গোত্ৰীয়সকলৰ হাতত পৰাজিত হৈছিল। 'চাংগা' অৰ্থৎ জংঘলী আলু। এই গোত্ৰীয় মুণ্ডাই হাবিত আলু-কচু খাই জীৱন নিৰ্বাহ কৰিব লগা হোৱা হেতুকেই ইয়াক নিজস্ব কিল্লি ৰূপে সাব্যস্ত কৰে। আন আন কিল্লি বা গোত্ৰসমূহৰ ভিতৰত 'আইন্দ' (বামী মাছ), 'বালা' (গছৰ ফল), 'ভংৰা' (ঘোঁৰা), 'হেমৰম' (মাছ বা গছৰ ফল বিশেষ), 'তিৰু' (এবিধ চৰাই), 'চৰ্ম' (নিজৰা), 'বাবা' (ধান), 'হৰ' (কাছ), 'কান্দুলনা' (কাঠফুলা), 'কেড়াইক' (মহ), 'বীৰুৱা বা বীৰহৰ' (বান্দৰ), 'হেমলাহেঁচ' (নাইপিয়া সাপ), 'মুৰা' (কাছ), 'বান্দা', 'চিক্ৰা', 'সিংকু', 'লাগুৰী' আদিয়েই প্ৰধান।

মুণ্ডাসকলৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ আৰু উপাস্য দেৱতাজনক 'সিংবোংগা' বা সূৰ্য পূৰ্ণ দেৱতা বুলি কোৱা হয়। এওঁৰ আন নাম 'চিৰ্মাবোংগা'। এওঁৱেই জগতখন সৃষ্টি কৰিলে যদিও কৰো ওপৰত কেতিয়াও প্ৰতিশোধ ল'ব নোখোজে। সেয়েহে এওঁক দয়ালু বুলি কোৱা হয়। আনহাতে অন্য দেৱতাবোৰে মানুহক প্ৰতিশোধ বা শাস্তি দিবলৈ যাওঁতে সকলোৱে তাৰপৰা ৰেহাই পাবলৈ এই 'সিং বোংগা' দেৱতাক কুকুৰা-ছাগলীৰে অৰ্চনা কৰি সন্তুষ্ট কৰিবলৈ বিচাৰে।

'সিং বোংগা'ৰ পাছৰজন দেৱতাক 'বুৰু বংগা' বা 'মাৰাং বুৰু' বুলি কোৱা হয়। এওঁক 'পাট চাৰনা' বা 'গিৰি' দেৱতাও বোলা হয়। এই দেৱতাজন ওখ পাহাৰ বা শিলত বাস কৰে। বৰষুণ বা মহামাৰীৰ দেৱতা হিচাপে এওঁলৈ ম'হ বলি দিয়া হয়।

কুঁৱা, খাল-বিল, পুখুৰী আদিৰ পানীৰ অধিষ্ঠাতা দেৱতাজনক 'ইকিৰ বোংগা' বুলি কোৱা হয়। নদ-নদী, জান-জুৰি আদিৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱীক 'গড় এৰা' বুলি কয়। খেতি-পথাৰৰ দেৱতাজনক কোৱা হয়—'নাগে' বা 'নাগ এৰা'। এই সকলোবোৰ দেৱ-দেৱীয়ে মানুহক নানান ৰকমে হাৰাশাস্তি কৰে—যদিহে কিবা প্ৰকাৰে অসন্তুষ্ট হ'বলগীয়া হয়। এনে বিশ্বাস প্ৰচলিত থকাত 'ইকিৰ বোংগালৈ' ক'লা কুকুৰা, বগা ছাগলী আৰু 'নাগে' আদি দেৱতাসকললৈ হালধি অৰ্পণ কৰা হয়।

গাঁৱৰ মুৰব্বী দেৱতাজনক 'দেচৱালী' বা 'কাড়াচৰ্ন' বুলি কয়। এই দেৱতাজনে পত্নী 'জাহিৰ বুড়ী' বা 'চাৰহুলচৰ্নৰ' লগত গাঁৱৰ মাজত থকা

ডাঙৰ গছত থাকে। গাঁৱৰ উন্নতি-অৱনতি হেনো এওঁৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰে। খেত উৎসৱ আদিৰ সময়ত, সেয়ে এই দেৱতাজনৰ নামত ম'হ আৰু দেৱী-গৰাকীৰ বাবে কুকুৰা উছৰ্গা কৰে।

'চাণ্ডুৰ', 'চাণ্ডু অমল' বা 'চান্‌লা (চন্দ্ৰ)' নামৰ দেৱীগৰাকীক সিং বোংগাৰ পত্নী আৰু তৰাবোৰৰ মাতৃ বুলি গণ্য কৰা হয়। কথিত আছে যে, স্বামীৰ প্ৰতি অশ্ৰদ্ধা দেখুওৱাৰ বাবেই সিং বোংগাই তাইক দুছেও কৰি কাটিলে। শেষত অনুতাপ সহাত মাহেকত এবাৰ পূৰ্ণ চন্দ্ৰ হ'বলৈ সুবিধা কৰি দিলে। এই 'চাণ্ডু অমল' দেৱীলৈ মুণ্ডা তিৰোতাই ছাগলী বলি আগবঢ়াই তুতি-মিনতি কৰে।

'হাপৰম' বা পূৰ্ব-পুৰুষৰ আত্মাবোৰে যাতে অসন্তুষ্ট হৈ কোনো ক্ষয়-ক্ষতি কৰিব নোৱাৰে, তাৰবাবে বাৰীৰ এচুকত কুকুৰা বলি কাটি সিসকলৰ সন্তুষ্টিৰ চেষ্টা কৰা হয়। কোনো কোনোৱে ইয়াক 'ৰা গয়' বুলিও কয়। মুণ্ডা জাতিৰ উৎসৱসমূহৰ ভিতৰত চ'ত মাহত অনুষ্ঠিত হোৱা চাঁৰুল বা 'চাৰজম বাবা' অন্যতম। এই সময়ত শাল গছৰ ফুল ফুলে। এই উপলক্ষে গাঁৱৰ মুৰব্বী দেৱতাসকলক এই ফুল আৰু কুকুৰা উছৰ্গা কৰে।

আহাৰ মাহত খেত উৎসৱ হিচাপে 'কাদলেটা' বা 'বাতাউলী' উৎসৱ পাতে। এই পূজাত খেতিয়কসকলে কুকুৰা এটাৰ ডেউকা এটা ভাঙি নানা ৰকমৰ তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ গায় আৰু কৃষিৰ পথাৰ নাইবা গোবৰৰ দ'মত খুঁটা এটা পুতি আঁৰি থয়। এনে কৰিলে সময়মতে ধান পকে বুলি বিশ্বাস কৰে।

'জম নাৱা' বা ন-খোৱা উৎসৱ আহিন মাহত পাতে। বাৰীত উৎপন্ন হোৱা নতুন ফল বা ধান আৰু এটা বগা ৰঙৰ কুকুৰা 'সিং বোংগালৈ' এইদিনা আগ কৰা হয়।

ধান চপাবৰ সময়ত 'মাঘ পাৰাব' পাতে। এই সময়ত 'দেচৱালী' দেৱতালৈ কালীথান বা নিজৰ চোতালত পাঁচটা কুকুৰা বলি কাটি পূজা কৰে।

কাতি মাহৰ দেৱালীৰ সময়ত গৰু-গাই আদিৰ সন্তুষ্টি তথা উন্নতিৰ বিধানৰ অৰ্থে 'সাঁহৰায়ে পৰব' কৰে। এই উপলক্ষে গৰখীয়াসকলকো বিবিধ অন্ন-বস্ত্ৰ দান কৰি মান ধৰে।

সন্তান জন্ম হ'লে ৯ দিনত ক্ষৌৰকৰ্ম আৰু ২১ দিনত 'একৈশা' পাতি শুধি হয়। নৱ-জাতকটোৰ নাম বাচিবৰ বেলিকা এবাটি পানীত চাউল, তুলসীপাত দুবৰি বন আদি পেলাই দি সেই পৰিয়ালৰ মৃতকসকল নাইবা জীৱিতসকলৰ

নাম একোটা কৈ যায়। যি মুহূৰ্তত চাউল, তুলসীপাত আদি একেলগ হয় সেই মুহূৰ্তত মাতি থকা নামটোৰেই সন্তানটোৰ আচল নাম হয় গৈ। এই নাম বছা পদ্ধতিটো প্ৰায় জনজাতিৰ ক্ষেত্ৰতেই এক।

এওঁবিলাকৰ সমাজত কোনোবা এজনৰ মৃত্যু হ'লে মৃতকক তেল-হালধি ঘঁহি-পিহি নতুন বস্ত্ৰেৰে ঢাকি ৰাখি কেইজনমানে আগতীয়াকৈ গৈ শ্মশানত গাঁত খান্দে। পাছত মৃতকৰ শটো নি গাঁতৰ ভিতৰত চাং পাতি, বিছনা আদিৰে শুৱাই দি, পুনশ্চ চাংৰ ঢাকোন দি পুতি পেলায়। নিৰ্দিষ্ট শ্ৰাদ্ধৰ দিনা মৃতকৰ সৈতে ধেমালিৰ সম্বন্ধ থকা এজনে ক্ষৌৰকৰ্ম কৰি সকলোকে শুধি কৰে। এই দিনাই আত্মা ঘূৰাই অনা অনুষ্ঠানো পাতে। ইয়াক 'উম্বুল' বুলি কোৱা হয়। 'হো' মুণ্ডাসকলে মৃতকক পোতাৰ সময়ত মূৰৰ ফালে ভেটীৰ ওপৰত এছটা শিল পোতে আৰু ছাগলী বলি কাটি তেজখিনি তাতে পুতি পেলায়। বহুতে লাওপানীৰ 'মেৰা ভাতো' এনে সময়ত উছৰ্গা কৰে বুলি কয়।

বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত ছোৱালীৰ 'গনংটাকা' বা পণ হিচাপে দৰাপক্ষই তিনি, পাঁচ, সাত বা ততোধিক গৰু আৰু সেই ধৰণেৰে কুৰি হিচাপে হাঁড়িয়া মদ দিয়াটো পুৰণি প্ৰথা। বিয়াৰ দিনা কন্যাক লৈ কন্যাপক্ষই দৰাৰ ঘৰলৈ আহে। আহোঁতে কন্যাসহ সকলোৱে নাচ-বাগ কৰি অহা নিয়ম। দৰাৰ ঘৰৰ ওচৰ পাওঁতে দৰায়ো দলে-বলে নাচি-বাগি গৈ কন্যা আদৰা নিয়ম। ভেটা-ভেটি হোৱা ঠাইতেই দৰাপক্ষই কন্যাপক্ষক 'গনংটাকা' অৰ্পণ কৰে আৰু কন্যাৰ সহায়কাৰী দুই-চাৰিজনৰ বাদে কন্যাপক্ষৰ বাকীখিনি মানুহ সেই ঠাইৰ পৰাই নিজ ঘৰলৈ উলটি যায়গৈ। এইখিনিৰ পৰাই দৰাই কন্যাক আদৰি আনি 'চামড়া বেদী'ৰ সমুখত বহুৱায় আৰু তিনিবাৰকৈ লাওপানী বিনিময়ৰ অন্তত সেন্দুৰ ঘঁহা কৰ্ম সমাধা কৰে। অৱশ্যে এই সমাজৰ কোনো যুৱকে কোনোবা প্ৰেয়সীক জোৰকৈ সেন্দুৰ ঘঁহিও বিয়া কৰোৱা দেখা যায়। মুণ্ডাসকলৰ মাজত সিংভূম জিলাৰ 'লাৰকা' বা 'হো' সকলে নিজকে কোল বুলি আৰু জব্বলপুৰৰ ওচৰৰ কিছুমানে নিজকে 'কোড়' বা 'কোল' বুলি পৰিচয় দিব খোজে যদিও মুণ্ডাসকলৰ বেছিভাগেই নিজকে 'হড়' বুলিহে কৈ ভাল পায়। ইয়াৰ কাৰণ হিচাপে তেওঁবিলাকে কয় যে 'কোল' শব্দৰ অৰ্থ যদিও 'মানুহ' বুলি কোৱা হয়, হিন্দু বা সংস্কৃতৰ মতে ইয়াৰ অৰ্থ হেনো গাহৰি। সেয়েহে মুণ্ডাসকলে 'মানুহ' অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা 'হড়' শব্দটোহে প্ৰয়োগ কৰি ভাল পায়।

মুণ্ডাসকলক ভাৰতৰ আদিম অধিবাসী বুলি কোৱা হয়। অসমৰ চাহ-

বাগিছালৈ অহা মুণ্ডাসকল ঘাইকৈ ছোটনাগপুৰ, জব্বলপুৰ, সাইবাচা, চিলিগড়, নাগপুৰ, সম্বলপুৰ, ডুমকা, ৰাচী, মেদিনীপুৰ, ময়ূৰভঞ্জ আদি ঠাইসমূহৰ পৰাই আহিছিল বুলি কয়।

এওঁলোকৰ সমাজত 'ককৰ' বা ফেঁচা, ধুন্দু বা হুদু, মেকুৰী আদিয়ে অনবৰত মাতি থাকিলে আৰু কুকুৰে ঘৰৰ ভেটী আঁচুৰি থাকিলে অমংগল হয় বুলি জনবিশ্বাস আছে। অতিপাত হোৱা বৰষুণ, বিজুলী-গাজনি-ঢেৰেকণি আদিৰ উদ্ভৱ হ'লে মাইকী মানুহে ঘৰৰ দুৱাৰ মুখৰ খুঁটা এটা ধৰি আঁউজি থাকিলে হাৰাই হেনো 'মাইকী মানুহৰ লগত যুঁজ দিব নোৱাৰোঁ' বুলি কৈ শান্তৰূপ ধাৰণ কৰে। আকৌ চোতালত পীৰা এখন পাৰি তাত পানী ঢালি আৰু চাউল সিঁচি দিলেও হাৰা-বতাহ কমে বুলি জনবিশ্বাস প্ৰচলিত আছে।

সাঁওতাল

অসমৰ চাহ-মজদুৰ জনগোষ্ঠী হিচাপে পৰিচিত হৈ পৰা সাঁওতাল গোষ্ঠীৰ লোকসকল ঘাইকৈ পুৰুলিয়া, মেদিনীপুৰ, বাঁকুড়া, বীৰভূম, সাঁওতাল পৰগণা, হাজাৰিবাগ, মানভূম, সিংভূম, সাইবাচা, ছোটনাগপুৰ, ডুমকা, পালামৌ, ময়ূৰভঞ্জ আদি বিভিন্ন ঠাই সমূহৰ পৰাই আহিছিল। এওঁলোকৰ ভিতৰত মুৰ্ মু, চৰেন, হাচদাঅ', টুডু, কিচ্ কু, মাড্ডি বা মাৰান্ডি, বেচৰা, হেমৰম, চুঁড়ে, বাচ্ কে আদি বাৰটা ফৈদ আছে।

সাঁওতাল জাতিৰ উৎপত্তিৰ বিষয়ে এটি মনোৰম কাহিনী আছে। কাহিনীটো এনে—পৃথিৱীখন এসময়ত পানীৰে উপচি পৰাত মাটি বুলিবলৈ কতো এচিকনা মাটিও নাছিল। এনে সময়ত 'চিৰম ধান্দি' (এবিধ ঘাঁহ) আৰু 'কৰমৰ্বোটা' নামৰ গছ এজোপা একেলগে ওপঙি থকাত সিঁহতক জীয়াই তুলিবলৈ কেচুৱে পানীৰ তলৰ পৰা মাটি খানিবলৈ ধৰিলে আৰু কাছই সেই মাটি আনি গছ-জোপাৰ গুৰিত টিপ বনাই জীয়াই তুলিলে। এই গছ জোপাতে এবোৰা ৰাজহাঁহে বাঁহ লৈ কণী পাৰিলে। সময়ত কণী ফুটি এহাল ল'ৰা-ছোৱালীৰ জন্ম হ'ল। ডাঙৰ-দীঘল হৈ সিঁহত এদিন হিমালয় অভিমুখে গ'লগৈ আৰু তাতেই দুয়ো মিলি সংসাৰ পাতিলে। ইয়াৰ ফলত সাতটা ল'ৰা আৰু সাতজনী ছোৱালীৰ জন্ম হ'ল। কিন্তু ডাঙৰ হ'লে এই ল'ৰা-ছোৱালীবোৰবো সংসাৰ পাতিব লাগিব বুলি ভাবি বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে আলোচনা কৰিলে। ফলত বুঢ়ীয়ে ছোৱালী কেইজনী লৈ 'সিংবীৰ' পাহাৰলৈ আৰু বুঢ়াই পুতেকহঁতক লৈ 'মানবীৰ' পাহাৰলৈ গুচি গ'ল। দুয়ো ঠাইতে যেতিয়া ল'ৰা-ছোৱালী কেইটাৰ বিয়াৰ বয়স হ'ল, তেতিয়া বুঢ়াই বুঢ়ীৰ পাহাৰলৈ গৈ সুধিলে—বুঢ়ী! তোৰ ছোৱালী কিমান? বুঢ়ীয়ে ক'লে—সাতজনী। সেইদৰে বুঢ়ীয়েও বুঢ়াক সুধিলে—বুঢ়া! তোৰ ল'ৰা কিমান? বুঢ়াই ক'লে—সাতটা। তেতিয়া দুয়ো কথা পাতি সাতোটালৈ সাতজনী ছোৱালীক বিয়া কৰাই দিলে। এই সাতঘৰৰ পৰাই সংসাৰ বাঢ়ি যোৱাত কালক্ৰমত এওঁলোকেই হেনো সাঁওতাল বুলি পৰিচিত হৈ

পৰিল। কিছুমানে আকৌ ক'ব খোজে যে তেওঁলোক 'কাৰি হাণ্ডি'—অৰ্থাৎ সাত তাল বা সাত সৰগৰ অধিপতি হৈছিল বাবেই 'সাততাল' বা সাঁওতাল হিচাপে পৰিচিত।

এওঁলোকৰ অতীত ঐতিহ্য অতি মহান। বিশ্বাসত নম্ৰ আৰু অবিশ্বাসত অতি উগ্ৰ—এই জাতিৰ এটা স্বাভাবিক লক্ষণ। এওঁলোকে নিজকে চাৰিবেদৰ ভিতৰুৱা বুলি কব খোজে। জীৱন যুঁজৰ প্ৰধান আহিলাই হৈছে—সদা জাগ্ৰত এওঁলোকৰ অব্যৰ্থ ধেনু আৰু কাঁড়। ৰজা ৰামচন্দ্ৰৰ প্ৰধান ভক্ত হিচাপে ধেনু-কাঁড়ৰ অব্যৰ্থ নিচান আজিও সঠিকভাৱেই টিকাই ৰাখিছে। বুলি কৈ এওঁলোকে গৌৰৱবোধ কৰে। আনহাতে বাঁহীৰ স্বৰত আনন্দ-অহলাদতে ডুব গৈ এওঁলোকে শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱানৰেই ভক্ত বুলি পৰিচয় দিয়ে।

দক্ষিণ ভাৰত, পঞ্জাৱ, ছোটনাগপুৰ আদিৰ মালভূমি অঞ্চল আৰু সিন্ধু নদীৰ পাৰ সমূহতেই এই জনগোষ্ঠীৰ আদিম ৰজা সকলৰ ৰাজ্য আছিল বুলি জনা যায়। ৰাজ্যবোৰক কোৱা হৈছিল—গাড়। এনে গাড় আছিল ১২ খন। প্ৰতিখনতেই এক নিৰ্দিষ্ট ফৈদৰ লোকেহে বস-বাস কৰাৰ সুবিধা পাইছিল বুলি কোৱা হয়। যেনে—(১) সায় চাম্পা গাড়—এই গাড় আছিল অতি মনোমোহা। ইয়াত সাঁওতাল জাতিৰ উচ্চ আসন লাভ কৰা পূৰোহিত শ্ৰেণীৰ 'মুৰমূ' লোক সকলেহে বসবাসৰ সুবিধা পাইছিল। (২) কাইণ্ডো গাড়—এই গাড়খন আছিল অত্যন্ত ক্ষমতাশালী। ইয়াত কিচ্ কু, হাচদাঅ' আদি ৰাজবংশীয় লোকসলে বাস কৰিছিল। (৩) বাদলী গাড়—ইয়াত ধনী সদাগৰ আৰু ভৰালী শ্ৰেণীৰ 'মাৰান্দি' লোকসকলে বাস কৰিছিল। (৪) চিম্ গাড়—এই গাড়ত বাজনাধাৰী 'টুডু' শ্ৰেণীৰ লোকসকলে বাস কৰিছিল। (৫) খাইৰী গাড়—এই গাড়ত তামুলী, চাংমাই আদিৰ দৰে 'হেমৰম' লোকসকলে বাস কৰিছিল। (৬) ৰাম গাড়—ইয়াত নৰ্তকী জাতীয় 'বেচৰা' সকলে বাস কৰিছিল। (৭) লক্ষণ গাড়, (৮) বুলুং গাড়, (৯) কুঁইদী গাড়, (১০) মান গাড়, (১১) লায়ো গাড়, (১২) কুঁৱৰা গাড়—এই কিখন গাড়ত 'পাউৰীয়া', 'চউ-বে', 'বেদেয়া', 'চুৰিন', 'বাচ্ কে' আদি বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ সৰু-বৰ লোকসকলে বসবাস কৰিছিল।

এই সমাজৰ শাসক আৰু মাতব্বৰ জনক 'মাঝি' বুলি কোৱা হয়। এওঁৰ লগতে 'নাইকে' (পূৰোহিত), প্ৰাণীক, কুদাম নাইকে আৰু আলধৰা হিচাপে 'চচাৰী' জনৰ ওপৰতেই সামাজিক পূজা-পাৰ্বন, বিচাৰ-আচাৰ

আৰু বিভিন্ন কৰ্ম-কাণ্ড আদিৰ সমস্ত ভাৰ ন্যস্ত থাকে। এওঁলোকৰ বিপক্ষে মাত মাতিবলৈ কোনেও সাহ নকৰে। 'জগ মাঝি' বুলি আন এটা পদবীও আছে। এই পদবী ধাৰীজন বিভিন্ন সামাজিক কৰ্মত যোগাযোগৰ দায়িত্বত থাকে আৰু সমাজখনত যাতে বিশৃংখল নহয় তাৰ প্ৰতি চকু ৰাখে। এওঁৰ মৰ্যাদা সংগঠকৰ দৰে।

এওঁলোকৰ মাজত এবাৰ কথা প্ৰচলিত আছে যে দৰাপক্ষৰ সাত যোৰা জোতা ক্ষয় নোযোৱা পৰ্যন্ত ছোৱালী বিয়া দিয়া নিয়ম নাই। তিনি পীড়ি (বংশ) বা সাত পীড়ি পাৰ হোৱাৰ পাছতহে একে গোত্ৰত বিয়া বাৰু হ'ব পাৰে। ছোৱালীৰ গা-ধন লোৱা নিয়ম আছে। কন্যাক 'দৌড়া' অৰ্থাৎ পাচী এটাত বহুৱাই মূৰত তুলি, দৰাক কান্ধত লৈ, মুখামুখিকৈ ৰাখি, মাজত আঁৰ কাপোৰ তৰি ধৰা হয়। কন্যাপক্ষক 'চৰয়াতী' আৰু দৰাপক্ষক 'বৰয়াতী' বুলি কোৱা হয়। সাতখিলা শালগছৰ পাত একজাপ কৰি, দুই পুৰীয়া সেন্দূৰ চালি কন্যাই দৰাৰ কপালত ফোঁট আৰু দৰাই কন্যাৰ সেওঁতাৰ সেন্দুৰ ঘঁহিলেই বিবাহ কাৰ্য একৰকম সমাধা হয়। এই সমাজত বিধবা বিবাহৰো প্ৰচলন আছে। বংশ ৰক্ষাৰ হেতু ককায়েকৰ অবিহনে ভায়েকে নবৌৱেকক বিয়া কৰাব পাৰে। কিন্তু ভায়েকৰ অবিহনে ককায়েকে ভাই বোৱাৰীক বিয়া কৰোৱাৰ নিয়ম নাই। জেশাহুৰ ক্ষেত্ৰতো একে কথাই। প্ৰখ্যাত দেশপ্ৰেমিক-জাতিপ্ৰেমী সিধু-কানু, চাঁন্দ-ভৈৰৱ আদিৰ নেতৃত্বত নিজৰ অস্তিত্ব বজাই ৰাখিবলৈ এসময়ত বৃটিছ সিংহৰ বিপক্ষে যুঁজ দি অগণন সাঁওতাল যুবক আৰু পুৰুষে প্ৰাণ বিসৰ্জন দিয়াৰ অন্তত নিজ জাতিৰ সংখ্যা, লঘিষ্ঠ নহবলৈকে আৰু বিধবা বা কুমাৰী কন্যা সকলক উদ্ধাৰ কৰাৰ উদ্দেশ্যেই সেন্দুৰ আদিৰ অবিহনে তেল ঘঁহিও 'সাইহা' নামৰ এক গন্ধৰ্ব বিবাহৰ প্ৰচলন কৰিছিল। এনে কাৰণৰ বশৱৰ্তী হৈয়েই ময়ুৰভঞ্জৰ সাঁওতাল সকলে সেন্দুৰ ব্যৱহাৰ নকৰে আৰু জাতি-ভেদৰ নীতি-নিয়মতো বৰ বেছি গুৰুত্ব নিদিয়ে।

এই জনগোষ্ঠীৰ আটাইতকৈ স্মৰণীয় দেবতাজন—চন্দ্ৰ। এওঁলোকে 'মাৰাং বুৰু' বুলি কয়। মাঘমাহৰ ভিতৰত গো-উৎসৱ হিচাপে সাঁহৰাই পূজা পাতে। পূজাত গাহৰি উছৰ্গা কৰে। গোটেই আঙ্গিনাত চাউল আৰু পূৰৈ শাক খুন্দি, পানীৰে গুলি আলপনা আঁকে। নাচি-বাগি প্ৰত্যেকৰ চোতালে চোতালে জাহলী গীত গাই, গৰু জাগৰণ কৰা নিয়ম। যি জনীগৰুৱে

অধিক পোৱালী দিয়ে সেই গাই বন্ধা খুটাৰ ওচৰত সাঁহৰাই খুটা পুতি অধিক ধৰণেৰে গৰুজনীক পিঠা-পনা খুৱায়। কিছুৰ মাজত গায়ে পোৱালী দিয়াৰ পাছত ৯ দিনৰ দিনা ন-গাখীৰ খোৱা অনুষ্ঠান পালন কৰে। এই দিনা গাখীৰ খীৰাই দুধভাত ৰান্ধি, লেপি-মুচি থোৱা অঙিনাৰ এঠাইত উছৰ্গা কৰে আৰু ঘৰৰ আটায়ে সেই ভাত ভোজন কৰে। অন্য মানুহক এই-ভোজনী দিয়া নিয়ম নাই। এই অনুষ্ঠান পালন কৰাৰ পাছৰ পৰাহে গাখীৰ খাবৰ সকলোৱে অধিকাৰ পায়।

বহাগ মাহত হাবিৰ মাজলৈ গৈ অযোধ্যা পূজা পাতে। প্ৰধান পুৰোহিত 'নাইকে' জনক পূজাৰ থলী পৰ্যন্ত কান্ধত তুলি নিয়ে। পূজাৰ থানত প্ৰত্যেকেই জাতৰ ধেনু-কাঁড় মাটিত থিয় কৰি পুতিব লাগে। এটা মুৰগীৰ মূৰ কাটি বেদীৰ তলত পোতে। পূজাৰ শেষত নিজ-নিজ ধেনু-কাঁড় লৈ কোনো এটা নিৰ্দিষ্ট বস্তুলৈ কাঁড় মাৰি নিচান ঠিক কৰে। ইয়াক লক্ষ্য-ভেদ বা 'বেঝা বিন্ধা' বুলি কয়। বিভিন্ন ঠাইৰ একোজন দলপতিৰ নেতৃত্বত এওঁলোকে বহাগৰেই সোনোৱা এটা দিনত হাবিৰ মাজত পুনৰ মিলিত হয়। এসময়ত গাইগুটীয়া শত্ৰু আৰু সমাজৰ শত্ৰু বোৰে ইয়াতেই কাঁড়ৰ আগত অতৰ্কিতে প্ৰাণ হেৰুৱাইছিল। এনে বিপদ সংকুল অৱস্থাত 'সত বাপৰ বেটাহঁতেহে' বাচিব পাৰে বুলি পুৰণি বিশ্বাস প্ৰচলিত আছিল। দলপতিবোৰে এনে সময়ত নিজ-নিজ দললৈ প্ৰয়োজনীয় বুধি-ভাৰসাৰে পৰিচালনা কৰিছিল। হাবিত থকা সাত দিন সময়ত এওঁলোকে পশু-পক্ষীৰ ওপৰতেই নিৰ্ভৰ কৰিছিল। ইয়াক 'অযোধ্যা কেন্দ্ৰা চিকাৰ' বুলি কোৱা হৈছিল। সন্ধিয়াৰ আঁৰত নিজ-নিজ দলৰ দৰবাৰ বহিছিল। দোষীসকলৰ বিচাৰ ইয়াতেই নিস্পত্তি কৰিছিল। এনে বিচাৰক 'ল-বীৰ-কেন্দ্ৰা' বুলি কোৱা হৈছিল। বৰ্তমানে এনে অনুষ্ঠান প্ৰতীকি ৰূপতহে পালন কৰে বুলি কয়।

জেঠ-আহাৰ মাহত গাঁৱৰ কিনাৰত 'জাহেৰ' বা 'মহল' গছৰ অবিহনে ডাঙৰ গছৰ গুৰিত জাহাৰ পূজা অনুষ্ঠিত কৰে। প্ৰতি ঘৰৰ পৰা সিধা এই উপলক্ষে আগবঢ়োৱা হয়। থানত এটা শিল পোতা হয়। ইয়াক কেন্দ্ৰ কৰি বাদ্য-বাজনা, নৃত্য-গীত চলে। নাচনীসকলে বয়সস্থ সকলক হাত-ভৰি ধুৱাব লাগে। ইয়াতে সকলোৱে সামূহিক ভোজন কৰে। এই উৎসৱৰ নাচক 'জাহাৰ' নাচ বুলি কয়। গছ-গছনিত নতুন ফল ধৰিবৰ সময়ত 'চাঁৰুল' নামৰ পূজা এভাগো এওঁলোকে অনুষ্ঠিত কৰে।

ইয়াৰ ওপৰিও এওঁলোকে বিবোৰ নৃত্য-গীত আৰু পূজা-পাৰ্বণ অনুষ্ঠিত কৰে তাৰ বৰ্ণনা এনেধৰণৰ—(ক) ভান্টা নাচ—সাঁহৰাই পাৰবত কাঠৰ ঢাল-তৰোৱাল, ধেনু-কাঁড় লৈ ৰামায়ণৰ পদ চাৰণ কৰি ঘৰে-ঘৰে নাচি ফুৰে। (খ) ৰিনঝিন্না—ধানৰ গেৰ মেলিবৰ সময়ত ৰাজহুৱা থানত চাকি-বন্তি লৈ বৃত্তাকাৰে নাচ নাচে। ইয়াক 'গমা পৰব' বুলিও কয়। (গ) দাচাই নাচ—দুৰ্গা পূজাৰ উপলক্ষে তাল-কৰতাল 'টাইনী' আৰু হাতত ম'ৰা পাখি লৈ ঘৰে ঘৰে নাচ-বাগ কৰে। (ঘ) বাঁহা নাচ—ফাকুৱা উপলক্ষে খোল-তাল-মাদল লৈ ঘৰে-ঘৰে নাচে। (ঙ) ছাতা পাতা পৰব—দুদিন দুৰাতি ধৰি এটা বিৰাট আকাৰৰ ছাতি বা ছাতিৰ প্ৰতীকৰ তলত যাত্ৰাৰ দৰে নাচ-বাগ সহ পূজা-পাৰ্বণ অনুষ্ঠিত কৰে। এই পূজা ঐক্যৰ প্ৰতীক। থেনোৱে ইয়াক 'থেলাই চণ্ডীৰ পূজা' বুলিও কয়। নিজ জাতিৰ সংকটৰ কালত অস্তিত্ব বজাই ৰাখিবৰ উদ্দেশ্যেই এই পূজাৰ প্ৰচলন হৈছিল বুলি জন প্ৰবাদ আছে। (চ) দং এনে—বিয়া-সবাহত, সন্তান জনমৰ উৎসৱত তাল-মাদল বজাই ফুৰ্তি কৰা নাচ। (ছ) লাগড়ে—পুহ সংক্ৰান্তিৰ পৰা জেঠলৈকে যেতিয়াই এওঁলোকৰ 'সমাজ' বহে তেতিয়াই খেয়াল-খুচীমতে নাচ-গান কৰে। ইয়াত ধৰা-বন্ধা নিয়ম নাই। (জ) ৰপা কাৰম আৰু মৰা কাৰম—ৰপা কাৰমত তাল (চেবেং), বাঁহী (চতা) লৈ বৃত্তাকাৰে নাচ নাচে। মৰা কাৰম বা মৃত ব্যক্তিৰ কৰম-ধৰমৰ দিনা ৰাজহুৱাকৈ কীৰ্তনহে চলে।

সাঁওতাল সমাজত কোনো এঘৰত সন্তান জন্ম হলে সমস্ত গাঁওঁ থনৰেই 'চুৱা' লাগে বুলি কয়। ৭ বা ৯ দিনত গৃহস্থৰ ঘৰত গোট খাই ক্ষৌৰকৰ্ম কৰি চুৱা গুচোৱা হয়। এইদিনা নতুন সন্তানৰ মূৰৰ চুলি খুৰায়। সময়ত বংশৰেই পূৰ্ব আত্মা বা জীৱিত আত্মাৰ নাম একোটা দিয়াৰ নিয়ম প্ৰচলিত আছে। এইদিনা গৃহস্থই ৰাইজক ভোজ খুৱায়।

মানুহ মৰিলে সাধাৰণতে পুতি থোৱা নিয়ম আছে। ৭ বা ৯ দিনত অন্ত্যেষ্টিক্ৰিয়া সমাপণ কৰে। মৃত জনৰ 'ছাঁহিৰ ঢুকোৱা' বা আত্মা ঘূৰাই অনা নিয়ম আদিও আছে।

অসমলৈ অহাৰ আগতে পূৰ্বৰ ঠাইত এওঁলোকৰ পূৰ্ব পুৰুষসকলে ঘাইকৈ যৱ, ঘেঁহু, জনাৰ বা গোমধান, বুট, ৰহৰ, ঘাংৰা বা ভাংবদী, গুন্দলী নামৰ ধান, মাড়ুৱা, বাজৰা আদিৰ খেতি-বাতিৰ ওপৰতেই নিৰ্ভৰ কৰিছিল। খেতি চপাই ন-খোৱা উৎসৱ পাতে। কিন্তু ন-খোৱা ধান ভৰিৰে বা ৰেণাৰে মৰাৰ নিয়ম নাই। হাতেৰে মোহাৰি নাইবা আন কিহবাৰে কোবাইহে এনে ধান সৰুৱাই লয়।

পুৰুষে 'দেংগা' অৰ্থাৎ লেংটী, তিৰোতাই 'পুতলী' অৰ্থাৎ এটুকুৰা বস্ত্ৰ, আৰু 'গগ' অৰ্থাৎ গাত উড়না কপোৰৰ পৰিধানেই আছিল এসময়ৰ অতীত প্ৰথা। আ-অলংকাৰৰ ভিতৰত মাইকী মানুহে বাহুত 'চাকম্', হাতত 'টডৰ', ওপৰ নাকত 'মোদাম', নাকৰ লতিত 'নুলুক', কাণত 'লুতুৰে ঠুৰিয়া', মূৰত 'সীতাপটী', ডিঙিত 'হাঁসলী', ভৰিত 'জাংগাৰে বাংগী' আদি পিন্ধাৰ পৰম্পৰা আছিল। বৰ্তমানে যুগ-যুগ ধৰি অসমত বসবাস কৰাৰ ফলত পিন্ধন-উৰণত থলুৱা প্ৰভাৱ পৰা পৰিলক্ষিত হৈছে।

এসময়ৰ আৰ্য আৰু আজিৰ উচ্চ কুল বুলি ভবা হিন্দু সমাজত গোমেধ, অশ্বমেধ, ছাগমেধ (?) যজ্ঞ অনুষ্ঠিত হৈ বৰ্তমানে বিলুপ্তি ঘটাৰ দৰে এওঁলোকৰ সমাজৰ পৰাও গো-বধ যজ্ঞৰ অবলুপ্তি ঘটিল বুলি কয়। অৱশ্যে শুকৰ, ভেৰা, ছাগলীৰ মংস খোৱাৰ প্ৰথা লুপ্ত হোৱা নাই।

এই জনগোষ্ঠীৰ বুঢ়াসকলে কয়—তেওঁলোকৰ পূৰ্ব পুৰুষসকলে হেনো 'ঝামৰু' বা 'ধামনা' সাপ (মচোৱা) খোৱাত অভ্যস্ত আছিল। প্ৰচলিত থকা কিংবদন্তিয়ে কয় যে হালবাবলৈ যোৱা সাত ভাইক সৰু বোৱাৰী গৰাকীয়ে জলপান পৌছাবলৈ যোৱাত তেওঁলোকে ইতিপূৰ্বে মাৰি থোৱা মচোৱা সাপ এটাও তৰকাৰীৰ বাবে পাচীটোত ভৰাই পঠায়। কেও কিছু নোহোৱা ঠাইত বোৱাৰী গৰাকীক অকলে পাই, মৰা ভাও জুৰি থকা সাপটোৱে ডিঙিত মেৰাই ধৰি নাকৰ পৰা তেজ শুহি খোৱাত মানুহজনী মৰি থাকিল। হালবাই ঘূৰি আঁহোতে সাত ভায়ে এনে কাণ্ড দেখি সাপটোৰ 'টেংৰামী' বুজি পালে। তেতিয়াৰ পৰাই তেওঁলোকে হেনো 'ঝামৰু নাখাওঁ' বুলি শপথ খালে। বুঢ়া-সকলে পূৰ্ব পুৰুষসকলৰ এনেবোৰ কথা কৈ বৰকৈ আমোদ কৰে। লাওপানী বা হাঁড়িয়া এওঁলোকৰ অৱশ্যে প্ৰিয় পানীয়।

চিনাকি বা সম্বন্ধ থাকক বা নাথাকক এজন সাঁওতাল লোকে আন এজন সাঁওতাল লোকক 'হড়' আৰু অনা-সাঁওতালক 'দিকু' বুলি কয়। সেইদৰে আলহী বা 'মিতুৰক' কয়—'পেড়া'। এওঁলোকে খুব সহজে 'মুণ্ডাৰী ফাৰ্চী' কব পাৰে বুলি কয়। কিন্তু মুণ্ডাসকলে এওঁলোকৰ 'ফাৰ্চী' বুজিবলৈ হেনো টান পায়।

মূলতঃ এওঁলোক কোল জনগোষ্ঠীৰ।

উৰাং

এই জনগোষ্ঠীৰ লোকসকল ঘাইকৈ চাইবাচা, তেতৰিমালটি, লেন্দ্রি, গহপুৰ, চাৰচাদেব, কাৰ্ৰা, ৰাঁচী, ছোটনাগপুৰ আদি সৰু সৰু ঠাই সমূহৰ পৰা আহিছিল। উক্ত ঠাইসমূহ বঙ্গ-বিহাৰ-মধ্যপ্ৰদেশ আদিৰ ভিতৰুৱা অঞ্চল বুলি জনা যায়।

বের্গা, ধান্কা, খাৰিয়া, খেল্ক আৰু মুণ্ডা—এই ৫টাই প্ৰধান ফৈদ বুলি এওঁলোকে কয়। বহুসময়ত এওঁলোকে লোৱা উপাধিবোৰেই গোত্ৰবো পৰিচয় দিয়ে। গোত্ৰবিলাক এনে ধৰণৰ—মিনজি (এবিধ গছ), বাঘুৱাৰ (বাঘ), লাকড়া (কুকুৰ নেচীয়া বাঘ), তির্কী (এবিধ মাছ), কছুৱা (কাছ), তপ্প, (এবিধ চৰাই), ধান্নুৱাৰ (ধান), কের্কেটা (এবিধ চৰাই), মাৰুতি (হনুমান), কাৱা (কাউৰী), খালখ', কুজু, বাকলা ইত্যাদি। কাৱা গোত্ৰীয় সকলৰেই সামাজিক মৰ্যাদা উচ্চ বুলি কয়।

সমাজৰ শাসন, সামাজিক পূজা-পাৰ্বণ, আচাৰ-বিচাৰ আদি নিখুঁত হিচাপে চলাবলৈ যিজন গাঁওবুঢ়া বা মুৰব্বী থাকে তেওঁক 'পাহান' বুলি কয়। পাহানক সকলো কামতে সহায় কৰে 'ফুলধৰিয়াই'। গাঁওখন বা সমাজখনৰ বাবে টকা-পয়ছা, যোগাযোগ বা দ্ৰব্য আদি সংগ্ৰহ কৰিবৰ বাবে যি কেইজনৰ দায়িত্ব থাকে তেওঁলোকক 'কটুৱাৰ' বুলি কোৱা হয়। এই সকলৰ ওপৰতেই সমাজখনৰ সকলো কাম-কাজ নিৰ্ভৰ কৰে।

এই জনগোষ্ঠীৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ উপাস্য দেৱতাজনক 'মাৰাং বুৰু' (চন্দ্ৰ) বুলি কয়। এই দেৱতাৰ পূজা প্ৰতি ১২ বছৰৰ মূৰত, মাঘ-ফাগুন মাহত, হাবিৰ মাজত অনুষ্ঠিত কৰে। পূজাত বিবিধ ধৰণৰ বলি কাটে। পাওঁাই এই পূজা সমাপনৰ বেলিকা লগুণ পৰিধাণ কৰে।

জেঠ-আহাৰ মাহত এওঁলোকে সমূহীয়া ভাবে গ্ৰামদেৱতাৰ পূজা কৰে। পূজাত ভগৱানৰ নামত বগা পাঠা, কালীদেৱীৰ নামত ক'লা পাঠা, আৰু গ্ৰাম-দেৱতাজনৰ বাবে হাঁহ আৰু মুৰগী আদি বলি কাটে। চ'ত মাহৰ পঞ্চমী,

সপ্তমী বা নবমীত অনুষ্ঠিত কৰে—চাঁৰুল পূজা। এই পূজাৰ সময়ত ৯ বিধ তৰকাৰীৰে ভোজন পৰ্ব কৰে। এই পৰৱত পাহান, ফুলধৰিয়া আৰু কটুৱাৰক 'খাঁগুৱাদাৰ' কৰি প্ৰতিজন লোকেই প্ৰতিঘৰলৈ গৈ ফুল বিতৰণ কৰে নাইবা ঘৰে-বেৰে ফুল গুজি দিয়ে। এই উপলক্ষে বিভিন্ন নাচ-বাগ হয়।

নানাৰকম বেমাৰ-আজাৰৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ এওঁলোকৰ মাজত সূৰ্যাহী বা ধৰম পূজাৰ প্ৰচলন আছে। এই পূজা বছেৰেকত এবাৰ অনুষ্ঠিত হয়। কাতি মাহত হাঁহ-মুৰ্গী আদি বলি কাটি গৰু-গাইক পিঠা-পনা খুৱাই এওঁলোকে 'সাঁহৰাই' পূজাও অনুষ্ঠিত কৰে। এনে পূজা নেপাতিলে গৰু-গাই আদিৰ হানি-বিঘিনি ঘটে বুলিয়েই ধাৰণা কৰে। এওঁলোকে হাবিৰ মাজলৈ গৈ 'বাঘ' পূজাও পাতে। পূজাত পথৰা বা 'ঝিনজ্ৰা' ৰঙৰ মুৰগী আগবঢ়ায়। এই পূজাত সন্তুষ্ট হলে বাঘ দেৱতাই কোনো অন্যায়-উপদ্ৰৱ নকৰে বুলিয়েই বিশ্বাস কৰে। হাবিৰ মাজত পতা আন এটা পূজাক 'বৰ পাহাড়ী' বুলি কয়। খেনোৱে এই পূজা নিজৰ বাৰীৰ ভিতৰতো কৰে। পূজাত এক বিয়ণ হোৱা মাইকী ছাগলী বলি কাটে। বেদীস্থানত উপস্থিত থকা প্ৰতিজনেই, এবাৰকৈ দাখন দাঙি ছাগলী কটাৰ নিচান কৰাৰ পাছত মুল পাওঁাই ঘাপ মাৰি চুছেও কৰে। অতীতৰ 'পাহাৰ' দেৱতা সন্তুষ্ট থাকিলে ঘৰুৱা অশান্তি নহয় বুলিয়েই সকলোৱে ধাৰণা কৰে।

ইয়াৰ ওপৰিও একে পৰিয়ালৰ ভিতৰত ঘৰুৱা হিচাপে নিজৰ পূজা থানত 'খুটা পূজা' পাতে। এই পূজাত গাহৰি কটা হয়। 'নাৱা খোৱা পূজা' বা উৎসৱৰ সময়ত জুহালৰ ওচৰতে কণী নপৰা 'কাটুল' মুৰগী এটা ভুকুৱাই মাৰি পূজা কৰাৰো নিয়ম আছে।

প্ৰতি ১২ বছৰৰ ব্যৱধানত সাত ঠাইৰ মাইকী মানুহ একেলগ হৈ মাঘ বা ফাগুন মাহত পোহনীয়া গাহৰি এটা গাঁৱৰ এমূৰে এৰি দি, প্ৰতিগৰাকী মাইকী মানুহেই মতা মানুহৰ দৰে বেশ-ভূষা কৰি হাতত তীৰ-ধেনু, যাঠী-জোং লৈ 'চিকাৰ'টোক পূজাৰ থানৰ পিনে খেদি নি বধ কৰে। পূজাভাগত 'চাটিয়া' উঠাই গাঁওখনৰ শুভাশুভ নিৰ্ণয় কৰায়। ইয়াক 'জানি চিকাৰ' বুলি কয়। খেনোৱে 'গাঁৱলী' পূজা বুলিও কয়।

বিবাহৰ বেলিকা দৰা গৈ কন্যাৰ বাহৰত পদাৰ্পণ কৰাৰ লগে লগে কন্যা ঘৰীয়াই দৰাক বাচি নিব লাগে। এনে সময়ত দৰাৰ বন্ধু-বান্ধৱ আদিয়েও দৰাৰ দৰে বেশ-ভূষা কৰি নানান কৌতুহলৰ সৃষ্টি কৰে। ইয়াৰ পৰাই দৰাক

বাচ নি এটা বিশেষ ঘৰত উপবিত কৰায়। দৰায়ো লগত নিয়া লাওপানীৰে কন্যা ধৰৰ মুখিয়াল কিজনক আগ কৰি সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰে। পিছদিনা পুৱা ভাত বন্ধা ঘৰ বা 'ভাঁড়ছা'ৰ ভিতৰত দৰা বা কন্যাৰ নবৌৱেকে, লগত কমপক্ষেও দুজনী বিবাহিতা তিৰোতাক লৈ প্ৰথমে দৰাৰ দ্বাৰা কন্যাক সেন্দুৰ দিওৱা আৰু সেইদৰে কন্যাই দৰাক ফোট দিয়া কাৰ্য সমাধা কৰায়। এই পৰ্বৰ পাছত দৰা-কন্যাক মাজ মজিয়ালৈ আনি জেশাহু হঁতে তেল-হালধি ঘঁহে। এই কাৰ্য সমাধা হোৱাৰ লগে লগে সমাজৰ মাজলৈ উলিয়াই দি তেওঁলোকক যুঁৱলি আৰু মছলা পিহা শিলৰ ওপৰত থিয় হবলৈ দিয়ে। দৰাৰ নবৌৱেক আৰু খুলশালীয়েকে চাই অনা পানী একলহ আঁৰ কাপোৰৰ আঁৰেদি তেওঁলোকক ঢালি দিয়ে। স্নান কৰোৱাৰ অন্তত দুয়ো আঁতৰি পৰে আৰু নতুন বস্ত্ৰ পৰিধাণ কাৰ আহি সমবেত ৰাইজক সেৱা কৰে। পাছত 'সভা' বহুৱাই সকলোৰে 'চুমান' আৰু বক্চিচ্ প্ৰদান কৰে। কন্যা লৈ আহি দৰাই, আন যাবতীয় নিয়ম আদিৰ শেষত, সিকিয়া ভাৰ আৰু কন্যাই ঘট এটা লৈ পানী আনিবলৈ যায়। দৰাই অনা পানী 'মাডুৱা'ৰ তলত ৰাখে। কিন্তু কন্যাই অনা পানী দৰাৰ ককায়েকে নমাই দিব লাগে। এনে সময়ত দৰাৰ ককায়েকে ভৰিৰ তলত পা-পয়ছা ৰখা নিয়ম। কন্যাই সেই পয়ছা বুটলি লওঁতেই বৰজনাকে পানীথিনি কন্যাৰ গাত ঢালি দিয়ে। এনে সময়ত কন্যাই দৌৰি গৈ ভিতৰ সোমোৱা নিয়ম। আনফালে দৰাই অনা পানীৰে লাওপানী ভিজোৱা হয়।

দৰা-কন্যা ঘৰ সোমোৱাৰ পাছত 'ভেলুৱা ফাড়া' বুলি এটা অনুষ্ঠান পাতে। এই উপলক্ষে এটা ভেলা গছৰ ডাল দুফাল কৰিবলৈ আন এডোখৰ ভেলা ডাল ব্যবহাৰ কৰে। ইয়াৰ অবিহনে ৰাম দাতোন ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। এই কাৰ্য দেওড়া বা ফাৰ্চী জনা লোকেহে কৰে আৰু দেশ মুলুকৰ কথা কৈ বুজনি দিয়ে। ইয়াৰ পাছত পুনৰ 'সভা' বহুৱায় আৰু এই সময়ত দৰাৰ নবৌৱেকে কন্যাক পুনৰ সেন্দুৰ ঘঁহি দিয়ে। এই দিনাই কন্যা পক্ষৰ পৰা কেইজনমান লোক কন্যাক ওভোটাই নিবলৈ, দৰা ঘৰলৈ আহে। কন্যাই দৰাৰ ঘৰৰ পৰা এপাচি চাউলৰ গুড়ি নিব লাগে আৰু ঘূৰি আঁহোতেও তেনেদৰে চাউলৰ গুড়ি অনা নিয়ম। দুয়ো ঘৰে সেই গুড়ি থিনি নিজ-নিজ জ্ঞাতিৰ মাজত পিঠা-পনা খাবলৈ বিলাই দিয়ে।

এওঁলোকৰ বিবাহত 'পাঁথ খেলা' অৰ্থাৎ দুয়োপক্ষৰ মাজতেই হাতত ঢাল তৰোৱাল, নানান অস্ত্ৰ-সস্ত্ৰ আদিৰে নাচ-বাগ কৰা 'নাটুৱা' থাকে।

দৰাই কন্যাঘৰ আহি পোৱাৰ লগে লগে এই দুয়োজনৰ প্ৰতিযোগিতা মুলক নাচে এটা বেলেগ পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে। 'পাঁথ খেলা' নাচক পুৰণি যুগত কন্যাক লৈ হোৱা যুদ্ধ-বিগ্ৰহৰ চিন বুলি জনালোকে কয়।

পূৰ্ব কালত এই জনগোষ্ঠীৰ একে গাঁৱৰ অবিবাহিত ডেকা-গাভৰু থাকিবৰ বাবে 'ঘটুল' নামৰ ঘৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিল বুলিও বুঢ়া সকলে কয়।

এওঁলোকৰ সমাজত সন্তান জন্ম হলে ৯ দিনত ক্ষৌৰকৰ্ম কৰি শুধি হয়। মৃতকৰ শ দাহ কৰা আৰু পোতা দুয়োটা নিয়মেই প্ৰচলিত আছে। দহাৰ দিনা 'ছাঁহিৰ' অনা প্ৰথাও আছে।

পূৰ্বৰ ঠাই সমূহত এওঁলোকৰ পূৰ্বপুৰুষসকলে ধান, মাডুৱা, ৰহৰ, মচুৰ, গুন্দলী ধান, বুট, মাহ আদিৰ খেতি-বাতি কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল। হাতত দা-কুঠাৰ, তীৰ-ধেনু আদি লৈ এওঁলোকে দলেবলে চিকাৰ খেদি ভাল পায়। লাওপানী, গাহৰি আৰু মুৰগীৰ মাংস এওঁলোকৰ বৰ প্ৰিয় বুলি কয়।

তিৰোতা মানুহে গা ভৰাই অলংকাৰ পিন্ধি ভাল পায়। টাটু বা 'খদা' লোৱাৰ প্ৰথাও আছে। এওঁলোকে নিজকে 'কুঁড়ুখ' বুলিও চিনাকি দিয়ে।

এওঁলোক 'পাণ্ডৱ' বংশীয় বুলিও কয়।

চাঁওৰা

চাঁওৰা জাতিৰ লোকসকল উৰিষ্যা, বিহাৰ, মধ্য প্ৰদেশ, তামিলনাডু আদিৰ অন্তৰ্গত পেল্লাকেমেন্দি, অৰাইচিং, মৰিচিং, অনিদিংছা, পুতুৰ, মোবাচোং, প্ৰতা, গাঁইতা আদি ঠাইসমূহৰ পৰা আহিছিল। এই জনগোষ্ঠীৰ মাজত কেইবাটাও ফৈদ আছে। ইয়াৰ ভিতৰত কিওাল চাঁওৰা, চবৰ চাঁওৰা, মনে চাঁওৰা, আৰ্চীত চাঁওৰা, কাম চাঁওৰা, কাপ চাঁওৰা আদিয়েই প্ৰধান। ইয়াৰ ভিতৰত চবৰ চাঁওৰাবোৰে উৰিষ্যাৰ থলুৱা দোৱান ব্যৱহাৰ কৰে। উমৈহতীয়া হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা এওঁলোকৰ ভাষাটোক 'জুৰিয়া' ভাষা বুলি কয়। এই গোষ্ঠীৰ বহুতে নিজকে 'চৰাঃ' বুলিহে চিনাকি দিয়ে।

এওঁবিলাক এক নেতৃত্বত চলে। নিজ-নিজ গোষ্ঠী বা ফৈদৰ পূজা-পাৰ্বণ, সকাম-নিকাম, মেল-মোকৰ্দমা আদিত সূত্ৰধাৰ হিচাপে কাম কৰিবৰ বাবে যিজন লোকক পণ্ডিত হিচাপে বাচি লোৱা হয় তেওঁক 'বয়া', 'হজা' বা 'কুড়ান' বুলি কয়। সকলো কাম-কাজৰ যোগাযোগৰ বাবে 'চূড়াম'ৰ-পদবীৰ নেতা এজনো বাচি লয়। গাঁওখনৰ গাঁওবুঢ়াক কয়—গামাং।

সকলো অৱস্থাতে এওঁলোক কৃষিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে কাৰণেই কৃষি উৎসৱ হিচাপে ঋতু অনুযায়ী আম পূজা, ধাঁৰ বা ৰহৰ পূজা, কাঠ আলু বা খামালু পূজা পাতে। এনে পূজাৰ অবিহনে নতুন ফল আদি খোৱাত সামাজিক বাধা আছে বুলি কয়। পূজাবোৰত হাঁহ, মুৰগী, পাৰচৰাই আদি বলি কাটে। মদ বা লাওপানীও উছৰ্গা কৰে। এওঁলোকৰ মাজত 'চ'দদৰু', 'কাহনী' বা 'কুটাৰে পুৰ' আদি নামৰ কিছুমান পূজা প্ৰচলিত আছে। ফাগুৱা পৰবৰ সময়ত মুনিহ-তিৰোতা সকলোৱে লগলাগি জাতি-বৰ্ণ নিৰ্বিশেষে সকলোৰে ঘৰলৈ গৈ নানান বাদ্য-বাজনা সহকাৰে নৃত্য-গীত কৰি ফুৰ্তি কৰে। এনে নাচ-গানৰ সময়ত পুৰুষ সকলে বগলী বা মুৰগীৰ পাখিৰে বনোৱা টুপী (টুপুবে), নাইবা ৰঙা চালু কাপোৰৰ পাগুৰী মাৰে।

এই সমাজৰ কোনো লোকৰ মৃত্যু ঘটিলে মৃতকৰ চোতালত ৰাইজলৈ

জাননী হিচাপে ধেদ্ৰা (ঢাঁক), টুডুম (নাগাৰা), সাঁহনাই আদি বাদ্য সমূহ করুণ সুৰ দি বজায়। দূৰ-দূৰণিৰ জ্ঞাতি-কুটুম্বক অৰণ্যে বেলেগে খবৰ আদি দিয়ে। মৃতকক হালধি পানীৰে গা ধুৱাই, মূৰৰ চুলি ফণিয়াই দি সমাজে বাচি দিয়া 'টেম্বেমৰ' পদবীৰ এজন বা দুজন লোকে শটো শ্মশানলৈ নিয়ে। শ্মশানত কাঠ-বাঁহৰ চিতা বা চিয়া সাজি 'চিগামাৰ' সকলে শ'টো দাহ কৰে। বহুতে মৃতকৰ লগত নিয়া ধান-চাউল, কাপোৰ-কানি আদি এওঁলোকৰ মাজত ভাগ কৰি দিয়ে। এইদিনা শ্মশানতেই মদ-লাওপানী আদি ৰাইজলৈ আগবঢ়ায়। দাহ কৰাৰ পাছদিনা পোৱা ছাঁইবোৰ পোতে। ৭ বা ৯ দিনৰ দিনা মৃতকৰ শ্ৰাদ্ধ বা 'কুংকুবৰ—চুটগুচুওৰা' পাতে আৰু সমাজভুক্ত প্ৰত্যেকেই প্ৰয়োজনীয় বস্তুসমূহ দি সহায় কৰে। এই মৃতকসকলৰ আত্মাৰ সদ্‌গতিৰ অৰ্থে এবছৰ, দুবছৰ বা পাঁচ বছৰৰ মূৰত, বিশেষকৈ ফাগুন-চ'ত মাহৰ ভিতৰত সামূহিক শ্ৰাদ্ধ হিচাপে 'গুৱৰ' নামক এটা বৰ সকাম পাতে। ই এটা সকাম হলেও ইয়াক এটা উৎসৱ হিচাপে গণ্য কৰে আৰু প্ৰায় এসপ্তাহ জুৰি ৰাজহুৱা নাচ-গান, বাদ্য-বাজনা কৰি আনন্দ কৰে। সকামত 'বংতেল' (মহ), ছাগলী, মুৰগী আদি যথেষ্ট ধৰণে বলি কাটে। পূজাৰ থানত মৃতক সকলৰ নামত যথেষ্ট ৰকমে শিল পোতা নিয়ম আছে। এই উৎসৱত 'হুজাৰ' নিৰ্দেশেই চূড়ান্ত বুলি গণিত হয়। এই সকামত বাহিৰা মানুহকো নিমন্ত্ৰণ কৰে।

বিবাহৰ আগন্তুৰত 'চূড়ামৰ'ক আগ কৰি দৰাপক্ষৰ পৰা কন্যা বিচাৰি যাওঁতে পিন্ধিবৰ বাবে থাৰু, এপাত কাঁড় আৰু একলহ হাঁড়িয়া পানী বা সেই অনুপাতে মদৰ বটল নিয়ে। কন্যাক সকলো কথা জনোৱাৰ পাছত যদি পছন্দ হোৱাটো হয়গৈ, তেনেহলে কন্যাৰ বাপেকে সেই মদ গ্ৰহণ কৰে। কিছু কিছু ঠাইত কন্যা ঘৰে মান্তিৰ চিন দেখুৱাবলৈ দৰাপক্ষক সৰুসুৰা ধৰণৰ মাৰপিট কৰে। কন্যাঘৰে মান্তি হোৱা দেখিলে দৰাপক্ষই লগত নিয়া কাঁড়পাত আৰু খাৰুকিটা বন্দবস্তৰ চিনস্বৰূপে এৰি থৈ আহে। ইয়াৰ কিছুদিনৰ পাছত নিজ নিজ ফৈদৰ 'চূড়াম'ৰ সৈতে দৰাপক্ষই কন্যাঘৰলৈ যায় আৰু তাত মদ-লাওপানী আদিৰে ভোজসভা এখন পাতি কন্যা বন্দবস্তৰ কথা সদৰি কৰে। সম্পূৰ্ণ 'কথা-বাৰ্তা' ছিগিলে বিয়াৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলায়। নিৰ্দিষ্ট বিয়াৰ দিনা দৰাই শাহুয়েকক মা-শাৰী (আয়ুংকূপ), জেঠেৰীয়েকহঁতক ৰঙা চালু কাপোৰ বা পাগুৰী আৰু জেশাহুহঁতলৈ ভিন ভিন বস্ত্ৰ দি মান ধৰে। আন আন ৰাইজৰ বাবে মদ বিতৰণ কৰে।

ৰভাতলত 'হুজা' জনে বিভিন্ন ৰংবিৰঙেৰে বেদী সজাই একালে কিছু পৰিমাণৰ মদ বা লাওপানী ৰাখি আৰু আনফালে এপাত কাঁড় গুজি দি পূৰ্বপুৰুষ আৰু উপাস্য দেব-দেবীলৈ মন্ত্ৰাদিৰে তপ জপ কৰে। ইয়াৰ পাছত উপস্থিত সকলোৰে গালৈ মদ ছটিয়াই দিয়ে। এনে সময়ত কন্যাৰ বাপেকে তেওঁৰ কন্যাই দৰাজনক পছন্দ কৰিছে বুলি 'হুজাৰ' জৰিয়তে সকলোকে জানিবলৈ দিয়ে। পুনৰ উপযুক্ত মূল্য দি কন্যাৰ বাপেকে দৰাঘৰীয়াৰ পৰা মদ কিনি ৰাইজলৈ আগবঢ়ায়। ইয়াতেই বিয়া সমাধা হ'ল বুলি ধৰে — দৰাঘৰত কন্যাক দুৱাৰমুখত দুবৰি বন, লোহা আৰু তাৰিমদ বা মদ গছকায় আৰু হালধি পানীৰে ভৰি ধুৱাই গৃহ প্ৰৱেশ কৰায়।

নতুন সন্তান জন্ম হলে ৯ দিনত শুধি হয়। এইদিনা ধাইজনীয়েই কেচুৱাৰ ক্ষৌৰকৰ্ম সমাধা কৰে। প্ৰসৱ বেদনাৰ মুহূৰ্তত এওঁলোকৰ কেইটামান ফৈদে ঘৰুৱা থানত 'যমদূত'ৰ নামত ছাগলী বলি কাটি পূজা কৰে আৰু লালচালু-কাপোৰ উছৰ্গা কৰে বুলি কয়।

এওঁলোকে গৰু-গাইক লক্ষ্মীদেবী বুলি গণ্য কৰে। 'বংতেল' বা ম'হক শনি বুলি কয়। সেয়েহে পূজা-পাৰ্বণত ম'হ বলি দিয়ে। অনিদিংছাৰ চাঁওৰা গোষ্ঠীয়ে চামল বা মচোৱা সাপ আৰু অবিল বা ধুন্দুলী ফেটী সাপৰ মাংস খায় বুলি কয়।

হাতত 'ফাৰ্চা' বা পৰশু কুঠাৰ নাইবা সদা জাগ্ৰত হিচাপে 'তীৰ-ধেনু' ৰখাটো এওঁলোকৰ গোষ্ঠীগত পৌৰুষত্বৰ চিন।

ভূঁইয়া

এই জাতিৰ লোকসকল পাটনা, হাজাৰীবাগ, ভাগলপুৰ, গয়া, মুংগেৰ, ৰাঁচী, পালামৌ, দালটেনগঞ্জ আদি ঠাইসমূহৰ পৰাই আহিছিল। এওঁলোকৰ মাজত মাংৰিয়া, মাঘায়া, অঘৰীয়া, দাড়ুৱাৰ, মুছৰ, গজলীয়া, বিছুৱাৰ আদি ৭টা ফৈদ আছে বুলি কয়। ভক্তা, খেৰুৱাৰ, বীৰহৰ আদি জাতিসমূহক এওঁলোকে নিজৰ সমগোত্ৰীয় বুলি ভাবে আৰু প্ৰয়োজনবোধে সম্বন্ধও স্থাপন কৰিব পাৰে বুলি কয়।

ঋষি বা ঋষিয়াছন বালক (মুনি), মোচ্ (নিগনি), ছিড়ৰা (কেৰ্কেটুৱা), 'নাগ, বাঘ, গাধায়া, পালমু' আদিক এওঁলোকে নিজৰ গোত্ৰ বুলি কয় আৰু কিছুৱে সেইদৰে নিজৰ পৰিচয়ো দিয়ে।

পুৰুষানুক্ৰমে এওঁলোকে ৰজা বা সামন্ত শ্ৰেণীৰ ঘৰত বিভিন্ন কাম-বন, কৃষিকৰ্ম আদি কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল বুলি কয়। ভূমিৰ কৰ্মৰ লগত এওঁলোকৰ অধিক সম্বন্ধ ঘটিছিল বাবেই হেনো ভূঁইয়া নামে পৰিচিত হ'ল। পূৰ্ব পুৰুষৰ বসতি অঞ্চল বিলাক পাহাৰীয়া আছিল বুলিও কয়।

এই সমাজৰ মুৰব্বীজনক 'মাহত্ব' বুলি কয়। বিভিন্ন খা-খবৰ, যোগাযোগ আৰু সংগঠনৰ দায়িত্ব সিজনৰ ওপৰত ন্যস্ত থাকে তেওঁক 'ছড়ীদাৰ' বুলি কয়। খোৱা-বোৱা আৰু বিভিন্ন 'পানী-পৰুৱাৰে' ৰাইজক সোধপোচ কৰা আৰু আলপৈচান ধৰাজনক 'বাৰিক' বুলি কয়। 'কাহত্ব' পদবীধাৰীজনে মাহত্বৰ সকলো কামতে সহায় কৰে।

এওঁলোক বীৰ পূজাৰ উপাসক। পৱনবীৰ আৰু হনুমান বীৰেই এওঁলোকৰ প্ৰধান উপাস্য দেৱতা। এই বীৰ পূজা ফাগুন-চ'ত মাহত অনুষ্ঠিত হয়। বীৰ পূজাৰ প্ৰৱৰ্তকসকলকো এওঁলোকে দেৱতা হিচাপে জ্ঞান কৰে আৰু সেই অনুক্ৰমে পূজাৰ আয়োজন কৰে। এই ৭জন (সাত) বীৰ দেৱতাক এনেদৰে জনা যায়। যেনে—তুলসী বীৰ, বালক বীৰ, দধি বীৰ, লহং বীৰ, নাদ বীৰ, বাচাৰ বীৰ আৰু চুলাৰ বীৰ। ডাক বীৰ নামে এজন উপদেৱতাও আছে। এই

বীৰ পূজাৰ লগতে কালী, দুৰ্গা আৰু কমলা আদিৰ নামতো পূজা কৰে। পূজা ভাগত বিশেষকৈ গাহৰি আৰু মুৰগী বলি কাটে। 'কাচুৱান' নামৰ কেঁচা মিঠাই আৰু 'পান বিড়া' এই পূজাৰ দৰকাৰী অৰ্ঘ।

এওঁবিলাকৰ আদিম ৰজা তুলসী বীৰেই হেনো বীৰ পূজাৰ প্ৰৱৰ্তক। এওঁ কলুৱা পাহাৰ আৰু লুকু পাহাৰত ৰাজত্ব কৰিছিল। এওঁৰ বাসস্থানৰ নাম আছিল—'মাথা মাড়াইৰ'। মাকৰ নাম আছিল কমলা দাদি। প্ৰজাসকলৰ মানত দেৱতাৰ স্থান পোৱা এই সাত বীৰ, ভূঁইয়া জাতিৰ কুলপূজা পবন বা বায়ু পূজাৰ লগত সাঙুৰ খাই পৰে আৰু দেৱতাৰ দৰেই পূজিত হৈ পৰে। সেয়ে পূজাৰ থানত এওঁলোকে ভিন্ ভিন্ দেৱতাৰ ভিন্ ভিন্ ঝাণ্ডা পোতে। পূজাৰ শুভাশুভ 'চাটিয়া' উঠাই নিৰ্ণয় কৰে। গাত দেৱতা লম্ভা অৱস্থাতেই পূজাৰ পুৰোহিতজনে ঝাণ্ডাই ঝাণ্ডাই উঠা নমা কৰি মিঠাইৰ ভোগ খোৱা দৃশ্য বৰ মনোৰম।

পূৰ্বৰ ঠাই সমূহত ৰজা বা সামন্তসকলে হেনো সকলো খা-খৰছ কৰি এওঁলোকৰ বিয়া-বাৰু আৰু সকাম-নিকাম পাতি দিছিল। বিয়াত দৰাই কন্যাৰ বাবে তিনিখন কাপোৰ, তিনিকুৰি ৰুটি,এখন চালা ধুতি আৰু কন্যাৰ দৰকাৰী আ-অলংকাৰ কিছুহে যোগান ধৰে। বিয়াৰ সময়ত তিনি বা পাঁচ গৰাকী তিৰোতা মানুহৰ সহযোগত দৰাই কন্যাক 'চিন্দ্ৰা দান' কৰে। এওঁলোকৰ ৰীতি-নীতি বিলাক নিম্ন হিন্দুৰ দৰেই।

নতুন জন্ম হলে ৯ দিনত 'নৰতা' পাতি 'ছটীৰ' কাৰ্য শেষ কৰে। মৰিলে দাহ কৰা আৰু পোতা দুয়োটা প্ৰথাই আছে। শ্মশানৰ পৰা ঘূৰি আহি এওঁলোকে মৃতকৰ ঘৰত মদ্যপান কৰে আৰু দহা-কাৰ্যৰ আলোচনা কৰে। ইয়াতেই 'মাহত্ত' আৰু 'কাহত্তই' 'পঞ্চৰী ভাটী' (চাউল-দাইল-মদ আদি) আদিৰ যোগান ধৰিবলৈ সকলোকে নিৰ্দেশ দিয়ে। এই নিৰ্দেশ মানি সকলোৱে যাবতীয় বস্তুবোৰ যোগান দি দহা কাৰ্য সম্পন্ন কৰাত সহায় কৰে।

এওঁলোকৰ মাজত মদ-লাওপানীৰ প্ৰচলন অধিক হোৱাৰ ফলত মানুহবোৰ গৰীব আৰু সৰ্বস্বান্ত যেন অনুমান হয়। এই জাতৰ মানুহে মুৰগী, গাহৰি, হাঁহ, পাৰচৰাই আদি ভালকৈ পোহপাল কৰিব জানে আৰু সিবিলাকৰ মাংস আদি খোৱাত কৃপণালি নকৰে। উৎসৱ-পাৰ্বণ আদিত এওঁলোকে যিবোৰ বাদ্য-বাজনা কৰে তাৰ ভিতৰত মাদল, ধুমচা, নাগ্ৰা আদিয়েই প্ৰধান। পূৰ্বৰ ঠাইত এওঁলোকে ঘেঁহু, গোমধান, মড়ুৱা, মটৰ মাহ আৰু মহুল খেতি কৰিছিল যদিও

সেই ফচলৰ দুই তৃতীয়াংশই মাটিৰ মালিক সকলক দিব লগা হৈছিল বুলি জনা যায়।

এওঁলোকৰ সামূহিক আৰু প্ৰধান উৎসৱৰ বেলিকা সাত ঠাই এক কৰিবলৈ 'দালিয়া ঘূৰায়'—অৰ্থাৎ গোষ্ঠীগত নিয়ম ধৰম মানি সকলোকে নিমন্ত্ৰণ কৰে।

ভূইনহাৰ' উপাধিধাৰী লোক সকলেই এসময়ত এই জনগোষ্ঠীৰ প্ৰধান পৃষ্ঠপোষক বা ৰজা-জমিদাৰ আছিল বুলি এওঁলোকে কয়।

বঙ্গদেশৰ পৰা অহা 'ভূঁইমালী' নামে জনাজাত মজদুৰ জনগোষ্ঠীৰ লোকসকল নিম্ন হিন্দু বুলি পৰিগণিত। পূৰ্বৰ ঠাইত এই গোষ্ঠীৰ লোকসকলেও ধনী বা জমিদাৰ শ্ৰেণীৰ তলত বিভিন্ন কৃষিৰ খেত-খামাৰ আৰু বোৱা-তোলা কৰা, সকাম-নিকাম, পূজা-পাৰ্বণ, বিবাহ-অধিবাস আদিত ইটো সিটো হাত ধৰা কাম বন আদিও কৰিছিল।

পাহাড়ীয়া

ৰাঁচী, সাঁওতাল পৰগণা, ডুমকা, জাড়ি, কাল্‌দিগড়া, চামবাৰাড়, চোটনাগপুৰ আদি ঠাইসমূহৰ পৰা এই জাতিৰ লোকসকল অহা বুলি জনা যায়। এওঁলোকৰ ডাঙৰ ভাগটোক মাল-পাহাড়ীয়া বুলি কয়। সমাজৰ সকলো মেল-মোকৰ্দমা, বিচাৰ-আচাৰ আদি গাঁওবুঢ়া বা 'মাঝিয়'জনে নিষ্পত্তি কৰে। 'মাঝিয়'ক সহায় কৰে 'আঁকু' হিচাপে নিৰ্বাচিত কেইজনমান পদবীধাৰীয়ে।

এওঁলোকৰ পূৰ্ব পুৰুষসকলে বিভিন্ন পাহাৰ-পৰ্বত আদিত বসবাস কৰিছিল কাৰণেই পাহাড়ীয়া হিচাপে জনাজাত হ'ল বুলি কয়। বহাগৰ প্ৰথম দিনটোত এওঁলোকে হাবি-জংঘল, পাহাৰ-পৰ্বত আদিৰ দেৱতাক নিজ গোষ্ঠীয়সকলৰ অধিষ্ঠাতা দেৱতা বুলি পূজা-সেৱা অনুষ্ঠিত কৰে। এই পূজাক 'মানগ'ত এড়্ৰে' বুলি কয়। পূজাভাগ হাবিত পাতে আৰু ম'হ বলিৰে সম্পন্ন কৰে। এই পূজা পতাৰ পাছতহে সকলোৱে আম-কঠাল আৰু বিভিন্ন ফল-মূল খোৱাৰ অধিকাৰ পায় বুলি কয়।

এওঁলোকৰ আন এটা দ্বিতীয় শ্ৰেষ্ঠ পূজাক 'চিতাবেড়ৰে' বুলি কয়। এই পূজা-ফাগুন-চ'ত মাহত পাতে। বিভিন্ন ধৰণৰ বেমাৰ-আজাৰ [আই-আদি], দুখ-দুৰ্দশা আদিৰ প্ৰকোপৰপৰা নিস্তাৰ পাবলৈকে শীতলা দেৱীৰ দৰে এই পূজা অনুষ্ঠিত কৰে। এই পূজা ঘৰৰ বাহিৰ চোতালত পাতে। এই পূজাৰ বেদীত গৰু এটাক থিয় কৰাই, কোনো খতি-খুন নকৰাকৈ পূজাৰীজনে এপাত কাঁড় বা তীৰ তাৰ গাত স্পৰ্শ কৰাই এৰি দিয়ে। পূজাৰ অন্তত বাদ্য-বাজনাসহ সকলোৱে মাংগলিক নৃত্য কৰে।

দুৰ্গা পূজাৰ উপলক্ষে 'বেজ'ৰ আগুৱাদাৰিত নিজ গোষ্ঠীৰ মানুহৰ ঘৰত গৈ 'দশমী' নৃত্য কৰে। এওঁলোকে কালী পূজাও মানে।

পূৰ্বৰ দস্তুৰমতে এই সমাজৰ তিৰোতা মানুহে গাত সমুখ ভাগৰ কাপোৰ লওঁতে পাছফালৰ কঁকালত গাঁঠি বান্ধিছিল। সেইদৰে পুৰুষ সকলে আঁঠুৰ ওপৰত পৰাকৈ ধুতি পিন্ধি, ধুতিৰ আগমুৰ দুটাত, জালৰ দৰে সূতা উলিয়াই,

ওলোমাই লোৱাৰ নিয়ম আছিল। পূৰ্বৰ ঠাইত এই গোষ্ঠীৰ লোকে 'ঝুম' প্ৰথাৰে গোমধান, বাজৰা, ডাংবদী, ৰহৰ, কুৰচা আদিৰ খেতি বাতি কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল বুলি জনা যায়।

মানুহ মৰিলে এজোপা ডাঙৰ গছৰ কুন্দা নাওৰ দৰে খুলি তাত শ'টো ভৰাইহে পোতাৰ নিয়ম আছিল। অসমত এনে সুযোগ নোহোৱাৰ হেতুকে এই প্ৰথা এওঁলোকে হেৰুৱাই পেলাইছে বুলি কয়। ১০ দিনত ঘাট পাতে। মুখাগ্নি কৰা নিয়ম নাই। চুলি খুৰোৱা প্ৰথা আছে যদিও এই কাম সমাজখনৰ বয়সস্থ মানুহৰ দ্বাৰা সম্পন্ন কৰায়। ছাঁহিৰ অনা প্ৰথাও আছে। মৰা শ' শ্মশানলৈ নিয়াৰ আগতে তেল-হালধি ঘঁহি, গা-পা ধুৱাই, মুৰ ফণিয়াই দিয়া নিয়ম আছে।

সন্তান জন্ম হলে ৯ দিনত ক্ষৌৰকৰ্ম আৰু ২১ দিনত ছটী পাতি চুৱা গুচায়। এই দিনাই বাটীত ধান-মাহ, চাউল-তুলসী লৈ সন্তানৰ নাম বাচে।

বিবাহৰ বেলিকা দৰাই পাগুৰী মাৰে। কন্যাই 'ঘুংটা' লয়। নিজৰ পুৰোহিতৰ দ্বাৰা সকলো কৰ্ম কৰাই বুলি কয়। মাড়ুৱাৰ বেদীত চাকি-বন্তি জ্বলোৱাৰ প্ৰথা নাই। উৎসৱ-পাৰ্বণত বাঁহী আৰু মাদলৰ বাহিৰে আন বাদ্য বজোৱাৰ নিয়ম নাই বুলিও তেওঁলোকে কয়।

মাল-পাহাড়ীয়া

বিহাৰ, উৰিষ্যা, মধ্যপ্ৰদেশ, সাঁওতাল পৰগনা আদিৰ বিভিন্ন পাহাৰী অঞ্চলত এই জাতিৰ লোকসকলৰ আদিম বাসস্থান বুলি জনা যায়। পূৰণি ঠাইত এই জনগোষ্ঠীৰ লোকসকল বিভিন্ন ধৰণৰ চিকাৰ কৰা, মাছ মৰা, ঝুম খেতি কৰা, খৰি-কাঠ বিক্ৰী কৰা আদি কাম-কাজ কৰিয়েই জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল বুলি জনা যায়।

এওঁবিলাকে মাঘ-ফাগুন মাহত নিজ গোষ্ঠীয় পূজা হিচাপে গাঁৱৰ সীমা মুৰলীয়া ঠাইত 'জমিন' পূজা বা 'ধৰিত্ৰী'-মাৰ পূজা পাতে। পূজাত হাঁহ, কুকুৰা আৰু ছাগলী বলি কাটে। হাবিতলীয়া ঠাইত নানান তৰহৰ হিংস্ৰ জন্তুৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ আৰু পাহাৰৰ দেৱতাক সন্তুষ্ট কৰাৰ বাবদ 'সিংহ-বাহিনী' দেৱীক পূজা কৰে। ইয়াৰ বাদেও এওঁলোকৰ মাজত কালী পূজা, লক্ষ্মী পূজা, দুৰ্গা পূজাৰ প্ৰচলনো আছে। 'ঝুপাৰ' দ্বাৰা পূজাৰ শুভাশুভ নিৰ্ণয় কৰে। পূৰণি কালত এই জাতৰ মাজত নৰ বলিৰ প্ৰথা আছিল বুলিও কয়।

এওঁলোক পাহাড়ীয়া অঞ্চলৰ মালভূমি অঞ্চলত বসবাস কৰিছিল বাবেই মাল-পাহাৰীয়া নামে জনাজাত হ'ল বুলিও বহুতে কয়। মানুহ মৰিলে পোৰা আৰু পোতা দুয়োটা নিয়মেই আছে। এওঁলোকৰ ক্ৰিয়াকৰমত হিন্দু আৰু আদিবাসী ধৰ্মৰ কাৰ্যকলাপ মিশ্ৰিত হৈছে বুলি কব পাৰি। দহা কাৰ্যৰ দিনা মৃতকৰ আনি থোৱা হাড় এডাল পানীত বিসৰ্জন দিয়ে। বিবাহত সেন্দুৰ দিয়া প্ৰথা আছে।

এওঁলোক 'কামধেনু' গাইৰ পৰা সৃষ্টি হৈছে বুলি মত প্ৰকাশ কৰে।

পৰজা

এই জনগোষ্ঠীৰ লোকসকল উৰিষ্যা, বিহাৰ, মাদ্ৰাজ, মধ্যভাৰতৰ জয়পুৰ, কালান্দী, ময়ূৰভঞ্জ, কৰাপুট আদি ঠাইৰ পৰা অহা বুলি কয়। এওঁবিলাকৰ মাজত জানি পৰজা, জুৰীয়া পৰজা, বাৰি-জুৰিয়া পৰজা, গদাবা পৰজা, পানীংগা পৰজা, কোণ্ড পৰজা, পেংগ পৰজা, গাণ্ডা পৰজা আদি অনেক ফৈদ আছে। মাদ্ৰাজৰ পৰজা সকল মেলেক্কা, পাৱাস্কা, মেৰিয়াক্কা, পুচাক্কা, সাৰাক্কা, হিক্কা, হৈহক্কা, কুলেচকাংগা, খৈকাংগা আদি বিভিন্ন ভাগত বিভক্ত বুলিও কয়।

পুৰণি কালত এওঁবিলাকে জমিদাৰ আৰু আন আন ধনী মানুহৰ ঘৰত কাম-বন কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল বুলি কয়। বহুতো জমিদাৰী অঞ্চলত এওঁলোক প্ৰজা বা ৰায়ত হিচাপেও থাকিব লগা হৈছিল। এনেবোৰ কাৰণৰ ফলতেই এওঁলোক পৰজা বুলি পৰিচিত হ'ল বুলি কয়।

আন এটা কিংবদন্তি এওঁলোকৰ মাজত প্ৰচলিত আছে যে—পুৰণি কালত এওঁলোকৰ কোনো এক আদিম ৰজাই নিজ ৰাজ্য 'ৰাৱাংলা'ৰ সুখ-সমৃদ্ধি বঢ়াবলৈ 'ধন্তেশ্বৰী' দেৱীক (লক্ষ্মী দেৱী) পূজা কৰি নিজ ৰাজ্যলৈ নিব বিচাৰিলে। দেৱীয়েও ৰজাৰ ভক্তিত তুষ্ট হৈ তেওঁৰ পাছে পাছে যাব বুলি কথা দিলে। কিন্তু ৰজাই যাতে পিছলৈ ঘূৰি নাচায় তাৰ বাবে দেৱীয়ে সতৰ্ক কৰি থলে। কিছুদুৰ যোৱাৰ পাছত 'সাংনাজী-দাংনাজী' নদীৰ বালিত দেৱীৰ ভৰিৰ নূপুৰৰ শব্দ শুনিবলৈ নোপোৱাত ৰজাই মনতে সন্দেহ কৰি 'দেৱী আহিছেনে নাই' বুলি ঘূৰি চাবলৈ লওঁতেই দেৱীৰ খং উঠিল আৰু সেই ঠাইতেই অন্তৰ্ধান হৈ তেওঁলোক আনৰ পৰজা বা বন্দী হৈ থাকিবলৈ অভিশাপ দিলে। তেতিয়াৰ পৰাই সেই ৰজাৰ উত্তৰ পুৰুষসকলে ঐশ্বৰ্য-বিভূতি হেৰুৱাই আনৰ 'পৰজা' বা 'বন্দীয়াৰ' পৰজা হিচাপে হেনো পৰিগণিত হ'ল।

এওঁবিলাকৰ বিবাহ কাৰ্যত কিছু বিচিত্ৰতা দেখা যায়। কন্যা বন্দবস্ত কৰিবৰ বাবে প্ৰথমে দুৰাঘৰৰ পৰা 'মালাখাড়ি' বা 'আগুৱানদাৰ' এজনক কন্যাঘৰলৈ পঠায়। এইজনে কন্যাঘৰক খুৱাবলৈ মদ লৈ যায়। কন্যাঘৰে

মান্তি হ'লে সেই মদ খায় আৰু সেই সূত্ৰৰ আঁত ধৰি আন এদিন 'মালাখাড়ি' জনে আন কিছুমান মানুহ লগত লৈ কন্যাক দৰাঘৰলৈ আনে। দৰাঘৰৰ চোতালতে ছয়োকে ঢাৰি পাৰি বহুৱাই সিহঁতহালৰ ভৰিত কিছু আৰৈ চাউল ছটিয়াই দিয়ে আৰু কুকুৰা এজনী আনি সেই চাউলখিনি খুৱাবলৈ ধৰে। কুকুৰাজনীক লৈ দৰা-কন্যা ছয়োৱে পিঠিত ধৰিয়াই কেইটামান পাখি উঘালি ছয়োৱে মূৰত গুজি দিয়ে। ইয়াৰ পাছতে দৰাৰ সোঁ আঙুলি আৰু কন্যাৰ বাঁওহাতৰ কণিষ্ঠ আঙুলি মিলাই দি বিয়াৰ কাম সমাধা কৰে। মাদ্ৰাজ দেশীয় পৰজাৰ নিয়মমতে কন্যাই মুৰগীজনী দৰাৰ ভৰিত আচাৰি মাৰিব লাগে আৰু তাৰ মাংসৰে কুটুমক ৰান্ধি-বাঢ়ি খুৱালেই বিয়াৰ কাৰ্য সমাধা হয় বুলি ধৰে। এওঁবিলাকৰ বিয়াত সেন্দুৰৰ প্ৰচলন নাই। পূৰ্বকালত এওঁবিলাকৰ জোঁৱাই বচা প্ৰথা এটা আছিল বুলি কয়। এই প্ৰথা অনুযায়ী জোঁৱাইৰ সাহপিত চাবলৈ দৰা-কন্যাক হাবিলৈ নিয়ে আৰু দৰাৰ অঙ্গত কন্যাই জুইৰ অঙঠা দি পৰীক্ষা কৰে। দৰাই সহ্য কৰিব নোৱাৰি চিঞৰ-বাখৰ কৰিলে কন্যাপ্ৰাৰ্থী হ'ব নোৱাৰে। সাধাৰণতে দৰাৰ প্ৰতি মৰম-চেনেহ আৰু পছন্দ থাকিলে কন্যাই নামমাত্ৰ অঙঠাৰ সেক দিয়েই এই কাৰ্যৰ ইতি কৰে। অৱশ্যে ফৈদ বিশেষে পৰজা জাতৰ ৰীতি-নীতিও কিছু বেলেগ বুলি কয়।

কন্যাৰ বন্দৱস্তৰ সময়ত 'মালা খাড়িয়াই' নিয়া মদ খোৱাৰ পাছত কিবা কাৰণত যদি কন্যাপক্ষই শেহলৈ ছোৱালী নিদিয়াটো হয়গৈ তেনেহ'লে যিকোনো উপায়েৰে দৰাপক্ষই সেই কন্যা হৰণ কৰিব পাৰে। বলপূৰ্বক হৰণ কৰিলেও দৰাপক্ষক ইয়াৰ বাবে কোনেও দোষী সাব্যস্ত কৰিব নোৱাৰে।

এওঁবিলাকে সকলো জ্ঞাতি-কুটুম মিলি মাঘ-ফাগুন মাহত 'লক্ষ্মী' দেৱীৰ নামত পূজা পাতে। এক পূজাত ম'হ এটা বলি কাটে। ঘৰুৱা পূজা-হিচাপে এওঁলোকে 'ইষ্ট' দেৱতাৰ পূজা আৰু গুৰুমাইৰ পূজাও পাতে। চ'ত মাহত পাতে 'চৈত পৰব' বা কৰম পূজা। সাঁহৰাই পূজা, ফাগুৱা পৰব, গাঁও পূজা আদিও মানে। আম খোৱা বতৰত মুৰগী বলি কাটি 'আম পৰব' পালন কৰে।

সন্তানাদি জন্ম হ'লে এওঁলোকে নিজে ক্ষৌৰকৰ্ম কৰে আৰু ৩ দিন, ৭ দিন বা ৯ দিনৰ দিনা ৰাইজক ভোজ ভাত খুৱাই চুৱা গুচায়। কোনো লোকৰ মৃত্যু হ'লে পোতা আৰু দাহ কৰা ছয়োটা প্ৰথাই পালন কৰে। শ্মশানৰ পৰা ঘূৰি আহি উপস্থিত সকলোৱে এইদিনা মদ খায়। ৩ দিনৰ

দিনা চুত গুচোৱা কাৰ্য কৰি এমাহৰ মূৰত গাহৰি মাৰি ৰাইজক খুৱাই শ্ৰাদ্ধাদি শেষ কৰে। 'ছাঁহিৰ' অনা প্ৰথাও আছে। মাক-বাপেকৰ কোনোবা এজন মৰিলে পুতেকহঁতে চুলি খুৰালেও একোচা চুলি ৰাখি থয়। ইয়েই কোনোবা এজন বাচি থকাৰ ইংগিত বহন কৰে। এনে কৰিলে বাচি থকাজনৰ আয়ুস বাঢ়ে বুলি কয়। এওঁলোকৰ সমাজ মুৰব্বী জনক 'পেংগাম' বুলি কয়।

মাইকী মানুহে নাকত 'মুৰকা', কানত 'গুনজুংগা', ভৰিত 'আনচুংগা', হাতত 'আগ্নীংগা', ডিঙিত 'নাজুংগা', 'কুৰচাংগা' আদি অলংকাৰ পিন্ধে।

আন জাতিৰ মানুহক নিজৰ জাতত লবলৈ হলে এওঁলোকে সিজনৰ চুলি খুৰায় আৰু লোণ গৰম কৰি তেওঁৰ গাত গৰম দাগ দিয়ে বুলি কয়। যাত্ৰাৰ মুহূৰ্তত খৰিভাৰী, সাপ, খালি বস্তু আদি দেখিলে অশুভ বুলি ধৰে।

পূৰ্বৰ ঠাইত এওঁবিলাকৰ মানুহবোৰে নিজ নিজ পাহাৰীয়া অঞ্চলত কাংগুল নামৰ ধান, কুৰথী নামৰ দাইল, বাইলু দাইল, মাণ্ডিয়া বা মাৰুৱা, গোমধান, জনি বা ৰামদানা, মহুৱা বাজৰা আদিৰ খেতি-বাতি কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল বুলি কয়। চিকাৰ খেদাটো এওঁলোকৰ পূৰ্বাপৰ প্ৰথা। হাতত ধনু-কাঁড়, যাঠী, জোং লৈ, বাদ্য-বাজনা কৰি জন্তুক ভয় খুৱাই হাবিৰ মাজৰ পৰা উলিয়াই আনে।

এওঁবিলাকৰ কাম-কাজৰ আহিলা-পাতি যোগান ধৰিবৰ বাবে পূৰ্বতে 'লহৰা' জাতৰ মানুহ এজনক কিনি লৈছিল বুলিও কয়। পৰজাৰ ভিতৰত যি সকলে যুদ্ধ-বিগ্ৰহত অংশ লৈছিল তেওঁলোকৰ বংশধৰ সকলে 'পাইক পৰজা' বুলিও পৰিচয় দিয়ে।

গোঁড়

গোঁড় জাতৰ মানুহবিলাক বিলাসপুৰ, ৰায়পুৰ, ভূপাল, জব্বলপুৰ, ৰিমা আদি ঠাইসমূহৰ পৰা অহা। আদিম অৱস্থাত মধ্য ভাৰতৰ গণ্ডোৱানা নামে ঠাইৰ অধিবাসী আছিল বাবেই এওঁলোক গণ্ড, গঁড় বা গোঁড় নামে পৰিচিত হ'ল বুলি জনা যায়। থেনোৱে অৱশ্যে গণ্ডকী নামৰ নদীৰ পাৰত বাস কৰিছিল বুলিয়েই গঁড় বা গোঁড় হ'ল বুলিও কয়।

এওঁবিলাকৰ ফৈদ ২৫ টা। যেনে—মাৰকাম, বঘেল চুৰী বা খুচৰু, চৌহান ছেদহহা, কৌৰাম, ডুইকা জগত, কৌমৰা, পাইলা-মাতৰা, কতলাম, সলাম, পুৰডুৰী, পদ্ৰাম, পুৰাম, লেবকা, নভোৰতন, কুংজাম, খুৰসাম, শ্যাম, লেবতা, পদাম, মাংৰা তাৰম, মাড়ই, টেকাম, নেতাম, সুপ্ৰাম, কৰিয়াম।

গোত্ৰও ৫ টা। যেনে—(১) চাৰ দেবেৰ নেতাম :— ইয়াৰ ব্যাখ্যা এনে ধৰণৰ। বেনু ৰজাক মথন কৰাৰ ফলত জগত নামৰ পুৰুষৰ সৃষ্টি হয়। এই জগত ৰজাই দক্ষিণ দিশলৈ গৈ গংগা দেৱীক আৰাধনা কৰে। ফেনৰূপী পুৰুষ পানীৰূপী স্ত্ৰীৰ সঙ্গমৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা ৪ জন পুত্ৰ আৰু এগৰাকী কন্যাক দেৱীয়ে ৰজা জগতক দান কৰে। ৰজাৰ ঔৰসত, কন্যাৰ গৰ্ভত জন্ম লাভ কৰা গন্দী নেতামক লানজুত, টেকামক দেৱকুঠাৰত, লুপ্ৰামক ধান গাঁৱত আৰু কৰিয়ামক গাধ গাঁৱত ৰজাই সংস্থাপিত কৰে। এই সকল নেতামক কুম্ভ গোত্ৰীয়, গংগা বংশীয় আৰু ৰজঃ গুণৰ বুলি কোৱা হয়। (২) সাত দেবেৰ মাড়ই—ৰজা জগতে নিজ পুত্ৰ ৪ জনক লৈ 'টুকা নাগৰ' আৰাধনা কৰাত নাগৰজাই ৰজালৈ নাগপুত্ৰক দান দিয়ে। এই নাগপুত্ৰই এক নাগকন্যাৰ গৰ্ভত 'বাল বাসুক' নামৰ পুত্ৰৰ জন্ম দিয়ে। বালবাসুকে বিবাহ কৰাৰ ফলত 'অনন্দ'ৰ জনম হয়। শেষত ৬ জনেই মিলি শংকৰ ভগৱানক আৰাধনা কৰে। শংকৰে কপৌ চৰাইৰ কনীৰ পৰা 'গুনজ মাৰা' নামৰ পুত্ৰ সৃষ্টি কৰাত তেওঁলোক সাতজন হয়। এই সাতজন ভম্বৰ গড়, পাৰস গড়, চৌৰাগড়, দেব গড়, হিৰদে গড়, ৰাম গড় আৰু গুংজ গড়ত সংস্থাপিত হয়। এই 'মাড়ই' সকল

পুহপুলস্ত গোত্ৰীয়, নাগবংশীয় আৰু তমো গুণৰ অধিকাৰী হয়। (৩) পাঁচ দেবেৰ পুৰভৰী—ৰজা জগতে নেতাম আৰু মাড়ই সকলক লৈ অৰ্জুনৰ আৰাধনা কৰাত নাগকন্যাৰ গৰ্ভজাত পুত্ৰ সোমবংশীয় নাগাৰ্জুনক দান হিচাপে লাভ কৰে। নাগাৰ্জুনৰ পুত্ৰ বেনুৰ শৰীৰ মন্থন কৰাত 'পৰিহাৰ' নামৰ এক পুত্ৰৰ জন্ম হয়। পৰিহাৰৰ ৫ জন পুত্ৰক, ক্ৰমে পুৰভুটীক বৈৰাগড়ত, পদানক চীছগড়ত, পুৰামক বটকী গড়ত, লেবকাক মোতীগড়ত আৰু নবোৰতনক মান গড়ত সংস্থাপিত কৰে। এওঁলোক চন্দ্ৰবংশৰ, পুহুচ গোত্ৰৰ আৰু সত্ব গুণৰ অধিকাৰী হয়। (৪) তিন দেবেৰ মাৰকাম :—ৰজা জগতে তিনিও বংশৰ ৰজাক লগত লৈ শ্ৰীযদুৰাজ মহাৰাজৰ আৰাধনা কৰে। যদুৰাজে মুনিসকলক মাতি যজ্ঞৰ ব্যৱস্থা কৰে। যজ্ঞৰ কুণ্ডৰ পৰা মাৰকাম, সাণ্ডিল, বঘেল চুৰী বা খুচৰু আৰু চতুৰ্ভুজ চৌহানৰ জন্ম হোৱাত মাৰকাম জাতিৰ সৃষ্টি হয়। (৫) ছয় দেবেৰ ছেদহহা :— সূৰ্যবংশী বেনু ৰজাৰ সন্তান-সন্ততি নথকাত মুনিসকলে তেওঁৰ শৰীৰ মন্থন কৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা জগত আৰু পৃথু নামৰ দুই পুত্ৰৰ জন্ম হয়। ৰজা জগতে ৩ গৰাকী ৰাণী বিবাহ কৰাত ১৮ জন পুত্ৰৰ জন্ম হয়। প্ৰথম ৬ জনক ৬ টা প্ৰসিদ্ধ গড়ত সংস্থাপিত কৰে। দেবহাড় গড়ত কৌৰাম, চান্দা গড়ত উইকা জগত, ঔগড় গড়ত কুমৰো, মুহড়া গড়ত পাইলা-মাতৰা, সলকীত কৰলাম, আৰু বলকীত সলাম নামৰ পুত্ৰ সংস্থাপিত হয়। এওঁলোক সূৰ্যবংশী কৌশল গোত্ৰীয় আৰু তমো গুণৰ অধিকাৰী হৈ ছেদহহা জাতৰ সৃষ্টি কৰে। এইদৰে পাঁচ গোত্ৰৰ ভিতৰত ২৫ টা ফৈদ হৈ ৩৬ টা গড়ৰ অধিকাৰ এওঁলোকে পালে বুলি জনা যায়।

এওঁবিলাকে নিজকে ধ্ৰুৱ ক্ষত্ৰীয়, ঠাকুৰ, সিং বা সিংদেও, পানিকা, সাহু, বিনঝিয়া, গঁড় বা গোঁড় বুলিয়েই পৰিচয় দিয়ে। ৰাজগঁড় সকলক '৩৬ গড়ীয়াৰ' শাসক বুলি কোৱা হয়।

এওঁবিলাকৰ পূজাৰ ভিতৰত 'বড়দেব' পূজাই আটাইতকৈ ডাঙৰ। এই পূজা বহাগ মাহৰ ন-জোন ওলোৱাৰ দিনা আগতীয়াকৈ গজাই তোলা বিভিন্ন ধান-মাহ আদিৰ 'ঝাৰা' তুলি লয়। ইয়াকেই তেওঁলোকৰ ৯ দিনীয়া 'জাৱাৰা' উৎসৱ বুলি কয়। এই পূজা গাঁৱৰ পূজা মণ্ডপত ৰাজহুৱা ভাবে পাতে। গাঁৱৰ বা সমাজৰ মুৰব্বী হিচাপে থকা পঞ্চ, চৰপঞ্চ, ৰায় পঞ্চ আদিয়ে নিজ এলেকাৰ পূজা মন্দিৰৰ কেওকাষে বীজ সিঁচি যায় আৰু উপস্থিত ৰাইজে হাতত একোখন লোহাৰ ফাল লৈ প্ৰতীকি ৰূপত মাটি চহোৱাৰ

ভাও কৰি পাছে পাছে যায়। ঘৰুৱা থান বা ৰাজহুৱা থান উভয়তে পূজাৰ ঝণ্ডা পোতাৰ বাবে এওঁলোকে একোটা মাড়াই ৰাখে। পূজাত ফুল-পুষ্প আৰু নাৰিকলেই প্ৰধান অৰ্ঘ হিচাপে গণ্য কৰে। 'ভেৰোবাবাৰ' স্থান অৰ্থাৎ ঘৰুৱা থানতো এই পূজা অনুষ্ঠিত কৰিব পৰাৰ প্ৰথাও আছে।

কাতি মাহৰ অমাৱস্যা তিথিত কুলপূজা হিচাপে এওঁলোকে 'গৌৰা-পাৰ্বতী' বা শংকৰজীৰ পূজা পাতে। এই পূজাক 'লিংগ' দেৱতাৰ পূজা বুলিও কয়। কিংবদন্তি প্ৰচলিত আছে যে আকাশ বাসীসকলে শংকৰ ভগৱানৰ মুণ্ড বা মস্তক, মৰ্তবাসীয়ে শিবলিংগ আৰু পাতালবাসী সকলেহে শিৱ শংকৰজীৰ চৰণদ্বয় সেৱা কৰা উচিত। কপোৰূপী পাৰ্বতীৰ গৰ্ভত জন্ম লাভ কৰা 'মাড়ই' বংশীয় 'গুংজমাৰা' গৌড়েহে এই পূজা মাতৃৰ আদেশত ২৫ ঘৰ গৌড় জাতিৰ মাজত প্ৰথমে প্ৰৱৰ্তন আৰু প্ৰচাৰ কৰিছিল বুলি প্ৰবাদ আছে। এই পূজাত নাম-সংকীৰ্তন কৰি তিৰোতা মানুহে নিজ গোষ্ঠীয় সকলৰ চোতালে চোতালে গৈ নাচ-বাগ কৰে। এনে ধৰণৰ নাম প্ৰসংগক 'চুৱা নাম' (মাতৃ গান) বুলি কয়। পূজাত জীৱহত্যা কৰা নহয়। পিছদিনা গৰয়া পূজা অনুষ্ঠিত কৰি গৰু-গাইক গা-পা ধুৱায়। প্ৰসাদ হিচাপে খিচিৰি বনায়। এনে প্ৰসাদ তিৰোতা মানুহক নিদিয়ে। পূজা উপলক্ষে মানুহ-গৰু উভয়েই চোতালত খিচিৰি খায়। গৰুৰ জুঠা খোৱাটো এইদিনা এওঁলোকৰ সামাজিক ৰীতি। ইয়াৰ ওপৰিও এওঁলোকে কালী, দুৰ্গা, লক্ষী, কৰম, ফাগুৱা, গ্ৰামপূজা আদিও মানে বুলি কয়।

নতুন সন্তান জন্ম হলে ৯ দিনত নৱতা আৰু ২১ দিনত ছটী বা একৈশা পাতি শুধি হয়। এনে অশৌচ হলে কুঁৱা-নাদ আদিৰ পানীও অশুচি বুলি গণ্য কৰে। ছটীৰ দিনা, সিয়েহে, প্ৰসূতিয়ে কুঁৱাৰ পাৰত কুৱা পূজা কৰি পানীক 'শুদ্ধ' কৰা নিয়ম।

কোনো ব্যক্তিৰ মৃত্যু হলে ১০ দিনীয়া কাৰ্যৰ দিনা গঞা ৰাইজক ভোজ আদি খুৱায়। ইয়াৰ ছমাহ বা বছেৰেকৰ মূৰত 'ছাঁহিৰ' অনা অনুষ্ঠান পাতে। এই নিয়ম কৰোঁতে এজনে এটা ঘটত তেল-হালধি আদি থৈহি ঘৰৰ চৌহদত লুকুৱাই ৰাখে। পাণ্ডা এজনে দেওধনী উঠি নাচি-বাগি নদীৰ ঘাটলৈ যায় আৰু স্নান কৰি ঘূৰি আহি কহুঁৱা বনৰ 'কড়ৰাৰে' কলহৰ কেওকাষে কোবায়। এই পৰ্বৰ পাছত কলহটো ওচৰৰ এজোপা ডাঙৰ গছত আঁৰি দি তাৰ তলত পাঠা ছাগলী বলি কাটি 'ঝুপা' উঠায়। ইয়াৰ দ্বাৰা আত্মাটোৱে গছজোপাত থিত লৈছে নে নাই এই কথাও জানি লয়। আন আন জাতিৰ দৰে এওঁলোকে ঘৰৰ ভিতৰত ছাঁহিৰ সোমোৱাৰ প্ৰথা নাই।

এওঁবিলাকৰ বিবাহৰ এক উল্লেখনীয় বিষয় এয়ে যে দৰাপক্ষ আহি পোৱাৰ লগে লগে কন্যাপক্ষই জলকীয়াৰ গুড়ি মিহলোৱা পানী দি সম্ভাষণ জনায়। দৰাই পচুলিমুখত বিছনী দলিওৱা নিয়ম। পীৰাত বহিয়েই দৰাই কন্যাক সেন্দুৰ দিয়ে। আঠ মঙ্গলাৰ শেষত কন্যাক পিতৃ গৃহত কিছুদিনৰ বাবে থাকিবলৈ দিয়া হয়। এওঁবিলাকৰ মাজত বাল্য-বিবাহৰো প্ৰচলন আছে। উপযুক্ত বয়সত কন্যাক ঘূৰাই আনোঁতে 'গাওনা' নামৰ অনুষ্ঠান পাতে। এনে অনুষ্ঠানৰ বেলিকা ছাগলী এটা অস্ত্ৰেৰে নাকাটি শিলত আচাৰ মাৰিহে মৰা হয়। ইয়াৰেই ৰাইজক ভোজ খুৱাই কন্যাক বিদায় দিয়ে। বিধবা বিবাহো এওঁলোকৰ মাজত প্ৰচলিত আছে। বলেৰে কন্যা ধৰি নিয়াৰ প্ৰথাও আছে।

এওঁলোকৰ মাজত ছুৰী গোত্ৰীয়সকলে সেন্দুৰ নিপিন্ধে। বিয়া উপলক্ষে দৰা-কন্যাক 'পাৰা' বা কুলাত বহুৱাই নাচ নচা নিয়ম আছে।

উৰিষ্যা আৰু ৰাঁচী অঞ্চলৰ গঁড় বিলাকে পয়া, অইমা, পডেটি আদি বুলিও চিনাকি দিয়ে। সেইদৰে মাৰাই, মাৰকম, মহানন্দী, সিং, টিকাম বুলি গোত্ৰৰো পৰিচয় দিয়ে। এওঁলোকে মাছ-মাংস আদি খোৱা-বোৱা কৰোঁতে হিন্দুৰ আচাৰ-বিচাৰ নামানে। এই গৌড় জাতিৰ পৰাই মাৰিয়া, মুৰিয়া, কয়া আদি জাতবোৰ উদ্ভৱ হৈ বেলেগ জাত হ'ল বুলি জনা যায়।

এই গোষ্ঠীৰ মাইকী মানুহে হাত আৰু বাহুত কাকনা, ৰাংচী, বাজু, বাজুবইটা, ভৰিত পঁয়ৰী, গড়মুল, ঝুটীয়া, কপালত টিকুলি, মূৰত সীতাপটী, ডিঙিত হাঁসলি আদি বহুধৰণৰ অলংকাৰ পিন্ধে। ফৈদ অনুযায়ী হাতে-ভৰিয়ে বিভিন্ন ৰকমৰ খদা লয়। এওঁলোকৰ পিন্ধন বস্ত্ৰ লাল ৰঙৰ হোৱাটো জাতিৰ চিন। জব্বলপুৰীয়া গঁড়ৰ তিৰোতাবোৰে মতা মানুহৰ দৰে পোন্ধ মাৰি শাৰী পিন্ধে। মতা মানুহবোৰে এসময়ত মূৰৰ তালুত একোচা দীঘল চুলি ৰাখি গঁড় জাতৰ বিশেষ চিন ৰাখিছিল। মতা মানুহৰ ভিতৰতো খদা লোৱাৰ প্ৰথা আছে।

আদিম কালত এই গৌড় সকলৰ 'গণ্ডোৱানা' নামৰ ৰাজ্যখন ভিন ভিন সময়ত ভিন ভিন শত্ৰুৱে আক্ৰমণ কৰিছিল। ইয়াৰ ফলত এই জাতিগোষ্ঠীৰ পূৰ্বজসকলে দিহিঙ্গে-দিপাংগে ঘূৰি গা ঢাকি ফুৰিব লগা হৈছিল আৰু বিভিন্ন জাতি-প্ৰজাতিৰ মাজত থান-থিত লৈছিল বুলি জনৰব আছে। এনেদৰে থাকোতে আন-আন জাতৰ লগত মিশ্ৰণ ঘটি 'কল গঁড়', 'কালাৰ গঁড়', 'বাছুৰ গঁড়', 'প্ৰধান গঁড়', 'পৰজা গঁড়', 'কয়া গঁড়' আদি বিভিন্ন জাতৰ গঁড়গোষ্ঠীৰ হেনো সৃষ্টি হয়।

কন্ধ

উৰিষ্যাৰ বিভিন্ন সৰু-বৰ ঠাইসমূহ যেনে—ৱালটিৰ, বৰহমপুৰ, উদৰগিৰি, ৰচনুকুণ্ডা, পিকবড়ি, বৰিমুণ্ডা, কামাগুড়া, ফুডুগুড়া, টিজবালি, বড়দাইনী, দশপলা, অনুগুল আদি পাহাৰীয়া অঞ্চলৰ পৰাই এই জাতিগোষ্ঠী অসমলৈ আহিছে। এওঁলোক ঘাইকৈ জিমদাৰ কন্ধ, জানি কন্ধ, নাগুৰীয়া কন্ধ, হলদিয়া কন্ধ আদি ভাগত বিভক্ত। জিমদাৰসকলেই জমিদাৰ শ্ৰেণীৰ আৰু হলদিয়া সকল, বিশেষকৈ হালধিৰ খেতিকেই প্ৰধান বৃত্তি হিচাপে লোৱা ৰায়ত শ্ৰেণীৰ লোক আছিল। জমিদাৰসকল হেনো ১৮।২০খন বীচি বা গাঁওৰ ৰজা আছিল বাবেই 'প্ৰধান' হিচাপেও জনাজাত হয়। আন আন ৰায়ত কন্ধৰ লগত 'প্ৰধান' কন্ধ সকলৰ সামাজিকভাবে খোৱা-বোৱা, দিয়া-লোৱা আদি কোনোধৰণৰ সংশ্ৰৱ নাছিল। এওঁলোক বামুণপন্থী আৰু বিবাহ আদিত সেন্দুৰ চলে। পুৰণি নিয়মমতে বিয়াৰ ভোজ হিচাপে তলতীয়া 'হলদিয়া'ৰ মাজত এওঁলোকে ভাত আৰু মহৰ মাংস বিলাই দিয়া নিয়ম আছিল। এওঁলোকে 'দোলযাত্ৰা' মানে আৰু এই উপলক্ষে আন আন জাতি-প্ৰজাতিক ভোজ খুৱায়। পুৰণি নিয়মমতে জমিদাৰৰ ঘৰৰ চোতালতেই ১৮।২০খন গাঁৱৰ ৰায়তসকল মিলিত হৈছিল। ইয়াৰ পৰাই জমিদাৰী সীমাৰ মুৰলৈ গৈ 'প্ৰধান'ৰ পৃষ্ঠপোষকতাত 'জমিন' পূজাত ভাগ লৈছিল। এই পূজা ৰায়তসকলে কৰাৰ নিয়ম নাছিল। বিভিন্ন জীৱ-জন্তু বলি বিধান দিয়া এই পূজাত ৰায়তসকলে ভাগে-ভাগে হাড়ি-ভাও নি ৰন্ধা-বঢ়া কৰি খোৱা-বোৱা কৰিছিল। এই 'প্ৰধান' জমিদাৰৰ চোতালতেই 'দোল যাত্ৰা'ৰ সময়ত সকলোৱে মিলি-জুলি কুলশ্ৰেষ্ঠ দেৱতাৰ অৰ্চনা কৰিছিল। বহাগ মাহৰ ১ম সপ্তাহত পালন কৰা গ্ৰামদেৱীৰ পূজাক এওঁলোকে দ্বিতীয় শ্ৰেষ্ঠ পূজা বুলি ধৰে। ইয়াৰ ওপৰিও পুৰণি প্ৰথা অনুযায়ী এওঁলোকে গাঁৱৰ বাহিৰত পাহাড় পূজা, ডাংগৰীয়া পূজা, বুঢ়ী-ঠাকুৰাণী মা'ৰ পূজা আদিও পাতে। উৎসৱ হিচাপে মকৰ সংক্ৰান্তি, দেৱালী আৰু ফাগুৱাও মানে। 'দেহৰী'ৰ যোগে ঝুপা উঠাই পূজাৰ শুভাশুভ চোৱা-চিতা কৰায়। এওঁবিলাকে পূজাৰী-

জনক 'বিচি', সমাজ মুৰব্বীজনক পুৰণি কথাত 'দীগুলা' আৰু পালিবোৰক 'চাটিয়া' বুলি কয়। গোত্ৰ হিচাপে নাগ, সোনা, বাঘ, কুম্ভ আৰু বংশ হিচাপে 'গংগাবংশীয়' বুলি কয়। এই সমাজত সেন্দুৰ লোৱা আৰু খদাৰ প্ৰথা নাই। প্ৰতি কাৰ্যত এওঁলোকে জনজাতীয় নিয়ম-ধৰম মানি চলে। হলদিয়াসকলৰ পুৰণি দস্তুৰমতে বিয়াৰ সময়ত নদীৰ কিনাৰত পোৱা ঝাউ বনেৰে দৰাই মোড় বনাই পিন্ধে। সেইদৰে বিভিন্ন পূজা-পাৰ্বণত মুৰত পহুৰ শিং নাইবা গছ-পাত আদি বান্ধি নাচ-বাগ কৰাৰ নিয়ম আছিল। কন্যাৰ গা-ধন হিচাপে 'ঢুকুপী' মদ আৰু এহাল ম'হ দিয়াৰ নিয়ম আছিল।

নতুন জন্মৰ বেলিকা নিজৰ মানুহৰ দ্বাৰাই একৈশ দিনত ছটী পতা নিয়ম আছে। মৃতকৰ কাম-কাজ ৩ দিনত তিলনী আৰু ১২ দিনত 'ঘাট' পাতি শেষ কৰে। মৃত্যুৰ দিনা বাদ্য-বাজনা কৰি মৃতকৰ সদ্গতিৰ বাবে প্ৰাৰ্থনা কৰাৰ নিয়ম আছিল। পুৰণি দস্তুৰমতে পূৰ্বৰ ঠাইত অবিবাহিত ডেকাসকলে 'ডাংগুৱা' ঘৰত ৰাত্ৰিযাপণ কৰাৰ নিয়ম আছিল।

হলদিয়া সকলে অতীজকালত হলদি বাড়ীৰ পূজা উপলক্ষে নৰবলি দিয়াৰ প্ৰথা আছিল বুলি কয়। কিন্তু কোনোবা এসময়ত ৰাতিৰ আন্ধাৰত, নাতিনীৰ পৰিবৰ্তে নিজৰ পুত্ৰক বলি দিবলৈ নি, পূজাৰ থলীতহে আচল কথা সদৰি হোৱাত বলি দিয়া ৰহিত কৰিলে। তেতিয়াৰ পৰাই এই বলিৰ প্ৰথা উঠি গ'ল বুলি বুঢ়ালোকৰ মুখত শুনা যায়।

'প্ৰধান' জমিদাৰসকলে হাতী, ঘোৰা, দোলা, বাগী আদিতহে আৰোহন কৰিছিল আৰু নিজ নিজ জমিদাৰী এলেকাত বিভিন্ন বৃত্তিয়াল জাতিক সংস্থাপন কৰিছিল। জমিদাৰীবিলাকত হালধি, সৰিয়হ, ৰহৰ, কুৰথী দাইল, কাণ্ডুল দাইল আদিৰেই প্ৰধানকৈ খেতি কৰা হৈছিল। কাম-কাজৰ বেলিকা পানীৰ পৰিবৰ্তে মদ আদিও জমিদাৰৰ ঘৰৰ পৰা যোগান দিছিল বুলি পুৰণিচামৰ বুঢ়াসকলে কয়।

এই জাতৰ মাইকী মানুহে কাণত আঙঠিৰ দৰে 'কিচাৰক্' নামৰ অলংকাৰ, ভৰিত 'বালা', নাকত 'মাকড়ি' আৰু ডিঙিত বাবে ৰহনীয়া মালা আদি পিন্ধে। পুৰণি কালত সামান্য পৰিমাণেহে কাপোৰ-কানি পিন্ধিছিল বুলি কয়।

কন্ধ জাতিৰ বিষয়ে কেইবাটাও প্ৰবাদ কাহিনী শুনা যায়। ইয়াৰ ভিতৰত পৰ্বত-পাহাৰৰ কন্দৰ-গহ্বৰত বসবাস কৰিছিল বাবেই 'কন্ধ' নাম হ'ল হেনো।

আৰো হাবিয়ে-বননিয়ে ফল-মূল, আলু-কন্দা আদি খাই-বৈ থাকিছিল বাবেই 'কন্ধ' নাম পালে বুলি কিছুৱে কয়। কিছুমানে কয় যে এওঁলোকৰ আদিম পুৰুষ এজনে কোনো এক সময়ত হেনো ভগৱানক স্কন্দত বা কান্ধত তুলি পাহাৰৰ বাট-পথ দেখুৱাই দিছিল। ভগৱানক কান্ধত লোৱাৰ পৰাই এওঁলোক 'কন্ধ' হিচাপে হেনো জনাজাত হ'ল।

বাইগা

মধ্যপ্ৰদেশ, বিলাসপুৰ আদি ঠাই সমূহৰ পৰা বাইগা সকলৰ আমদানী হৈছিল। এওঁলোকৰ মাজত ঢঁড়ীয়া বাইগা, ধৰীয়া বাইগা, পাটনীয়া বাইগা, ভাঁইনঠী, দেবাড়ীয়ান বাইগা, চৰজামিয়া বাইগা আদি ধৰণৰ ভাগ আছে। ইয়াৰ ভিতৰত চৰজামিয়া সকল উচ্চ আৰু ঢঁড়ীয়া সকল নিম্ন বুলি পৰিগণিত।

এওঁলোকৰ গোষ্ঠীগত শ্ৰেষ্ঠ পূজাক 'নাড়ু পূজা' বুলি কয়। ফাগুন-চ'ত মাহত প্ৰতি ৪ বছৰৰ মূৰত ঘৰৰ দৰজা মুখ বা দেহৰীৰ ওপৰত এই পূজা পাতে। এনে পূজাৰ দ্বাৰা ঘৰ-ঘৰোৱালীৰ দেৱতা, ধৰিত্ৰী দেৱতা আদি সন্তুষ্ট থাকে বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। পূজা ভাগ পাতোতে গাহৰি এটা মাৰে। এই উপলক্ষে আন এটা গাহৰি আৰু কলা বৰণৰ মুৰগী এটা 'বাঘেশ্বৰ' দেৱতাৰ নামত 'মানসিক' এৰে। বাঘ দেৱতা সন্তুষ্ট থাকিলে পোহনীয়া জীৱ-জন্তুৰ হানি-বিঘিনি নঘটে বুলি জনবিশ্বাস আছে। ইষ্ট কুটুম্বৰ কুশল চিন্তা কৰি ঘৰৰ ভিতৰ থানত 'থানা পূজা' কৰে। এই পূজাত মুৰগীৰ বলি আগবঢ়ায়। গোষ্ঠীগত নহলেও এওঁলোকৰ বহুতেই কালীপূজা আৰু দুৰ্গা পূজা মানে।

এই জাতিৰ বিবাহ কাৰ্যত সেন্দুৰ আৰু কাজল পিন্ধাৰ নিয়ম নাই। দৰাই নিজৰ ভৰিৰ তলুৱাৰ ধূলি আৰু হালধিৰ বং কন্যাৰ কপালত সানি দিলেই বিবাহৰ কাৰ্য শেষ হৈছে বুলি ধৰে। বিবাহ উপলক্ষে ঘৰ-পৰৰ সকলোৱে হালধিৰ বং বোলোৱা বস্ত্ৰ পৰিধান কৰে। বিয়াৰ কাম-কাজ সমাজৰ 'দেৱাৰ' পদবীৰ পুৰোহিতে সম্পন্ন কৰে। সমাজৰ শাসক মুৰব্বীজনক 'গাঁৱঠীয়া' বুলি কয়। একে গোত্ৰ, একেখন গাঁও বা পাৰাৰ ভিতৰত, ৰক্তৰ কোনো সম্বন্ধ নাথাকিওে বিবাহ নহয়।

এই সমাজত কন্যাৰ গা-ধন বৰ বেছি বুলি কয়। সেয়েহে বহুতো দৰাই কন্যাৰ বাবে ঘৰজোঁৱাই (গহৰি বা লামচেনা) খটা প্ৰথা আছে। পূৰ্বৰ ঠাইত ধনী-মানী-শক্তিশালী আৰু বিত্তবান সকলে একেলগে বহুতো কন্যাক

ধন-সোন দি বিবাহ কৰাইছিল বুলি পুৰণি চামৰ বুঢ়া-বুঢ়ীসকলে কয়। পুৰণি দস্তুৰমতে এওঁবিলাকৰ মাজত বাল্য বিবাহৰো প্ৰচলন আছিল।

সন্তান জন্ম হলে ৯ দিনত ক্ষুৰাক্ষুৰি হৈ ২১ দিন বা ততোধিক দিনৰ মূৰত ছটী পাতে। ছটী পাৰ নোহোৱা পৰ্যন্ত প্ৰসূতিয়ে বাহিৰ-ভিতৰত অবাধে ফুৰা-চকা কৰিব নোৱাৰে। মৰিলে পোতাৰ নিয়মহে আছে। 'তিলনী' আৰু 'ঘাট' পাতি 'ছাঁহিৰ' আনে। নাপিতৰ কাম-কাজবোৰ বিয়ৈ বা সমদী বা তেনে সম্বন্ধীয় লোকৰ দ্বাৰা সম্পন্ন হয়। ইয়াৰ বাবে তেওঁক মাননী দিয়ে। এই কিজনৰ অবিহনে ভাগিন অথবা ভিনীহি সম্বন্ধ লোকেও এনে কৰ্ম কৰে।

পূৰ্বৰ ঠাইত এওঁলোকে বিভিন্ন ধৰণৰ খেতি-বাতি কৰাৰ ওপৰিও, চিকাৰ কৰা, মাছ মৰা, কাঠী-কামীৰ কাম আদি কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল। 'ভাইনঠী', 'ঢঁড়ীৱা' আদি ফৈদৰ লোকসকলে বিভিন্ন ধৰণৰ বাঁহ-বেতৰ কাম, বোৱা-কটা কৰা কাম আদিত পাকৈত আছিল বুলি জনা যায়। আন-আন সকলে 'বেৱাৰ' বা ঝুম খেতি কৰিছিল আৰু ইয়াৰ বাবে বহুতো দেও-ভূতৰ পূজাও কৰিছিল।

এই জাতৰ তিৰোতা মানুহে মূৰত সীতাপটী নামৰ অলংকাৰ নিপিন্ধে। হাত-ভৰি আদিত বিভিন্ন ধৰণৰ খদা বা টাটু লৈ নিজ-নিজ ফৈদৰ চিনাকি দিয়ে বুলিও কয়।

খাড়িয়া

খাড়িয়া জনুগোষ্ঠীৰ আদি বাসস্থান আছিল উৰিষ্যাৰ বিভিন্ন পাহাৰী অঞ্চল। আৰু মানভূম, ছোট নাগপুৰ আদি ঠাইসমূহ। এওঁবিলাক দুধ্ খাড়িয়া, ধোলক বা ঢেলকী খাড়িয়া, মুণ্ডা খড়িয়া, কল খাড়িয়া, এৰেঙ্গা খাড়িয়া, পুৰাণ খাড়িয়া আদি কেইবাটাও থেলত বিভক্ত। সেইদৰে বিভিন্ন গোত্ৰ বা কিলি আছে। যেনে—মুৰা (কাছ), সুৰেন (পাথৰ), চমাদ (পহু), মৈল (ধূলি), আইন্দ (মাছ), ডুংডুং (এবিধ মাছ), চাৰলিহা (ফল), চৰাঃ (এবিধ চৰাই), তপ্প (এবিধ চৰাই) ইত্যাদি।

মুণ্ডা গোষ্ঠীৰ দৰেই এওঁলোকে 'সিং বোংগা' বা সূৰ্য দেৱতাক সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কুল দেৱতা বুলি বিবেচনা কৰে। বিপদ আপদক দূৰীভূত কৰিবলৈ এই দেৱতাৰ পূজা কৰে। বুৰুবুংগা, মাৰাং বুৰু বা পাট চাৰনা দেবতাকো পূজা কৰে। এওঁক পৰ্বত দেৱতা বা গিৰিদেৱতাও বুলি কয়। পৰ্বত-পাহাৰত থাকি এই দেৱতাজনেই পানী-বৰষুণ আদি দিয়ে বুলি বিশ্বাস কৰে। এই দেৱতাৰ সন্তুষ্টিৰ বাবেই এওঁলোকে পাহাৰীয়া বা হাবি অঞ্চলত গৈ, নাইবা পাহাৰৰ প্ৰতীক হিচাপে গণ্য কৰা উঁই-হাঁফলুৰ ওপৰত পূজা অৰ্চনা কৰে। এই পূজাক 'বড় পাহাৰী' বুলিও কয়। বসন্ত উৎসৱ হিচাপে 'চাৰহল' বা 'চাঁৰুল' পূজা পাতে। এই পূজাত ৯ বিধ নতুন ফলেৰে তৰকাৰী বনায়। পূজাত বিভিন্ন ফুল-পুষ্প সংগ্ৰহ কৰি ঘৰ-দুৱাৰ সজাই তোলে। এই উৎসৱত নাচ-গানো কৰে। গৰু-গাইৰ উন্নতিৰ বাবে কাতি মাহত 'সঁহৰাই' পূজা পাতে। এই উৎসৱত জাহলী গীত গাই গৰু জাগৰণ কৰে। মাঘ পৰ্বৰ বা মকৰ সংক্ৰান্তিও মানে। পূজা-পাৰ্বণৰ সকলো 'পাহান'ৰ জৰিয়তেই সমাধা কৰে।

পুৰণি দস্তুৰমতে বিবাহৰ বেলিকা দৰাই কন্যাপক্ষক কেইবাটাও গৰু বা মহ দিব লগা হৈছিল। বৰ্তমানে এই নিয়মৰ কিছু তাৰতম্য ঘটিছে। মাড়ুৱা বেদীত দৰা-কন্যাই পাঁচ মুঠি খেৰ আৰু যুঁৱলীত থিয় হোৱাৰ পাছত

কন্যাৰ মূৰৰ সেওঁতাত দৰাই সেন্দূৰ দিয়ে। কন্যায়ো সেইদৰে দৰাৰ কপালত সেন্দূৰৰ ফোঁট দিলেই বিবাহৰ প্ৰাথমিক পৰ্ব শেষ হয় বুলি ধৰে। ইয়াৰ পাছত 'চুমান' আৰু 'ভোজন'ৰ পৰ্ব চলে। কিছু কিছু ফৈদত দৰাক ধানৰ মুঠি লৈ নাচিবলৈ দিয়ে। মাড়ুৱা বেদীত নচা এই নাচে কৃষি কৰ্মৰ কথাকেই সোঁৱৰাই বুলি অনুমান হয়। এসময়ত এওঁলোকৰ মাজত কন্যাৰ পণ ইমান বেছি আছিল যে দুখীয়া শ্ৰেণীৰ দৰাই সেই পণ দিব নোৱাৰি কন্যাক বলপূৰ্বকভাবে সেন্দুৰ ঘঁহি হৰণ কৰিবলগা হৈছিল। সেন্দুৰ ঘঁহাৰ বাবে দৰাই ৰাইজক ভোজ আদি দিব লগা হলেও কন্যাপণৰ পৰা নিস্তাৰ পাইছিল। একে গোত্ৰত এওঁলোকে বিবাহ নেপাতে। অৱশ্যে দূৰ সম্পৰ্কীয় মাতুল বংশত সম্বন্ধ কৰাত বাধা নাই। বিধবা বিবাহো এওঁলোকৰ মাজত প্ৰচলিত আছে। 'সাংগা' অনুষ্ঠান পাতি দৰা-কন্যাৰ ঘৰ জোৰা হয়। বিবাহাদিৰ কাজ-কৰম সমূহ দুয়ো পক্ষই এজন মধ্যস্থতাকাৰী বা 'দণ্ডিয়াৰ' নিৰ্বাচন কৰি সমাধা কৰে।

সন্তান জন্মৰ বেলিকা ৯ দিনত নদিনীয়া আৰু একৈশ দিনত একৈশা পাতে। সন্তানৰ নাম বচা কাৰ্য মুণ্ডা জাতিৰ লগত একেই। মৰিলে পোৰা আৰু পোতা দুয়োটা নিয়মেই আছে। মৃতকক পুতিলে ভেটীৰ ওপৰত এজোপা গছ ৰুৱে আৰু খোনোৱে শিল পোতে। পুৰিলে কিছুৰে ছাঁই অলপ আনি ঘাটৰ দিনা পানীত বিসৰ্জন দিয়ে। তিনিদিনৰ পৰা দহা নোযোৱা পৰ্যন্ত দুই বা ততোধিক পথৰ সঙ্গমস্থলত মৃতকলৈ আহাৰ যোগান দিয়ে। ঘাটৰ দিনা 'ছাঁহিৰ' আনে। এওঁলোকৰ বহু ক্ৰিয়া-কলাপ মুণ্ডা জাতিৰ লগত মিলে।

এওঁলোক ময়ুৰ চৰাইৰ পৰা উৎপত্তি হৈছে বুলি কয়। সেইদৰে হেনো 'পুৰাণ' জাতটোৰো সৃষ্টি হৈছে।

অসুৰ

অসুৰ জাতিৰ সৃষ্টিৰ বিষয়ে মুখ বাগৰি অহা কিংবদন্তী প্ৰচলিত আছে যে আদিম কালত 'সাতভাউৰা' নামৰ এক পাহাৰী অঞ্চল আছিল। এই অঞ্চলত বাস কৰা লোকসকলৰ ভিতৰত কোনো এক পৰিয়ালত ৬ জন ভাই-ককাই আৰু এজনী সৰু ভনী আছিল। এই পৰিয়ালটিয়ে লোহা বনোৱা কাম জানিছিল আৰু তাৰ বেহা-বেপাৰ কৰিয়েই পোহপাল গৈছিল। সেই সময়ত ভাত আদি আহাৰৰ প্ৰচলন নাছিল বাবে লোহা বনাওঁতে যিখিনি গুৰি ওলাইছিল সেই-খিনিকে সিহঁতে আহাৰ হিচাপে হেনো গ্ৰহণ কৰিছিল। এই কথা দেখি-শুনি ঈশ্বৰ ভগৱানে অন্তৰত বৰ দুখ পাই এদিন ৬ ভাই নোহোৱা অৱস্থাত ছোৱালী-জনীক আহি লগ কৰে। আহোতে বুঢ়ালোকৰ বেশ লৈ আহে। প্ৰথমেই আহি ছোৱালীজনীক বৰ দিম বুলি কৈ শেষত হেনো আন-আন কথা পাতি গুচি গ'ল। এইদৰে দ্বিতীয় দিনাও আহিল আৰু গ'ল। এনেদৰে ষষ্ঠ দিন পৰ্যন্ত অহা-যোৱা কৰিলে।

সপ্তম দিনা আহিয়েই বুঢ়া ভগবানে 'জৰ-বথাৰ' হৈছে বুলি কৈ ছোৱালী-জনীক মূৰটো পিটিকি দিবলৈ কলে। ছোৱালীজনীয়েও মূৰটো পিটিকাৰ ছলতে বৰ দিয়া কথাটো সোঁৱৰাই দিলে। এই কথা শুনি বুঢ়াই খোচোনাৰ পৰা চাউল এটা আৰু দাইল এটা উলিয়াই কিদৰে ৰন্ধা-বঢ়া কৰিব লাগে সকলো কথা বুজাই কৈ গুছি গ'ল। ছোৱালীজনীয়ে মনৰ আনন্দত ভাত-দাইল ৰান্ধি ককায়েকহঁত ঘূৰি অহালৈ বাট চালে। যথাসময়ত ককায়েকহঁত অহাত মলমলাই থকা ভাত-দাইল খিনি সিহঁতলৈ ভাগে-ভাগে আগবঢ়াই দিলে। এবিধ নতুন আহাৰ পাই সিহঁতে আনকালতকৈ দুগুণ খালে আৰু বিছনাত পৰাৰ লগে লগে টোপনি গ'ল। সাতদিন সাতৰাতি এনেকৈ শোৱাৰ পাছতহে সিহঁতৰ টোপনি ভাগিল। সাৰ পাই উঠিয়েই আটাইকেইটাই ভাত-দাইলক বিহ বুলি ধৰিলে আৰু ভনীয়েকে সঁচা কথা নকলে বিভিন্ন শাস্তি দিয়াৰ ভাবুকিও দিলে। ছোৱালীজনীয়ে ভয়ত সকলো কথা বিবৰি কোৱাত বুঢ়াৰ ওপৰত

ককায়েকহঁতৰ ভীষণ খং উঠিল। সেয়েহে বুঢ়াক এসেকা দিবলৈ ঠিক কৰি সিহঁত আটাইকেইটা ঘৰৰ ভিতৰত লুকাই থাকিল। বুঢ়া ভগৱানে এইদিনাই কিছু নতুন শস্যৰ বীজ লৈ ছোৱালীজনীৰ ওচৰলৈ আহিল। এই ছেগতে বুঢ়াক আটাইকেইটাই আগুৰি ধৰে আৰু মাৰ-পিট কৰি, হাত-ভৰি বান্ধি একুৰা জ্বলন্ত জুইত দলিয়াই দিয়ে। এনে মুহূৰ্তত ভগৱানে স্বৰূপ ধৰি আকাশলৈ উঠি যায় আৰু সিহঁতক সম্বোধি কয়—'তহঁতৰ দুখ দেখি মই তহঁতৰেই উপকাৰ কৰিবলৈ আহিছিলো। কিন্তু তহঁতে এই কথা বুজি নেপালি। তহঁতক মই কোনো অভিশাপ নিদিওঁ যদিও তহঁতে বংশানুক্ৰমিক ভাবে মই দি থৈ অহা শস্যৰ গুটিৰেই ফচল ফলাই খাই লৈ থাকিবি। তহঁতৰ মাজত লোহা খোৱা প্ৰথা নাইকিয়া হলেও আচাৰ-বিচাৰ অসুৰৰ দৰে হ'ব আৰু লোহা খোৱা অসুৰ বুলিয়েই জগতে জানিব'। এইদিনৰ পৰাই এওঁলোক হেনো লহৰা বা লোহাৰ বা অসুৰ হিচাপে জনাজাত হ'ল।

এই জাতিৰ মাজতো বিভিন্ন 'কিলি' বা 'পাৰিচৰ' আছে। ইয়াৰ ভিতৰত পাল্‌মা, খেড়ুৱা, হানিয়াৰ, বেংচকুৱা, তৰিয়াল, পৰজা নাগবাঁসী, নাগবাসী, আগাৰিয়া আদিয়েই প্ৰধান। ইয়াৰ ভিতৰত হানিয়াৰ সকলে নিজক শ্ৰেষ্ঠ বুলি কয়। সেইদৰে তৰিয়াল সকলক নিম্ন বুলি কয়। প্ৰধানতঃ এওঁলোকে 'অসুৰ' বুলি পৰিচয় দিয়ে যদিও নামৰ পাছত বৰ্ণিত কিলি বা ফৈদটোৰেও বহুতে চিনাকি দিয়ে।

এওঁলোকৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ আৰু উপাস্য দেৱতাজনক 'সিং বোংগা' বা সূৰ্য দেৱতা বুলি কয়। মাঘ-ফাগুন মাহত এই দেৱতাৰ পূজা পাতে। বিভিন্ন বলি বিধানেৰে এই পূজা সম্পন্ন কৰে। এই পূজাৰ ওপৰিও এওঁলোকে আষাঢ়ী পূজা, গৰয়া পূজা, ডাংগৰীয়া পূজা, দুৰ্গা পূজা, কালী পূজা, মনসা পূজা আৰু বড় পাহাড়ী পূজা অনুষ্ঠিত কৰে। এইবোৰ পূজাত হাঁহ, পাৰ, মুৰগী, ছাগলী আৰু গাহৰিকেই বলি হিচাপে আগবঢ়ায়। পূজাবোৰত 'ঝুপা' উঠাৰ প্ৰথা আছে।

এওঁলোকৰ মাজতো এজন 'গামবুঢ়া' থাকে আৰু সমাজত বিচাৰ-আচাৰ, নীতি-নিয়ম চলোৱাত আগভাগ লয়। ইয়াৰ ওপৰিও পূজা-পাৰ্বণ, বিয়া-সবাহ, মৰা-হৰা আদি কৰ্মৰ বাবে জনা-বুজা এজনক বামুণ বা পুৰোহিত হিচাপে বাচি লয় আৰু তেওঁৱেই সকলো ক্ৰিয়া-কৰম সমাধা কৰে।

নতুন সন্তানাদি জন্ম হলে ৯ দিনত নৰতা আৰু ২১ দিনত ছটী কৰে।

মৰিলে পোতা আৰু পোৰা নিয়ম আছে। তিতাভাত খোৱা, ঘাট পতা আৰু ছাঁহিৰ অনা প্ৰথাও আছে।

বিয়াৰ ক্ষেত্ৰত পুৰোহিতে সকলো কাম-কাজত আগভাগ লয়। দৰাই কন্যাক লোহাৰ খাৰু পিন্ধাই দি মৰাপাট ঠাৰিৰ আগেৰে কন্যাৰ মূৰত সেন্দুৰ দিয়ে। কন্যাৰ পণ সৰ্বনিম্ন পাঁচ টকা হ'ব পাৰে বুলি কয়। দৰাই কন্যাকুলৰ বয়োজেষ্ঠ সকলকো বিভিন্ন বস্ত্ৰ দান কৰা প্ৰথা আছে। একে গোত্ৰত বিবাহ পতাৰ নিয়ম নাই যদিও তিনি বা ততোধিক পুৰুষৰ ব্যৱধান থাকিলে সম্বন্ধৰ মাজতো বিবাহ হ'ব পাৰে। বিয়াৰ নিৰ্দিষ্ট দিনা দৰাই কন্যাপক্ষক পাঁচখন 'সাজনা' শাৰী, ১০০ খন গুড় ৰুটী আৰু কন্যাৰ আ-অলংকাৰ সহ আন আন বস্তুবোৰ মাড়ুৱাৰ তলতেই আগবঢ়াই দিয়ে।

এওঁলোক বিহাৰৰ পৰা অহা বুলি কয়।

কোল

কোল জাতিৰ লোকসকল মধ্য প্ৰদেশ, মধ্য ভাৰত, বিহাৰ, ৰিমা, ৰেবা আদি ঠাইৰ পৰা আমদানী হৈছিল। মূলতঃ এওঁলোক মুণ্ডা জাতিৰ পৰাই সৃষ্টি হৈছিল বাবে 'কোল মুণ্ডা' বুলিও জনা যায়। অৱশ্যে ইয়াৰ মত পাৰ্থক্য আছে।

এওঁলোকৰ মাজত 'ঠাকুৰীয়া', 'মামাচী', 'ৰাউতীয়া', 'কোলকামাৰ' আদি ধৰণৰ ভাগ আছে। ইয়াৰ ভিতৰত ঠাকুৰীয়া সকলক উচ্চ আৰু কোলকামাৰ সকলক নিম্ন বুলি ধৰে।

'ৰাউতীয়া' অৰ্থাৎ আকাশীলতা বা অলক পুইক এওঁলোকে নিজৰ গোত্ৰ বুলি চিনাকি দিয়ে। কথিত আছে যে আদিম কালত তেওঁলোকে লগুণ পিন্ধিছিল। কোনো এক সময়ত গা ধোৱা অৱস্থাত লগুণডাল ছিগি যোৱা হেতু 'সৌৰা' গছত দলি মাৰি পেলাই দিয়াত তাৰে পৰাই শিপা নোহোৱা আকাশীলতাৰ জন্ম হয়। এনে কাণ্ড দেখি আকাশীলতাকেই এওঁলোকে নিজৰ গোত্ৰ বুলি মানি ললে।

এওঁলোকৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ পূজাক 'চৈত নৱমী' বা 'দোলা দেৱতাৰ পূজা' বুলি কয়। এই পূজা উপলক্ষে আচল পূজাৰীজনে ৯ দিন আগৰ পৰাই লঘোণ ব্ৰত পালন কৰে। পূজাত 'ঝাৱা' গজোৱা নিয়ম। এই উপলক্ষে সৰু ঠোঙাৰ (টুপা) দৰে বাঁহৰ পাচি এটা বনাই তাত য' ধান দি পুৱা-দুপৰীয়া-গধূলি নেমু টেঙাৰ ৰস চেপি দিয়ে। প্ৰতি গধূলি ঢাঁক-ঢোল বজাই 'ঝাৱা' বা গজালি জাগৰণ কৰে। ৯ দিনৰ অন্তত গাহৰি বলিৰে পূজা সাং কৰি নৈ বা বিলত গজালিখিনি বিসৰ্জন দি ৰাইজৰ খোৱা-বোৱাৰ আলপৈচান ধৰে। এই পূজাভাগ প্ৰতি বছৰে চ'ত মাহত পাতে। কিবা প্ৰকাৰে অসুবিধা হ'লে ৫ বছৰৰ মূৰতো পাতিব পাৰে। 'ঝাৱা' গজাব নোৱাৰা গৃহস্থই ভৱিষ্যতলৈ এনে পূজা পতাৰ নিয়ম নাই। এই পূজাক স্বাভাৱিকতে কৃষি উৎসৱ বুলিয়েই কোৱা হয়। ইয়াৰ বাদেও এওঁলোকে দুৰ্গা পূজা, কালী পূজা আৰু সূৰ্যাহী পূজা মানে।

সন্তান জন্ম হ'লে ৯ দিনত চুলি খুৰায়। ল'ৰা জন্ম হ'লে মতা গাহৰি আৰু কন্যা জন্ম হ'লে মাইকী গাহৰি মাৰি জ্ঞাতি-কুটুম্বক ভোজ দিয়ে।

মৃতকৰ শ্ৰাদ্ধ দহ দিনৰ দিনা সম্পূৰ্ণ কৰে। ছাঁহিৰ অনা নিয়ম মানে। পিণ্ড আদিৰ কাৰ্য নকৰে। 'কালিন্দী' জনেই সকলো কাম-কাজত পুৰোহিতালি কৰে। এই উপলক্ষে 'কালিন্দী' জনকেই দান-দক্ষিণা দিয়ে আৰু 'ভোজনী' আগবঢ়ায়। এওঁলোকে পুৰোহিত আৰু নাপিত আদিৰ কৰ্ম কৰিলেও ধুবীৰ কাৰ্য নকৰে।

বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত গোত্ৰ নামানে। অৱশ্যে তিন পীড়ি বা তিন পুৰুষৰ সম্বন্ধ পাৰ হ'ব লাগে। গোষ্ঠীৰ গাঁওবুঢ়া জনেই পুৰোহিতৰ কাৰ্য কৰে। দৰাপক্ষৰ পৰা কন্যাক ঘৰৰ ভিতৰৰ পৰা বলপূৰ্বকভাৱে উলিয়াই অনা নিয়ম। এনে অৱস্থাত ঘৰৰ চুকে-কোণে লুকাই থকা মাইকী মানুহৰ পৰা সিসকলে নানান ধৰণে আক্ৰান্ত হ'ব পাৰে। কেতিয়াবা দুয়ো পক্ষৰ হতাহতিও হয়। দৰাই মাড়ুৱা তলত কন্যাক সেন্দুৰ দিয়ে।

মুণ্ডাৰী সকলক কোল বংশৰে এটা অংশ বুলি কলেও তেওঁলোকে এই কথা অস্বীকাৰ কৰে। কোল ভাষাৰ লগত মুণ্ডাৰী ভাষাৰ কিছু সাদৃশ্য থকাৰ বাবেই তেওঁলোক যে কোল জাতিৰ পৰা সৃষ্টি হৈছে—এই কথা মানি নলয়। মুণ্ডাসকলে নিজকে আদিমবাসী বুলি কয় যদিও দ্ৰাবিড় বুলি কব নোখোজে। দ্ৰাবিড় বংশৰ তাঁমিল, তেলেগু আৰু কানাড়ী ভাষাৰ লগত মুণ্ডা জাতিৰ ভাষাৰ কোনো ধৰণেৰেই সামঞ্জস্য নথকাত তেওঁলোকে এই মত প্ৰকাশ কৰে। অৱশ্যে কোলৰ লগত এওঁলোকৰ ভাষাৰ কিছু ওচৰ সম্বন্ধ থকাটো অস্বীকাৰ নকৰে। যেনে—কোল শব্দৰ অৰ্থ মানুহ। সিংভূমৰ 'লাড়কা' আৰু 'হো' জাতিয়েও নিজকে 'কোল' বুলি কয়। সংস্কৃত ভাষাত 'কোল'ৰ অৰ্থ হেনো গাহৰি। সেয়েহে মুণ্ডাই নিজকে 'হড়' বুলি কয়। অৰ্থাৎ মানুহ বুলি পৰিচয় দিয়ে। সেইদৰে সন্তান বুজাবলৈ কোল সকলে 'কন্' শব্দ ব্যৱহাৰ কৰে, কিন্তু মুণ্ডাই ব্যৱহাৰ কৰে 'হন্'। কোল ভাষাত বাট-পথ বুজাবলৈ 'কৰা' ব্যৱহাৰ কৰে কিন্তু মুণ্ডাই 'হৰা' বুলিহে কয়। এইদৰে পিঠা বুজাবলৈ কোল ভাষাত 'কলং' শব্দ প্ৰয়োগ কৰে। আনহাতে মুণ্ডাই 'হলং' বুলিহে কয়। জব্বলপুৰৰ ওচৰে-পাজৰে থকা মুণ্ডা জাতিৰ এটা ফৈদে নিজকে 'কোড়' বা 'কোলা' বুলি কয় যদিও ধলভূমৰ ভূমিজ জাতিয়ে নিজকে 'হড়' বুলি কৈও কোল ভাষা ব্যৱহাৰ কৰে বুলি কয়।

ভীল

এই জাতিৰ লোক সমষ্টিও চাহ বাগিচাত আছে যদিও যথেষ্ট বুলি কব নোৱাৰি।

প্ৰবাদ আছে যে এদিন মহাদেৱ চিকাৰলৈ যাওঁতে কোনোবা এক অপেশ্বৰীক লগ পায়। ইয়াৰ ফলস্বৰূপে অপেশ্বৰীৰ গৰ্ভত যি সন্তানৰ জন্ম হয় তেওঁক হাবিৰ মাজতেই মহাদেৱে সকলো থানথিত লগাই দিয়ে। শিৱ আৰু অপেশ্বৰীৰ গৰ্ভজাত সেই সন্তানটোৱেই ভীল জাতিৰ আদিম পুৰুষ বুলি স্বীকৃতি পায়।

'ভীল' শব্দৰ অৰ্থ ধেনু। এওঁলোক সেয়েহে 'তীৰ-ধেনু' চলোৱাত পাৰ্গত। সাহসত অদ্বিতীয়। আপদ-বিপদ, ভয়-ভূত এওঁলোকে চিনি নাপায়। ক্ষুদ্ৰ অপৰাধত উগ্ৰ দণ্ড দিয়াটো এওঁলোকৰ বাবে সাধাৰণ কথা। ৰাজস্থান, মধ্য প্ৰদেশ, মহাৰাষ্ট্ৰ, ৰাজপুতনা আদিৰ বিভিন্ন পাহাৰীয়া অঞ্চল সমূহত এই জাতিৰ পূৰ্বজ সকলৰ বাসস্থান।

হিন্দু শাস্ত্ৰত পোৱা প্ৰায়থিনি উগ্ৰ দেৱ-দেৱীকেই এওঁলোকে পূজা কৰে। বিবাহৰ বন্দোবস্তৰ সময়ত দৰাৰ বাপেকে পাতৰ দোনাত মদ লৈ তাতে কেই অনামান পয়ছা দি কন্যাপক্ষলৈ আগবঢ়ায়। এনে কাৰ্যত মান্তি হলে কন্যাৰ ভায়েকে সেই পয়ছা গ্ৰহণ কৰি মদৰ দোনাটি ফালি পেলায়। এনে নকৰিলে কন্যা দিয়াৰ মত নাই বুলি ধৰে। কন্যা দিয়াটো সম্পূৰ্ণৰূপে নিৰ্ভৰ কৰে কন্যাপক্ষীয়ৰ 'মৰ্জি'ৰ ওপৰত। সেয়ে এই সমাজত জোৰ জবৰদস্তি কন্যা ধৰি আনি বিয়া কৰাৰ উদাহৰণ আছে বুলিও জনা যায়। পুৰণা দস্তুৰমতে এওঁলোকৰ মাজত সামাজিক পদ্ধতিৰে আজিও দৰাই কন্যা হৰণ কৰাৰ ভাও হেনো দেখুৱাব লাগিছিল। এনে কৰোতে কন্যাপক্ষয়ো বাধা দিয়াৰ এটা মিছা চেষ্টা কৰে। মাড়ুৱা তলত সেন্দুৰ দান পৰ্ব সমাধা হয়। পূৰ্বৰ ঠাইত শক্তিবান ডেকাইহে কন্যা বিবাহ কৰোৱাৰ সুবিধা পাইছিল বুলি জনা যায়। বিয়াৰ শেষত মদ-মাংসৰে ৰাইজক শোধ-পোচ কৰে।

এই জাতিৰ মাজত 'উজলে' ভীল আৰু 'মৈলে' ভীল নামৰ দুটা ফৈদ আছে। পূৰ্ব পুৰুষ সকলে বিভিন্ন কৃষি কৰ্ম কৰা, চিকাৰ কৰা, মাছ মৰা আৰু খৰি-কাঠ বিক্ৰী কৰা কাম আদি কৰিয়েই জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল বুলি কয়।

'ককৰা', 'বীঢ়হৰ' আদি জাতি-গোষ্ঠীসমূহ ভীল জাতিৰেই আন আন ঠাল-ঠেঙুলি বুলি বহুতে কয়।

সবৰ

চাঁওৰা সকলকেই সবৰ জাতিৰ আদিম গোষ্ঠী বুলি জনা যায়। চাঁওৰা প্ৰধান পাহাৰীয়া অঞ্চলৰ পৰা যি লোকগোষ্ঠী পৃথক হৈ আজি ভৈয়ামত বাস কৰা হিন্দুৰ দয়-দস্তুৰ মানি চলিলে তেওঁলোকেই সবৰ নাম পালে বুলি কয়। এওঁলোকক 'চাৱ্ৰা' বা সধা বুলিও জনা যায়। বহুতে 'কবাৰী' বুলিও পৰিচয় দিয়ে।

সবৰ জাতিৰ উৎপত্তিৰ বিষয়ে কেইবাটাও আখ্যান শুনিবলৈ পোৱা যায়। ইয়াৰে এটা আখ্যানৰ মতে—এওঁলোকে কব খোজে যে এসময়ত ভগৱানে হেনো একে ৰাতিৰ ভিতৰতেই নিজৰ মূৰ্তি নিৰ্মাণ কৰি পুৰীৰ জগন্নাথ মন্দিৰত স্থাপন কৰাৰ ইচ্ছা কৰে। কিন্তু কুকুৰাই ডাক দি ৰাতি পুওৱাৰ জাননী দিয়াত সেই মূৰ্তি আধা বনোৱাতে ৰ'ল। জগন্নাথৰ সেই মূৰ্তিক ৰথ দি টানিবলৈ আৰু মন্দিৰৰ শিল-মাটিৰ কাম কৰিবলৈ ভগৱানেই হেনো সবৰ জাতৰ সৃষ্টি কৰিলে। আন এটা আখ্যান মতে তেওঁলোক হেনো অতীজ কালত বালী-সুগ্ৰীৱৰ বংশধৰ আছিল। ৰজা ৰামচন্দ্ৰই বালীক বধ কৰি সুগ্ৰীৱক ৰাজ্য দিয়ে। ৰাৱণক বধ কৰি সীতা উদ্ধাৰ কৰি স্বৰাজ্যলৈ যাবৰ বেলিকা ৰামচন্দ্ৰই বান্দৰ-ভালুক আদিক বৰ দিয়াৰ ইচ্ছা কৰে। বালী পুত্ৰ অঙ্গদে পিতৃ-হত্যাৰ প্ৰতিশোধ পুৰাবলৈ বৰ মাগে। ৰামচন্দ্ৰই তেওঁৰ সেই আশা পিছৰ যুগত পূৰ হ'ব বুলি আশীৰ্বাদ দিয়ে। এই আশীৰ্বাদৰ ফল স্বৰূপেই বালী পুত্ৰই পিছৰ যুগত 'সবৰ' হিচাপে জন্ম লাভ কৰে আৰু 'কৃষ্ণ'ক কাঁড় মাৰি বধ কৰে। বৰ্তমান সবৰ গোষ্ঠী সেই আদিম সবৰৰেই বংশধৰ বুলি কয়। এক অন্য কিংবদন্তি প্ৰচলিত আছে যে কোনোবা এজন মুণিৰ এক কামধেনু আছিল। খোৱা-বোৱাৰ বাবে মুণিয়ে গাইজনীক যিয়েই বিচাৰিছিল তাকেই পাইছিল। সেই ৰাজ্যৰ ৰজাজনে এনে মাহাত্ম্য দেখি গাইজনী পাবলৈ হাবিয়াস কৰিলে। মুণিয়ে নিদিওঁ বুলি কোৱাত ৰজাই সৈন্য-সামন্ত লৈ কাঢ়ি নিবলৈ আহিল। মুণিৰ পৰা এনেধৰণে বল প্ৰয়োগ কৰি

নিবলৈ ধৰাত কামধেনুৱে পেট ফুলাই দি অসংখ্য চিকাৰী ৰণুৱা সৃষ্টি কৰিলে। এই সৈন্যবোৰে ৰজাৰ সৈন্যক মাৰি-কাটি খাস্তাং কৰিলে। শবৰবিলাকে সেই কামধেনু সৈন্যৰেই বংশধৰ বুলি কয়।

এওঁলোকৰ মাজত 'পত্ৰ' বা 'পাতুৱা' সবৰ, জৰা সবৰ, বসু সবৰ, ঘুমৰা সবৰ, জালা সবৰ, মুটিয়া সবৰ আৰু সবৰ নামৰ সাতটা ফৈদ আছে। ইয়াৰ ভিতৰত বসু সবৰেই সকলোতকৈ উচ্চ বুলি কয়। জৰা সবৰ আৰু পাতুৱা সবৰক নিম্ন বুলি ধৰে। বসু সবৰ 'অষ্টবসুৰ' গোত্ৰীয় বুলি কয়। জৰা সবৰ বামুণ পন্থী। কথিত আছে যে এওঁলোকে আগতে বামুণ নলৈ নিজেই ভগৱানৰ পূজা-সেৱা কৰিছিল। পূজাৰ থান আছিল কোনো এক পাহাৰৰ গহ্বৰত। হাবিয়ে-বননিয়ে ঘূৰি-ফুৰি আলু-কচু যি পায় জৰা সবৰে তাৰেই এভাগ নি ভগৱানৰ থানত অৰ্পণ কৰে। ভগৱানেও হেনো সেই অৰ্পিত বস্তুসমূহ নিজ হাতে গ্ৰহণ কৰে। কিন্তু দৈব-দুৰ্বিপাকত সেই সবৰজন নথকাৰ সময়ত কোনো এক বামুণ পুত্ৰ সবৰী কন্যাৰ ওচৰলৈ আহি প্ৰেম নিবেদন কৰাৰ ফলত দুয়োৰে মিলন ঘটে আৰু স্বামী-স্ত্ৰী-ৰূপে থাকিবলৈ লয়। এই পত্নীক পৰাই জৰা সবৰৰ ভগৱান সেৱাৰ কথা জানিবলৈ পাই বামুণে জৰা সবৰক ভগৱানক দেখুৱাবলৈ কুটুৰি থাকিল। উপায়বিহীন হৈ সবৰে তাৰ চকুত সাত তৰপ কাপোৰ বান্ধি নিবলৈ ধৰিলে। বামুণে বুধি কৰি আগতীয়াকৈ কিছু সৰিয়হ সংগ্ৰহ কৰি থৈছিল আৰু এনেকৈ চকু বান্ধি নিওঁতে বাটে-বাটে সৰিয়হ সিঁচি গৈছিল। যথাসময়ত গহ্বৰৰ পূজা থান পাই সবৰে তাৰ চকুৰ বান্ধ খুলি দিলে। সবৰ অহা বুলি জানি ভগৱানো ওলাই আহিল। এনেতে বামুণক দেখা পাই সবৰৰ প্ৰতি ভগৱানৰ অবিশ্বাস হ'ল আৰু 'পৈতা' (লগুণ) পিন্ধাৰ অনুপযুক্ত বুলি কৈ খুলি দিবলৈ কলে। লগুণ খোলাৰ লগে লগে সবৰ বুঢ়া সাধাৰণ মানুহৰ দৰে ঘৰলৈ ঘূৰি আহি কৃষি কৰ্মত মন দিলে। বামুণেও সৰিয়হ গছৰ চিন ৰাখি গহ্বৰত থাকি ভগৱানৰ পূজা কৰিবলৈ ললে। এই দিন ধৰি সবৰৰ কাম-কাজ কিছুমান বামুণৰ দ্বাৰা কৰোৱা নিয়ম হ'ল। সেয়ে এওঁলোকে কয়—বামুণ হেনো তেওঁলোকৰ সম্বন্ধত—'জোঁৱাই'।

সবৰ সমাজে ফাগুন মাহৰ যি কোনো এক মঙলবাৰে 'মংলা' পূজা আৰু জেঠ-আহাৰত শীতলা দেৱীৰ পূজা পাতে। ফগুৱাৰ সময়ত 'বাঘুৱা' পূজা পাতে। সকামে-নিকামে 'পাল্লা' নাচ গোৱাতো পাৰ্গত। পূজাই-পাৰ্বণে

ঘৰুৱা থানত ইষ্ট-কুটুম্বৰ নামত পানী-তুনী ঢালে। বৈষ্ণৱীয় ব্ৰত হিচাপে 'ত্ৰিনাথ মেলা' পাতে। এই পূজা জীৱনত কমেও তিনিবাৰ পাতিব লাগে বুলি কয়। ইয়াৰ ওপৰিও এওঁলোকে কালী, দুৰ্গা, চণ্ডী দেৱীকো মানে। এওঁলোকৰ ভিতৰত শাল মাছ, কাছ, বাঘ, নাগ, অন্ধাৰ বাউতী, চুৰকি আলু আদি বিভিন্ন গোত্ৰ আছে বুলি কয়।

উৰিষ্যা, মধ্যভাৰত, ছোটনাগপুৰ আদিৰ অন্তৰ্গত জটনী, চৰাটিকা, দধৰা গাঁথ, বৰ বাৰনা, ছোট বাৰনা, ফেতগড়, নোৱাগড়, মেদিনীপুৰ আদি সকবৰ ঠাই সমূহেই আছিল এওঁলোকৰ বাসস্থান।

নতুন জনমৰ কাম-কাজ এওঁলোকে 'নৰতা' আৰু 'ছটী' কৰি শেষ কৰে। মৃতকৰ বাবে দুদিনৰ দিনা 'দুধমহী' কৰে। ঘাটৰ দিনা ঘৰতে ক্ষৌৰকৰ্ম কৰি নদীত গৈ স্নান কৰে। 'ছাঁহিৰ' অনা নিয়ম আছে। এই ক্ষেত্ৰত বামুণ নলগায়।

বিবাহ উপলক্ষে দৰাই কন্যাপক্ষক শুকান মাছ, খাড়া শাক আৰু কিছু পৰিমাণে মদ দিয়া নিয়ম আছে। ঘুমৰীয়া সকলে বৰ-কন্যাক মাড়ুৱা তলত বহুৱাই সাতবাৰ মদ বিনিময় কৰাই বিয়াৰ কাৰ্য সম্পন্ন কৰে। নিজৰ পুৰোহিতেই হোম পোৰে আৰু হোমৰ কেউকাষে কিছু পৰিমাণৰ মদ ঢালি দিয়ে। এই সময়তে দৰা-কন্যাৰ পিতৃদ্বয়েও যৌতুকৰ বস্তুসমূহো দিয়া-লোৱা কৰে। বিয়াৰ শেষত পুৰোহিতে চাৰিওকালে মদ চটিয়াই দিয়া নিয়মো আছে। কন্যাক ঘৰৰ ভিতৰতেই মাইকী মানুহে সেন্দুৰ ঘঁহি মাড়ুৱা তলীত আনি দৰাৰ লগত বহুৱায়। ঘুমৰীয়া সকলে কন্যাৰ পণ হিচাপে কমেও এশ দোন ধান নাইবা এহাল বলদ গৰু দাবী কৰে। এই দাবী মিটাব নোৱাৰিলে দৰাই সেই বস্তুৰ সমান মূল্যৰ দাম দিব লাগে। দৰাই শাহুৰেকলৈ পিতলৰ বালা আৰু শহুৰ বা আন জ্যেষ্ঠসকললৈ পাগুৰীৰ বাবে কাপোৰ দিয়ে। জৰা আৰু বস্তু সকলে নোখোৱা ৰাজবেং বান্দৰ, কেৰ্কেটুৱা, বাদুলী, কাউৰী আদিৰ মাংস আন আন ফৈদৰ সৰবে যায় বুলি কয়। গুঁইধৰা, ডাঙৰ ডাঙৰ গছত বগোৱা, বিভিন্ন গছ বা ধোন্দৰ পৰা মৌ আহৰণ কৰাত এওঁলোক নিতান্তই পাকৈত।

এই সমাজত মাইকী মানুহে নাকত 'দণ্ডি', কাণত 'কাণতড়কী', মূৰত 'সীতাপটী', হাতত 'তাঁড়', ভৰিত 'পয়ঁৰী' আৰু 'পাহড়', ভৰিৰ আঙুলিত 'ঝুন্টীয়া' আৰু ডিঙিত 'মালতী' নামৰ অলংকাৰ পিন্ধে। টাটু বা খদা লোৱাৰ নিয়ম নাই।

এওঁলোক বৰ গৰীব। পূৰ্বৰ ঠাই সমূহত জমিদাৰ শ্ৰেণীয়েও এওঁলোকক ভীষণভাবে শোষণ কৰিছিল বুলি বুঢ়াসকলে কয়।

কৰুৱা

কড়া-কুলি বা কৰুৱা জাতিৰ মানুহ বিলাক পালামৌ, দালটেনগঞ্জ, মধ্য প্ৰদেশ আদিৰ পাহাৰীয়া অঞ্চলৰ বুলি কয়। এওঁবিলাকৰ জীৱিকাৰ আদিম উপায় আছিল অৰণ্য চিকাৰ আৰু লা'ৰ খেতি। আংশিক ভাবে য', গম, মাকুৱা, মহুৱা আদিৰো খেতি-বাতি কৰিছিল।

ফাগুন মাহত এওঁলোকে 'দুৰ্জাগিন' (দুৰ্গা) পূজা কৰে। 'দুৰ্জাগিনক' ঘৰুৱা হিচাপে চণ্ডীদেৱীক ৰাজহুৱা হিচাপে অৰ্চনা কৰে। দুয়োটা পূজাত কুকুৰা আৰু ছাগলী বলি কাটে।

সামাজিক ভাবে ৰাজহুৱা কাম-কাজ চলাবলৈ এওঁলোকে সমাজ বহি কিছুমান প্ৰতিনিধি বাচে। এওঁবিলাকক 'ৰাজমাহত্ব', 'মাহত্ব' আৰু 'কাহত্ব' বুলি কোৱা হয়। সকাম-নিকাম, উৎসৱ-পাৰ্বণ, বিয়া-সবাহত ৰাইজৰ খোৱা-বোৱাৰ তদাৰক কৰিবলৈ যিকিজনক বাচি লয়, তেওঁলোকক 'বাৰিক' বুলি কয়। এই পদবী ধাৰী কিজনে ৰাজহুৱা ভাবে পাগুৰী লাভ কৰে।

এওঁলোকে 'চাৰগাঁঠ' (পানজা আলু), 'কাঠটলী' (বাটেটুকা চৰাই) 'সনপৰী', 'এৰে' আদিক নিজৰ গোত্ৰ বুলি কয়। গোত্ৰীয় বস্তুক ভক্ষণ কৰাৰ নিয়ম নাই।

এওঁলোক বৰ নৃত্য প্ৰিয়। নাচ নাচিবৰ সময়ত ভৰিত নুপুৰ, কঁকালত জুনুকাৰ দৰে এবিধ নুপুৰ বান্ধি লয়। বাদ্যৰ ভিতৰত মাদল আৰু ধুমচা বজায়। ঢাল-তৰোৱাল লৈও নাচ-গান কৰে। এওঁলোকৰ লাঠী নৃত্য বাৰ কাঠীয়া আৰু যোল কাঠীয়াত বিভক্ত।

এই সমাজত কন্যাইহে দৰাঘৰলৈ গৈ দৰাক বিয়া কৰাই আনে। 'বাৰিক' আৰু 'আগুৱাদা'ৰে বিবাহৰ যাবতীয় যা-যোগাৰত আগভাগ লয়। আমডাল আৰু নাঙল-যুঁৱলীৰে মাড়ুৱা সজায়। বিবাহত সকলোৱেই হালধি ৰঙেৰে বোলোৱা বস্ত্ৰ পিন্ধে। দৰা-কন্যাক হালধি-তেল আদিও সানে।

মানুহ মৰিলে দুদিনৰ দিনা এওঁলোকে 'দুধমহী' পাতে। এইদিনা গাপীৰেৰে

ৰন্ধা ভাত খায়। দহ দিনৰ দিনা শ্ৰাদ্ধ কৰে। ক্ষৌৰকৰ্মৰ প্ৰথা আছে। ছঁাহিবো আনে। মৃতকক মুখ পোড়া প্ৰথাও আছে।

সন্তান জন্ম হোৱাৰ লগে লগে হালধি গুড়ি আৰু গুৰ পাক কৰি প্ৰসূতিক খাবলৈ দিয়ে বুলি কয়। ছদিনৰ দিনা গা-পা ধুবলৈ দি কুকুৰা মাংসৰে ভাত দিয়ে। ৯ দিনত ঘৰ-চোতাল লিপা-মচা কৰি ছটী পাতে। এই দিনাই ক্ষৌৰ কৰ্ম কৰে।

এওঁলোক বৰ হটঙা, ওখ-পাখ আৰু পোণপতীয়া প্ৰকৃতিৰ। অস্ত্ৰ হিচাপে ধনু-কাঁড়, টাংগিয়া আৰু ফাৰ্চা কুঠাৰ ব্যৱহাৰ কৰে। চিকাৰী জাতি হিচাপে এওঁলোকে বিভিন্ন জীৱ-জন্তুৰ মাংস ভক্ষণ কৰে। মাইকী মানুহে গা-ঢাকি অলংকাৰ পিন্ধে।

লৰা-ছোৱালী নোহোৱা 'বানজা-বানজী' মানুহ, বৰলা বা বিধবা আৰু খালী পাত্ৰ দেখিলে যাত্ৰা নকৰে বুলি কয়।

ৰজা ৰামচন্দ্ৰৰ পুত্ৰ 'কুশ'ৰ পৰাই 'কড়ৱা' বা 'কৰুৱা' জাতিৰ সৃষ্টি হৈছিল বুলিও এওঁলোকৰ মাজত জনৰব প্ৰচলিত আছে।

গৰাইত

এই জনগোষ্ঠীৰ পূৰ্ব পুৰুষসকল ৰাঁচী, মধ্যপ্ৰদেশ, বিহাৰ আৰু উৰিষ্যাত আছে বুলি কয়। এওঁবিলাকৰ মাজত 'বড়, তিৰ্কী, ঝাড় তিৰ্কী, কাচুৱা, কাৱা, ইন্দ্ আৰু মাহলি গৰাইত' আদি বিভিন্ন 'কিলি' বা ফৈদ আছে। 'ইন্দ্' বা মাছ গোত্ৰীয় সকল সবাতকৈ উচ্চ, কাছ বা কাছুৱা কিছু নিম্ন আৰু মাহনি গৰাইতসকলক সৰ্বনিম্ন বুলি গণ্য কৰে।

এওঁলোকে হাবি-বননিত মাঘ-ফাগুন মাহত আদবয়সৰ বুঢ়ী ছাগলী কাটি 'বড় পাহাড়ী' পূজা পাতে। মাঘ মাহত 'সূৰ্যাহী' পূজা আৰু আঘোন মাহত পূৰ্ব পুৰুষৰ আত্মাৰ সদগতিৰ অৰ্থে ঘৰুৱা থানত 'বুঢ়া-বুঢ়ী'ৰ পূজা পাতে। পুহ মাহত 'টুচু' পূজা পাতে বুলিও কয়। পূজা-পাৰ্বণ, সকাম-নিকাম, মৰা-হৰা আদি কৰ্মত শূকৰ মাংস অত্যন্ত প্ৰয়োজন বুলি কয়।

জনজাতীয় ৰীতি-নিয়ম অনুযায়ী এওঁলোকে জন্ম-মৰণ আৰু বিবাহৰ কাম কৰে। পূৰ্ব পুৰুষৰ ঘাই কাম আছিল কাকৈ বনোৱা আৰু কাপোৰ বুনা।

সমাজৰ মুৰব্বী শাসক আৰু পূজা-পৰ্বত পুৰোহিতৰ কাৰ্য কৰাজনক 'কাৰঠা' বুলি কোৱা হয়।

ভূমিজ

ৰাঁচী, সিংভূম, মানভূম, চাইবাচা, শেখৰভূম, পুৰুল্যা, ‑নাগপুৰ, ডুমকা, গাংপুৰ আদি ঠাই সমূহেই ভূমিজ গোষ্ঠীৰ আদি ঠাই বুলি জনা যায়।

কিংবদন্তি প্ৰচলিত আছে যে ভগৱানে এসময়ত মানুহ সৃষ্টি কৰাৰ পাছত তেওঁলোকক কোনো এক অঞ্চলত সংস্থাপন কৰিবলৈ বিচাৰে। এই সুবিধা পাই খেনোৱে ভগৱানৰ মূৰত, খেনোৱে বোকোচাত উঠিল। ভূমিজ সকলে কোনো উপায় নেদেখি ভগৱানৰ ভৰিত ধৰিয়েই চুচৰি গ'ল। ভূমিয়েদি চুচৰি যোৱাৰ বাবেই এওঁলোক ভূমিজ নামে হেনো পৰিচিত হ'ল। আন এক প্ৰবাদ আছে যে অতীজত ৰজা মানকিৰ আদেশক্ৰমে পাহাৰ-পৰ্বতৰ বহুতো হাবিতলীয়া জংঘলী ভূমি তেওঁলোকে হাল-কোৰ বাই খেতিৰ উপযোগী কৰি তুলিছিল। ভূমি বা খেতিৰ কামত উপযুক্ত বুলিয়েই তেওঁলোক ভূমিজ বুলি স্বীকৃত হ'ল। এওঁলোকৰ বহুতো আচাৰ-বিচাৰ, ৰীতি-নীতি মুণ্ডাৰ লগত মিলে।

এওঁলোকৰ পূজাৰ ভিতৰত 'সাঁহৰায়ে' বা গহাল পূজা অন্যতম। এই পূজা মূলতঃ নানান দুৰ্যোগ, মহামাৰী আদিৰ পৰা গো-জাতিক ৰক্ষা কৰিবৰ উদ্দেশ্যেই পাতে। কাতি মাহৰ অমাৱস্যাৰ পাছত কাঁচি জোন ওলোৱাৰ দিনা এই পূজা পাতে। গহাল পূজাৰ দিনাই মহাদেৱৰ খুঁটা পুতি পূজাৰ অৰ্ঘ অৰ্পণ কৰাৰ উপৰিও এইদিনা বাঘুত পূজা, ধৰম দেৱতাৰ পূজা, বুঢ়া-ডাঙৰীয়াৰ পূজাও পাতে। এইদিনা গৰু-গাইক পিঠা-পনা খুৱায় আৰু গৰখীয়া সকলকো জা-জলপান খুৱাই মান ধৰে। পূজাৰ কেইদিনমান আগৰে পৰাই জাতি-ধৰ্ম নিৰ্বিশেষে সকলোৰে চোতালে চোতালে গৈ নাগাৰা-মাদল বজাই, জাহলী গীত গাই গৰু জাগৰণ কৰে। এই উপলক্ষে বিভিন্ন নাচ-গানো কৰে। ইয়াৰ উপৰিও এওঁলোকৰ মাজত কৰম পূজা, টুচু পূজা, বড় পাহাৰী পূজা, চাঁকুল পূজা আদিও পালন কৰে। মাঘ-পৱৰৰ পাছদিনা 'আথান যাত্ৰা' মানে আৰু পথাৰত গৈ নাঙল জোৰে। পাছবেলা চিকাৰ খেদে। মুৰগী যুঁজোৱা সকলে এই দিনাই 'ৰাংগাহৰী-বিচাচাৰী' দেৱতাৰ নামত পানী-ছুনী-ঢালে।

জন্ম আৰু মৃত্যুৰ কাম-কাজ সৰ্বসাধাৰণ হিন্দুৰ দৰেই পালন কৰে। এবাটি পানীত চাউল, তুলসী, দুবৰি বন আদি লৈ সন্তান সকলৰ নাম বচা অনুষ্ঠান পাতে। সন্তানাদিৰ নাক-কাণত অলংকাৰ আদি পিন্ধাবলৈকে 'নাক-কাণ ফুটোৱা' অনুষ্ঠান পাতে। এই উপলক্ষে লৰাইঁতক চুথান আদি কৰি মূৰত তেল ঘঁহে আৰু ধান বা পয়ছা বকৃচিচ কৰে। এই উপলক্ষে 'পানীয়' প্ৰথাৰ বিৰাট আয়োজন হয়।

বিবাহ উপলক্ষে কন্যাৰ পণ ছাগলীৰ লাদেৰে নিৰূপণ কৰে। এই উপলক্ষে শাল গছৰ পাত নাইবা কলপাতৰ ছুটা দোনা বনায়। যিটো দোনাত টকা দাবী কৰে তাত লাদ বেছি দিয়ে। কম লাদ দিয়া দোনাই কাপোৰৰ ইংগিত দিয়ে। ছুয়োটা দোনা এজন মধ্যস্থতাকাৰীয়ে কন্যাপক্ষৰ হৈ দৰাপক্ষক দিয়ে। টকা বিচৰা দোনাত দিয়া লাদবোৰে কুৰি হিচাপে টকাৰ কথা আৰু আনটো দোনাত দিয়া লাদে, লাদ অনুপাতে কাপোৰ দিয়াৰ দাবী বুলি ধৰে। দৰাপক্ষই এনে দাবী মানি নললে ছুয়োটা দোনাৰ পৰা কিছু লাদ কম কৰি পঠায়। কন্যাঘৰে মান্তি নহলে আকৌ কেইটামান লাদ যোগ দি (পুৰ্বতকৈ কম) ঘুৰাই পঠায়। দৰাপক্ষই আকৌ কিছু কম কৰে। এইদৰে তিনিবাৰ বা পাঁচবাৰ নাইবা সাতবাৰত ছুয়ো পক্ষৰ শক্তি সাব্যস্ত হৈ গা-ধন স্থিৰ হয়। বিবাহৰ দিনা এই গা-ধন আৰু কাপোৰ-কানি কন্যাঘৰত দিয়ে। বিয়াত দৰাই নিজ হাতে কন্যাৰ মূৰত সেন্দুৰ দিয়ে।

বিবাহ উপলক্ষে 'আম-বকুল' খোৱাৰ প্ৰথা আছে। এই আম-বকুল খোৱাৰ পাছতহে দৰাই কন্যাঘৰলৈ যাত্ৰা কৰে। বিডাল গছৰ আম-বকুল খায় সেই গছৰ আম দৰাজনে কোনো কালেই খাব নোৱাৰে বুলি কয়। কন্যা আনি দৰাঘৰে বোকাখেল, ঘটীখেল আদি অনুষ্ঠিত কৰি ফুৰ্তি কৰে। স্নান কৰি আহোঁতে 'মৃগ চিকাৰ'ৰ প্ৰতীক কাৰ্য পালন কৰে।

এওঁবিলাক 'মুণ্ডা-ভূমিজ' আৰু 'বৰাহী-ভূমিজ' আদি ভাগত বিভক্ত। পুৰণি চামৰ ভূমিজ (পুৰুষ) সকলে নামৰ পাছত 'সিং' যুক্ত কৰিছিল। বৰ্তমান এই গোষ্ঠীয় লোকৰ সৰহ সংখ্যকেই 'গুৰুমুখ' হৈ উচ্চ হিন্দুৰ আদৰ্শত চলে।

প্ৰচলিত থকা কিংবদন্তিৰ মতে 'মৃগ চিকাৰ'ৰ তাৎপৰ্য এয়ে যে—ৰাৱণৰ কু-মন্ত্ৰণাত মাৰীচে হৰিণ ৰূপ ধৰি ৰামৰ ভাৰ্যা সীতাদেৱীৰ বিপদ ঘটাইছিল। এতেকে তেনে অজান শত্ৰুৰ বিপক্ষে জীৱন থাকে মানে নিজৰ পত্নীক চিৰকাল বিপদমুক্ত কৰি ৰখাৰ ভাৱ লৈ দৰাৰূপী ৰামেও হৰিণৰূপী মাৰীচ বা অজান শত্ৰুক বধ কৰাৰ সংকল্পৰ কথাই হেনো বহন কৰে।

ঘাটোৱাল

এই জাতিৰ সৃষ্টিৰ বিষয়ে কিংবদন্তি প্ৰচলিত আছে যে ভগৱানে সৃষ্টি কৰা পৃথিৱীখনত মানুহে নিজ কৰ্মফলৰ হেতু যেতিয়া নশ্বৰ দেহা এৰি অলৌকিক ৰাজ্যলৈ গমন কৰে তেতিয়া সেই জীৱৰ আত্মাটোৱে বৈতৰণী নামৰ এক নদী পাৰ হ'ব লগা হয়। এই নদী পাৰা-পাৰৰ বাবে ভগৱানে কিছুমান পাৰঘাট সৃষ্টি কৰি যিসকলক ঘাটে পাতিছিল তেওঁলোকে পাৰঘাটৰ মূল্য আদায় কৰি ভগৱানক অৰ্পণ কৰিছিল। ঘাটে হৈ খাজনা তোলাৰ বাবেই এওঁলোক হেনো 'ঘাটোৱাল' নামেৰে 'হাঁক-ডাক' হ'ল।

আন এক প্ৰবাদ আছে যে ঘাটোৱাল সকলে তেওঁলোকৰ নিজাববীয়াকৈ খেত-খামাৰ কৰাৰ ওপৰিও ৰজা আৰু জমিদাৰৰ পাৰঘাট তথা জায়গীৰবোৰত বিভিন্ন ধৰণৰ যোগাযোগ তথা খাজনা আদি সংগ্ৰহ কৰিবলগা হৈছিল। ৰজা-ঘৰৰ ঘাটবোৰত এনে কৰ্মত নিযুক্ত আছিল বাবেই এওঁলোক 'ঘাটোৱাল' নামে হেনো পৰিচিত হ'ল।

'সুৰুজনাৰায়ণক' এওঁলোকে নিজৰ উপাস্য দেৱতা বুলি ভাবে। এই দেৱতা-জনৰ সন্তুষ্টিৰ বাবেই সেয়েহে 'সূৰ্যাহী' পূজা পাতে বুলি কয়। এই পূজা ফাগুন-চ'ত মাহত অনুষ্ঠিত কৰে। ইয়াৰ ওপৰিও গ্ৰামদেৱতাৰ সন্তুষ্টিৰ অৰ্থে আহাৰ মাহত 'আষাড়ী' পূজা, গো-জাতি ৰক্ষাৰ বাবে কাতি মাহত সাঁহৰাই বা গৰয়া পূজা পাতে। বংশগত বিভিন্নতা হেতু এওঁবিলাকৰ কিছুৱে মনসা, কিছুৱে কৰম পূজা মানিলেও কাচিৎহে টুচু পূজা মানে বুলি কয়। পূজাই-পৰবে ঘৰুৱা থানত ইষ্ট দেৱতাৰ নামত 'পানী-চুনী' উছৰ্গা কৰে।

এই জাতি গোষ্ঠীৰ লোকসকল বীৰভূম, ৰায়পুৰ, নোৱাগড়, হাজাৰীবাগ, বাঁকুড়া, বৰসত, মেদিনীপুৰ, ছোটনাগপুৰ, ডুমকা, পুৰুল্যা, ঝাইল্দা, সাইবাচা আদি ঠাই সমূহৰ পৰাই আহিছিল বুলি কয়। এওঁলোকৰ ভিতৰত ৰায় বা টিকইট্ ঘাটোৱাৰ, সিং ঘাটোৱাৰ, শুকুৰ ঘাটোৱাৰ, ভূঁঞা ঘাটোৱাৰ আদি ভাগ আছে। ইয়াৰ ভিতৰত ৰায় ঘাটোৱাৰ সকলেই শ্ৰেষ্ঠ বুলি কয়। ইয়াৰ

পাছতেই স্থান পায় সিং ঘাটোৱাৰ সকলে। যি সকল ঘাটোৱালে নিজৰ বুধি-ভাৰসাৰে ধনে-জনে, ঐশ্বৰ্য-বিভূতিয়ে আন আন সাধাৰণ ৰায়তকৈ ধনী-মানী হিচাপে প্ৰতিষ্ঠিত হয় সেই সকলক 'টিকইট' বুলি স্বীকৃতি দিয়ে। এই বিষয়ে তেওঁলোকৰ মাজত 'ঘাটলে ঘাটোৱাৰ—বাড়লে টিকইট' বুলি এফাঁকি প্ৰবচনৰেই সৃষ্টি হৈছে। 'শুকুৰ' সকলে শুক্ৰবাৰৰ দিনটোত খোৱা-বোৱাৰ বাবে কোনো জীৱ-জন্তু হত্যা নকৰে। এইদিনা এওঁলোকে ৰক্ত দেখাটো পাপ বুলি বিবেচনা কৰে। 'ৰায়' সকলে বৃহস্পতিবাৰক 'লক্ষ্মী'বাৰ হিচাপে মানে আৰু কোনো প্ৰাণী আদি এইদিনা বধ নকৰে। আনকি এই দিনত আন আন বস্তু দিয়া-লোৱাও নকৰে বুলি কয়। খোৱা-বোৱাত ভেদ থকা হেতু 'ডুমকীয়া' সকলক এওঁলোকে সম মৰ্যাদা নিদিয়ে।

এই বংশীয় লোকসকলে নাগ, কাছ, ধুন্দুলী, হস্তী বা গণেশক নিজৰ গোত্ৰ বুলি কয়। যাৰ যেনে গোত্ৰ আছে তেনেলোকে সেই বস্তুবিলাক নাখায় আৰু নামাৰেও। 'পান-তামোল'ক গোত্ৰ বুলি ভবা সকলে দুয়োটা বস্তু একেলগে নাখায়। গোত্ৰৰ ভিতৰত নাগ গোত্ৰীয় সকলেই শ্ৰেষ্ঠ বুলি কয়।

এওঁলোক বামুণ পন্থী। সাংস্কৃতিক আচাৰ-বিচাৰ হিতু বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত আম বিহা, নাটুৱা নাচ বা পাঁখা খেলা আদিও অনুষ্ঠিত কৰে। হিন্দুৰ আদৰ্শত জন্ম-মৰণৰ কৰম-ধৰম সমাধা কৰে। মৃতকৰ 'ছাঁহিৰ' অনা নিয়মো প্ৰচলিত আছে। মৃতকৰ শ পোতোতে যি কোনো গছৰ ডাল এটা বুকু বা নাকৰ ওপৰত থিয়কৈ ধৰি মাটি দিয়ে আৰু পোতা কাৰ্য সম্পূৰ্ণ হলে ডালটো উলিয়ায়। তেতিয়া ডালৰ দ্বাৰা হোৱা বিন্ধাটোত উপস্থিত সকলে পানী ঢালে। ইয়াক 'নিকাচ পানী' দিয়া বুলি কয়।

নিজ নিজ সমাজখনত বিভিন্ন ৰীতি-নীতি, আচাৰ-বিচাৰ, মামলা-মোৰ্কদমা আৰু শাসনৰ বান্ধোন ৰাখিবৰ হেতু 'তিন শিখৰ মহাবিচাৰ' আদৰ্শত 'গাঁ-বুঢ়া', 'ছড়ীদাৰ' আৰু 'টেক্‌লা' বাচি লয়। ফৈদভেদে সাংস্কৃতিক কৰম-ধৰমত কিছু উনৈশ-বিশ থকা হেতুকে এওঁলোকৰ কিছুৱে পুৱাবেলা ঘৰৰ কেওকাষে গোবৰ ছঁড়া দিয়ে, গোবৰ লেপন দিয়ে। ইয়াক একে আষাৰে 'মাড়াল' দিয়া বুলি কব পাৰি। কিছুমানে তুলসী থানটোহে লিপা-মচা কৰে। অৱশ্যে প্ৰতি সন্ধিয়াতে প্ৰত্যেকেই তুলসী তলত চাকি-বন্তি দিয়ে।

কিছু বঢ়া-টুটা থাকিলেও, এওঁলোকে ৰাজপুত, গোৱালা, ৰাজোৱাড় আৰু কুৰ্মি জাতিগোষ্ঠীক নিজৰ সম মৰ্যাদাৰ বুলি ভাবে আৰু প্ৰয়োজনবোধে পানী-চুনী খোৱাত বাধা নাই বুলিও কয়।

ভক্তা

এই জাতিৰ লোকসকল নাগপুৰ, পুৰুল্যা, ডুমকা, হাজাৰিবাগ, ছোটনাগপুৰ আদি ঠাই সমূহৰ পৰা অহা বুলি জনা যায়। এওঁলোকৰ মাজত ভক্তা, গনজু ভক্তা, নয়া, চৰয়া আদি কেইবাটাও ফৈদ আছে। এওঁলোকে নিজকে 'পূজৰ' বুলিও কয়। আদিম কালত সকলো দেৱ-দেৱী, ভূত-প্ৰেত, ডাকিনী-যোগিনী আদিক ভক্তি বা পূজা-সেৱা কৰিছিল বাবেই এওঁলোক হেনো ভক্তা বা পূজৰ হিচাপে জনাজাত হ'ল।

এওঁলোকৰ বিভিন্ন গোত্ৰ বা কিলিও আছে। যেনে—হাকিয়ান, টেংগৰীয়া, নাগবংশী, সূৰুজবংশী, খেচিয়াৰ, ধনুকে, চিলকৈৰ, বালি-হাৰিয়ান, কলু খোৱাৰ (কুলি চৰাই), ইত্যাদি।

ভক্তা সমাজত দুৰ্গা, কালী, মনসা, বিশ্বকৰ্মা, কৰমা, লক্ষ্মী-সৰস্বতী, গ্ৰাম পূজা, সূৰ্যাহী পূজা, টুচু পূজা আদি সৰু-বৰ অনেক পূজা প্ৰচলিত আছে। ইয়াৰ ভিতৰত সূৰ্যাহী পূজাকেই নিজৰ কুলৰ শ্ৰেষ্ঠ পূজা বুলি কয়। এই পূজাৰ বাবে ঘৰৰ ব্ৰতধাৰী পুৰোহিতজনে ৫দিন লঘোনে-ব্ৰতে থাকি পূজাৰ দিনা ৩টা ছাগলী বলি কাটি পূজাৰ কাৰ্য সমাধা কৰে। এই পূজা দিনত আৰু ঘৰৰ বাহিৰ থানত পাতে। বলি কটা মাংসৰে উপস্থিত সকলক ভোজ খুৱায়। পূজাত ৰাহি হোৱা কোনো বস্তুৱেই ঘৰৰ ভিতৰলৈ নিয়া নিয়ম নাই। প্ৰয়োজনবোধে সেইখিনি পূজাৰ থানতেই পুতি দিয়ে।

সন্তান জনমৰ বেলিকা আন আন জাতিৰ লগত 'কৰম-ধৰমৰ' কিছু অমিল দেখা যায়। সন্তান জন্মৰ ৫দিন বা ৯দিনত চুলি খুৱালেও ৰাইজলৈ ভোজ ভাত দিয়া বা ছটী পতাৰ নিয়ম নাই। কিছুৱে ৯দিনীয়াও নাপাতে আৰু সুবিধা কৰিব পাৰিলে কোনো এক শিৱথানত গৈহে মুণ্ডন কাৰ্য কৰে।

কোনো মানুহ মৰিলে পোতা আৰু পোৰা দুয়োটা নিয়মেই আছে। কিন্তু সৰ্বসাধাৰণৰ দৰে এওঁলোকে 'তিলনী' বা 'ঘাট' নাপাতে। এওঁলোক

জোন আৰু পক্ষৰ হিচাপতহে চলে। পক্ষ বদলি কৰাৰ এওঁলোকৰ নিয়ম নাই। পক্ষৰ ভিতৰত পৰিলে কেতিয়াবা ৩দিন, কেতিয়াবা ৫দিন বা ততোধিক দিনৰ ব্যৱধানতো শ্ৰাদ্ধাদি সমাপণ কৰিব পাৰে। এইদিনাই শক্তি অনুসাৰে ছাগলী, শূকৰ নাইবা মুৰগী মাৰি জ্ঞাতি-কুটুমক ভোজ খুৱায়। সেইদিনাই মদ-লাওপানী আদি উছৰ্গা কৰি মৃতাত্মা ঘূৰাই অনা অনুষ্ঠানো পাতে। মূৰ খুৰোৱা প্ৰথা এওঁলোকৰ মাজতো প্ৰচলিত আছে।

বিবাহ কাৰ্যত বামুণ আৰু নাপিতৰ স্থান নাই। গৃহস্থৰ ভাগিন বা তেনে সম্বন্ধৰ লোক এজনে পুৰোহিতালি কৰে আৰু বিনিময়ত দান-দক্ষিণা লয়। ওচৰ সম্বন্ধৰ ভিতৰত মোমায়েকৰ জীয়েকক বিয়া কৰাব পাৰে। বিধবাই ইচ্ছা কৰিলে পুনৰ বিবাহ সোমাব পাৰে। বংশ আৰু গোষ্ঠীৰ ভিতৰত পৰিলে একেটা মাডুৱাত কেইবাজনেও একেলগে সিন্দৰা দান পাৰ্ব পাতিব পাৰে। বিবাহ কাৰ্যত 'আগুৱাই' পদবীধাৰীয়ে সকলো কামৰ আঁত ধৰে। এওঁলোকে গাঁওবুঢ়াক 'মুখীয়া' বুলি কয়। এওঁক সমাজৰ সন্মানীয় ব্যক্তি বুলি গণ্য কৰে। মাদল, ঘেৰামাদল এওঁলোকৰ প্ৰধান বাদ্য যন্ত্ৰ। নাটুৱা নাচৰ প্ৰচলন আছে। এওঁলোক নিজকে নিয়া হিন্দু বুলি কয়। 'ভক্তা' দোৱানেৰে নিজৰ ভিতৰত কথা-বতৰা পাতে।

পূৰ্বৰ ঠাইত এই জাতৰ লোকে জমিদাৰ, মহাজন আদিৰ ঘৰত ভেৰোণীয়া হিচাপে শ্ৰমিকৰ "কামেই কৰিছিল। কিছুৱে বংশানুক্ৰমিক ভাবে গেবাৰি খাটি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল। সামান্য পৰিমাণে পাট আৰু পলু কামতো সহায় কৰিছিল।

পিন্ধন-উৰনোত এওঁলোকৰ কোনো ধৰা-বন্ধা সাজ-পোছাক নাই। যেয়ে যি পাৰে সামান্য পৰিমাণে কাপোৰ-কানি পিন্ধে। মাইকী মানুহে বিভিন্ন ধৰণৰ মালা, মণি আৰু ৰূপৰ অলংকাৰ পিন্ধে। সোনৰ অলংকাৰ পিন্ধাটো গোষ্ঠীৰ ৰীতি বহিৰ্ভূত বুলি গণ্য কৰে। কিংবদন্তি প্ৰচলিত আছে যে অত্যন্ত গৰীৱ থকাৰ হেতু এওঁলোকৰ আদিম পুৰুষ সকলে হাবি-জংঘলৰ আলু-কচু বিচাৰি ঠাই বাগৰি ফুৰিছিল। এদিন শিৱ-পাৰ্বতীয়ে আকাশ পথত বিচৰণ কৰোতে, সিহঁতৰ দুখত দুখী হৈ, আলু এটাৰ সমান ওজনৰ এলদা সোণ আলুৰ গাঁতত পেলাই দিলে। এই লদা সোণকে, আদিম ভক্তাই আলু জ্ঞান কৰি সিজাবলৈ ললে—কিন্তু নিসিজিল। লেয়ে খং উঠি দলিয়াই পেলালে। তাক দেখি শিৱ-পাৰ্বতীয়ে শাও দিলে যে, সোণ হেন

বস্তকো সিহঁতে চিনি নাপালে যেতিয়া সিহঁত যেন চিৰদিনেই দুখীয়া হৈ থাকে। সেয়ে এওঁলোক হেনো দুখীয়া হৈয়েই আছে আৰু সোণৰ প্ৰচলনো হোৱা নাই।

এওঁলোকৰ 'চৰয়া' ভাগটোক বহুতে 'চেৰা' বা 'চেৰু' বুলি কব খোজে। কালক্ৰমত এওঁলোক ফাটি গৈ এটা বেলেগ জাত হ'ল বুলি কয়। 'চেৰু' জাতটোৰ আদিম ৰজা 'চেতৰাউ'ৰ পৰাই চৰয়া বা চেৰা হ'ল বুলি জনা যায়। এই শাখাৰ লোকসকল ছোটনাগপুৰ, হাজাৰিবাগ, ডুমকা, মিৰ্জাপুৰ আদি ঠাইৰ পৰাই হেনো অসমলৈ আহিছে। 'চাৰ্মন' নামৰ এক ঋষিৰ পৰা এই জাতিৰ উদ্ভৱ হৈছে বুলিও এক কিংবদন্তি আছে। সেয়ে এওঁলোকৰ কৈদটো 'ঋষিয়াচন' কৈদ বুলিও জনাজাত।

গনজু

হাজাৰিবাগ, ৰাঁচী, ছোটনাগপুৰ, পুৰুল্যা, বাঁকুড়া আদি ঠাই সমূহেই গনজু জাতিৰ আদি বাসস্থান বুলি জনা যায়। এওঁলোকৰ মাজত 'খেৰুৱাৰ', 'দেৱালবন' আদি ভাগ আছে। পূৰ্বৰ ঠাইত প্ৰধান বৃত্তি আছিল সন্ সূতা (মৰাপাট) উৎপন্ন কৰা আৰু ইয়াৰ ব্যৱসায় কৰা। এফাঁকি প্ৰৱচনেও এওঁলোকৰ বৃত্তিৰ কথা প্ৰমাণ কৰে। যেনে—

'সনসূত্ৰী প্ৰধান চাষ, দহে খেৰিয়ন বামে চাষ।
সনসূত্ৰী কোমৰেৰ দড়, দিনে গনজু ৰাইতে চ'ৰ ॥

অৰ্থাৎ এই জাতিৰ প্ৰধান বৃত্তিয়েই আছিল মৰাপাটৰ খেতি কৰা আৰু সন্ সূতাৰ ব্যৱসায় কৰা। এনে ঘৰৰ ল'ৰাই এদিন বিবাহ কৰবালৈ গ'ল। সকলো কাম ঠিকে-ঠাকে হৈ যোৱাৰ পাছত 'সিন্দ্ৰা' দান পৰ্ব যেতিয়া আহিল তেতিয়াহে খিয়াল হ'ল যে তেওঁলোকে সন্সূতা নিবলৈ পাহৰিলে। এই গোষ্ঠীৰ নিয়মমতে দৰাই সন্সূতাৰ জৰিয়তেহে কন্যাৰ মূৰত সেন্দুৰ দিব লাগে। সনসূতা নাপাই কন্যাঘৰে হুলস্থূল লগালে। কোনোৱা এজন খটাসুৰ ডেকাই এনে হুলস্থূলৰ মাজতে কন্যাঘৰৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া এজন গনজুৰ ঘৰৰ পৰা মনে মনে গৈ কিছু সন্সূতা সংগ্ৰহ কৰি অনাত বিবাহ কাৰ্য সমাধা কৰিব পাৰিলে। কিন্তু সন্সূতাৰ খেতিয়ক হৈয়ো বিপদত পৰি চুৰ কৰিব লগা হোঁৱাত উক্ত প্ৰৱচন ফাঁকিৰ সৃষ্টি হয়। গনজুসকলে এই কথা চৰিত-চৰ্বন কৰি খুবেই ফুৰ্তি কৰে।

'বানচিং দেৱতা'ৰ পূজাক এওঁলোকে শ্ৰেষ্ঠ স্থান দিয়ে। এই পূজা মাঘ-ফাগুন মাহত পাতে। পূজাত ছাগলী বলি কাটে। সমাজৰ গুৰিয়ালজনেই 'চাটিয়া' উঠে আৰু শুভাশুভ বতৰা কয়। 'সূৰ্যাহী' বা 'ধৰম' পূজা 'পীড়িত একবাৰ'—অৰ্থাৎ এটা পুৰুষত এবাৰহে অনুষ্ঠিত কৰে। কৰম পূজা, ফাগুৱা পৰৱ আৰু সাঁহৰাই পৰৱক নিজ কুলৰ আন আন শ্ৰেষ্ঠ উৎসৱ বুলিও কয়।

নাগ, শালমাছ, কাছ আৰু চুয়া নামক এবিধ চৰাইক এওঁলোকে নিজৰ গোত্ৰ বুলি কয়। এনে গোত্ৰীয় প্ৰাণীবোৰৰ হানি-বিঘিনি এওঁলোকে কোনো-

দিনেই নঘটায় বুলি কয়। গোত্র এক হলেও বিবাহ আদি নাপাতে। বিবাহত হোম-যজ্ঞ কৰি বামুণৰ দ্বাৰা সকলো কৰ্ম সমাধা কৰায়। বিবাহৰ পূৰ্বে 'বৰদেখা', 'কন্যাদেখা', 'তিলক কৰা' আদি অনুষ্ঠান পালন কৰে। ইঁঠুৰা কলহত ভৰাই ৰুটী নিয়াৰ প্ৰথাও আছে।

সন্তান আদি জন্ম হলে ৭, ৯ আৰু ২১ দিনৰ ভিতৰত চ্যুত শুচায় আৰু ছটী পাতে। ছটীৰ দিনা নাম বচা অনুষ্ঠানো পাতে।

মৃতকৰ দহা-কাজ দহ দিনত পাতে। বিশেষ প্ৰয়োজন হলে পাঁচ বা সাত দিনতো পাতে বুলি কয়। এনে কাম-কাজত মদ-লাওপানী আৰু মাংসৰে ভোজ খোৱা নিয়ম আছে। ছাঁহিৰ অনা নিয়ম আছে।

বাল্য বিবাহৰ প্ৰথা আৰু ঘৰ-জোঁৱাই ৰখা প্ৰথাও এওঁলোকৰ মাজত প্ৰচলিত আছে।

পুৰণিকলীয়া নীতি-নিয়মৰ কিছু পৰিবৰ্তন ঘটাই গনজুসকলে অৰ্বাচীন ভাবে কেতবোৰ থলুৱা আঁচনি গ্ৰহণ কৰি সমাজ সংগঠনৰ কামত হাত দিছে বুলিও জনা গৈছে।

বৰাইক

বিহাৰ, মধ্যভাৰত, উত্তৰ প্ৰদেশ আদিৰ অন্তৰ্গত ৰাঁচী, শিল্লী, সিংভূম, সাইবাচা, ছোটনাগপুৰ, হাজাৰিবাগ আদি ঠাই সমূহেই আছিল বৰাইক জন-গোষ্ঠীৰ আদি বাসস্থান।

'বৰাইক' নামটো 'বৰাক'ৰ পৰা সৃষ্টি হৈছে। 'বৰাক'ৰ অৰ্থ এওঁলোকৰ ভাষাত যোদ্ধা বা সৈনিক। সেয়ে যুদ্ধ-প্ৰসিদ্ধ জাতি হিচাপে এওঁলোকে নিজকে 'বৰাইক' বুলি পৰিচয় দিয়ে। ৰজাৰ হৈ যুদ্ধ কৰা, ৰজাৰ লগত চিকাৰ খেদা আৰু ৰাজ্য শাসনত ৰজাক সহায় কৰা কাৰ্য আদিত এই গোষ্ঠীৰ পূৰ্বজ সকলে আগভাগ পাইছিল বুলি জনা যায়। ইয়াৰ ওপৰিও এওঁলোক কৃষি, পশুপালন আদিৰ কাৰ্যত অদ্বিতীয় আছিল। এওঁলোকৰ মাজত একে গোষ্ঠীয় ৰজা আৰু জমিদাৰো আছিল বুলি কয়। ক্ষত্ৰিয়, ৰৌতিয়া, কাৰজি চাহাব আদি কৰি এওঁলোকৰ মাজত কিছুমান ভাগ আছে। এই গোষ্ঠীৰ বহুতো লোকক 'বৰাইক চাহাব' বুলিও কোৱা হয়।

পলিহা, মহানন্দী, হস্তী, হৰিণ, বাঘ, বাটী আদিক এওঁলোকে নিজৰ গোত্ৰ বুলি পৰিচয় দিয়ে। বক্সী, সিং, ৰাজপুত, চিক্ আদি এওঁলোকৰ আন আন উপাধি। ৰথযাত্ৰা, কৰম পূজা, জীতিয়া, দাসাই পূজা (দুৰ্গাদেৱী) আদিক এওঁলোকে জাতিৰ পূজা বুলি ধৰে। ইয়াৰ ওপৰিও হিন্দু সকলে পালন কৰা বিভিন্ন দেৱ-দেৱীৰ পূজাও এওঁলোকে মানে বুলি কয়।

কৃষি কৰ্ম আৰম্ভ কৰাৰ আগে আগে 'ডাঙৰীয়া বাবা'ৰ পূজা পাতে। এই পূজাত 'সাঁড়া' মুৰ্গী বলি কাটে। খেতি চপাবৰ সময়ত 'লক্ষ্মী সোমোৱা' অনুষ্ঠান পাতে। গহাল পূজা বা সাঁহৰাই পূজাৰো এওঁলোকৰ মাজত প্ৰচলন আছে। ন-খোৱা উৎসৱো পালন কৰে।

অতীতত এওঁলোকৰ বাল্য বিবাহৰ প্ৰথা আছিল। বিবাহৰ বেলিকা দৰা-কন্যা উভয় পৰিয়ালৰ মাজত সমিল-মিল হিচাপেই সকলো কাৰ্য কৰে। দৰা-কন্যাক ৰভা তলত বহুৱাই ব্ৰাহ্মণ, ঠাকুৰ আদিক সাক্ষী ৰাখি 'চিন্দৰা' দান কৰে।

বিয়াৰ দিনা কন্যাৰ ককায়েকে লগত দুই চাৰিজন বন্ধু-বান্ধৱীক লগত লৈ ভনী-জোঁৱায়েকক (দৰাক) গাখীৰ, মিঠাই আদি খুৱায়। লগে লগে কন্যাৰ ওপৰত তেওঁৰ দায়িত্ব আৰু কৰ্তব্য সম্বন্ধেও বুজনি দিয়ে।

বিবাহক কেন্দ্ৰ কৰি 'দৰা-কন্যাক' 'তেল-মাথানি' কৰা, কন্যাঘৰত গৈ দৰাঘৰীয়াই 'বতু' বা 'লগন বন্ধা', কন্যাৰ পাৰ্গতালি চাবলৈ দৰাৰ ঘৰত ঘটীখেল, আঙঠিৰ খেল অনুষ্ঠিত কৰা, 'আঠমঙলা' উদ্‌যাপন কৰা আদি নিয়ম সমূহো প্ৰচলিত আছে। বিবাহত ভোজ দিয়াটো দুয়ো ঘৰবেই সামাজিক প্ৰথা।

নতুন সন্তান জন্ম হলে চ্যুত গুচাবলৈ ৩ দিনত 'তিন নাহন' আৰু ২১ দিনত 'ত্ৰৈকেশা' পাতি ৰাইজক ভোজ দিয়ে। সন্তানৰ মুখত আহাৰ দিওঁতে 'মুখ জুঠানি' অনুষ্ঠান পাতে।

মানুহ মৰিলে অৱস্থাভেদে থৰি দিয়া আৰু পোতা দুয়োটা প্ৰথাই আছে। মৃতকৰ পুত্ৰ থাকিলে বৰ পুত্ৰই মুখাগ্নি কৰে। একাদশ দিন ব্ৰত পালন কৰি আদ্য শ্ৰাদ্ধ পাতে। মুৰ খুৰোৱা নিয়মো আছে।

এই গোষ্ঠীৰ জনা-শুনা সকলে কয় যে (ক) পূৰ্বতে 'বৰাইক' সকল অনাৰ্যৰ দ্বাৰা পৰাভূত হৈছিল। (খ) যদুবংশীয় ৰাজপুত সকলৰ উপাধি আছিল 'বৰাইক'। (গ) 'ভোঁস্‌লা' ৰজাৰ লগত বৰাইক সকলে পলনৰ কাম কৰিছিল। (ঘ) এওঁলোক মথুৰা-বৃন্দাবনৰ আদিম বাসিন্দা আছিল।

এনেবোৰ কাৰণৰ পৰাই এওঁলোকে নিজকে যদুবংশীয় আৰু মথুৰা-বৃন্দাবনৰ যদুবংশীয় ৰাজপুত, ক্ষত্ৰিয় বুলি পৰিচয় দিয়ে।

চিক্

'চিকন' (ধুনীয়া)ৰ পৰাই চিক্ জাতিৰ নামাকৰণ হৈছে বুলি এওঁলোকে কয়। নিজৰ বৃত্তি অনুযায়ী বৰ ধুনীয়া বা 'চিকনকৈ' কাপোৰ বব জানিছিল। নিজে বনাই লোৱা এই কাপোৰ-কানি আন জাতৰ লগত প্ৰয়োজনীয় বস্তুৰ বিনিময়ত দিয়া-লোৱা কৰিয়েই জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল বুলি কয়। কিছু লোকে থৰি-খেৰ আদিৰ কাৰবাৰ কৰিও চলিছিল বুলি জনা যায়।

এই জাতিৰ মাজত চিক্ বাৰাইক (কাঠৰ কাৰবাৰী), চিকোৱা গাড়া (ডফলা বাজনীয়া), চিকোৱা (ছাগলী বাগাল), চিক্ চৌহান্ (ৰজা বা জমিদাৰ শ্ৰেণী), চিক্ কোঁৱৰ (বিষয়া) আদি কেইবাটাও ফৈদ আছে। এওঁলোক চিকাৰ কৰা, ধেনু-কাঁড় আদি চলোৱাত বিশেষ পাৰ্গত বুলি নাম আছে। সেয়ে নিজকে যুদ্ধাৰু আৰু চিকাৰী বুলি কয় আৰু খোৱা-বোৱাত কোনো ধৰণৰ বাধা নাই বুলিও কয়।

আহাৰ আৰু আঘোণ মাহত এওঁলোকে চণ্ডী পূজা পাতে। পূজাত হাঁহ, মুৰগী, ছাগলী আদি বলি কাটে। এই পূজাত ৰঙা বস্ত্ৰ পৰিধান কৰাত সামাজিক বাধা আছে। আহাৰ মাহত 'আম পূজা' কৰিহে আম ভক্ষণ কৰে। এই পূজাত কোনো ধৰণৰ বাদ্য-বাজনা নবজায়। ভাদ মাহত 'ঝুমুৰ' পাতে। নৃত্যত বাঁহী আৰু মাদল ব্যৱহাৰ কৰে। 'চাটিয়া'ৰ দ্বাৰা পূজাৰ শুভাশুভ জানি লয়। পাহাৰ-পৰ্বত বা হাবি-তলীয়া ঠাইত 'বাঘ' পূজাও পাতে। বাঘ পূজক সকলৰ এটা বিশ্বাস আছে যে তেওঁলোকৰ পূজাত বাঘ দেৱতা সন্তুষ্ট থাকিলে কোনো ধৰণৰ ক্ষয়-ক্ষতি নহয়। পুৰণি কালত এই গোষ্ঠীয় লোকৰ বহুতেই বাঘৰ পোৱালি জগাবৰ সময় নিৰুপণ কৰি ঘৰৰ বাহিৰত খেৰ আদি পাৰি ৰখাৰ প্ৰথাও আছিল বুলি জনা যায়। কোনোবাই এওঁলোকৰ শত্ৰুতা কৰিলে বাঘে শত্ৰুপক্ষক বাধা দিয়ে বুলিও জনবিশ্বাস আছে।

এওঁলোকৰ মাজত 'আই' বা শীতলা দেৱীৰ পূজাৰো প্ৰচলন আছে। প্ৰবাদ আছে যে কোনো এক গাঁৱত কোনোবা এক সময়ত এক গৃহস্থৰ এগৰাকী

বোৱাৰীৰ বাদে ল'ৰা-বুঢ়া সকলোৱেই 'আই'ৰ প্ৰকোপত পৰিছিল। গাঁওখনৰ এনে চৰম অৱস্থা দেখি মানুহ গৰাকীয়ে ভয়ত বাপেকৰ ঘৰলৈ বুলি চাপলি মেলে। তাকে দেখি অলৰ-অচৰ—'থুলথুলী' বুঢ়ীৰ ৰূপ ধাৰণ কৰি শীতলা আয়ে তাইক ওচৰলৈ মাতে আৰু মূৰত থকা দুটামান ওকনী বাচি দিবলৈ কয়। বুঢ়ীৰ কথা পেলাব নোৱাৰি ওকনী বাচিবলৈ লওঁতেই ওকনীৰ পৰিবৰ্তে গোট গোট চকু কেইটামানহে তাই দেখা পালে। ভয় পাই বুঢ়ীক তাৰ কাৰণ সোধাত শীতলা মাৰ মাহাত্ম্যৰ কথা বুজাই দিলে। সেয়ে তাই পুনৰ ঘূৰি আহি ধুপ-দীপ-নৈবেদ্য আদিৰে শীতলা আইৰ পূজা কৰে আৰু ইয়াৰ দ্বাৰা গাঁওখনক ৰক্ষা কৰে। এনে পৰম্পৰা থকাৰ বাবেই শীতলা পূজা এওঁলোকৰ মাজত প্ৰচলিত হ'ল বুলি কয়। এওঁলোকে কালী আৰু দুৰ্গাদেৱীকো মানে।

মৃতাত্মা সকলৰ সদগতিৰ অৰ্থে আহাৰ মাহত দুৱাৰৰ চুক বা 'আগুড়' কোণাত এওঁলোকে 'আঁচৰল্' নামৰ এটা দেও পূজা পাতে। এই পূজা কাকো জুমাজুমি কৰি চাবলৈ দিয়া নহয়। প্ৰবাদ আছে যে কোনোবা এঘৰৰ মাইকী মানুহে এনেদৰে জুমাজুমি কৰোতে ডিঙি বেঁকা হৈছিল। এওঁলোক নিজে মন্ত্ৰবিদ্ হোৱা হেতুকেহে বহুতো তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ কৰি মানুহ গৰাকীক সুস্থ কৰিব পৰিছিল।

এই গোষ্ঠীৰ সামাজিক কাম-কাজত পুৰোহিতালি কৰিবলৈ লোণ বা 'চনোৱানি' গোত্ৰীয় জনা-বুজা এজনক বাচি লয়। বিবাহত সেন্দুৰৰ ব্যৱহাৰ নহয়। বিবাহ আৰু মৰা-হৰা কামত 'কোলদীপ' সকলে চাকি-বন্তি জ্বলোৱা আৰু 'মহানন্দীয়া' গোত্ৰীয়ৰ লোকে পানীৰ যোগান ধৰাটো সামাজিক প্ৰথা বুলি কয়। বিয়াৰ শেষত, স্নান-দানৰ অন্তত নদী বা বিলৰ পৰা ঘৰমুৱা হওঁতে 'তামুলী' বা দৰাধৰা জনে থেৰৰ হৰিণ বনাই দৰাৰ আগত থোৱা নিয়ম। হৰিণলৈ টোঁৱাই কাঁড় মৰাৰ অন্তত কন্যাই দৰাক মিঠা বস্তু খুৱাই দি মূৰত অনা ঘটৰ পানীৰে মুখ ধুৱাই দিয়ে। শেষ মুহূৰ্তত 'তামূলীয়ে' 'হৰিণ' লৈ পলায় আৰু মাননী নিদিয়ালৈকে ঘূৰাই নিদিয়ে। দৰাই তেতিয়া ছাগলী আগবঢ়াই ৰাইজক ভোজ দিয়াৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দিয়ে।

এওঁলোকে সন্তান জন্ম হলে ৯ দিনত নৱতা আৰু ২১ দিনত 'ছটী' কৰি চ্যুতকাৰ্য শেষ কৰে। মৰাৰ ক্ষেত্ৰতো ৩ দিনত তিলনী আৰু ১০ দিনত 'ঘাট' পাতি দহা কাৰ্য কৰে। পোৱা আৰু পোতা দুয়োটা প্ৰথাই এওঁলোকে পালন কৰে।

চিক্ পৰজা সকলে পুৰণি ঠাইত নিজে বনাই লোৱা কাপোৰেবে লেংটী বা কৌপিনহে ব্যৱহাৰ কৰিছিল বুলি কয়। সেইদৰে মাইকী মানুহে গা ঢকাকৈ সামান্য হিচাপে হেনো কাপোৰ-কানি ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

নিজ গোষ্ঠীয় কোনো সন্মানীয় আলহী-অতিথি ঘৰলৈ আহিলে গৃহস্থৰ ঘৰৰ পৰা তেওঁক ভৰি ধুৱাই দিয়া নিয়ম প্ৰচলিত আছে। পুৰণি কালত এনেদৰে অহা আলহী-অতিথিক হেনো গীত-মাত-ইংগিত আদিৰেহে সোধ-পোচ কৰি পৰিচৰ্যা কৰিছিল বুলি কয়।

ৰাঁচী, সিংভূম, সাইবাচা ; গাংপুৰ, ছোটনাগপুৰ আদি ঠাই সমূহেই এওঁলোকৰ পূৰ্বৰ ঠাই বুলি জনা যায়।

কাঁৱ'ৰ

জাছপুৰ, উদয়পুৰ, সুৰগুজা আদিৰ অন্তৰ্গত কটকেল্, ঝাইলেৰনেসা, ঝেৰাদী, বুলুংগা আদি সৰু সৰু ঠাই সমূহৰ পৰা এই কাঁৱ'ৰ লোকসকল অসমলৈ আহিছিল।

এওঁলোকৰ মাজত কাঁৱ'ৰ, চাটি কাঁৱ'ৰ, পাইথ্‌ৰা কাঁৱ'ৰ, ৰাঠিয়া কাঁৱ'ৰ আৰু ডুধ কাঁৱ'ৰ নামৰ কেইবাটাও ভাগ আছে। ডুধ কাঁৱ'ৰ সকলে নিজক শ্ৰেষ্ঠ বুলি কয়। সেইদৰে 'ঘাঁট বা ঘন্টি' (ঘণ্টা) গোত্ৰীয় সকলকো শ্ৰেষ্ঠ বুলি ধৰে। সামাজিক কাম-কাজ, আচাৰ-বিচাৰ আদিৰ আঁত ধৰাৰ বাবে এজন 'গাঁৱঠীয়া' বাচি লয়।

চ'ত মাহত এওঁলোকে সূৰ্যাহী পূজা পাতে। এই পূজাই এওঁলোকৰ কুলৰ শ্ৰেষ্ঠ পূজা। আহাৰ মাহত পতা কালীপূজা বা গাঁওগ্ৰাম পূজাও এওঁলোকৰ আন এটা শ্ৰেষ্ঠ পূজা।

সন্তান জন্ম হলে ৯ দিনত খুৰাখুৰি হৈ ১২ দিনত ছটী পাতি চ্যুত গুচায়। মৰিলে মৰা শ'টো শ্মশানলৈ নি পোতে আৰু গাঁতত দিয়াৰ আগে আগে শ'ৰ মুখত পানী দিয়ে যাতে মৃত্যুৰ সিটো পাৰৰ পানীৰ বাবে সেই আত্মাই কষ্ট নাপায়। মৃতকৰ পুত্ৰ আদি থাকিলে মুখাগ্নি কৰাৰ নিয়ম আছে। মৰা শ' কঢ়িয়াই নিওঁতে কোনো ধৰণৰ হৰিবোল ধ্বনি দিয়াৰ নিয়ম নাই বুলি কয়। শ' পোতা শেষ হলে বাটী এটা ভাঙি ঢিপৰ ওপৰত থৈ দিয়ে। পানী ঘাটত গা-পা ধুই উঠাৰ পাছত মাটি লদা এটাক এজনে আনজনলৈ পিছহতীয়াকৈ দিয়াৰ পাছত শেষৰজনে পাছলৈ দলিয়াই দি ঘূৰি নাচায়। এইদিনাই মৃতক নিয়াৰ বাটৰ কিনাৰত কোনোবা এটুকুৰা ঠাই লেপা-মুচা কৰি চাকি-বন্তি আগ কৰে। ৯ দিনৰ দিনা 'পাইনাহান' আৰু ক্ষৌৰকৰ্ম কৰে। এইদিনা সামান্য ধৰণে ৰাইজক জা-জলপান খুৱায়। সুযোগ-সুবিধা আহিলে নাইবা গৃহস্থৰ শক্তি হলে ২ বা ৩ বছৰৰ মূৰত শ্ৰাদ্ধ পাতে আৰু ছাঁহিৰ আনে।

বিবাহৰ বেলিকা দৰাই মৌড় বা মুকুট পিন্ধিলেও কন্যাক পিপড় বা জৰী গছৰ পাতেৰে বনোৱা মৌড়হে পিন্ধায়। দৰাৰ নানা-নানী বা ককা-বুঢ়ীআইতা সম্বন্ধীয় লোকে আম গছৰ আংৰা বা জুইত ধূপ-ধূনা পুৰি পুৰোহিতৰ কাৰ্য কৰে। দৰাই কন্যাক আৰু কন্যাই দৰাক সেন্দুৰৰ ফোঁট দিয়ে। ইয়াৰ পাছত দৰাই কন্যাক আঙঠি পিন্ধোৱাৰ লগে লগে বিয়াৰ কাম একপ্ৰকাৰ শেষ হয়। কন্যাই আহি দৰা ঘৰত ঘঁটী-খেল, আঙঠিৰ খেল আদিত ভাগ লয়। গা-পা ধুই ঘৰমুৱা হওঁতে 'হৰিণ চিকাৰ' কৰে। 'আঠ মঙলা' খোৱাৰ নিয়মো আছে।

বিবাহৰ প্ৰাক্ মুহূৰ্তত নাইবা আঠ মঙলাৰ শেষত দৰা-কন্যা উভয়ৰে পিতৃ-মাতৃৰ মাজত 'সমদী ভেট' অনুষ্ঠান পাতে। এই অনুষ্ঠানত বিয়ৈ-বিয়েনীৰ মাজত গুড়-পানী আৰু জুঠা বিনিময়ৰ পাছত দুয়োৰে মাজত দৰবাদৰবি কৰি ফুৰ্তি কৰে।

পূৰ্বৰ পুৰণা ঠাইত এই বংশৰ লোকসকলে নিজৰ খেতি-বাতিৰ কাম, ঘৰ-ঘৰোৱালীৰ কাম আদি, আন মানুহৰ হতুৱাই কৰাইছিল বুলি কয়।

এওঁলোকে নিজকে কৌৰৱ কুলৰ বুলিও পৰিচয় দিয়ে।

বাউৰী

বাঁকুড়া, বৰ্ধমান, আচানচোল, মানভূম, মেদিনীপুৰ, শেখৰভূম, ৰাঁচী আদি ঠাই সমূহেই বাউৰী জাতিৰ পূৰ্বৰ ঠাই বুলি জনা যায়। এই জাতিৰ মাজত গবৰীয়া, তুইলা, ভূঁই, ঝিঁটা বা ঝাঁইটা, মূলা, ধূলা, মালা আদি কেইবাটাও ভাগ আছে। এওঁলোকৰ সমমৰ্যাদাৰ আন এটা জাতিক উৰিষ্যাত 'খদাল' বুলি কয়। গবৰীয়া সকলে কাহিলী পুৱাতেই ঘৰৰ কেওকাষে 'গোবৰ ছঁড়া' দিয়ে আৰু দুৱাৰ মুখ, চোতাল, ভঁৰাল, গোহালী আদিত ঘূৰণীয়াকৈ গোবৰৰ লেপন দিয়ে। ইয়াক মাড়াল দিয়া বুলি কয়। গোবৰক পবিত্ৰ জ্ঞান কৰি, ইয়াৰে লেপন আদি কাৰ্য কৰে বাবেই এওঁলোকক গবৰীয়া বুলি কোৱা হয়। ঝিঁটা সকলে ভাত-পানী খোৱাৰ ঠাইকণ ঝাড়ু মাৰি আঁতাই বাবেই তেনে নাম পালে। যিসকলে আন মাটি ছটিয়াই তেনেবোৰ ঠাই পৰিষ্কাৰ কৰে সিসকলক ধূলা বাউৰী বুলি কয়। গবৰীয়া সকলেই মান-ধৰমত সকলোতকৈ শ্ৰেষ্ঠ বুলি জনা যায়।

এওঁলোকে 'কায়স্থ বগ'ক (ইটাগুৰি) বা ৰঙা বগলীক নিজৰ গোত্ৰ বুলি ভাবে। এনে বগলী এওঁলোকে নামাৰেও আৰু নাখায়ো। কুকুৰক এওঁলোকে 'ঠাকুৰ' বুলি গণ্য কৰে। কিম্বদন্তি প্ৰচলিত আছে যে আদিম কালত এই গোষ্ঠীৰ লোকসকলে কোনো এক পৰ্বৰ উপলক্ষে সমূহীয়া ভোজ আৰু নিচা-পানীৰ আয়োজন কৰিছিল। তালৈকে বামুণ গোষ্ঠীৰ 'গুৰুবাবাকো' নিমন্ত্ৰণ কৰিছিল। পূজাৰ সকলো আয়োজনৰ শেষত, ভোজ আদি ৰান্ধি-বাঢ়ি এওঁলোকে বহু সময় বামুণৰ বাবে অপেক্ষা কৰিলে কিন্তু বামুণ নাহিল। সেয়ে মানুহবোৰৰ খং উঠিল আৰু নিচা-পানী খাবলৈ ধৰে। শেষত যেতিয়া ধীৰে-সুস্থিৰে বামুণ আহি পূজা মণ্ডপ পালে, তেতিয়া নিচাত বেহুঁচ হৈ থকা ৰাইজে গুৰুক বহুত তিৰস্কাৰ কৰে। শিষ্যবোৰৰ উভটি ধৰা কথাবোৰ শুনি গুৰুৱেও কটু কথা শুনালে। এনেই আছিল নিচা, তাতে গুৰুৱে হাৰ নমনাত, তাৰে এজনে খং দমাব নোৱাৰি গুৰুৰ মূৰত মাৰিলে ৰামটাঙোন। গুৰু পৰিল আৰু মৰিল। অতৰ্কিতে এনে ঘটনা হোৱাত সিহঁতৰ নিচা ফাটি, নিজৰ ভিতৰতে ইস্-আস্ কৰি, বিভিন্ন

আলোচনা কৰিবলৈ লয়। ইতিমধ্যে সবাৰে অলক্ষিতে কুকুৰ এটাই ৰান্ধি থোৱা ভোজৰ হাঁড়িৰ ভাত খায় আৰু পৰি থকা গুৰুৰ তেজসোপা চেলেকি সেই ঠাইতে শুই থাকিল। কোনেও এই ঘটনা মন কৰা নাছিল। হঠাৎ বামুণৰ 'শ'ৰ ওচৰত কোৱাৰিত তেজ লাগি থকা কুকুৰ এটাক শুই থকা দেখি সেয়া মনুষ্য দেহা এৰি গুৰুৱে কুকুৰ ৰূপ ধাৰণ কৰি, সিহঁতক ক্ষমা কৰিলে বুলি থিৰাং কৰিলে। ভবামতে কাম হ'ল আৰু সকলোৱে ধৰি-মেলি শটো নি কাঠাগ্নি কৰে। শ্ৰাদ্ধৰ দিনা বহু ৰকমৰ বস্তুৰে কুকুৰক ভোজ খুৱালে আৰু কৃতকৰ্মৰ বাবে ক্ষমা খুজি, যি কয় তাকেই মানিবলৈ ইচ্ছা কৰিলে। কিন্তু কুকুৰক নিৰ্বিকাৰ দেখি, সকলোৱে ক্ষমা দিছে বুলি ভাবি ললে। গুৰুবধী বুলি জানি আন কোনেও এওঁলোকৰ মাজত গুৰুগিৰী কৰিবলৈ নাহিল। সেয়েহে গুৰুকুলৰ কাম চলাবলৈ এওঁলোকে হেনো নিজৰ ভিতৰতে গুৰু বাচি লোৱা প্ৰথা প্ৰচলন কৰিলে।

কিছুৰ মুখত এই কাহিনীটো আন ধৰণেও শুনা যায়। এই কাহিনীৰ মতে কোনো এক সকামত কুকুৰ এটা আহি ভোজৰ পাত্ৰত মুখ দিওঁতে কোনোবা এটাই হাতৰ টোকোনডাল ফৰ্মুটি মাৰি পঠালে। দুৰ্ভাগ্যবশতঃ টোকোনডাল কুকুৰৰ গাত নপৰি, গুৰুৰ গাত পৰিলগৈ। এনে হোৱাত গুৰুৰ মৃত্যু হয়। কুকুৰ এটাৰ পৰাই এইদৰে অঘটন হোৱা দেখি সকলোৱে 'কুকুৰকেই ঠাকুৰ' হিচাপে মানিবলৈ থিৰাং কৰিলে হেনো।

পুৰণি নিয়মমতে কিবা শুভ কামত কেনেবাকৈ যদি কুকুৰে দুখ পোৱা ধৰণে চিঞঁৰে, তেনেহলে ক্ষন্তেকলৈ হলেও সেই সময়ৰ কাম স্থগিত ৰাখিব লাগে। কোনোবাই কুকুৰক শাস্তি দিয়াটো এওঁলোকে কামনা নকৰে। পুৰণি নিয়ম মতে ৰন্ধাভাতৰ প্ৰথম এৰেহাই কুকুৰক দিয়া প্ৰথা আছিল। কোনোবাই কুকুৰ মাৰিলে বা কাৰোবাৰ ঘৰত কুকুৰ মাৰিলে সিসকলে হেনো দুই-চাৰিজন ভকতলৈ তামোল-পাণ আগবঢ়াই পৰাচিত হৈ লৈছিল।

সমাজৰ সকলো কামতে আঁত ধৰাজনক এওঁলোকে 'মাঝি' বুলি কয়। এওঁক সহায় কৰে 'পোৰা মাণিক' নামৰ এজন পদবীধাৰীয়ে। বহুতে কয় 'প্ৰামানিক'ৰ পৰাই 'পোৰা মাণিক' হ'ল।

এই সমাজৰ পূজা-পাৰ্বনৰ ভিতৰত ভাদ মাহৰ সংক্ৰান্তিৰ দিনা অনুষ্ঠিত হোৱা 'মনসা' পূজাই সবাতকৈ শ্ৰেষ্ঠ। কিছুৱে নাগ পঞ্চমীও পালন কৰে। পূজাত মনসা পুথিৰ পাল্লা গাই আৰু 'ঝুপা' উঠাই শুভাশুভ বতৰা লয়। পূজা

উপলক্ষে বাসুকী নাগ বা 'চক্ৰৰ ফেঁটী'ৰ প্ৰতীক হিচাপে কঁহুৱা বনৰ 'কড়ৰা' বনাই হাত আৰু বাহুত কোবোৱা এবিধ খেল খেলে।

পুহ মাহৰ সংক্ৰান্তি উপলক্ষে পিঠা পৰৱ আৰু টুসু পূজাৰ আয়োজন কৰে। 'চৌডল টুসু' আৰু 'ভাচু টুসু' দুয়োটা ৰীতিয়েই মানে। গুজৰাটৰ ৰজা কৰ্ণদেৱৰ বোৱাৰী আৰু কুলন্দা ৰাজ বীৰবলৰ জীয়ৰী টুসু দেৱীয়ে নিজৰ সাহ, ধৈৰ্য, আৰু সতীত্ব অক্ষুণ্ণ ৰাখি স্বামী সীতাৰামৰ চিতা জুইত জাপ দি মুছলমানৰ বাদচাহ আল্লাউদ্দিনৰ লোলুপ দৃষ্টিৰ পৰা নিজক ৰক্ষা কৰি 'আদৰ্শ এৰি থৈ যায়। টুসুদেৱীৰ আদৰ্শই এই সমাজৰ 'টুসুমতী' সকলক বিশেষ অনুপ্ৰাণিত কৰিছে বুলি কব পাৰি।

জেঠ-আহাৰ মাহত 'আষাড়ী' পূজা পাতে। দেৱালীৰ পাছদিনা পূৰ্ব পুৰুষৰ আত্মাবোৰৰ সদ্গতিৰ অৰ্থে ঘৰুৱা থানত পানী-চুনী ঢালি শ্ৰাদ্ধ কৰে। ফাগুৱা উপলক্ষে নৌকা বিলাস, মানভঞ্জন, নিমাই সন্ন্যাস আদিৰ দৰে নৃত্য-নাটিকা পৰিবেশন কৰি ঘৰে ঘৰে গৈ ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ লীলাৰ গীত-মাত গাই সংকীৰ্তন কৰে। ফাগুৱাৰ আগৰাতি 'হোলিকা' পোৰে। বহুতে ঘৰে ঘৰে ভিক্ষা-বৃত্তিৰ বাবে ওলাই যায় আৰু ফাগুৱাৰ আশীৰ্বাদ দিয়ে। এওঁলোকৰ মাজত বৰ-পাহাৰী পূজা মনা লোকো আছে।

নতুন সন্তান জন্ম হলে ৯ দিনত 'নৰতা' আৰু ২১ দিনত 'ছটী বা একৈশা'ৰে শুধি হয়। মৰা-হৰাৰ কাম-কাজত 'তিলনী, দহা, ছাঁহিৰ অনা' সকলো কাৰ্যই কৰে।

বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত একে গোত্ৰ হোৰাটো বিচাৰে। বিবাহৰ নীতি-নিয়ম সৰ্বসাধাৰণ বিয়াৰ লগত একেই। তিৰোতা মানুহে কপালত আৰু হাতৰ বুঢ়া আঙুলিৰ গুৰি পাবত 'তিন শিৰীয়া' কদম মাৰ্কা খদা বা টাটু লোৱা প্ৰথা আছে।

এওঁলোকে নামৰ পাছত 'খৃ', দাস, ভূঁই, বাউৰী আৰু 'ক্ষেত্ৰপাল' ব্যৱহাৰ কৰে।

খদাল

উৰিষ্যাৰ গঞ্জাম, বানপুৰ আদি ঠাইৰ পৰা অহা খদাল সকল বাণীদাস, বানিকদাস, দাস আৰু খদাল হিচাপে পৰিচিত।

এওঁবিলাকৰ ভিতৰত ৭টা ফৈদ আছে বুলি কয়। যিসকলে নগৰ-চহৰত থাকি বেহা-বেপাৰ কৰি বণিক হিচাপে জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল, তেওঁলোকে সাগৰৰ পাৰত থাকি সাগৰীয় মাছ, খৰি-কাঠ, শামুক আদি সংগ্ৰহ আৰু ব্যৱসায় কৰোতা সকলক সমান মৰ্যাদা দিব নিবিচাৰে।

চ'ত মাহত পতা 'কুঠিচাল' নামৰ পূজাই এওঁলোকৰ শ্ৰেষ্ঠ পূজা। 'কুঠিচাল' পূজাত কালী, দুৰ্গা, গংগা, ইন্দ্ৰ, মংলা আৰু বাইধৰ নামৰ দেৱতাক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি সেইমতে পূজাৰ অৰ্ঘ অৰ্পণ কৰে। এই পূজাৰ উপলক্ষে ব্ৰতধাৰী পূজাৰীজনে জুইৰ আঙঠাৰ ওপৰেদি পাৰাপাৰ হৈ দেৱতা লম্ভাৰ সত্যতা নিৰূপণ কৰে। পূজাভাগ হাঁহ, কুকুৰা, ছাগলী আদিৰ বলি-বিধানেৰে সমাধা কৰে। ফাগুৱা পৰৱ, সাঁহৰাই পৰৱঁ আৰু দুৰ্গা পূজাও মানে। কিছুৱে মনসা পূজাও কৰে। মানুহ মৰিলে পোতা আৰু পোৰা দুয়োটা নিয়মেই আছে। গাঁওবুঢ়াৰ নিৰ্দেশতেই সকলো জ্ঞাতি-কুটুম্বক খবৰাখবৰ কৰে আৰু মৰা শ' বাহিৰত উলিয়াই ধূপ-ধূনা জ্বলাই মিঠা তেলৰ বন্তি আগ কৰে। 'শ'টো শ্মশানলৈ নিওঁতে বাটত কিছু খুচুৰা পয়ছা আৰু আঁখৈ ছটিয়াই যায়। লগতে মাটিৰ কলহ এটা আৰু তুলসী গছ এজোপাও নিয়ে। পোতা বা পোৰা কাৰ্যৰ শেষত ভেঁটীৰ ওপৰত কলহটো থৈ তুলসী জোপা ওচৰতে ৰুই দিয়ে। এইদিনাই মৃতকৰ ঘৰত জ্ঞাতি-কুটুম গোট খাই কাজ-কামৰ আলোচনা কৰে। মৃতকৰ পুত্ৰাদি থাকিলে বৰপুত্ৰই ব্ৰত ধৰে। মৰা দিন ধৰি মৃত ঠাইত এগছি বন্তি জ্বলাই ৰাখে আৰু এই বন্তি ১২ দিন ৰাখে। ১০ দিনত 'দহা' আৰু ১২ দিনত 'কাজ' কৰে। বছৰৰ মূৰত শ্ৰাদ্ধ পাতে।

গোষ্ঠী-কুটুমৰ মাজত সমাজ মুৰব্বী হিচাপে স্থান পোৱা গাঁওবুঢ়া বা 'বেহ ৰাৰ নিৰ্দেশতেই সকলো আচাৰ-বিচাৰ চলে। বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত বৰপক্ষ আৰু কন্যা-

পক্ষৰ দুই মুৰব্বীৰ দ্বাৰা কন্যাপণ ধাৰ্য কৰে। কন্যাক মাড়ুৱা বেদীত সেন্দুৰ নিদিয়ে। 'কাপোৰ পিন্ধোৱা' অনুষ্ঠানৰ দিনাই 'নানী-মামী' সম্বন্ধীয় সকলে কন্যাক সেন্দুৰ পিন্ধায়। বিবাহ কাৰ্যত বামুণ লগায়। ভিন্ন জাতৰ কন্যা পলুৱাই আনিলে বা ভিন্ন জাতলৈ কন্যা ওলাই গলে জ্ঞাতি-কুটুম্বক মাতি ভোজ খুৱাই উদ্ধাৰ হয়। একে গোত্ৰৰ মাজত এওঁলোকৰো বিবাহ নিষিদ্ধ বুলি কয়।

পুৰণি কালত বৰপক্ষই কন্যা বাহৰলৈ যাওঁতে খোজকাঢ়িয়েই হেনো যাব লগা হৈছিল। প্ৰবাদ আছে যে কোনো এক ধনী ঘৰৰ কন্যাক পাল্‌কীৰে কঢ়িয়াই আনোতে কোনো এক পুখুৰীৰ পাৰেদি হেনো আহিব লগা হৈছিল। পৰ্দাৰ ফাঁকেদি 'গাওা' বা শামুক এটাক পদুম পাতৰ ওপৰত দেখি কন্যাই হেনো লগৰ বান্ধৱী গৰাকীক কলে—'কলমো শাকঃ আউ গাওা—মাউসঃ বড্ডঃস্বাদ লাগিব'। পাল্‌কী কঢ়িওৱা মানুহে এই কথা শুনা পাই পাল্‌কী ৰাখিলে আৰু লুভীয়া 'বহু-ৰাণী'ৰ বাবে পাল্‌কী বন্ধ কৰিলে। পাল্‌কীটো হেনো ওচৰৰ ধনী মানুহ এঘৰত বিক্ৰীও কৰি দিলে। 'বহু'ৰ অৰ্থ বোৱাৰী আৰু 'ৰাণী'ৰ অৰ্থ এইখিনিত মৰম-চেনেহকে বুজায়। 'বহু-ৰাণী'য়েই মুখ বাগৰোঁতে 'বাওৰাণী' হ'ল আৰু সিয়েই খদাল সকলৰ মাজত শ্লেষাত্মক অৰ্থত ব্যৱহাৰ হবলৈ ধৰিলে বুলি জনা যায়। বহু-ৰাণীৰ লোভৰ বাবেই খোজকাঢ়ি গৈ কন্যা অনা ব্যৱস্থাটো পুৰণি কালত প্ৰচলিত হৈছিল বুলিয়েই কয়।

আন আন সমাজৰ দৰে এওঁলোকেও সন্তান জনমৰ চ্যুত গুচাবৰ বেলিকা ৯ দিনত ক্ষৌৰকৰ্ম আৰু ২১ দিনত 'ছটী' পাতে। এনে অনুষ্ঠানত জ্ঞাতি-কুটুম্বে প্ৰসূতি আৰু নবজাতকলৈ পিন্ধনৰ বস্ত্ৰ আৰু টকা-পয়ছা উপহাৰ দিয়ে।

খেতিয়ক হিচাপে জলবায়ুৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি গোমধান, গম, য', বাজৰা, ধান, মাড়ুৱা আদিৰ খেত-খামাৰ কৰাৰ ওপৰিও পাল্‌কী বনোৱা, পাল্‌কী কঢ়িওৱা আৰু পাল্‌কীৰ ব্যৱসায় আদিয়েই এওঁলোকৰ পূৰ্বৰ ঠাইত অতীজ বৃত্তি আছিল বুলি কয়।

কুম্‌হাৰ

কুমাৰ বা কুম্‌হাৰ জাতিৰ প্ৰধান বৃত্তি আছিল মাটিৰ কলহ, হাঁড়ি, চৰু, মলা, ধূনাদানী, বাচন-বৰ্তন আদি বিভিন্ন ধৰণৰ সা-সঁজুলি বনোৱা। এই জাতিৰ পিতৃপুৰুষ ব্ৰাহ্মণৰ ঔৰসত কিন্তু শুদ্ৰানীৰ গৰ্ভত জন্মিছিল বুলি এওঁলোকে কয়। শালিবাহন নামৰ কোনো এক আদিম পুৰুষ এওঁলোকৰ আদিম ৰজা আছিল বুলিও কয়।

কুমাৰ-কুমাৰণীয়েই হেনো ভক্ত প্ৰহ্লাদক হৰি আৰাধনা কৰিবলৈ প্ৰথম জ্ঞান দিছিল। এই বিষয়ে কিংবদন্তি প্ৰচলিত আছে যে হৰি আৰাধনা কৰি, হিৰণ্যকশিপু ৰজাই নিজকে ভগৱান বুলি কৈ ৰাজ্যৰ সকলো ঋষি, মুণি, প্ৰজা আদিক তেওঁৰ পূজা কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিয়ে। সেইমতে ৰাজগুৰু জনেও ৰাজপুত্ৰ প্ৰহ্লাদক হিৰণ্যকশিপুৰেই আচল ভগৱান বুলি শিক্ষাদান কৰে। গুৰুৰ কথামতে পুত্ৰয়ো বাপেক হিৰণ্যকশিপুক ভগৱান বুলি ভাবিছিল। দৈৱ-দুৰ্বিপাকত এদিন লগৰ লগৰীয়াৰ সৈতে খেলোঁতে খেলোঁতে প্ৰহ্লাদে গৈ কুমাৰ-কুমাৰণীৰ 'কুমাৰ-ভাটী'ৰ ওচৰত ৰ'লগৈ। সেই সময়ত কুমাৰে ভাটীত জুই লগাই দিয়ে। জুই দপ্‌দপ্‌কৈ জ্বলি উঠাৰ ফলত কোনো এটা কলহৰ মাজৰ পৰা মেকুৰী পোৱালী দুটাই প্ৰাণৰ তাড়ণাত মেওঁ-মেওঁ কৈ চিঞঁৰিবলৈ ধৰে। জুইৰ প্ৰচণ্ড লেলিহান শিখা নুমাবলৈ কুমাৰ-কুমাৰণীৰ কোনো শক্তি নাছিল। সেয়েহে 'বাচ্চা' দুটাক বচাই ৰাখিবলৈ কোনো উপায় নেদেখি তেওঁলোকে সেইখিনিতেই একমাত্ৰ হৰি ভগৱানৰ নাম ভজন কৰিবলৈ ধৰে। শিশু প্ৰহ্লাদে ভগৱান হিৰণ্যকশিপুৰ নাম নলৈ হৰিৰ নাম ভজন কৰাত কুমাৰ-কুমাৰণীক গৈ ভীষণ গালি-গালাজ কৰে আৰু তেওঁলোকৰ মৃত্যুৰ কথা সোঁৱৰাই দিয়ে। কুমাৰ-কুমাৰণীয়ে তেনে কথা শুনি প্ৰহ্লাদক হেনো কয় যে হিৰণ্যকশিপু ৰজা যদিও ভগৱান। তেওঁ কেৱল মৃত্যুহে ঘটাব পাৰে—কাকো জীয়াই তুলিব নোৱাৰে। কিন্তু হৰি-ভগৱান সন্তুষ্ট থাকিলে অকল জীৱদান কৰাই নহয় মুহূৰ্ততে পৃথিৱীখনৰো ৰূপ সলাই

দিব পাৰে। প্ৰহ্লাদে সামান্য প্ৰজাৰ মুখত এনে অহমিকা শুনি প্ৰমাণ দিবলৈ কয়, নহলে তাৰ পৰিণাম ভীষণ হ'ব পাৰে বুলিও পুণৰ সঁকিয়াই দিয়ে। কুমাৰ-কুমাৰণীয়ে জুই নুমুৱালৈ অপেক্ষা কৰিবলৈ কৈ পুনৰ একান্তমনে হৰিৰ নাম জপ কৰিবলৈ ধৰে। জুই নুমালত প্ৰহ্লাদে দেখিবলৈ পালে যে 'বাচ্চা' ছটাৰতো কোনো ক্ষয়-ক্ষতি নইলেই ক'ৰবাৰ পৰা মাকজনী আহি গাখীৰ খুৱাবলৈহে ললে। শিশু প্ৰহ্লাদে হিৰণ্যকশিপু ভগৱান নহয় বুলি বুজি পালে আৰু তৎক্ষণাত কুমাৰ-কুমাৰণীৰ ওচৰত ক্ষমা খুজি তেওঁলোকৰ ওচৰতে হৰি আৰাধনাৰ মন্ত্ৰ ললে। কুমাৰ-কুমাৰণীয়ে সকলো 'নিয়ম-ধৰম' বুজাই দি ৰাজপুত্ৰক ঘৰলৈ পঠালে। এইখিনিৰ পৰাই প্ৰহ্লাদৰ ভক্তিৰ জীৱন আৰম্ভ হ'ল বুলি এওঁলোকে কয়।

এই জাতিৰ লোকসকল পুৰুল্যা, সুৰগুজিয়া, ডুমকা, ৰাঁচী, হাজাৰিবাগ আদি ঠাই সমূহৰ পৰা আহিছিল। হাজাৰিবাগীয়া কুম্হাৰ সকলে দুৰ্গা, কালী, ডাংগৰীয়া, শীতলা, মংলা, দ্বাৰপূজা আদি কৰিলেও আন আন ঠাইৰ সকলে সত্যনাৰায়ণ ব্ৰতকেই প্ৰধান পূজা বুলি গণ্য কৰে। এওঁলোকে ঘৰুৱা থানত 'বুঢ়া-বুঢ়ীৰ' পূজাও পাতে। থানত এওঁলোকে কোনো বলি আদি নাকাটে। অঞ্চল আৰু ঠাই বিশেষে এওঁলোকে 'কুম্ভাৰ' বা 'কুম্ভকাৰ' হিচাপেও পৰিচয় দিয়ে।

ধৰম-কৰমৰ সকলো কাম-কাজ এওঁলোকে হিন্দুৰ কঠিন নিয়মেৰে পালন কৰে আৰু বামুণক পুৰোহিত লয়। পুৱা বেলা ঘৰ-চোতালত ছঁড়া দিয়া, মাড়ালী দিয়া, ধূপ-দীপ জলোৱা আদি নিয়ম পালন কৰে। ষাঁড় গৰু, নাগ আদিক নিজৰ গোত্ৰ বুলি কয়।

তিৰোতা সকলে বিভিন্ন অংগত আ-অলংকাৰ পিন্ধে যদিও নাকত 'মাকড়ি' পিন্ধাৰ নিয়ম নাই বুলি কয়। পুৰুষ সকলৰ পুৰণি চামে নিজ জাতিৰ চিনস্বৰূপে মূৰত চুট্কী বা টিকনি ৰাখে আৰু কাণত 'পাঘৰা' পিন্ধে।

'হীৰা' নামৰ কুম্হাৰ শ্ৰেণীৰ আন এটা জাতিও চাহ-বাগিছা অঞ্চলত আছে। অৱশ্যে সংখ্যাও কম। কুম্হাৰ সকলে এওঁলোকক সম-মৰ্যাদা দিব নিবিচাৰে।

কেওঁট

কেওঁট জনগোষ্ঠীৰ লোক সকল কৈৱৰ্ত হিচাপেও পৰিচিত। মূলতঃ এওঁলোক 'নাৱাৰ' বা নাৱৰীয়া। অতীতৰ বৃত্তি আছিল নাও বা জাহাজ লৈ নৈ বা সাগৰত মাছ মৰা আৰু ইয়াৰ বেহা বেপাৰ কৰা।

এই লোকসকল উৰিষ্যা, বিহাৰ, বঙ্গ আদিৰ বিভিন্ন সৰু-বৰ ঠাই সমূহ যেনে—চিল্কাৰ পাৰৰ নাংগলচৰ, পথাৰা, কোলপুৰ, চাবিলিয়া, ৰম্ভা, বড়পুল, পাৰকুদি, ৰচকুদি, খোলাসুৰ, যোধপুৰ, ৰাঁচী, ছোটনাগপুৰ, হাজাৰিবাগ আদিৰ পৰাই আহিছিল।

এওঁলোকৰ মাজত (বিশেষকৈ উৰিষ্যা দেশীয় সকলৰ মাজত) ৰাঁড়ী কেওঁট বা চিম্লি কেওঁট, থটীয়া কেওঁট বা থয়চীয়া কেওঁট, কন্ধৰা কেওঁট আদি বিভিন্ন ফৈদ আছে। চিমলি ফৈদৰ লোকসকলে চিৰা-মুৰি আদি বনায় আৰু ইয়াৰ বেহা-বেপাৰ কৰে। থটীয়া সকলে মাছ মাৰে আৰু মাছৰ বেহা-বেপাৰ কৰে। কন্ধৰা সকলেও মৎস্য-ব্যৱসায় কৰে যদিও আচাৰ-বিচাৰত আদিম প্ৰভাৱ থকা হেতুকেই আন সকলৰ লগত মিলিব নোৱাৰে। চিম্লি ফৈদৰ লোকসকলে কালক্ৰমত উচ্চ হিন্দুৰ ৰীতি-নীতিত চলিবলৈ লোৱাৰ পৰাই আন আন ফৈদ বোৰতকৈ শ্ৰেষ্ঠ বুলি বিবেচিত হয়।

বংগদেশত এই লোকগোষ্ঠীক 'হালিক কেওঁট' আৰু 'জালিক কেওঁট' হিচাপে জনা যায়। 'হালিক'সকলে হালবোৱা বা কৃষিকৰ্মত ধৰা হেতু হালিক কেওঁট হিচাপে জনাজাত হয়। সেইদৰে জালিকসকলে জালমৰা কাৰবাৰ চলাই থকা হেতু জালিক কেওঁট বা কৈৱৰ্ত হিচাপেই পৰিচিত হৈ থাকিল। এনেদৰে বিহাৰৰ ভাগলপুৰ, মুংগেৰ আদি ঠাইৰ পৰা অহা নদীয়াল বৃত্তিৰ লোকসকলে 'মাছুৱা' আৰু উত্তৰপ্ৰদেশ, গোৰথপুৰ আদিৰ পৰা অহা সকলে 'মালাহ' হিচাপে পৰিচয় দিয়ে। বংগীয় সকলৰ মাজত 'পাটনী' বুলি আন এটা প্ৰশাখাও আছে।

এই জাতিৰ অতীত কাহিনী কেইবাধৰণেও শুনা যায়। কিছুমানে কয় যে সত্য যুগত হেনো ভগৱানে কোনো এক যজ্ঞ পতাৰ সময়ত মানৱ কুলৰ বিভিন্ন

কৈদক কিছুমান বস্তু-বেহানি গোটাই দিবলৈ নিৰ্দেশ দিয়ে। এওঁলোকৰ নিজস্ব নাও থকা হেতুকে বস্তু-বেহানি সমূহ সোনকালে গোটাবলৈ সক্ষম হয়। সেয়েহে ভগৱান প্ৰভুৱে সন্তুষ্ট হৈ এওঁলোকক হেনো 'কেওঁট' বা 'প্ৰধান' উপাধি প্ৰদান কৰে। আন এক কিংবদন্তি মতে দশৰথ ৰজাৰ পুত্ৰ ৰামচন্দ্ৰ বনবাসলৈ যাওঁতে নদীয়াল কৈৱৰ্তজনে হেনো নদী এটা পাৰ কৰিবলৈ অস্বীকাৰ কৰিছিল। পাথৰ হৈ থকা অহল্যাই, ৰামচন্দ্ৰৰ ভৰিৰ পৰশ পাই মানৱী ৰূপ পোৱাটো নদীয়ালজনে কিবা প্ৰকাৰে গম পাইছিল। সেয়েহে নাওখনেও যদি ৰামচন্দ্ৰৰ ভৰিৰ প্ৰভাৱত কেনেবাকৈ মানৱী ৰূপ ধাৰণ কৰে তেনেহলে নদীয়ালজনে কি লৈ জীৱিকা চলাব, এই কথা ভাবিহে বিতত হৈছিল। ৰামে কোনো ধৰণৰ অঘটন নঘটে বুলি বুজনি দিয়াত নদী পাৰ কৰি দিলে। ৰামে সন্তুষ্ট হৈ কৈৱৰ্তক মাত্ৰ এক খেও জাল মাৰি যি পায় তাকেই ভগৱানক সাক্ষীৰূপে লৈ গ্ৰহণ কৰিবলৈ উপদেশ দি গমন কৰিলে। প্ৰমাণ চোৱাৰ উদ্দেশ্যে এক খেও জাল মৰাত মাছ-কাছৰ সলনি অলেখ সোণ, ৰূপ, মণি, মুক্তা জালত লাগি আহিল। অধীৰ আনন্দৰ বশৱৰ্তী হৈ নদীয়ালে দ্বিতীয়বাৰ জাল নিক্ষেপ কৰে। এইবাৰ শামুক, কেঁকুৰী আদিহে উঠিল। অধিক লোভৰ পৰিণাম হাতে হাতে পাই নদীয়ালজনে জালৰ ব্যৱসায় এৰি ঘৰলৈ গ'ল আৰু খেতি-বাতি কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহৰ অন্য এটা পথ বাচি ললে। তেতিয়াৰ পৰাই কেওঁট ফৈদৰ সৃষ্টি হয় বুলি এওঁলোকে কয়। যি সকলে জালৰ বৃত্তিকেই জীৱিকাৰ প্ৰধান উপায় বুলি ধৰিলে তেওঁলোক হেনো কৈৱৰ্ত হিচাপেই পৰিচিত হৈ থাকিল।

আন এক জনশ্ৰুতি মতে নাৰদ মুণিয়ে হেনো সাগৰত স্নান কৰি থাকোঁতে আকাশ মাৰ্গত অপেশ্বৰীসকলক দেখি কামাতুৰ হৈ পৰাত হঠাতে বীৰ্যস্খলন ঘটে। ইয়াৰেই ফলস্বৰূপে কেওঁট বা কৈৱৰ্ত কুলৰ আদিম দেৱী এগৰাকীৰ সৃষ্টি হয়। পানী বা গংগাদেৱীৰ বুকুতেই জন্ম হোৱা হেতু এওঁলোকে গংগা-দেৱীৰ পূজাকেই সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ বুলি গণ্য কৰে। এই পূজা নদী বা জুৰিত প্ৰথম ঢল অহাৰ সময়তেই বিভিন্ন ফুলপুষ্প প্ৰদান কৰি, ব্ৰতে-উপবাসে থাকি, বিভিন্ন বাদ্য-বাজনাৰে নদীৰ পাৰতেই পূজা পাতে। এওঁলোকৰ দ্বিতীয় শ্ৰেষ্ঠ পূজাক 'বাচ্‌লি' দেৱীৰ পূজা বুলি কয়। এই দেৱী দুৰ্গাদেৱীৰেই আন এটা ৰূপ বুলি এওঁলোকে ভাবে। এই পূজা নিয়মমতে কৰিবলৈ গলে হেনো এটা ডাঙৰ ঘোঁৰাৰ মাটিৰ মূৰ্তিৰ দৰকাৰ। খেনোৱে তাৰ তলত সোমাই পৰি, খেনোৱে মূৰ্তি কঢ়িয়াই নি নিজ নিজ সমাজভূক্ত মানুহৰ ঘৰে ঘৰে প্ৰদক্ষিণ কৰোৱা

নিয়ম। শেহলৈ মূৰ্তি ঘুৰাই আনি পূজাৰ বেদীত মূৰ্তিৰ মূৰটো ছিঙি ফুল, পুষ্প, শুকান মাছ, চাকি-বন্তি আদি আগ কৰাৰ ওপৰিও ছাগলী, মুৰগী আদিৰ বলি বিধানেৰে পূজাৰ কাৰ্য সমাধা কৰে। এই পূজাত সাতমুখীয়া কলহ এটা 'বাৰি' ধৰিবৰ বাবে প্ৰয়োজন। সেয়েহে এই পূজাক 'কালসী' পূজা বুলিও কয়। এই পূজা চ'ত মাহত পাতে। এনেবোৰ পূজাৰ ওপৰিও এওঁলোকে উষা পূজা, মংলা পূজা, কাৰ্তিক পূৰ্ণিমাৰ ব্ৰত, ত্ৰিনাথ মেলা আদিৰ অনুষ্ঠান পাতে। বিহাৰৰ পৰা অহা সকলে কৰম পূজাও মানে।

এওঁলোকৰ মাজত নতুন সন্তান জন্মৰ বেলিকা কিছুৱে নাভি সৰাৰ পাছদিনাই ক্ষৌৰকৰ্ম কৰে যদিও কিছুৱে ৯ দিনত নৰতা আৰু ২১ দিনত ছটী বা একৈশা পাতি চ্যুত গুচায়। মৃতকৰ বেলিকা পোতা আৰু দাহ কৰা দুয়োটা প্ৰথাই আছে। কিছুৱে দুদিনৰ দিনা 'দুধমহী', কিছুৱে ৩ দিনত 'তিলনী' আৰু দহ দিনত 'ঘাট' পাতি অন্তেষ্টিক্ৰিয়া সমাপন কৰে। ছাঁহিৰ অনা নিয়মো আছে। মৃতক কঢ়িয়াই নিয়াসকলৰ 'কান্ধ-কাঠী' নমায়। পিতৃ-মাতৃৰ ক্ষেত্ৰত পুত্ৰই মুখাগ্নি কৰা, চুলি খুৰাই পেলোৱা প্ৰথাও আছে।

গোত্ৰৰ ভিতৰত নাগ, পাণ, ধুন্দুলী, মন্দা বা ৰুটী আদিয়েই প্ৰধান। একে গোত্ৰৰ ভিতৰত বিয়া-বাৰু নচলে। তিন পীড়ি বা তিনি পুৰুষৰ পাছত প্ৰয়োজনবোধে সম্বন্ধ ছেদ কৰি নতুন সম্বন্ধ পাতিব পাৰে বুলিও কয়। বিয়া-বাৰু, মৰা-হৰা কামত বামুণ লগায়। সমাজৰ মুৰব্বী হিচাপে বাচি লোৱা গাঁওবুঢ়া জনক এওঁলোকে 'বেহ্‌ৰা' বুলি কয়।

কন্‌ধেৰ

এই গোষ্ঠীৰ লোকসকল উৰিষ্যাৰ সম্বলপুৰ, গঞ্জাম আদি ঠাইৰ পৰা অহা বুলি কয়।

এওঁলোকে চ'ত মাহৰ কোনো এক মংগলবাৰে সাত দেৱতাকে ধৰি 'ঠাকুৰাণী মা'ৰ পূজা পাতে। এই পূজাভাগেই এই জাতি-গোষ্ঠীৰ শ্ৰেষ্ঠ পূজা। এই উপলক্ষে দুপৰ বেলা হাঁহ, ছাগলী আদি বলি কাটি 'চাটিয়া' উঠাই পূজাৰ শুভাশুভৰ নিৰ্ণয় কৰায়। এই পূজা গৃহস্থৰ চোতালত পাতে। পূজাৰ দিনা ঘৰৰ ভিতৰ থানত ইষ্ট-কুটুম্বৰ নামতো 'পানী-তুনী' ঢালে। যেনোৱে এই পূজাক 'ধৰম' পূজা বুলিও কয়।

'চুলা-ধূলা' নামৰ পূজা এভাগ মাঘ মাহৰ প্ৰথম দিনা অনুষ্ঠিত কৰে। ঘৰ-দুৱাৰ, চুলা-চৌকা লিপা-মচা কৰি নতুন বাচন-বৰ্তনেৰে এইদিনা ৰন্ধনকাৰ্য কৰে। চৌকাৰ ৩টা খুঁটিক ব্ৰহ্মা-বিষ্ণু-ৰুদ্ৰ হিচাপে গণিতা কৰি পূজাভাগ পাতে বুলি কয়। এই তিনিমূৰ্তিৰ মূৰতেই মনুষ্য তথা ধৰিত্ৰীদেৱী বৰ্তি আছে বুলি এওঁলোকে ভাবে। চৌকাৰ লগতে অগ্নিদেৱতাৰ নামতো মুৰগী এটা বলি কাটি মূৰটো সেই ঠাইতে পুতি থয়। এনে কৰিলে চৌকা দেৱতাই ৰান্ধনীক বিভিন্ন বিপৰ্যয়ৰ পৰা ৰক্ষা কৰে বুলি বিশ্বাস কৰে।

এওঁলোকৰ সমাজত মানুহ মৰিলে থৰি দিয়া আৰু পোতা দুয়োটা নিয়মেই প্ৰচলিত আছে। এইদিনা মৃতকৰ ঘৰত জুই জলোৱা নহয় কাৰণে জ্ঞাতি-কুটুম্বসকলে মৃতকৰ ঘৰলৈ ভাত-পানী, বা খোৱা-পিয়াৰ বস্তু আদি যোগান ধৰে। শ্মশান কাৰ্যৰ অন্তত স্নান কৰি গৈ ঘৰৰ মূলদাৰজনে ভিজা কাপোৰৰ পানীখিনি মৃতকে শেষ নিশ্বাস ত্যাগ কৰা ঠাইডোখৰত চেপি ধৰে আৰু তাৰেই লেপন কাৰ্য কৰে। তিনি দিনত তিলনী আৰু দহ দিনত ঘাট পাতে। বামুণ আৰু নাপিতৰ প্ৰচলন নাই। মৃতকৰ ভিনীহি সম্বন্ধীয় লোকেহে সকলো কাম কৰে। ছাঁহিৰ অনা—নিয়ম আছে। বছেৰেকীয়া শ্ৰাদ্ধ-বিধিৰ কোনো ধৰা-বন্ধা নিয়ম নাই।

সন্তান আদিৰ জন্মৰ বেলিকা ৭ দিন বা ৯ দিনত খুৰাখুৰি কৰি ২১ দিনত ছটী পাতে। সেই দিনাই তুলসীপাত, দুবৰি বন, চাউল আদি এবাটি পানীত উপঙাই দি, মৃত আৰু জীৱিত মানুহৰ নাম উচ্চাৰণ কৰি যায়। এনে কৰোঁতে যি মুহূৰ্তত ভঁহাই দিয়া বস্তু কিটা একেলগ হয় সেই মুহূৰ্তত উচ্চাৰণ কৰা নামটোৱেই সন্তানটিৰ জনম নাম বুলি ধৰে।

বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত দৰাই কন্যাঘৰলৈ আহিলে তিনডাল কয়লাৰ ৰেখা আঁক মাৰি এক নিৰ্দিষ্ট দূৰত্বৰ পৰা বৰ-কন্যা উভয়েই উভয়লৈ চাউল ছটিয়াই 'বিন্‌কি মৰা' অনুষ্ঠান পালন কৰে। এই অনুষ্ঠানৰ শেষ হলে বৰ-কন্যাক ভিতৰলৈ নি পূজাৰ থানত কন্যাৰ মূৰত সেন্দুৰ ঘঁহি দিয়ে। মাড়ৰা বেদীৰ সমুখত খুলশালীয়েকে ভিনীহিৰ পৰা 'চান্দা ধুতি লুটা' নিয়মো পালন কৰে।

দৰাই কন্যাক নিজৰ ঘৰলৈ নিয়াৰ পাছত সংগী হৈ যোৱা কন্যাৰ মাকে, দৰাৰ মাকৰ কোলাত নিজৰ জীয়েকক বহুৱাই দি সেই গোষ্ঠীলৈ কন্যাদান কৰাৰ বাবদ যৌতুক আদায় কৰা প্ৰথাও আছে।

এই গোষ্ঠীৰ মাইকী মানুহে সৰ্বসাধাৰণৰ দৰে বেশ-ভূষা কৰিলেও খদা বা টাটু লোৱা প্ৰথা নাই বুলি কয়।

কৈৰী

এই জনগোষ্ঠীৰ পূৰ্বপুৰুষসকল উত্তৰপ্ৰদেশ, বিহাৰ, বংগ, উৰিষ্যা আদি ভিন্ ভিন্ ৰাজ্যৰ পৰা অহা বুলি জনা যায়। এওঁলোকৰ বংশগত বৃত্তি আছিল বিভিন্ন শাক-পাচলিৰ খেতি কৰা আৰু ইয়াৰ ব্যৱসায় কৰা। এওঁলোকে ৰামচন্দ্ৰৰ দ্বিতীয় পুত্ৰ কুশৰ বংশধৰ বুলি কয়।

বিভিন্ন ৰাজ্যত এওঁলোকৰ পৰিচয়ো ভিন্ ভিন্ বুলি কয়। বিহাৰ আৰু উত্তৰ প্ৰদেশৰ পৰা অহা সকলে কৈৰী বা কোয়েৰী, মেহতা, ভগত, বাৰ্মা, কাছুৱাই, সিং, চৌধুৰী আদি উপাধি লেখে। বংগৰ চুঁড়ীসকল আৰু উৰিষ্যাৰ সাহু সকলক এওঁলোকে নিজৰ বংশধৰ বুলি ভাবে। এওঁলোক মূলতঃ বৈশ্য বৰ্ণৰ। ৰাজ্য অনুপাতে ভাষাও বেলেগ।

এওঁলোকৰ ভিতৰত 'বড়কীডাংগিন', 'চুটকীডাংগিন' আদি কেবাটাও ভাগ আছে বুলি কয়। 'বড়কীডাংগিন' ফৈদটোৱেই আটাইতকৈ ডাঙৰ আৰু সকলো পূজা-পাৰ্বণ আদিৰ কাম-কাজসমূহ, বামুণৰ দৰে, এওঁলোকেই কৰিছিল বুলি জনা যায়। এওঁলোকে নিজৰ নিজৰ ফৈদৰ বাহিৰে আন আন ফৈদৰ লগত বিয়া-বাৰু নকৰে, সমাজ আদিতো নবহে। এওঁলোক কাশ্যপ গোত্ৰৰ বুলিও কয়।

গণেশ পূজা, লক্ষ্মী পূজা, শীতলা দেৱীৰ পূজা, সত্যনাৰায়ণৰ ব্ৰত, ত্ৰিনাথ মেলা আদি বিভিন্ন পূজা-পাৰ্বণ এওঁলোকে পালন কৰে বুলি কয়। 'ৰাখী-বন্ধন' অনুষ্ঠানো পালন কৰে।

মৰা-হৰাৰ কাম-কাজ আৰু জনমৰ চ্যুত গুচোৱা কাৰ্য আদি সৰ্বসাধাৰণ হিন্দুৰ নীতি-নিয়ম অনুযায়ীয়েই পালন কৰা দেখা যায়।

কাঁহাৰ

এই জাতিৰ লোকসকল বিহাৰ, উত্তৰপ্ৰদেশৰ বিভিন্ন ঠাইৰ পৰা অহা বুলি জনা যায়। কৃষি বিষয়ৰ বিভিন্ন খেতি-বাতি কৰাৰ উপৰিও কিছুৱে ধনী-মানী আৰু জমিদাৰ শ্ৰেণীৰ তলত বন্দীয়াৰ হিচাপে থাকি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল বুলি কয়। এওঁবিলাকৰ মাজত কেবাটাও ফৈদ আছে বুলিও কয়। ইয়াৰ ভিতৰত 'ডোলী' কাঁহাৰ ফৈদৰ লোকসকলে পূৰ্বৰ ঠাইত পাল্‌কী বা দোলাৰ জৰিয়তে মানুহক অলৈ-তলৈ নিয়া, বিয়া-বাৰুৰ উপলক্ষে বিবাহযাত্ৰী কঢ়িওৱা আদি কৰ্মও কৰিছিল। সেয়েহে এওঁলোকৰ আন এটা নাম 'চৌদুৰী' বুলিও জনা যায়।

বহু ক্ষেত্ৰত এওঁলোক লোকাচাৰ ধৰ্মী যদিও মৰা-হৰা, পূজা-পাৰ্বণ, বিয়া-বাৰু আদিৰ কাম-কাজ বামুণৰ দ্বাৰা সম্পন্ন কৰায়। এওঁলোকে ভগৱান সত্যনাৰায়ণৰ পূজাকেই কুলৰ শ্ৰেষ্ঠ পূজা বুলি কয়। 'ছঠ' পূজা বা সূৰ্য পূজাও এওঁলোকৰ আন এটা শ্ৰেষ্ঠ পূজা।

এওঁলোকে নিজকে জৰাসন্ধ ৰজাৰ বংশধৰ বুলিও কয়।

কাঁসাৰি

এই জাতি-গোষ্ঠীৰ লোকসকল ৰাঁচী, পুৰুল্যা, চোটনাগপুৰ, হাজাৰিবাগ আদি ঠাইসমূহৰ পৰা আহিছিল বুলি জনা যায়। এওঁলোকক কাস্ৰা বা কাংসাৰি বুলিও কোৱা হয়।

এওঁবিলাকৰ পূৰ্ব পুৰুষৰ ঘাই বৃত্তি আছিল কাঁহ-পিতলৰ বস্তু-বেহানি বনোৱা আৰু ইয়াৰ বেহা-বেপাৰ কৰা।

এই জাতিৰ ঘাই পূজাক 'শাল পূজা' বা 'ভাটী পূজা' বুলি কয়। মুৰগী, ছাগলী আদিৰ বলিৰে পূজাভাগ মাঘ-ফাগুন মাহত পাতে। ইয়াৰ বাহিৰেও এওঁলোকে বিশ্বকৰ্মা পূজা, মনসা পূজা, টুচু পূজা, দুৰ্গা পূজা, গ্ৰাম পূজা, চণ্ডী পূজা আদি অনুষ্ঠিত কৰে। কিছু কিছুৰ মাজত কৰম পূজাৰো প্ৰচলন আছে।

জন্ম, মৃত্যু আৰু বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত হিন্দুকূলে মানি অহা নীতি-নিয়ম সমূহেই পালন কৰে। ধৰম-কৰম আদিৰ কাম-কাজ বামুণৰ দ্বাৰা সম্পন্ন কৰায়। কাছ, হাতী, শালমাছ আদিক নিজৰ গোত্ৰ বুলিও কয়। 'তাম্ৰীয়া' বুলি আন এটা জাতিও মজদুৰ সমাজত আছে যদিও এওঁলোকৰ সংখ্যা বৰ বেছি নহয়। এই গোষ্ঠীৰ পূৰ্বজসকলে তাম জাতীয় বস্তু-বেহানি আদি বনাইছিল আৰু তাৰে বেহা-বেপাৰ কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল বুলি জনা যায়।

কয়া

উৰিষ্যা, মধ্যভাৰত, বস্তাৰ, গদালপুৰ আৰু গোদাবৰী অঞ্চলৰ বিভিন্ন পাহাৰীয়া অঞ্চলসমূহেই কয়া জাতিৰ আদিম বাসস্থান আছিল বুলি জনা যায়। এই গোষ্ঠীৰ লোক ধেনু-কাঁড় চলোৱাত অতি পাৰ্গত। চিকাৰ খেদাটো এওঁলোকৰ নিচা আৰু এনে সময়ত কোনো জীৱ-জন্তু, চৰাই-চিৰকতি এওঁলোকৰ অব্যৰ্থ নিচানৰ পৰা প্ৰাণ লৈ সাৰি যাব নোৱাৰে। বিশ্বাসত অতি বিশ্বাসী আৰু অবিশ্বাসত অতি মাৰাত্মকৰূপ ধাৰণ কৰাটো এই জাতিৰ এটা বিশেষ লক্ষণ।

এওঁবিলাকৰ কিছুমান দয়-দস্তুৰ পৰজা জাতিৰ লগত মিলে। 'মেটেতা-দেয়াম' নামৰ এজন কুলশ্ৰেষ্ঠ দেৱতাক এওঁলোকে মানে বুলি কয়। বছৰৰ শ্ৰেষ্ঠ পূজা হিচাপে চ'ত নাইবা বহাগ মাহৰ ১ম দিনটোত 'আম পৰব' পালন কৰে। এই উপলক্ষে বিভিন্ন বাদ্য-বাজনা কৰি নৃত্য-গীত কৰাৰ অন্তত ফল-মূল ভক্ষণ কৰে। গংগাদেৱী, ভৈৰৱ আৰু অঘৰী দেৱতাৰ পূজাও এওঁলোকে পালন কৰে বুলি কয়।

সন্তান জন্ম হলে ৯ দিন আৰু ২১ দিনত চ্যুত গুচায়। সকলো কাম-কাজ নিজ জাতৰ পুৰোহিতৰ দ্বাৰা সমাধা কৰায়। মৃতকৰ কাম-কাজ ১০ দিনত শেষ কৰে। বিয়াত দৰাই কন্যাৰ ঘৰলৈ আহোঁতে দুয়োপক্ষৰ মাজত 'নাটুৱা'ৰ জৰিয়তে এখনি খণ্ডযুদ্ধ হয় আৰু মিট-মাট হোৱাৰ পাছত কন্যাক কাপোৰ-কানি, আ-অলংকাৰ পিন্ধাই, গান-বাজনা কৰি লৈ যায়। দৰাৰ ঘৰতহে কন্যাক চামড়া তলত বহুৱাই বিবাহ কাৰ্য সমাধা কৰে। কন্যাৰ কপালত দৰাই সেন্দুৰ নাইবা হালধি ৰং সানিলেই বিয়াৰ কাৰ্য শেষ বুলি ধৰে।

নিজ গোত্ৰীয় আলহী-অতিথি আহিলে জাতৰ নিয়ম অনুযায়ী আলহীৰ হাত-ভৰি ধুৱাই 'মাড় ভাত' বা পানী দিয়া ভাত খাবলৈ দিয়ে। মাড় ভাতক এওঁলোকে 'পেজ' ভাত বুলি কয়। ইয়াৰ পাছতহে কুশল-মংগলৰ বা-বতৰা লয়।

ৰাজোৱাৰ

ৰাঁচী, পালাম, অৰমানজি, নাৱাগড়, ৰামগড়, মানভূম, ৰকচিদি, সাওঁতাল পৰগণা, পুৰুলিয়া আদি ঠাইসমূহেই ৰাজোৱাৰ জাতিৰ পূৰ্বঠাই বুলি জনা যায়। এওঁলোকৰ মাজত নাগবংশী ৰাজোৱাৰ, আংগোৱা ৰাজোৱাৰ আদি কেৰাটাও। ভাগ আছে। নাগবংশী ৰাজোৱাৰ সকলে নিজকে জমিদাৰ শ্ৰেণীৰ বুলি কয়। নাগ, কাছ, ৰাজহাঁহ আদিক এওঁলোকে নিজৰ গোত্ৰ বুলি চিনাকি দিব বিচাৰে।

এওঁলোকে যশপুৰীয়া দেৱতা বা ধৰম দেৱতাৰ পূজা ফাগুন মাহত পাতে। পূজাভাগ দিনৰ ভাগতেই বগা পাঠাৰ বলি বিধানেৰে সম্পন্ন কৰে। এই পূজাক এওঁলোকে কুলপূজা বুলি কয় আৰু ঘৰৰ মুলদাৰ জনে ব্ৰতে-উপবাসে থাকি এই পূজাৰ অৰ্চনা কৰে।

জেঠ-আহাৰ মাহত 'আষাড়ী' পূজা অনুষ্ঠিত কৰে। এই পূজাত লাল বৰণৰ মতা সাঁড়া মুৰগী বলি কাটে। ইয়াৰ উপৰিও ঘৰৰ ভিতৰুৱা বুঢ়া-বুঢ়ীৰ থানত কণী নপৰা কাটুল মুৰগী, বাহিৰ চোতালত বগা বৰণৰ সাঁড়া আৰু বাৰীৰ ভিতৰত কাবৰা বা পখৰা ৰঙৰ সাঁড়া মুৰগী কাটি বাঘুত দেৱতাৰ পূজা কৰে।

এওঁলোকৰ পূৰ্বপুৰুষসকলে ৰজা আৰু জমিদাৰ শ্ৰেণীৰ জায়গীৰ বিলাকত খাজনা তোলা কামৰ বাব পাইছিল। ইয়াৰ ওপৰিও বিভিন্ন খা-খবৰ যোগান ধৰা, ৰাজকাৰ্যত সহায় কৰা আদি বিভিন্ন ধৰণৰ কামতো এই জাতিৰ লোক-সকলহে নিযুক্তি পাইছিল বুলি এওঁলোকে কয়। ঘাটোৱাল, কুৰমী, নাহাত, ভূমিজ আদি জাতি-গোষ্ঠীৰ লগত মিলা-মিছা কৰাত এওঁলোকৰ কোনো বাধা নাই বুলি কয়।

নতুন সন্তান জন্মৰ বেলিকা ৯ দিনত 'নৱতা', ২১ দিনত 'একৈশা' পাতি চ্যুত শুচায়। মৃতকক পোৰা আৰু পোতা দুয়োটা প্ৰথাই পালন কৰে। বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত দৰাই কন্যাৰ ঘৰলৈ যোৱাৰ আগে আগে 'আম বকুল খোৱা' প্ৰথা পালন কৰে। এইদিনাই চামড়া বা মাডুৱা তলত পুৱাভাগে সূৰ্যাহী পূজা সমাপণ কৰি বলিকটা ছাগলীৰ মাংসৰে জ্ঞাতি-কুটুম্বক ভোজ খুৱায়। বিয়া

কৰাবলৈ যোৱাৰ সময়ত কন্যাৰ বাবে যাবতীয় কাপোৰ-কাণি, অলংকাৰ পাতি আদি নিয়াৰ ওপৰিও টেকেলিত ভৰাই নিয়া "আঁঠুৰা ৰুটী" বুলি অভিহিত কৰা ১৮'কুৰি ৰুটী-পিঠাও নিয়ে। বিয়াত দৰাই নিজ হাতে কন্যাৰ শিৰত সেন্দুৰ দিয়ে। এওঁলোক বামুণ পন্থী।

এওঁলোকে নিজকে ক্ষত্ৰিয় বুলি পৰিচয় দিয়ে।

তুৰি

এই জনগোষ্ঠীৰ লোকক 'মিৰ্ধা' নামেৰেও জনা যায়। এওঁলোকৰ মাজত মংগৰীয়া তুৰি, গিধৰীয়া তুৰি, ডুমকীয়া তুৰি, গন্ধলীয়া তুৰি, মৰচীয়া তুৰি, হাজাৰিবাগীয়া তুৰি আদি বিভিন্ন ঠাইৰ নামেৰেও অভিহিত হৈছে। উৰিষ্যা, বংগ আদিৰ পৰা উদ্ভূত সকলে 'তুৰি' আৰু বিহাৰৰ ছোটনাগপুৰ, হাজাৰিবাগ আদি ঠাইৰ উদ্ভূত সকলে 'মিৰ্ধা' হিচাপে পৰিচয় দিয়ে।

এওঁলোকৰ আদিম বৃত্তিৰ ভিতৰত বিভিন্ন ধৰণৰ পাচী, খৰাহী, টুপা-টুকুৰী, ডেলী আদি বাঁহ-বেতৰ কাম কৰা আদিয়েই প্ৰধান কাম আছিল। ইয়াৰ ওপৰিও খেতি-বাতিৰ কাম কৰি, বাদ্য-বাজনা আদি বজায়ো জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল বুলি কয়। বাঁহ গোত্ৰীয় সকলে নিজকে 'বাঁস-ৰাজপুত' বুলি কয় আৰু আন ফৈদতকৈ মান-ধৰমত শ্ৰেষ্ঠ বুলি পৰিচয় দিয়ে। এওঁলোকৰ কিছুমানে কাছ, ধুন্দুলী আদিক নিজৰ গোত্ৰ বুলি কয়।

এই গোষ্ঠীৰ ভিতৰত 'ধৰম' পূজা বা সূৰ্যাহী পূজাই ডাঙৰ বুলি কয়। এই পূজা প্ৰতি ফাগুন মাহৰ প্ৰথম সপ্তাহত পাঁচ বছৰৰ ব্যৱধানত অনুষ্ঠিত কৰে। দুৰ্গা পূজাত ছাগলী, ৰবাব টেঙা, মাগুৰ মাছ, কোমোৰা, হাঁহ বা পাৰ চৰাই বলি কাটে। কাতি মাহত 'গহাল' পূজা কৰে।

সমাজখনৰ সাংস্কৃতিক কাম-কাজ চলাবলৈ যিজন জনা-বুজা মুখিয়াল বা গাঁওবুঢ়া বাচি লয় তেওঁক 'মুক্তিয়াৰ' বুলি কয়। তেওঁৱেই সকলো পূজা-পাৰ্বণ, বিয়া-বাৰু আদিত পুৰোহিতৰ কাম কৰে।

নতুন সন্তান জন্ম হলে ৯ দিনত ক্ষৌৰকৰ্ম আৰু ২১ দিনত ছটী পাতি চ্যুত গুচায়। মৰিলে ৩ দিনত তিলনী আৰু ১০ দিনত ঘাট পাতে। পিতৃ-মাতৃৰ মৃত্যু হলে চুলিও খুৱায়। 'ঘাটত উঠোতে' পিছফালে নুঘুৰাকৈ কণী এটা পেলাই দিয়ে। ইয়াৰ দ্বাৰা সকলো 'চ্যুত' গুচে বুলি ধৰে। এইদিনাই মৃতকৰ শ' কঢ়িওৱা সকলৰ 'কান্ধ-কাঠী' নমায়। বাইজক ভোজ খুওৱাৰো নিয়ম আছে। এইদিনাই ছাঁহিৰো আনে।

বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত মধ্যস্থতাকাৰী বা 'কুটনী'ৰ দ্বাৰা কন্যা বন্দৱস্ত কৰে বুলি কয়। একে গোত্ৰত আৰু ওচৰ সম্বন্ধত বিয়া-বাৰু নহয়। মাড়ুৱাৰ তলত এওঁলোকৰ নিজৰ পুৰোহিতজনেই হোমাগ্নিৰ কাম কৰে। দৰাই নিজ হাতে কন্যাক সেন্দুৰ দিয়ে। এওঁলোকৰ পণ-প্ৰথা সামান্য বুলি কয়।

এই গোষ্ঠীৰ তিৰোতাবোৰে হাতৰ ঠাৰি আৰু কপালত 'খদা' বা টাটু লয়। মাকড়ি, লুলুক, নাকফুটকী, কাণতড়কা, পঁয়ৰী, বাজু, ঝুঁটীয়া, চন্দ্ৰহাৰ, সিকিগাঁথা, হাঁসলী আদি নামৰ অলংকাৰ ব্যৱহাৰ কৰে। পুৰণি চামৰ পুৰুষবোৰে কাণত 'পাঘৰাই' পিন্ধে।

আন জাতিৰ লোকক নিজৰ জাতত লবলৈ হলে ভোজ আদি দিলেহে জ্ঞাতি-কুটুমে পাঁচ শাৰীত বহিবলৈ দিয়ে বুলি কয়। ডুমকীয়া তুৰিৰ খোৱা-বোৱাত কোনো আচাৰ-বিচাৰ নথকা হেতু আন তুৰিয়ে তেওঁলোকক সম-মৰ্যাদাৰ স্থান নিদিয়ে বুলি কয়।

চুঁড়ি

এই জাতিৰ লোকসকল বংগ, বিহাৰ, উৰিষ্যা আদি ঠাইৰ পৰা অহা বুলি কয়। এওঁলোকে নিজকে চুঁড়ি বুলি কয় যদিও চুণ্ডী, চাহু, মণ্ডল, কালুৱাৰ আদি নামেৰেও পৰিচয় দিয়ে।

এই জাতিৰ অতীজ বৃত্তি আছিল বিভিন্ন ধৰণৰ মদ প্ৰস্তুত কৰি ব্যৱসায় কৰা। এওঁলোকে 'মহুল' নামক এবিধ গছৰ ফুলৰ পৰাও মদ বনাইছিল। সেয়ে এই গোষ্ঠীৰ পূৰ্বজ সকলে মহুল পূজাও কৰিছিল বুলি কয়। এই পূজাৰ বাহিৰেও এওঁলোকে সাঁহৰাই বা গহাল পূজা, দুৰ্গা পূজা আৰু লক্ষ্মী পূজা পাতে। আম খোৱা বতৰত 'আম পৰবৰো' আয়োজন কৰে।

সৰ্বসাধাৰণৰ দৰে এওঁলোকেও জন্মৰ কাম-কাজ ৯ দিন আৰু ২১ দিনত ছটী পাতে। মানুহ মৰিলে মুখাগ্নি কৰা, ব্ৰত ধৰা, তিলনী পতা, দহাকাৰ্য, মুণ্ডন কাৰ্য আদি সকলো নীতিয়েই মানি চলে। বামুণেই সকলো ক্ষেত্ৰতে পুৰোহিতালি কৰে। বিবাহৰ ক্ষেত্ৰতো হোম-যজ্ঞৰে কন্যাদান কৰে। এওঁলোকে তামিলি, তেলী, তচা, কৈৱী, বণিয়া আদি জাতিৰ লগত মিলা-মিছা কৰাত বাধা নাই বুলি কয়। তিৰোতাসকলে হাত-ভৰি, নাক-কাণ আদিত বিভিন্ন অলংকাৰ পিন্ধে আৰু খদাও লয়। পুৰুষসকলে নিজৰ জাতিৰ চিন স্বৰূপে এসময়ত কাণত 'পাথৰা' পিন্ধিছিল আৰু দীঘলকৈ টিকণিও হেনো ৰাখিছিল।

দৈনন্দিন ঘৰুৱা আচাৰ-বিচাৰ হিচাপে এওঁলোকে পুৱাবেলা ঘৰ-চোতাল চাফ-চিকুণ কৰি গোবৰ-পানীৰ ছঁড়া দিয়া, মাড়ালী দিয়া আদিৰ নিয়ম পালন কৰে। নিতৌ গধূলি তুলসী তলত চাকি-বন্তিও জলায়।

বাগ্‌তি

এই জাতৰ লোকসকল বংগ, বিহাৰ আদিৰ পৰা অহা। এওঁলোক তেতলা, কেওঁটীয়া, দাস, খৈৰা, মাল, ৰায় আদি বিভিন্ন ফৈদত বিভক্ত। চিৰা-মুৰি বনাই বিক্ৰী কৰা, গুড় পাগ কৰি মুৰি লাড়ু বনোৱা আৰু ব্যৱসায় কৰা আদিয়েই এওঁলোকৰ অতীজ বৃত্তি আছিল।

নিজৰ গোত্ৰক এওঁলোকে শালমাছ, কাছ, কাঁইথা বা ধুন্দুলী, কাঁইচ বা লালবগ আদি বুলি কয়। নিজ নিজ গোত্ৰীয় সকলক কোনেও ভক্ষণ নকৰে বুলি কয়। লালবগ গোত্ৰীয় সকলে লাল কাপোৰ আৰু লাল খাৰু পৰ্যন্ত নিপিন্ধে বুলিয়েই কয়।

সন্তান জন্মৰ বেলিকা ৯ দিনত খুৰাখুৰি আৰু ২১ দিনত ছটী পাতি চুত গুচায়। মানুহ মৰিলে ৩ দিনত তিলনী পাতি তিতাভাত খায়। এই দিনাৰ ভাতত সামান্য পৰিমাণে নিমপাত দি লোৱা হয় বাবেই তিতাভাত বুলি কয়। এইদিনৰ পৰাই মৃতকলৈ শ্মশান পথৰ আদ বাটত দৈনন্দিন আহাৰ-পানী যোগোৱা নিয়ম। দহ দিনত 'ঘাট' পাতি ছাঁহিৰ আনে। সকলো মৃতকাৰ্য বামুণৰ দ্বাৰা কৰোৱায়। মুখাগ্নি কৰা নিয়মো এওঁলোকে পালন কৰে। মুণ্ডন কাৰ্যও কৰে।

বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত সমাজ মুৰব্বী হিচাপে বাচি লোৱা 'পোৰামাণিক' জনেই আগভাগ লৈ কন্যা আদি বন্দোবস্ত কৰে। দুয়োপক্ষৰ এনে পদৱীধাৰী দুজনে কন্যাৰ পণ, দিবলগীয়া বস্তু-বেহানিৰ হিচাপ-নিকাচ কৰে। দুয়োপক্ষই ৰাজী-খুচী হলে বামুণৰ দ্বাৰা চোৱা-চিতা কৰাই সেইমতেই 'লগন' কৰি সিন্দৰা দান পৰ্ব শেষ কৰে। প্ৰাৰম্ভিক অৱস্থাত বৰ দেখা কন্যা দেখা আদি কামসমূহ সৰ্বসাধাৰণৰ দৰেই অনুষ্ঠিত কৰে।

তিৰোতা মানুহে বিভিন্ন আ-অলংকাৰ পিন্ধিলেও কপালত একমাত্ৰ কদম গছৰ প্ৰতীকৰ খদা বা টাটুহে লয় বুলি কয়।

দৈনন্দিন আচাৰ-বিচাৰৰ বেলিকা পুৱাবেলা গোবৰ পানীৰে ছঁড়া দিয়া, মাড়ালী দিয়া, ঘৰ-দুৱাৰ লেপা-মচা কৰা, থান আদিত বন্তি প্ৰজ্বলন কৰা আদি নিয়ম পালন কৰে।

এওঁলোকৰ সমাজত কালী পূজা, মনসা পূজা, গৰয়া পূজা, টুচু পূজা আদিৰ পূজা পাতে। প্ৰত্যেক পূজাই 'ঝুপাৰ' দ্বাৰা সম্পন্ন হয়।

মোদী

এই জনগোষ্ঠীৰ লোকসকল ডুমকা, পুৰুল্যা, মেদিনীপুৰ, হাজাৰিবাগ আদি ঠাই সমূহৰ পৰা আহিছিল।

হাজাৰিয়া মোদী, ডুমকীয়া মোদী, পাটমুৰা মোদী আৰু চাঁকা মোদী আদি কেইবাটাও খেল আছে। চাঁফাসকলে নিজকে শ্ৰেষ্ঠ বুলি কয়। ৰাজগোত্ৰীয়া মোদী, জলমোদীৰ দৰে আন আন প্ৰশাখাও আছে বুলি কয়। সমাজৰ সকলো কাম-কাজ 'গাঁ-বুঢ়া' আৰু 'চেৰীদাৰ'ৰ নিৰ্দেশতহে চলে। সেইদৰে নিজৰ পুৰোহিতৰ দ্বাৰাই বিয়া আদি সম্পন্ন হয়। বিবাহত দৰাই কন্যাক সেন্দুৰ দিয়ে।

এওঁলোকৰ মাজত মনসা পূজা আৰু গ্ৰাম পূজাৰ প্ৰচলন আছে। মাঘ মাহত টিলা পূজা বা হাঁফলু পূজা পাতে। পূজাৰ উপলক্ষে মুৰগী বলি দিয়ে।

সৰ্বসাধাৰণৰ দৰে এওঁলোকেও সন্তান জন্ম হলে ৯ দিনত খুৰাখুৰি আৰু ২১ দিনত ছটী পাতে। সেইদৰে মৰাৰ কাম-কাজতো তিলনী কৰাৰ পাছত 'দহা' কৰে আৰু ছাঁহিৰ আনে।

এই সমাজৰ তিৰোতা সকলে পঁয়ৰী, গিলুটি আদি অলংকাৰ পিন্ধে। 'খদা'ৰ প্ৰচলনো আছে।

পুৰণি ঠাইত বিভিন্ন খেত-খামাৰ কৰাৰ ওপৰিও মোদী গোষ্ঠীৰ প্ৰধান বৃত্তিগত কাম আছিল কুঁৱা খনা, পুখুৰী খনা, নলা-নৰ্দমা খনা, ইত্যাদি।

চৰাঁগ

ৰাঁচী আৰু পুৰুল্যাৰ পৰা এই জাতৰ লোকগোষ্ঠীসমূহ আহিছিল বুলি জনা যায়। পূৰ্বৰ ঠাইত বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ জমিদাৰৰ তলত এওঁলোকে খেত-খামাৰ কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল বুলিও জনা যায়।

টুচু পূজা আৰু আঁহত গছৰ পূজাই এওঁলোকৰ শ্ৰেষ্ঠ পূজা। পূজাই-পাৰ্বণে, সকামে-নিকামে এওঁলোকে ব্ৰাহ্মণৰ দ্বাৰা বেদ-পাঠ কৰায়। সাংস্কৃতিক ক্ৰিয়া-কৰ্মত বামুণক পুৰোহিত লয়। বিবাহত দৰাই কন্যাক সেন্দুৰ পিন্ধায়।

সৰ্বসাধাৰণ মজদুৰৰ দৰেই এওঁলোকেও জনমৰ কাম-কাজ কৰে। অৰ্থাৎ ৯ দিনত জ্ঞাতি-কুটুম মাতি খুৰাখুৰি হয় আৰু ২১ দিনত 'একৈশা' পাতি 'ছটী'ৰ দ্বাৰা চ্যুত গুচায়। সেইদৰে মানুহ মৰিলেও ৩ দিনত তিলনী আৰু ১০ দিনত ঘাট পাতি ছাঁহিৰ আনে। এওঁলোকৰ সমাজত তিৰোতা মানুহৰ খদা লোৱাৰ নিয়ম নাই।

কৃষ্ণ-গোৱালা, ৰাজপুত আদি জাতি-শ্ৰেণীৰ লগত এওঁলোকে দিয়া-লোৱা কৰিব পাৰে বুলিও কয়।

হাজাম

বংগদেশত চন্দ্ৰবৈদ্য, শীল, চন্দ, বিহাৰত ঠাকুৰ, শৰ্মা, পঞ্জাৱত ৰাজা, মাৰোৱাৰত নিয়োগী, উৰিষ্যাত ভণ্ডাৰী আদি উপাধি লেখা লোকসকলেই হাজাম বা নাৱা গোষ্ঠীৰ বুলি জনা যায়। চুলি কটা ব্যৱসায়েই এওঁলোকৰ জীৱিকা-নিৰ্বাহৰ প্ৰধান উপায়।

এই গোষ্ঠীৰ মাজত 'অবধিয়া' আৰু 'কনৌজিয়া' নামৰ দুটা প্ৰধান ভাগ আছে। কিংবদন্তি প্ৰচলিত আছে যে আদিম কালত ভগৱানে মানৱ সৃষ্টি কৰাৰ পাছত ক্ষৌৰকৰ্মৰ অবিহনে প্ৰত্যেকজনকেই কিম্ভূত-কিমাকাৰ যেন দেখা গৈছিল। মানৱকুলৰ এই ৰূপ দেখি আৰু কিদৰে এই কুলৰ ৰূপ-সৌন্দৰ্য ঘূৰাই দিব পাৰি তাৰে চিন্তা কৰি থাকোঁতে ভগৱানে হেনো অজানিতভাৱেই নিজৰ নাভিমণ্ডল বা 'অবধি'টো হাতেৰে মোহাৰি আছিল। এনে কৰাৰ ফলত ভগৱানৰ হাতত নাভিমণ্ডলৰ যি মলি লাগিল তাৰে পৰাই হেনো ভগৱানে অন্য এক মানৱৰ সৃষ্টি কৰি পেলালে। এই কুলেই হেনো 'অবধিয়া' হাজাম বুলি পৰিগণিত হ'ল। সৃষ্টি কৰাৰ পাছত ভগৱানে যেতিয়া পৃথিৱীৰ লোকসকলক ক্ষৌৰকৰ্ম কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে তেতিয়া হাজামে হেনো নাৰাজ ভাব দেখুৱাই আপত্তি দৰ্শালে যে তেনে কৰোঁতে তেওঁলোক পাপী, হিংসুক, অপৰাধী, অধৰমী আদিৰো কাম কৰিব লাগিব। হাজামৰ মনত এনে দুখ দেখি ভগৱানে আশীৰ্বাদ দিলে যে আন আন মানৱৰ পাপ-পূণ্য, কৰ্ম অনুযায়ী বিচাৰ কৰা হ'ব যদিও তেওঁলোকৰ বেলিকা পাপ-পূণ্য সকলো দিনেই সমান থাকিব। এওঁলোকৰ মতে পুৰাণ—ভাৰতৰ অযোধ্যায়েই হেনো ভগৱানৰ 'আদি' বা 'অবধি'ৰ ঠাঁই।

কনৌজিয়া হাজাম সকলৰ আদিম ঠাই কনৌজত হেনো ভগৱানে ভাত-পানী ৰান্ধি খাইছিল। বাচন-বৰ্তন মাজি থাকোঁতে হাতত লাগি থকা ছাঁই-জাবৰ-বোৰৰ পৰাই যি সকলক সৃষ্টি কৰিলে তেওঁলোকেই 'কনৌজিয়া' হিচাপে ক্ষৌৰ-কৰ্মৰ বৃত্তি ললে।

এই গোষ্ঠীৰ মাজত সত্যনাৰায়ণ ব্ৰত, ছঁঠ পূজা, সূৰ্যাহী পূজা, বিশ্বকৰ্মা,

গ্ৰাম পূজা আদিয়েই প্ৰধান পূজা বুলি গণ্য কৰে। ইয়াৰ ভিতৰত সত্য নাৰায়ণ ব্ৰতেই সকলোতকৈ ডাঙৰ আৰু বিষ্ণু ভগৱানেই আচল উপাস্য দেৱতা। বংগদেশীয়সকলে মনসা দেৱীৰ পূজাও মানে।

সন্তান জন্ম হলে ৬ দিনৰ 'ষষ্ঠী'দেৱীৰ পূজা, ৯ দিনত 'নৱতা' আৰু ২১ দিনত 'একৈশা' বা 'ছটী' কৰি চ্যুত গুচায়। মানুহ মৰিলে দাহ কৰা আৰু পুতি পেলোৱা দুয়োটা নিয়মেই আছে। ৩ দিনত তিলনী বা তিতাভাত খোৱাৰ অনুষ্ঠান পাতে। ১০ দিনৰ পৰা ১৩ দিনৰ ভিতৰত 'ঘাট' কৰে। ছাঁহিৰ অনা নিয়মো পালন কৰে। বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত হালধি ৰঙেৰে বোলোৱা বস্ত্ৰ পিন্ধা নিয়ম আছে। দৰা-কন্যাই মূৰত 'মৌড়' নামৰ শিৰস্ত্ৰাণ পিন্ধে। সমাজৰ জ্যেষ্ঠসকলে পাগুৰী পিন্ধে। দৰাই মাড়ুৱাৰ তলত কন্যাক সেন্দুৰ ঘঁহে। এওঁলোকৰ মাজত বাল্য-বিবাহৰো প্ৰচলন আছে। এনে নিয়মৰ বশবৰ্তীসকলে শেহলৈ 'গাওনা' নামৰ অনুষ্ঠান পাতিহে কন্যাক ঘৰলৈ আনে।

এই গোষ্ঠীৰ সমাজ মুৰব্বী বা গাঁওবুঢ়াজনক 'মুখীয়া' বুলি কয়। এক পাগত চলা সকলো জ্ঞাতি মিলি এই 'মুখীয়া' জনক নিৰ্বাচিত কৰে আৰু পাগুৰী আৰু পিন্ধনৰ বস্ত্ৰ আদি প্ৰদান কৰি সন্মান যাচে। এনে জ্ঞাতি একগোট হোৱা দিনা ভোজমেলৰ আয়োজন হয়। সম্ভ্ৰস্থলত পুৰুষ সকলে কাণত সোণৰ 'পাঘ্ ৰা' পিন্ধে। দাঁতত সোণ লগোৱা নিয়মো আছে। ফোঁট-চন্দন আৰু লগুণ লোৱা প্ৰথাও আছে। তিৰোতা মানুহে হাত, ভৰি, নাক-কাণ, বাহু, মূৰ, আঙুলি, ডিঙি আদি সকলোতে অংগ ভৰাই গহনা-গাঁঠৰি পিন্ধে। টাটু বা খদা লোৱা প্ৰথাও আছে।

এওঁবিলাকৰ ভিতৰত কাশ্যপ, শাণ্ডিল্য আদিয়েই প্ৰধান গোত্ৰ বুলি কয়। একে গোত্ৰত বিয়া-বাৰু চলোৱাৰ নিয়ম নাই। পুৱাৰ ভাগত ঘৰৰ চোতাল আদিত 'মাড়াল বা মেড়লী' দিয়াৰ নিয়ম আছে। সেইদৰে সন্ধ্যাৰ বেলা চাকি-বন্তি আগ কৰি সন্ধ্যা পূজাও কৰে।

চাহ বাগিচালৈ অহা হাজাম গোষ্ঠীৰ এই লোকসকল ঘাইকৈ হাজাৰীবাগ, মুংগেৰ, চাপ্ৰা, আৰে, বলিয়াৰ, সুৰগুজিয়া আৰু মজঃফৰপুৰ আদি ঠাইসমূহৰ পৰাই আহিছিল বুলি জনা যায়।

হালুৱাই

এই জাতৰ লোকসকলে নিজকে বৈশ্য বৰ্ণৰ বুলি কয়। বিহাৰ, উত্তৰপ্ৰদেশ, উৰিষ্যা আদি ৰাজ্যৰ জনকপুৰ, জব্বলপুৰ, গাজীপুৰ, কটক, পাটনা আদি ঠাই সমূহেই হালুৱাই জাতৰ আদিম ঠাই আছিল বুলি জনা যায়। এই জাতৰ বনুৱা চাহ বাগিছা অঞ্চলত খুবেই কম।

এওঁলোকৰ ভিতৰত মাঘায়া, মদেশী, কনৌজিয়া আদি ভাগ আছে। ইয়াৰ ভিতৰত মদেশী সকলেই শ্ৰেষ্ঠ বুলি কয়। এওঁলোকে তেলী সাহু, বনিয়া সাহু আদিক নিজৰ সমমৰ্যাদাৰ বুলি কয়। সেয়ে এওঁলোকে নিজকে সাউ বা সাহু বুলিও কয়। এওঁলোকৰ পূৰ্ব বৃত্তি আছিল মিঠাই বনোৱা আৰু মিঠাইৰ বেহা-বেপাৰ কৰা। গাখীৰ আদিৰে মিঠাই আদি বনালেও গাই দোহন কাৰ্য নকৰে বুলি কয়। এই কাৰ্য আনৰ দ্বাৰাহে কৰায়। মিঠাইৰ কাৰবাৰৰ ওপৰিও এওঁলোক হেনো মানুহ-দুনুহ লগাই খেত-খামাৰো কৰিছিল।

এই সমাজৰ উপাস্য দেৱতা হ'ল—'গোবিন্দ'। এই 'গোবিন্দ'ৰ পূজা মাঘ মাহত পাতে। পূজাত কল, নাৰিকল আদিয়েই প্ৰধান উপাচাৰ বুলি ধৰে। উপস্থিত ভকতৰ মাজত প্ৰসাদ হিচাপে দিয়া কলৰ এটা অংশ সিঁচি দিয়ে। মাটিৰ পৰা বুটলি খোৱাটো পূজাৰ এটা নিয়ম বুলিয়েই গণ্য কৰে। এওঁলোকৰ কিছুমান খেলে দুৰ্গা পূজা, কালী পূজা, গনেশ পূজা আদিও মানে বুলি কয়।

জন্ম-মৰণ-বিবাহ আদিৰ ক্ষেত্ৰত, ঘৰুৱা পূজা-পাৰ্বণ, ৰীতি-নীতি আদিৰ ক্ষেত্ৰত, উচ্চ হিন্দুৰ দয়-দস্তৰ মানে আৰু বামুনক পুৰোহিত লগায়।

এই গোষ্ঠীৰ সমতুল্য আন দুটা জাতি-গোষ্ঠীও চাহ বাগিছাত আছে। জাতি দুটা হ'ল—উৰিষ্যাৰ পৰা অহা 'গুড়িআ' আৰু বংগদেশৰ পৰা অহা 'ময়ৰা' সকল। 'গুড়িআ' সকলৰ পূৰ্বজ বৃত্তি আছিল কুঁহিয়াৰ খেতি কৰি গুড় উৎপাদন কৰা আৰু ইয়াৰ বেহা বেপাৰ কৰা। এওঁলোকে হেনো সৰুসুৰাকৈ মিঠাইৰ কাৰবাৰ আদিও কৰিছিল। ময়ৰা সকলৰো পূৰ্বজ বৃত্তি আছিল মিঠাই

আদিৰ কাৰবাৰ কৰা। এই দুয়োটা গোষ্ঠীয়েই গণেশ পূজা, লক্ষ্মী পূজা, সত্যনাৰায়ণ ব্ৰত আৰু ত্ৰিনাথ মেলাৰ আয়োজন কৰে।

এই জাতৰ সমকক্ষ নহলেও 'থয়ৰা' নামৰ আন এটা জাতিও চাহ বাগিছা অঞ্চলত আছে। এওঁলোকৰ পূৰ্বজ বৃত্তি আছিল চিৰা, মুৰি, আখৈ, মুৰিৰ লাড়ু আদি বনোৱা আৰু ইয়াৰ বেহা-বেপাৰ কৰা। এই জাতি গোষ্ঠীৰ লোকসকল বংগৰ পৰা অহা বুলি জনা যায়।

'নুনীয়া' নামৰ বনুৱা গোষ্ঠীৰ আন এটা জাতিও চাহ বাগিছাসমূহত অলপ অচৰপ আছে। এওঁলোকে নিজকে কায়স্থ বংশধৰ বুলিও কয়। কিছুৱে চৌহান বুলি পৰিচয় দিয়ে। আদিতে এওঁলোক মাটি কটা নুনীয়া হৈয়েই আছিছিল বুলি বহুতে মত পোষণ কৰে। এওঁলোক উচ্চ হিন্দুৰ নীতি-নিয়মত চলে আৰু বৈষ্ণৱীয় দেৱ-দেৱীক মানে বুলি কয়। এওঁলোক বিহাৰৰ পৰা অহা। কথা-বতৰাত ভোজপুৰী ভাষাৰ প্ৰভাৱ থকা দেখা যায়।

ৰজক

সৰ্বসাধাৰণ লোকে এওঁলোকক 'ধুবি' বুলি কয় যদিও এওঁলোকে নিজকে 'ৰজক' বুলিহে পৰিচয় দিয়ে। কিছুৱে ঝাড়ুৱা, শুক্ৰবৈদ্য আদিৰেও চিনাকি দিয়ে।

'বজৰংবলী'ৰ পূজাই এওঁলোকৰ শ্ৰেষ্ঠ পূজা। ফাগুৱা বা হোলী খেলাৰ দুদিনৰ আগত এই পূজা অনুষ্ঠিত কৰে। পূজাভাগ ঘৰৰ ভিতৰত দিনৰ বেলাত পাতে। কাপোৰ-কানি ধোৱা-মেলাত ক্ষয়-ক্ষতি নহবলৈকে এই পূজা পতা হয় বুলি জনা যায়। এওঁলোকে নদীৰ ঘাট বা বিল আদিৰ পাৰতো পূজা এভাগ পাতে। কাপোৰ ধোৱা 'পাটা'ৰ প্ৰতি সন্মান জনাই এই পূজাত পাঠা বলি কাটে। আন আন পূজা-পৰ্বৰ ভিতৰত ফাগুৱা বা হোলি খেলা, সত্যনাৰায়ণৰ ব্ৰত, মনসা পূজা, লক্ষ্মী পূজা আদিয়েই প্ৰধান বুলি কয়। দুৰ্গা পূজা, দেৱালী আদিও মানে বুলি কয়। এওঁলোক বামুণপন্থী।

জনম-মৰণ-বিবাহ আদিৰ কাম-কাজসমূহ হিন্দুৰ সাধাৰণ নীতি-নিয়ম অনুযায়ীয়েই পালন কৰে। পূৰণি নিয়মমতে বাল্য-বিবাহৰ প্ৰচলন আছিল আৰু উপযুক্ত বয়সত 'গাওনা' নামৰ অনুষ্ঠান পাতি দৰা-কন্যাক একেলগ কৰিছিল। এওঁলোকৰ তিৰোতাই 'খদা' নলয়। পঁয়ৰী, বাজু আদি অলংকাৰ নিপিন্ধে। সমাজৰ মুৰব্বী হিচাপে বাচি লোৱা 'মাহাত্ব' সকলে সকলো ক্ৰিয়া-কৰমত আঁত ধৰে। কাছ, ৰাজহাঁহ, কাঁইতাচিচিংগা বা ধুন্দুলীক নিজৰ গোত্ৰ হিচাপে পৰিচয় দিয়ে।

এওঁলোকৰ মাজত চ'ত মাহত পতা 'ছট' বা সূৰ্য পূজাৰ প্ৰচলনো আছে। 'বিৰ্‌হা' নামৰ গীতৰ মজ্‌লিচ্‌ এই সমাজত এটা বিশেষ পদ্ধতিত চলা দেখা যায়। 'ধোবা-ধুবিন' হিচাপে দুটা দলত ভাগ হৈ গীতৰ মাধ্যমেৰে উত্তৰ বিচৰা-বিচৰি হয়। কোনোবা এদলে যদি প্ৰশ্ন হিচাপে গায়—

"কৌন মহিনামে ৰামকে জনমিয়া
কৌন পড়ল ৰহে দিতাৰ জড়ী (২)

কাঁথিকে হাঁচোৱাসে নাৰ কাটাইল
কে বিগলা পুৰাইল ৰে।"

উত্তৰ হিচাপে আনদলে গায়—

"চৈত মহিনামে ৰামকে জনমিয়া
নবমী পড়ল ৰহে দিনৰে (২)
সনাকে হাচোঁৱালে নাৰ কাটাইলৰে
পুৰইন বিগেলা সমইন।"

এই জনগোষ্ঠীৰ লোকসকল বংগ, বিহাৰ, উত্তৰপ্ৰদেশ আদিৰ বিভিন্ন সৰুৰ ঠাইসমূহৰ পৰাই অহা বুলি জনা যায়।

দুচাদ

এই জাতিৰ লোকসকল মধ্যভাৰত, বিহাৰ, চিত্তৰান আদি ঠাইৰ পৰা অহা। এওঁলোক কনৌজিয়া, পাচুৱান, কুৱনা, ডাঁৰি, মগয়া, পঞ্চুৱাৰ, চিৰটা আদি কেবাটাও ভাগত বিভক্ত। ইয়াৰ ভিতৰত কনৌজিয়াসকলে নিজকে শ্ৰেষ্ঠ বুলি বিবেচনা কৰে। সেইদৰে পঞ্চুৱাৰ আৰু চিৰটাসকলক সমমৰ্যদাৰ বুলিও নাভাবে। এই সমাজৰ মাতব্বৰ জনক 'প্ৰধান' আৰু তেওঁৰ সহায়কাৰীজনক 'ছেঁড়ীদাৰ' বুলি কয়।

সূৰ্য গ্ৰহণ বা চন্দ্ৰ গ্ৰহণৰ সময়ত এই গোষ্ঠীৰ লোকে 'ৰাহু-পাঁচু'ৰ পূজা অনুষ্ঠিত কৰে। ৰাহু পূজাই এওঁলোকৰ প্ৰধান পূজা। গ্ৰহণৰ সময়ত দুৱাৰ-খিৰিকি বন্ধ কৰি এওঁলোকে ভেৰা নাইবা শূকৰ বলিৰে ৰাহু পূজা পাতে। এই পূজা ব্যক্তিগত বা সমূহীয়া হিচাপেও পালন কৰিব পাৰে। 'সড়ক' পূজাও এওঁলোকৰ আন এটা শ্ৰেষ্ঠ পূজা। পুৰণি দস্তুৰমতে এই পূজা উপলক্ষে ৬০ হাত দীঘল গৰ্ত খানি, ৬০ বোজা আম খৰিৰ জুই ধৰি, পুৰোহিত, গৃহস্থ আৰু ভকত সকলে জুইৰ আঙঠাৰ ওপৰেদি পাৰ হ'ব পাৰিলেহে পূজাভাগৰ শুভ সমাধা হয় বুলি বিশ্বাস কৰে।

এই গোষ্ঠীয়ে অনুষ্ঠিত কৰা আন আন পূজাৰ ভিতৰত কালী পূজা, দুৰ্গা পূজা, হোলী পৰৱ, শ্ৰীপঞ্চমী তিথিৰ মাঘ পূজা, শাওণৰ 'সত্‌মী' পূজা আদিয়েই প্ৰধান। 'সত্‌মী' পূজাত গাহৰি আগবঢ়োৱা হয় আৰু সূৰ্যাস্তৰ আগে আগে এই পূজা আৰম্ভ হৈ গোটেই ৰাতি পূজা-অৰ্চনা কৰে। কাতি মাহত 'ছঠ' পূজা আৰম্ভ আৰু চ'ত মাহত 'সতনামী' (কিছুৱে ৰাম নৱমী বুলিও কয়) পূজাও কিছু কিছুৱে পাতে বুলি কয়। সতনামী পূজাত পাঠা আগবঢ়ায়।

কেচুৱা জন্ম হোৱাৰ দিনা এওঁলোকে ঘৰৰ কোঠাবোৰৰ ভিতৰৰ মজিয়াত অ'ত-ত'ত জুই ধৰে আৰু প্ৰসূতিৰ ওচৰত বিভিন্ন অস্ত্ৰ আদি ৰাখে। এইদিনাই পুৰোহিতক মাতি আনি সন্তানৰ 'কুষ্ঠি বিচাৰ' কৰায় আৰু বিভিন্ন কাম-কাজৰ দিহা লয়। ১২ দিনৰ দিনা সন্তানৰ চুলি নমায় আৰু ভোজ আদিৰে ছটী কৰে।

মানুহ মৰিলে পোতা আৰু দাহ কৰা দুয়োটা প্ৰথাই পালন কৰে। গৰীবসকলে সাধাৰণতে পোতা নিয়মেই কৰে। মৃতকৰ বাবে ঘৰ-ঘৰোৱালিয়ে ২৪ ঘণ্টা লঘোন দিয়ে। মৰাৰ দ্বিতীয় দিনা 'ঘাট' পতাৰ ওচৰত থকা জৰী গছ বা ইয়াৰ অবিহনে আন এজোপা ডাঙৰ গছত ঘঁট এটা আঁৰে (কিছুৱে মৃতকৰ কিবা এটা অংগ ভৰাই দিয়ে) আৰু তাত মৃতকৰ ওচৰ-সম্বন্ধীয় বা পুত্ৰ-পুত্ৰীসকলে দিনৌ এচলুকৈ পানী দিয়ে। এইদিনা গধুলিৰ পৰাই বহৰ দাইল আৰু আৰৈ চাউলৰ ভাত ৰান্ধি মৃতকলৈ আগবঢ়ায়। দহদিন পৰ্যন্ত এনে নিয়ম কৰে। দহ দিনৰ দিনা 'বৈষ্টম্' আৰু নাপিত আনি মৃতকৰ কাৰ্য আদি কৰে। মৃতকৰ পুত্ৰ থাকিলে চুলি নমাই টকলা হয়। এই দহ দিনৰ পাছৰ পাঁচ দিন বাদ দি অৰ্থাৎ ষোল দিনৰ দিনা পুৰোহিতৰ দ্বাৰা শ্ৰাদ্ধ পাতে আৰু জ্ঞাতি কুটুমক ভোজ আদি খুৱাই 'ছাঁহিৰ' আনে।

এওঁলোকৰ মাজত বিষ্ণু ভগৱানক লৈ কিছুমান কিংবদন্তিও চলি আহিছে। এই কাহিনীবোৰকে অবলম্বন কৰি এওঁলোকে নিজকে ভগৱানৰ প্ৰিয় শিষ্যও বুলি কয়। এওঁলোকৰ মাজত প্ৰচলিত থকা শ্লোক এটা এনে ধৰণৰ—

"ৰাজা ঘৰে গৈণি বামুণ ঘৰে গৈণি
ঘুমি আঁইনী বাঁৰসই জাতি
কেঁহ নাহি চিনলাঁহী চতুৰ্বাঁও দেৱতাঁহ
গাঁওকা পশ্চিম বাঁড়ী অধমী দুচাদিনী
ওঁহে চিনলাঁহি চতুৰ্বাঁহী দেৱতা॥

অৰ্থাৎ কোনোবা এটা দিনত ভগৱানে হেনো চফৰ কৰিবলৈ আহোঁতে ভোকত আতুৰ হয়। পৃথিৱীত উচ্চ কুলৰ বুলি জাহিৰ কৰা বামুণ ঘৰ, ৰজাঘৰ আদিত কিবা এটা খাবলৈ পোৱাৰ আশা কৰি ভগৱানে হেনো ভিক্ষাৰী বেশেৰে গৈ উপস্থিত হয় আৰু গৃহস্থসকলক ভাত এমুঠি দিয়াৰ প্ৰাৰ্থনা কৰে। সকলোৱে ভিক্ষাৰীৰ নিকৃষ্ট ৰূপ দেখি খেদি পঠায়। শেষত গাঁৱৰ পশ্চিম প্ৰান্তত থকা অথচ সকলোৱে নিকৃষ্ট জাতি বুলি গণ্য কৰা দুচাদৰ ঘৰ পাই ভিক্ষাৰী ভগৱানে ভাত খাবলৈ বিচাৰে। গৰীব দুচাদিনীৰ ঘৰত সেইদিনা খুদ-কণ এটাও নাছিল। উপায়বিহীন হৈ দুচাদিনীয়ে সন্ধিয়াৰ আলহীক বিমুখ নকৰিবলৈ নিজৰ একমাত্ৰ নাবালক পুত্ৰক কাটি তাৰ হাড়েৰে ভাত আৰু মাংসৰে তৰকাৰী ৰান্ধি ভিক্ষাৰীলৈ আগবঢ়ালে। এনে সময়ত ভিক্ষাৰীয়ে দুচাদিনীৰ লৰাটোকো একে লগে বহিবলৈ আহ্বান জনালে। দুচাদিনীয়ে খেলিবলৈ গৈ লৰাটো ঘূৰি অহা নাই

বুলি কোৱাতো ভিক্ষাৰীয়ে পতিয়ন যোৱা যেন নেদেখুৱাই পুনৰ মাতিবলৈ আহ্বান জনালে। ভিক্ষাৰীৰ সন্তুষ্টিৰ অৰ্থে তুচাদিনীয়ে যেই লৰাটোৰ নাম ধৰি মাতিলে, সেই মুহূৰ্তত ঘৰৰ পাছফালৰ পৰা সি ওলাই আহিল। এই মুহূৰ্ততে ভগৱান অন্তৰ্ধ্যান হয় আৰু তুচাদিনীয়ে এক অপৰূপ দৃশ্য দেখা পায়। আকাশমাৰ্গৰপৰাই উক্ত শ্লোকফাঁকি গাই ভগৱানে তুচাদিনীক প্ৰিয় শিষ্য হিচাপে গ্ৰহণ কৰে আৰু 'সত্‌নামী' বা সত্য নাৰায়ণৰ ব্ৰত পূজা কৰি নিজৰ দুখ-দুৰ্দশাৰ অন্ত পেলাবলৈও উপদেশ দিয়ে।

বহুতে কয় তুচাদ' জাতিটো চামাৰ জাতিৰপৰা ফাটি আহি এটা বেলেগ স্বাতন্ত্ৰিক জাতি হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিছে।

তংলা

এই জাতিৰ লোকসকল উৰিষ্যাৰ আন্দুল, ধেংকানল আদি ঠাইসমূহৰপৰা অহা। এওঁলোকে নিজৰ সমাজৰ মূৰব্বীজনক 'বেহ্‌ৰা' আৰু তেওঁৰ সহায়কাৰী সকলক 'চাই-বেহ্‌ৰা', 'ডাকুৱা' আদি বুলি কয়।

এওঁলোকৰ মাজত বেহ্‌ৰা, ৰণঘটীয়া, কাণ্ডী তংলা, চামল তংলা আদি কেইবাটাও ভাগ আছে। 'চামল'সকলক আন ফৈদৰ তংলাই সমমৰ্যাদাৰ স্থান নিদিয়ে। এওঁলোকে নিজকে নাগ গোত্ৰীয় বুলি চিনাকি দিয়ে আৰু নাগৰাজে টিলা বা হাঁফলু আদিত বাস কৰে বুলি পৰম্পৰা থকাতেই 'টিলা পূজা' বা হাঁফলু পূজাকেই শ্ৰেষ্ঠ বুলি বিবেচনা কৰে। সকামে-নিকামে টিলাৰ ওচৰত চাকি-বন্তি আগ কৰিলেও, বিশেষকৈ বিবাহ আদিৰ আগমুহূৰ্তত, 'টিলা পূজা' পতাটো এওঁলোকৰ এটা কুলগত প্ৰথা। সকামে-নিকামে, পূজাই-পাৰ্বণে ঘৰুৱা পূজাৰ থানত ইষ্ট-কুটুম্বৰ নামতো 'পানী-পৰুৱা' ঢালে। দুৰ্গা পূজাও এওঁলোকৰ আন এটা শ্ৰেষ্ঠ পূজা। এই পূজা ঘৰুৱা হিচাপে বা ৰাজহুৱা হিচাপেও পাতে। ৰাজহুৱা ভাবে পালন কৰা সকলো পূজা-পাৰ্বণৰ ভাৰ 'দেহৰী' নামৰ পুৰোহিত জনৰ ওপৰত ন্যস্ত থাকে।

সন্তান জন্ম হলে নাভি সৰা উপলক্ষে ৫ দিনত পাঁচ অস্ত্ৰী, ১২ দিনত খুবাখুবি আৰু ২১ দিনত 'একৈশা' বা ছটী পাতি চ্যুত গুচায়। মৰিলে 'বেহ্‌ৰা'ৰ আগভাগত তিলনী, দহা-কাজ আদি শেষ কৰে। আহাৰ মাহৰ ভিতৰত একে গোষ্ঠীৰ মৃতকসকলৰ আত্মাৰ সদ্গতিৰ অৰ্থে সমূহীয়া পিণ্ডপৰ্ব পালন কৰে।

বিবাহৰ বন্দোবস্ত চলি থকা অৱস্থাত 'গণ্ডৱা' অৰ্থাৎ আঁখৈ, মুৰি, ৰুটী আদিৰ ভাৰ লৈ কন্যা দেখা, বৰ দেখা আদি অনুষ্ঠান পালন কৰে। লগ্ন চাই বিবাহৰ দিন স্থিৰ কৰে। বিবাহৰ দিনা দৰাই পাগুৰী পৰিধান কৰে। বেহ্‌ৰাই বিবাহৰ হোম-যজ্ঞ আদিৰো কাম কৰে। আই বা বুঢ়ী আই, ভৌজী বা নবৌৰ দৰে ধেমেলীয়া সম্বন্ধ থকা তিৰোতা মানুহে কন্যাক সেন্দুৰ দিয়ে। কন্যা আহি দৰাৰ গৃহ প্ৰৱেশ কৰোঁতে ননদে বাট ভেটি ধৰে। এনে অৱস্থাত কন্যাই 'ননদ-পেটাৰী' আগবঢ়ায়।

এই গোষ্ঠীৰ মাইকী মানুহে নুড়ী, খাড়ু, বাজু আদি বিভিন্ন অলংকাৰ পিন্ধে। পুৰুষসকলে নিজৰ জাতিৰ চিন হিচাপে ডিঙিত সূতাৰ পইতা বা কণ্ঠীমাড় পিন্ধে।

পাছি

পাছি জাতৰ পূৰ্বৰ ঠাই আছিল বিহাৰ আৰু উত্তৰপ্ৰদেশ। আন জাতৰ তুলনাত চাহ বাগিছা অঞ্চলত এওঁলোকৰ সংখ্যা যথেষ্ট কম।

এওঁলোকে নিজকে পাছি বা চৌধুৰী বুলি চিনাকি দিয়ে। আন জাতৰ দৰে এওঁলোকৰ কোনো সৰু-বৰ ভাগ নাই। তীৰ্থস্থান'কাশীধাম'ক এওঁলোকে নিজৰ গোত্ৰ বুলি কয়। পূৰ্বৰ ঠাইত এওঁলোকে খেত-খামাৰ, বেপাৰ-বণিজ আৰু বিভিন্ন খেতিৰ বাগান আদিত কাম-বন কৰিয়েই জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল বুলি কয়। সমাজৰ ৰীতি-নীতি, ক্ৰিয়া-কৰ্ম আদি প্ৰতিটো কামেই মুখিয়ালৰ পৰিচালনাত সম্পন্ন কৰে।

আন আন জাতৰ দৰে এওঁলোকেও জনমৰ চ্যুত গুচোৱা কাৰ্য ৯ দিন আৰু ২১ দিনত শেষ কৰে। মৰাৰ কামত ৩ দিনত তিতাভাতেৰে তিলনী পাতে, ১০ দিনত দহা-কাজ কৰে আৰু ১৩ দিনত সম্পূৰ্ণ প্ৰেত কাৰ্য শেষ কৰে।

এই গোষ্ঠীৰ মাজত বিভিন্ন দেৱ-দেৱীৰ পূজা-সেৱাৰ নিয়ম থাকিলেও "নমী" নামৰ দেৱতাৰ পূজাক শ্ৰেষ্ঠ হিচাপে মানে। পূজাত 'ঝুপা'ৰ দ্বাৰা শুভাশুভ নিৰ্ণয় কৰায়।

এওঁলোকৰ ভাষা ভোজপুৰী। পিন্ধন-উৰণতো বিহাৰী সংস্কৃতিৰ প্ৰভাৱ আছে। তিৰোতা মানুহে ভৰিৰ গোৰোহা ঢাকি থোৱাকৈ শাৰী পিন্ধে। খাড়ু, বালা, নাকফুল, গড়মল, বাজু, হাঁসলি আদি অলংকাৰসমূহ তিৰোতা মানুহে ব্যৱহাৰ কৰে। পুৰুষে ধুতি, পাগুৰী আৰু কাণত 'পাঘৰা' নামৰ অলংকাৰ পিন্ধে। মৰা-হৰা, সাদী-বিবাহ আদিৰ কাম-কাজত বামুণ লগায়।

তেলী

এই গোষ্ঠীৰ লোকসকল বিহাৰ আৰু উত্তৰ প্ৰদেশৰপৰা অহা বুলি কয়। পূৰ্বৰ ভাষা আছিল হিন্দী আৰু ভোজপুৰী।

এওঁলোক বিহাউত, কনৌজিয়া, পাথ, বাংগালী, বোৰীয়া, হৰদিয়াল আৰু মঘয়া আদি কেইবাটাও ভাগত বিভক্ত। ইয়াৰ ভিতৰত 'বিহাউত' সকলেই মান-ধৰমত ডাঙৰ আৰু 'মঘয়াক' নিম্ন বুলি ধৰে। এওঁলোকৰ মাজতো নাগ, কচ্ছপ আদি গোত্ৰৰ লোক আছে। নাগ গোত্ৰীয়সকলে পূৰ্ব-পৰম্পৰা মতে যিদৰে সাপ নামাৰে সেইদৰে কচ্ছপ গোত্ৰীয় সকলেও কাছ নামাৰে আৰু নাখাইয়ো। এইলোকৰ উপাধিৰ ভিতৰত তেলী, সাহু আৰু দাস আদিয়েই প্ৰধান।

এই গোষ্ঠীৰ লোকে 'সত্য নাৰায়ণ দেৱতা'কেই নিজ জাতিৰ উপাস্য দেৱতা বুলি ভাবে আৰু বছেৰেকত এবাৰ এই পূজা অনুষ্ঠিত কৰে। ইয়াৰ উপৰিও এওঁলোকে দুৰ্গা, কালী, মনসা, সূৰ্যাহী আদি পূজা পাতে। এই পূজাবোৰত কোনো ধৰণৰ তেজ দিয়া বা বলি কটাৰ নিয়ম নাই।

সন্তান জন্ম হোৱাৰ উপলক্ষে ৯ দিনত নৰতা আৰু ২১ দিনত 'ছটী' কৰি চ্যুত গুচায়। মৰিলে সুবিধা আৰু শক্তি থাকিলে দাহ কৰে নতু পুতি পেলায়। তিলনী আৰু দহ দিনত ঘাট পতাৰ ওপৰিও এওঁলোকৰ কিছুৱে ১২ দিনৰপৰা ১৬ দিনৰ ভিতৰত শ্ৰাদ্ধ পাতে। শ্ৰাদ্ধৰ দিনা ছাঁহিৰ অনা নিয়মো কৰে। পূজাই-পাৰ্বণে ছাঁহিৰ ৰখা থানতেই ইষ্ট-কুটুম্বৰ নামত পানী-তুনী আগ কৰে।

বিবাহ আদি পাতিবৰ হলে দৰা পক্ষইহে কন্যা বিচৰাত আগ ভাগ লয়। এই বন্দোবস্ত সম্পূৰ্ণ হলে কন্যাপক্ষই দৰাক 'ছেকা' বা তিলক দিয়ে। পূৰ্বৰ নিয়মমতে এই জাতিৰ তিলক কৰোঁতে কন্যাপক্ষই দৰাপক্ষৰ ওচৰত দাবী জনাই বহুতো ধন-দৌলত আদায় কৰিছিল। ক্ৰমাগত ভাবে ই সংকুচিত হৈ দাল-দোৱা হিচাপে ৫ খন শাৰী আৰু কিছু পৰিমাণে মিঠাই দাবী কৰিয়েই নিয়ম পালন কৰে। তথাপিও আন যাৱতীয় অলংকাৰ পাতিৰ লগতে, কন্যাৰ পণ হিচাপে ধাৰ্য

হোৱা (১ৰ পৰা ৫১ টকা পৰ্যন্ত হব পাৰে) টকাও দৰাপক্ষই কন্যাপক্ষক প্ৰদান কৰে। এওঁলোকৰ সকলো কাম-কাজ সামবেদীয় বামুণৰ দ্বাৰা সমাধা কৰায় বুলি কয়।

এই গোষ্ঠীৰ তিৰোতাসকলে বিভিন্ন ধৰণৰ খদা বা টাটু লয়। সেইদৰে বিভিন্ন অলংকাৰ আদিও পিন্ধে। ইয়াৰ ভিতৰত কাণফুল, নাকফুল, বাজু, চিতলপাটী, পঁয়ৰী চাৰা, কাগনা, হাঁসলি, ঝুটীয়া আদিয়েই প্ৰধান। কাপোৰ-কানিৰ পিন্ধন-উৰণত পাছফালৰপৰা শাৰীৰ-অৱশেষ ভাগ আনি বুকু ঢাকে।

অতীজত এই জাতিৰ মুখ্য বৃত্তি আছিল খোৱা তেলৰ কাৰবাৰ কৰা। ইয়াৰ ওপৰিও বিভিন্ন কৃষিৰ খেত-খামাৰো কৰিছিল বুলি কয়। এওঁলোকে তেলৰ গুটি সংগ্ৰহ কৰি নাইবা উৎপাদন কৰি 'ঘানী'ৰ সহায়েৰে তেল পেৰিছিল। তেল পেৰা বা তেলৰ ব্যৱসায় কৰা বাবেই এওঁলোক 'তেলীয়া' বা 'তেলী' হিচাপে জনাজাত হয়। ভাৰতৰ যি যি ঠাইত খোৱা তেলৰ প্ৰয়োজন অধিক সেই ঠাই সমূহত এই জাতিৰ অস্তিত্ব আছে বুলি কোৱা হয়।

বণিয়া

বাণিজ্য বা বেপাৰ কৰা বৃত্তিয়াল জাতিৰ বংশধৰ সকলেই বণিয়া বুলি পৰিচয় দিয়ে। পুৰুলিয়া, মেদিনীপুৰ, ডুমকা, হাজাৰিবাগ, মজঃফৰপুৰ আদি ঠাইসমূহৰ পৰাই এই গোষ্ঠীৰ লোকসমূহ বাগানলৈ আহিছে। এওঁলোক বৈশ্যবৰ্ণৰ।

গন্ধ বণিয়া, সোণাৰ বণিয়া, শাক বণিয়া, চাঁন্দ বণিয়া, কেশৰী বণিয়া, আগৰ বণিয়া, কলুৱাৰ বণিয়া আদি কৰি কেবাটাও ফৈদ আছে। দেচুৱাল বণিয়া আৰু পুটুলী বণিয়াক নিম্ন মৰ্যাদাৰ বুলি ধৰে। এওঁলোকৰ ধৰম-কৰম, দয়-দস্তুৰসমূহত আদিম প্ৰভাৱ থকাটোৱেই মূল কাৰণ বুলি কয়। এই দুই ফৈদৰ বাহিৰে বাকীসকলে উচ্চ হিন্দুৰ নীতি-নিয়ম পালন কৰে। এওঁলোকে 'ঠাকুৰ' পূজা আৰু 'গণেশ' পূজাকেই শ্ৰেষ্ঠ ধৰ্মানুষ্ঠান বুলি মানে। ইয়াৰ উপৰিও এওঁলোকে লক্ষ্মী পূজা, মনসা পূজা, আৰু বাঘুত পূজাও পাতে। সত্য-নাৰায়ণ ব্ৰত-পূজাৰো প্ৰচলন আছে। 'ৰাখী বন্ধন' আৰু 'ভাই ফোঁটা'ৰ প্ৰথা আছে। শীতলা পূজাও কৰে।

দেচুৱাল বণিয়াসকলক এওঁলোকে পাহাৰীয়া বুলি ভাবে আৰু সিসকলে মনা দেও-ভূতৰ পূজা এওঁলোকে নামানে বুলি কয়।

জনম, মৰণ আৰু বিবাহৰ কাম-কাজত বামুণক পুৰোহিত লয়। কাশ্যপ, শাণ্ডিল্য, ধুন্দুলী আদিক নিজৰ গোত্ৰ বুলি পৰিচয় দিয়ে। একে গোত্ৰত বিয়া-বাৰু নিষিদ্ধ বুলি ধৰে।

গ্ৰহণৰ পাছত এওঁলোকে ঘৰ-দুৱাৰ আদি লিপা-মচা কৰে আৰু খোৱা-বোৱা কৰা বাচন-বৰ্তন, উঠা-বহা কৰা চকী-মেজ আদি ধোৱা-পখলা কৰে। ঘৰৰ আন আন বস্তু-বেহানিৰ ওপৰত তুলসী পানীও ছটিয়ায়।

সাগৰ, নদী আৰু ডাঙৰ ডাঙৰ বিল বা হ্ৰদৰ পাৰত বস-বাস কৰা এবিধ 'বণিক' আছে। তেওঁলোকে মাছ, কাছ, শামুক, খৰি-কাঠ আদিৰ বেহা কৰে। বণিয়াসকলে এওঁলোকৰ লগত মিলা-মিছা বা উঠা-বহা নকৰে বুলি কয়।

ভাট

ভাট, ভট্ট বা নট-ভাট গোষ্ঠীৰ লোকসকল অসমৰ চাহ বাগিছাবোৰত আছে যদিও বৰ বেছি বুলি কব নোৱাৰি। এওঁলোকে নিজকে ক্ষত্ৰিয়ৰ বংশধৰ বুলি কয়। এই গোষ্ঠীৰ মাজত ভাৰাছোৱাজা, ব্ৰাহ্মণ ভট্ট, দাজউনবি, গজভীম, মগকেলিয়া, গন্ধৰ্ব, মহাপাত্ৰ, ৰায় আৰু ৰাজভট্ট আদি কৰি ৯টা ভাগ আছে।

আদিম কালত এই জাতিৰ লোকে ৰজা-মহাৰজা, সামন্ত-জমিদাৰ আৰু ধনী-মানী উচ্চ কুলৰ লোকৰ ঘৰত বিভিন্ন গীত-মাত, গান-বাজনা আদিৰ আসৰ কৰি জীৱিকাৰ পথ উলিয়াই লৈছিল। ইয়াৰ উপৰিও এওঁলোকে গাঁৱে গাঁৱে গৈ বিভিন্ন গীত-মাত, গাঁথা, সংকীৰ্তন আদি পৰিবেশন কৰিও নিত্য ব্যৱহাৰ্য বস্তু-বেহানি আদি আদায় লৈছিল। মঠ-মন্দিৰ, দৌল-দেৱালয় আদিত বিভিন্ন পূজা-পাৰ্বণ উপলক্ষে এই জাতিৰ লোকসকলেই নৃত্য-গীত কৰাত আগস্থান পাইছিল বুলিও জনা যায়। এওঁলোকে গাঁওবাসীৰপৰা বছৰেকীয়া কৰ আদিও হেনো লৈছিল।

এওঁলোকে বেদাচাৰ মতে শিৱ পূজা, মহাবীৰ পূজা, সাৰদা দেৱীৰ পূজা পাতে। সন্তান জন্ম হলে 'নান্দীমুখ' নামৰ অনুষ্ঠান পাতে। বিবাহৰ বেলিকা কন্যাগৃহই দৰাক যৌতুক দিয়া প্ৰথা আছে। বিধবা-বিবাহ এই সমাজত নিষিদ্ধ বুলি কয়।

পূৰ্বণি দস্তৰ মতে একে গোষ্ঠীৰ মাইকী মানুহৰ লগত মুখামুখি হলে মতা মানুহে মুখ ঢাকিহে পাৰ হৈ যোৱা নিয়ম আছিল।

এই গোষ্ঠীৰ লোকসকল বিহাৰ, উত্তৰপ্ৰদেশ আৰু উৰিষ্যাৰপৰা আহিছিল বুলি জনা যায়।

চাষা

কৰণ বা কায়স্থ কূলেই চাষা বা তচা জাতিৰ মুল গোষ্ঠী বুলি কোৱা হয়। চাষাৰ অৰ্থ খেতিয়ক। যিসকলে কৃষিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি বিভিন্ন খেতি-বাতিকেই জীৱিকা নিৰ্বাহৰ প্ৰধান উপায় হিচাপে বাচি ললে তেওঁলোকেই সিং, চৌধুৰী, সাউ, কৰণ, কায়স্থ, তাছা (চষা), কুৰথীয়া, মুদুলী আদিৰে পৰিচয় দিয়ে। এওঁলোক বিষ্ণুভগৱান সত্যনাৰায়ণৰ উপাসক।

যিসকলে ৰজা-মহাৰজাৰ লগত দৰবাৰত থাকি যুদ্ধ-বিগ্ৰহ আদি পৰিচালনা কৰিছিল, যুদ্ধত অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল তেওঁলোকক প্ৰধান, খণ্ডাইত, পাইক, বেনাটিকা, মালুৱা আদি নামেৰে জনা যায়। খাণ্ডাইত প্ৰধানসকলে সেনা বাহিনীৰ লোক হিচাপে খাণ্ডা অৰ্থাৎ তৰোৱাল বা অস্ত্ৰেৰে যুদ্ধাদি কৰিছিল। সেয়ে এওঁলোকে 'শিৱ-খাণ্ডা' বা অস্ত্ৰ পূজাত গুৰুত্ব দিয়ে। সত্যনাৰায়ণ ব্ৰত পূজাও এওঁলোকৰ উপাস্য পূজা। 'মালুৱা' সকলে ৰাজদৰবাৰত থাকি বিভিন্ন ৰাজ্যৰ পৰা অহা ৰজাঘৰীয়া 'মাল'বোৰৰ লগত 'কুস্তি' বা 'লড়াই' কৰিবলগীয়া হৈছিল। সেয়ে এওঁলোকক 'মাল' বুলিও কোৱা হয়। এওঁলোক কালী গোঁসানীৰ উপাসক। পাঠা ছাগলীৰে বলি বিধান কৰে।

মঠ-মন্দিৰ, দেৱালয় আৰু ৰাজদৰবাৰৰ বিভিন্ন কাম-কাজৰ তদাৰক কৰা, হিচাপ-নিকাচ ৰখা, পুৰোহিত-পূজাৰী আদিৰ বিভিন্ন কাৰ্যত সহায়-সহযোগ কৰাৰ বাবে যি সকল 'মোহান্ত' আছিল তেওঁলোকৰ বংশধৰ সকলেই 'মোহান্তি' বুলি পৰিচয় দিয়ে। মন্দিৰৰ আন আন সেৱক সকলক প্ৰধান, দাস বুলি কোৱা হয়। এওঁলোক বিষ্ণু দেৱতাৰ উপাসক।

ইয়াৰ উপৰিও এওঁলোকৰ কিছুমান ঠালে জেনা, সোঁৱাই, বিশাল, মহাপাত্ৰ আদি ধৰণৰ 'সাইংগা' বা উপাধি লেখে।

এই জাতি গোষ্ঠীৰ মাজত প্ৰৱৰ্তন থকা আন আন পূজা-পাৰ্বণৰ ভিতৰত ত্ৰিনাথ মেলা, লক্ষ্মী পূজা, গনেশ পূজা, তুলসী পূজা, জন্মাষ্টমী, শিৱচতুৰ্দশী, শীতলা পূজা আদিয়েই প্ৰধান। পৰৱ হিচাপে ফাগুৱা, দেৱালী, মকৰ সংক্ৰান্তি,

চৈত্র সংক্রান্তিও পালন কৰে। কিছু ঠালৰ তিৰোতাসকলে সাৱিত্রী ব্রত আৰু ছিন্নুৰে পূৰ্ণিমা, একাদশী আদি তিথিত 'ঝ'নী উষা ব্রত', 'খুদ্‌ৰী কনী উষা' (ব্রত), আদি পালন কৰে। পিছৰ দুটা ব্রত কৃষিৰ উন্নতি কল্পে কৰে বুলি কয়।

বৃহস্পতি বাৰটোক এওঁলোকে লক্ষ্মীবাৰ বুলি মানে। এইদিনা জীৱ-হত্যাও নকৰে। এওঁলোক বামুণপন্থী আৰু গুৰুমুখী। ঘৰুৱা নীতি-নিয়ম হিচাপে পুৱাবেলা ঘৰে-চোতালে গোবৰ পানী ছটিয়াই ঝাড়ু-ঝাপটা দিয়া, ঘৰ-দুৱাৰৰ বিভিন্ন অংশত লেপন-মোচন কৰি 'মাড়ালী' দিয়া আৰু সন্ধ্যাৰ আগে-ভাগে তুলসী থানকে আদি কৰি ঘৰ-ঘৰোৱালিৰ থান আদিত ধূপ-দীপ সহ চাকি-বন্তি জ্বলোৱা আদিয়েই প্ৰধান।

সন্তান জন্ম হলে ৯ দিনত ক্ষৌৰ কৰ্ম আৰু ২১ দিনত 'ছটী' পাতি চুত গুচায়। ৬ দিনৰ দিনা প্ৰসূতিয়ে ষষ্ঠী দেৱীৰ পূজা দিয়ে। মৰিলে শক্তি চাই দাহ কৰে, নহলে পুতি পেলায়। শ্মশানলৈ নিয়াৰ আগতে শ'টোক তেল-হালধি ঘঁহি দিয়ে। খেনোৰে স্নান কৰায়। বাটত তিনিবাৰ বৈ প্ৰতিঠাইত তিনিবাৰকৈ 'হৰিবোল' ধ্বনি দিয়ে। ধান, সৰিয়হ আদি বাটে বাটে ছটিয়াই যায়। মৃতকৰ পুত্ৰাদি থাকিলে মুখাগ্নি কৰে। তিলনী, দহা, পিণ্ডদান কৰা, ব্ৰত পালন কৰা, মুণ্ডখুৰোৱা নিয়ম-নীতি আদিত পুৰোহিত-বামুণৰ নিৰ্দেশেই মানে। ছাঁহিৰ অন্য প্ৰথা নাই। বছৰেকীয়া শ্ৰাদ্ধ পাতে। দহা-কাজৰ পাছৰ পৰাই বিধৱাই বগা বস্ত্ৰ পৰিধান কৰিবলৈ লয়।

বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত 'দুধৰ ধাৰ' বুলি কন্যাৰ মূল্য পাঁচ সিকি লয়। কন্যাৰ যাৱতীয় অয়-অলংকাৰ, কাপোৰ-কানিৰ লগতে দৰাপক্ষই মা শাৰী, মামী শাৰী, চালা ধুতি, বাপ ধুতি আদি কৰি কিছুমান কাপোৰ-কানি দিব লাগে। দৰা-কন্যাই মোৰ় নামৰ শিৰস্ত্ৰাণ পিন্ধে। মাদুৱা তলত হোম-যজ্ঞেৰে দৰাই কন্যাৰ সেঁওতাত সেন্দুৰ দিয়ে। পাঁথ খেলা বা জমিদাৰ নাচৰো প্ৰচলন আছে। দৰা-কন্যাৰ মাজত বঁটী খেল, আঙঠি খেল আদিও অনুষ্ঠিত হয়। তিলক কৰা, লগ্ন কৰা, হোম কৰা আদি কাৰ্যসমূহত বামুণ লগায়। 'সিনাই-ফেৰাৰ' বাবে নাপিত লগায়। 'সমদী ভেট' বা বিয়ৈ দেখা অনুষ্ঠানো পাতে। আঠ মঙলাৰ নিয়মো আছে। জন্মৰ কাম, মৰা কাম আৰু বিবাহাদিৰ কাম-কাজত মাছেৰেহে ভোজ খুৱায়।

এই গোষ্ঠীৰ তিৰোতা মানুহে লুলুক, নাকপুটকী, বাজু, হাঁসলি, চন্দ্ৰহাৰ, খাড়ু আদি বিভিন্ন অলংকাৰ পিন্ধাৰ প্ৰথা আছে। খদাও লয় সামান্য ভাবে।

পুৰুষ সকলে ডিঙি বা কঁকালত সাত গুণৰ লগুণ লোৱা দস্তুৰ আছে। কাণত 'পাঘৰা' নামৰ অলংকাৰ পিন্ধাৰো নিয়ম আছিল।

উৰিষ্যাৰ বা তাৰপৰা অহা গুড়িআ' তামিলি প্ৰধান, খাণ্ডাইত, গউড়, মহান্তি, মহাপাত্ৰ আদি গোষ্ঠীৰ লগত এই জাতৰ মানুহে প্ৰয়োজন বোধে উঠা-বহা কৰিব পাৰে বুলি কয়। তামিলিসকল যিদৰে তামোল-পাণ বা চুপাৰী সৰবৰাহ কৰা বৃত্তিয়াল জাতি, সেইদৰে গুড়িআ' গোষ্ঠীসকল গুড় উৎপাদন কৰা বৃত্তিয়াল জাতি বুলি ধৰে। তেনেদৰে 'গউড়' গোষ্ঠীত দুগ্ধ সৰবৰাহ কৰা বৃত্তিয়াল জাতিৰ লোক বুলিও সম মৰ্যাদা দিয়ে।

এওঁলোকে নিজকে বিৰাট ৰজাৰ বংশধৰ বুলি কয় আৰু ক্ষত্ৰিয় হিচাপে পৰিচয় দিয়ে।

এই গোষ্ঠীৰ লোকসকল উৰিষ্যাৰ নাকীঠনা গড়, ৰাণীগড়, ঝাৰেদী, গোবিন্দপুৰ, পাৰকুড, পঞ্চপাড়া, পুৰী, ধেংকানল আদি ঠাই সমূহৰপৰা আহিছিল বুলি কয়।

ৰাজপুত

ভাৰতৰ বুৰঞ্জীত এক অভিলেখ স্থাপন কৰা ৰাজপুতসকলৰ বিস্তৃত বিৱৰণ দিয়া নিষ্প্ৰয়োজন। এই গোষ্ঠীৰ লোকসকল ঘাইকৈ বিহাৰ, মজঃফৰপুৰ, বংগ, জয়পুৰ, ৰাঁচী, বাঁকুড়া, মেদিনীপুৰ, পুৰুলা, চাইবাচা আদি বিভিন্ন ঠাইৰপৰা অহা বুলি কয়। বিভিন্ন কাৰণত এওঁলোকৰ পূৰ্ব পুৰুষসকলৰ মাজত উত্থান-পতন ঘটাৰ ফলত কিছু কিছু ক্ষেত্ৰত অনা-ৰাজপুত নীতি-নিয়মো এওঁলোকৰ মাজত সোমাই পৰিছে বুলি কয়।

অঞ্চল ভেদে এওঁলোক ৰাঠুৰ, গহৰওৱাল, পাৰমাৰ, চৌহান ফৈদৰ বুলিও পৰিচয় দিয়ে। ক্ষত্ৰী, সিংহ, ৰাঙ্গী, ৰাণা, চৌহান, সূৰ্যবংশী, ৰাজপুত আদি বিভিন্ন উপাধিও লেখে। এওঁবিলাকৰ ভিতৰত ৰাঠুৰ মেৱাৰ, কাশ্যপ মেৱাৰ, নাগ আদি গোত্ৰ আছে বুলি কয়। সমাজৰ মুৰব্বী জনক কয়—'মুখীয়া' বা 'মাল্লিক'।

এওঁলোকে বিভিন্ন দেৱ-দেৱীৰ পূজা-পাতল কৰিলেও ন-খোৱা উৎসৱৰ লগতে 'সন্যাসী' পূজা নামৰ কুলশ্ৰেষ্ঠ দেৱতাৰ পূজাও অনুষ্ঠিত কৰে। এই উপলক্ষে পুৰাভাগত চিৰা খুন্দি, গাখীৰ-গুৰা, সন্দেশ আদিৰ অৰ্ঘ-উপাচাৰেৰে চোতালত 'সন্যাসী' পূজা অনুষ্ঠিত কৰে। পূজাৰ শেষত পুৰোহিতে 'মুখ-জুঠা' কৰাৰ পাছতহে পুৰুষসকলে আহাৰ গ্ৰহণ কৰে। মাইকী মানুহক এই পূজাৰ প্ৰসাদ দিয়া নহয়। আহাৰ মাহৰ কোনো এক মঙলবাৰে এওঁলোকে অনুষ্ঠিত কৰা 'মংলা' পূজাক আন এটা শ্ৰেষ্ঠ পূজা বুলি গণ্য কৰে। এই পূজাত পাঁঠা ছাগলী বলি কাটে। ইয়াৰ উপৰিও শক্তিৰ উৎস বুলি জ্ঞান কৰি এওঁলোকে কালী পূজা, দুৰ্গা পূজা, মনসা পূজা আদিও মানে। বৈষ্ণৱ পন্থী সকলে সত্য-নাৰায়ণ ব্ৰত, ত্ৰিনাথ মেলা, লক্ষ্মী পূজা, ৰাম-নৱমী, ফাগুৱা, মকৰ সংক্ৰান্তি, দেৱালী আদি বিভিন্ন অনুষ্ঠান পালন কৰে। শক্তিৰ পূজাসমূহত 'ঝুপা' নমায়।

সন্তান জন্মৰ বেলিকা ৯ দিনত নৱতা কৰি ২১ দিনত ছটী কৰি চ্যুত

গুচালেও থেনোৱে সম্পূৰ্ণ এবছৰৰ পাছতহে সন্তানৰ চুলি নমায়। তাৰোপৰি বামুণৰ দ্বাৰা চোৱা-চিতা কৰাইহে সন্তানৰ নাম থাচে। মৰিলে থৰি দিয়া নিয়ম আছে। গৰীব সকলে উপায়হীন হলে পুতি পেলায়। এঘাৰ বাৰ দিনত বামুণৰ দ্বাৰা কাজ-কৰ্ম কৰাই মৃতকৰ পিণ্ড দান দিয়ে। ছাঁহিৰ অনা প্ৰথা নাই। মুখাগ্নি কৰা, চুলি খুৰোৱা, শ্ৰাদ্ধ কৰা আদি নিয়ম পালন কৰে। পুৰণি কালত এওঁলোকৰ মাজত সতী যোৱা প্ৰথা আছিল।

বিবাহোপলক্ষে বৰ-কন্যা দুয়োৰেই 'মৌড়' পিন্ধে। দুয়োপক্ষৰ পৰা নাটুৱা বা জমিদাৰ নাচ বা পাঁথ খেলাৰ প্ৰতিযোগিতা চলে। শাস্ত্ৰাচাৰ পদ্ধতিৰেই বিবাহ কাৰ্য সমাধা কৰে। ঘৰুৱা ৰীতি-নীতি আদিও কুলীনৰ নিয়মত পালে।

এওঁলোক তৰোৱাল, লাঠী আৰু যাঠীৰ প্ৰয়োগত পাৰ্গত।

পুৰণি প্ৰবাদমতে দশৰথ ৰজাৰ ৰাজপুত্ৰ সকলৰ বংশৰ পৰাই উদ্ভৱ হোৱা হেতুকে এওঁলোকে 'ৰাজপুত' বা 'সূৰ্যবংশী' বুলি প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰে।

গউড়

এই জাতিৰ লোকসকল উৰিষ্যাৰ পৰা আহিছিল।

এওঁলোকৰ মাজত বচিয়া গউড়, কাণ্ডিয়া গউড়, বিষ্ঠা গউড় আৰু জানু-ঘন্টীয়া গউড় নামৰ প্ৰধান চাৰিটা ফৈদ আছে। বচিয়া সকলে বামুণৰ প্ৰতিটো কামত সহায়কাৰী হিচাপে স্থান থকাত সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ বুলি মান-ধৰম পায়। বামুণৰ হৈ এওঁলোকে বিভিন্ন সময়ত মন্ত্ৰ পাঠ আদিও চলাব পাৰে। বিষ্ঠা গউড়ৰ প্ৰধান ব্যৱসায় আছিল গৰু-গাই পালন কৰি গাখীৰ, দৈ, ঘিঁউ, মাখন আদিৰ কাৰবাৰ কৰা। ইয়াৰ ওপৰিও এওঁলোকে খেতি-বাতিও কৰিছিল। কাণ্ডিয়া গউড়ৰ ফৈদে খেত-খামাৰ কৰাৰ ওপৰিও ৰজা-জমিদাৰৰ ঘৰত মাজে সময়ে দোলা কঢ়িওৱা, পূজা-পৰ্বত মূৰ্তি কঢ়িওৱা কাৰ্য আদিত নিয়োজিত হৈছিল। জানুঘন্টীয়া গউড়ৰ ফৈদে নানান আশ্ৰম আদি গঢ়ি তুলি, আশ্ৰম সমূহ পৰিচালনা কৰা, যোগীৰ বেশেৰে ৰায়তৰ ঘৰে ঘৰে গৈ ভিক্ষা কৰা, বৰঙণি তোলা আদি সংগঠনৰ কাম কৰিছিল। এনে কৰিবলৈ যাওঁতে সৰ্বসাধাৰণক আকৰ্ষণ কৰাৰ হেতু এওঁলোকে আঁঠুৰ ওপৰত হেনো একোটা 'ঘন্টা' বান্ধি লৈছিল। সেয়েহে 'জানুঘন্টীয়া' হিচাপে এওঁলোক পৰিচিত হৈ পৰিল। যাদব, গোপাল, পড়িৰা আদিয়েই গউড় জাতিৰ আন আন উপাধি।

পূজা-পাৰ্বণ, সকাম-নিকাম আদি অনুষ্ঠিত কৰিবৰ বেলিকা গউড় সকলৰ দুভাগে দুটা ভিন্ন পথ অনুসৰণ কৰে। গোপপুৰীয়া সকলে বিষ্ণু বা জগন্নাথক ইষ্ট দেৱতা বুলি মানে। দেৱ-দেৱীৰ পূজা বিশেষকৈ নকৰে। বলি-বিধানো নাই। 'গোষ্টাষ্টমী'ত গো-সেৱা আৰু কৃষ্ণ পূজা কৰে। এইদিনা গৰু-গাইক ৰুটী-পিঠা খুৱায়। ইয়াৰ ওপৰিও এওঁলোকে ফাগুৱা, মকৰ সংক্ৰান্তি, ধেনু সংক্ৰান্তি, দধি সংক্ৰান্তি, জন্মাষ্টমী, সত্যনাৰায়ণ ব্ৰত, ত্ৰিনাথ মেলা, কুঁৱাৰী উৰা ব্ৰত, জোতিয়া উৰা ব্ৰত আদি মানে আৰু পালন কৰে।

কংসপন্থী মথুৰাপুৰীয়া সকলে বিপদ-আপদ, মাৰি-মৰক আদিৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ মাঘ মাহত, বিশেষকৈ শ্ৰীপঞ্চমী তিথিৰ পাছতে 'গণেশ' পূজা অনুষ্ঠিত

কৰে। গণেশেই এওঁলোকৰ শ্ৰেষ্ঠ দেৱতা। এওঁলোকে চ'ত মাহৰ 'ছঠ' পূজা বা কালিকা পূজাকো শ্ৰেষ্ঠ বুলি গণ্য কৰে।

সন্তানাদি জন্ম হলে ১২ দিনত ক্ষৌৰকৰ্ম আৰু ২১ দিনত ছুটী পাতি সূত শুচায়। মৰিলে পোৰা-পোতা দুয়োটা নিয়মেই প্ৰচলিত আছে। ৩ দিনত তিলনী আৰু ১০-১২ দিনত দহা বা পিণ্ডৰ কাম সমাধা কৰে। মাক-বাপেকৰ ক্ষেত্ৰত পুত্ৰই মুখাগ্নি কৰে। মুণ্ডন কাৰ্যও আছে। গোপপুৰীয়া সকলৰ মাজত ছাঁহিৰ অনাৰ নিয়ম নাই। ৰাজহুৱা ভোজ আদিত মাছহে ব্যৱহাৰ কৰে। বছৰেকীয়া শ্ৰাদ্ধ বিধিত কৰে।

বিবাহৰ কাম-কাজ বামুণৰ দ্বাৰা সম্পন্ন কৰে। দৰাই পুৰোহিতৰ নিৰ্দেশত কন্যাৰ মূৰত সেন্দুৰ সানে। বিয়া-বাৰুৰ প্ৰতিটো কাৰ্য শাস্ত্ৰাচাৰ পদ্ধতিৰে সমাধা হয়। কন্যাকাল প্ৰাপ্ত হলে ৭ দিনৰ দিনা নোৱাই-ধোৱাই জ্ঞাতি-কুটুমলৈ 'মাহ্ কিনা ভোজী' আগবঢ়ায়।

সমাজথনৰ কাম-কাজ আদি চলাবলৈ 'ভলভায়া', 'ডাকুৱা', 'বেহৰা', 'প্ৰধান' আদি পদবীধাৰী কিছুমান মুৰব্বী লোক থাকে।

গুৱালা

এই জনগোষ্ঠীৰ লোকসকল পুৰুল্যা, মেদিনীপুৰ, সাইবাচা, ৰাঁচী, ডুমৰীয়া আদি ঠাই সমূহৰ পৰা আহিছিল। আদি ঠাইত প্ৰধান বৃত্তি আছিল গো-পালন। ইয়াৰ লগতে এওঁলোকে গাখীৰ, দৈ, ঘিঁউ, মাখন আদিৰো কাৰবাৰ কৰিছিল।

এওঁবিলাকৰ ভিতৰত কৃষ্ণ গোৱালা, নন্দ গোৱালা, দধি গোৱালা, চাওনীয়া গোৱালা আদি কিছুমান ফৈদ আছে। কৃষ্ণ গোৱালা সকলক শ্ৰেষ্ঠ বুলি ধৰে। চাওনীয়া সকলৰ আচাৰ-বিচাৰত আদিম যুগৰ কিছু প্ৰভাৱ থকা হেতু আন সকল গোৱালাৰ লগত উঠা-বহা নকৰে।

ছুধি নাগ, কালী নাগ, ভঁইচা, শালমাছ আদিক এওঁলোকে নিজৰ গোত্ৰ বুলি কয়। ইয়াৰ ভিতৰত ছুধি নাগৰ গোত্ৰীয় সকলে নিজকে ওপৰ বুলি ভাবে।

এওঁলোকে গো-জাতিৰ মংগলৰ অৰ্থে কাতি মাহত সাঁহৰাই বা গবয়া পূজা, মহাদেৱ পূজা আদি অনুষ্ঠিত কৰে। একো একোটা পৰিয়াল বা বংশৰ ভিতৰত কালী, দুৰ্গা আদি দেৱীৰ পূজাও অনুষ্ঠিত হয়। কৰম পূজা, বিশেষকৈ ভাদ মাহৰ জীতিয়া কৰম, এওঁলোকে মহাআড়ম্বৰেৰে পালন কৰে আৰু দলে দলে 'ঝুমইৰ' নাচে। কৰম পূজাৰ মাজত কৃষি কৰাৰ ইংগিত লুকাই আছে। গোপী সকলৰ কাত্যায়নী ব্ৰত আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ বৃন্দাবন লীলা, ৰাসলীলা আদি বিষয়ৰ তাৎপৰ্যও নিহিত আছে।

ইয়াৰ ওপৰিও এওঁলোকে ফাগুৱা পৰৱ মানে আৰু হোলীও পোৱে। সত্যনাৰায়ণ ব্ৰত, জন্মাষ্টমী, দেৱালী, মকৰ সংক্ৰান্তি, চৈত্ৰ সংক্ৰান্তি, লক্ষ্মী পূজা আদিও অনুষ্ঠিত কৰে। ঘৰৰ অপায়-অমঙ্গল আদি দূৰীকৰণৰ উদ্দেশ্যে বাৰীৰ ভিতৰত বুঢ়া ডাঙৰীয়া বাবাৰ পূজাও পাতে।

গোৱালা জাতিৰ লোকসকল সৰ্বসাধাৰণতকৈ কিছু উদ্যোগী আৰু নদ-নদীৰ পাৰ আদিত বস-বাস কৰি ভাল পায়। বিভিন্ন খেতি-বাতি কৰি নিজৰ সুখ-সমৃদ্ধি বঢ়াবলৈ সততে চেষ্টা কৰে।

জন্ম, মৰণ, বিবাহাদিৰ সকলো কামতে বামুণক পুৰোহিত লয়। আন আন নীতি-নিয়মবোৰ সৰ্বসাধাৰণ মজদুৰৰ লগত একেই।

গুৱালা জাতিৰ সৃষ্টিৰ বিষয়ে কিংবদন্তি প্ৰচলিত আছে যে ব্ৰহ্মাৰ নিৰ্দেশত কোনো এক বামুণৰ ঘৰত এক শূদ্ৰৰ সন্তানে গৰু চৰাইছিল। বামুণ আছিল মহা কৃপণ। ৰ'দে-বৰষুণে গৰু-গাই চৰোৱাৰ বিনিময়তো গৰখীয়া জনে এটোপাল গাখীৰো মুখ দেখা নাছিল। গৰখীয়াজনে বামুণৰ এনে ব্যৱহাৰ পাই আমন-জিমনকৈ থকা দেখি বামুণ তনয়াৰ ধিক্কাৰ লাগে। সেয়ে বাপেকৰ দৃষ্টি এৰাই বামুণ কন্যাই গৰখীয়ালৈ বিভিন্ন খোৱাৰ বস্তু যতনাই দিবলৈ ধৰে। দিনৌ এনেদৰে ভাত-পানী যতনাই দিওঁতে বামুণৰ চকুত কন্যাৰ চাতুৰী ধৰা পৰে। খণ্ডত একো নাই হৈ বামুণে কন্যাক গৃহ প্ৰৱেশ কৰিবলৈ নিদি অহিৰৰ ওচৰলৈ ঘূৰাই পঠায়। ব্ৰহ্মাৰ নিৰ্দেশত অহিৰ জনেও ব্ৰাহ্মণ কন্যাৰ লগত সহবাস কৰে। শূদ্ৰ অহিৰৰ ঔৰসত বামুণীৰ গৰ্ভত এনেদৰেই জন্ম লাভ কৰা পুৰুষজনাৰ পৰাই হেনো গুৱালা জাতিৰ সৃষ্টি হ'ল।

চাহ বাগিছা সমূহলৈ আমদানী হৈ অহা বিহাৰৰ 'অহিৰ' গোষ্ঠী, মধ্য প্ৰদেশৰ 'ৰাউত' গোষ্ঠী, বংগদেশৰ 'ঘোষ' সকল আৰু উৰিষ্যাৰ 'গঁউড়' গোষ্ঠীক গুৱালা জাতিৰ সমমৰ্যাদাৰ বুলি ধৰা যায়।

বাঢ়ৈ

উৰিষ্যাৰ পৰা অহা 'বঢ়েই' বা 'বাঢ়ৈ' আৰু বিহাৰৰ পৰা অহা 'মিস্ত্ৰী' গোষ্ঠীৰ লোকসকল মূলতঃ এক। ৰাজ্যভেদে নাম বেলেগ বুলি জনা যায়। এওঁলোকৰ পূৰ্বজ সকলে পূৰ্বৰ ঠাই সমূহত কাঠ মিস্ত্ৰী বা কাঠৰ কাম কৰিয়েই বৃত্তি চলাইছিল। খেত-খামাৰৰ কাম আদিও জানিছিল।

এই গোষ্ঠীৰ মাজত 'বিহাত', 'সংগত', 'বাঢ়ি' আৰু 'পান-বাঢ়ৈ' আদি কেবাটাও ফৈদ আছে। ইয়াৰ ভিতৰত উপবিতধাৰী বিহাত ফৈদক উচ্চ আৰু সংগত ফৈদক নিম্ন বুলি ধৰে। সমাজখনৰ সন্মানিত মুৰব্বীজনক অৰ্থাৎ গাঁও-বুঢ়াজনক 'চুনিৰাণা' বা 'ৰাণা' আৰু সহায়ক জনক 'নাৰু' বুলি কয়। খেনোৰে এই পদৱীৰে উপাধিও লেখে। 'বিহাত' বা 'বিহুৰাত' ফৈদৰ লোক 'শৰ্মা' বুলিও পৰিচিত। গোত্ৰৰ ভিতৰত কাছ, বাঘ, নাগ, হাতী আদিয়েই প্ৰধান।

পূজা-পাৰ্বণৰ ভিতৰত দেৱালীত 'গোহালী পূজা' আৰু বৃত্তি বজাই ৰখা সকলে 'বিশ্বকৰ্মা' পূজা পালন কৰে। ঘৰুৱা হিচাপে ইষ্ট দেৱতাৰ পূজাও পাতে। ত্ৰিনাথ মেলা, সত্যনাৰায়ণ ব্ৰত, ফাগুৱা, মকৰ সংক্ৰান্তি, জন্মাষ্টমী আৰু বিভিন্ন শাক্তীয় দেৱ-দেৱীৰ পূজাও মানে।

সৰ্বসাধাৰণ হিন্দুৰ দৰেই এওঁলোকে জন্মৰ চ্যুত গুচোৱা, মৃতকৰ কাম-কাজ বিবাহৰ বিভিন্ন অনুষ্ঠান, পুৰোহিত বামুণৰ নিৰ্দেশতেই পালন কৰে। বিবাহ একে গোত্ৰত হ'ব পাৰে যদিও ওচৰ সম্বন্ধৰ ভিতৰত নিষিদ্ধ বুলি গণ্য কৰে। এওঁলোক গুৰুমুখী।

কাণতড়কা, হাঁসলি, চুড়ি, বাজু, চৌতলপাটী, পঁয়ৰী, চন্দ্ৰহাৰ আদিৰ দৰে অলংকাৰ সমূহ তিৰোতা মানুহে পিন্ধাৰ নিয়ম আছে। পুৰুষসকলে ধুতি, পাগুৰী আৰু কাণত এসময়ত 'পাথৰা' পিন্ধিছিল। খদা লোৱাৰ প্ৰথাও আছে।

প্ৰধান

উৰিষ্যাৰ পৰা অহা এই গোষ্ঠীৰ লোকসকলৰ বংশজ সকলে সেই ঠাইৰ বিভিন্ন পূজা-থান আৰু পূজা-মন্দিৰৰ পুৰোহিত শ্ৰেণীৰ প্ৰধান আলধৰা বা সহায়ক আছিল বাবেই এওঁলোক 'প্ৰধান' বুলি পৰিচিত। অৱশ্যে 'কোও প্ৰধান' সকলৰ লগত এওঁলোকে সংশ্ৰৱ নাৰাখে।

এই গোষ্ঠীৰ লোকে জগদ্ধাত্ৰী, দুৰ্গা, কালী, শিৱ আদি কৰি শাক্তীয় বা অনাশাক্তীয় দেৱ-দেৱীৰ পূজা-পাৰ্বণ কৰাৰ নিয়ম। পূৰ্বৰ ঠাইত এই জাতিৰ পূৰ্বজ সকলে মন্দিৰৰ কাম-কাজ আদিত সহায়তা কৰাৰ ওপৰিও দেৱোত্তৰ মাটিত খেত-খামাৰ কৰিও প্ৰতিপালিত হৈছিল। এওঁলোক গুৰুমুখী।

তচা, মহান্তি, বিশ্বাল, সোঁৱাই, জেনা, সাউ, খণ্ডাইত, গউড় আদিক নিজৰ সমতুল্য বুলি ভাবে আৰু সেই সকলৰ লগত উঠা-বহাও কৰে। 'বেহৰা', 'ভল্লুকীয়া' আদি পদৱীধাৰী লোকসকলে সামাজিক কাম-কাজত আগভাগ লয়। নাগ, বৰাহ আদিক গোত্ৰ বুলি কয়।

আচাৰ-বিচাৰ, ৰীতি-নীতি সকলো ক্ষেত্ৰতে বামুণীয়া পদ্ধতিৰে চলা এই গোষ্ঠীৰ লোকসকলে নতুন জনমৰ চ্যুত গুচাবলৈ ৯ দিনত নৱতা আৰু ২১ দিনত ছটী পাতে। মৃত্যু হলে ৩ দিনত তিলনী আৰু ১০-১২ দিনত দহা-পিণ্ড কৰে। বিবাহ কাৰ্য হোমাগ্নিৰে সম্পন্ন হয়। বিবাহোপলক্ষে দৰা-কন্যা সমন্বিতে দুয়ো ঘৰৰ মুৰব্বী সকলে হালধি ৰঙেৰে বোলোৱা হালধিয়া কাপোৰ পৰিধান কৰে।

ছড়া দিয়া, মাড়ুলী দিয়া, বেল, বৰ, আঁহত বা তুলসী গছৰ গুৰিথান লেপা-মচা কৰা, সূৰ্য প্ৰণাম, সন্ধ্যা, বন্তি জ্বলোৱা আদি কামবোৰ দৈনন্দিন সাংস্কৃতিক কাৰ্য বুলি গণ্য কৰে।

সধবা তিৰোতাই লোহাৰ খাড়ু আৰু বিধবাই ৰং-বিৰং বৰ্জিত বগা বস্ত্ৰ পৰিধান কৰে। অৱশ্যে এই নিয়ম হিন্দু পন্থীয় প্ৰত্যেক মজহবৰ ক্ষেত্ৰতেই এক। খদা লোৱা প্ৰথাও আছে।

মহান্তি

এই গোষ্ঠীৰ লোকসকল উৰিষ্যাৰ পৰা অহা। পূৰ্বৰ ঠাইত এই বংশীয় (গোষ্ঠী) লোকে ৰজা-জমিদাৰৰ বিভিন্ন কাম-কাজৰ হিচাপ ৰখা, দ'ল-দেৱালয়, মঠ-মন্দিৰ আদিৰ উন্নয়ণৰ কাম-কাজত দৃষ্টি ৰখা, আৰু পূজাৰী বা পুৰোহিত শ্ৰেণীৰ সহায়ক হিচাপে থাকি বিভিন্ন কাম আদি কৰিছিল। সেয়ে পূৰ্বৰ প্ৰভাৱ থকা হেতু এওঁলোকে নিজ হাতে হাল-কোৰ বাই খেত-থামাৰ কৰাতকৈ অন্য মানুহ লগাইহে কৃষি কাৰ্য চলায়। সেইদৰে পুৰণি চামৰ মাজত ভাৰ কঢ়িওৱা নিয়মো নাছিল। হস্কিলে-মস্কিলে আনিব লগা হলেও মূৰেৰেহে আনিছিল। সাম্প্ৰতিক কালত এনে নিয়মৰ পৰিবৰ্তন ঘটিছে। ধৃতি-নীতিৰ ক্ষেত্ৰত এওঁলোক কটকটীয়া। এওঁলোকৰ সমাজত 'গুৰুমুখ' প্ৰথা আছে।

এওঁলোকে নিজকে বাঘ, গোত্ৰীয় বুলি কয় আৰু প্ৰতিটো ঘৰুৱা শুভ-কাম বা সাদী-বিবাহৰ পাল্লা পৰিলে হাবিত গৈ এডোখৰ নিৰ্দিষ্ট ঠাইত বাঘ, মহাদেৱ আৰু পাৰ্বতীৰ কৃপাৰ বাবে চাকি-বন্তি আগ কৰি নিমন্ত্ৰণ জনায়। বাঘ থকা হাবিৰ কিনাৰত বাস কৰা সকলে হেনো বায়ৰ খোজৰ চিন বিচাৰি তাৰ ওপৰতে চাকি-বন্তি জলায়। এনে কৰিলে শুভ কৰ্মত কোনো ধৰণৰ অপায়-অমংগল নঘটে বুলি জনবিশ্বাস আছে।

আন আন পূজাৰ ভিতৰত গণেশ পূজা, মাতা-পিতা বা ইষ্ট দেৱতাৰ পূজাও পাতে। বছেৰেকত এবাৰ লক্ষ্মীপূজা পাতে আৰু বৃহস্পতিবাৰক লক্ষীবাৰ হিচাপে মানে। এইদিনাই চাউলৰ গুৰিৰে 'মাড়ালী' দিয়ে। এইদিনা আমিষ ভোজন নকৰে। খেনোৱে ভিক্ষাৰীকো ভিক্ষা নিদিয়ে। প্ৰতি সন্ধ্যা সন্ধ্যা পূজা কৰে আৰু তুলসীৰ তলত বন্তি জলায়। 'আষাড়ী' পূজাৰ দিনা মন্দিৰ আদিত গৈ বন্তি আগবঢ়ায়। ইয়াৰ ওপৰিত এওঁলোকে সত্যনাৰায়ণ ব্ৰত, ত্ৰিনাথ মেলা, জন্মাষ্টমী, ফাগুৱা, মকৰ-সংক্ৰান্তি, চৈত্ৰ সংক্ৰান্তি আদি বিবিধ অনুষ্ঠান পাতে।

এই জনগোষ্ঠীৰ সমাজ মুৰব্বীজনক 'বেহ্ৰা' বুলি কয়। এই বেহ্ৰাক সহায়

কৰে 'ভল্লুকীয়া' নামৰ সহায়কে। এওঁলোকক জ্ঞাতি-কুটুম একেলগে বহি নিৰ্বাচন কৰে সামাজিক কাম-কাজ কৰিবৰ বাবে এসাজ বস্ত্ৰ আৰু পাগুৰী উপহাৰ দিয়ে।

সন্তান জন্মৰ বেলিকা ৭ দিন আৰু ৯ দিনত গৃহাদি লেপা-মচা কৰি ধাত্ৰীক বিদায় দিয়ে। ২১ দিনত নাপিত বামুণ লগাই ক্ষোৰকৰ্ম আৰু 'ছটী' পাতে। এইদিনা নিৰামিষ ভোজ জ্ঞাতিলৈ আগবঢ়ায়। কিছুৱে ২১ দিনতো ক্ষোৰকৰ্ম নকৰি সম্পূৰ্ণ এবছৰ পাৰ হলেহে শুভ দিন চোৱা-চিতা কৰাই চুলি নমোৱা অনুষ্ঠান পাতে।

মানুহ মৰিলে দাহ কৰা প্ৰথা আছে। পিতৃ-মাতৃৰ মৃত্যুত পুত্ৰই মুখাগ্নি কৰে। মুণ্ডণ প্ৰথা আছে। ৩ দিনত তিলনী আৰু ১০-১১ দিনত 'ঘাট' পাতি পিণ্ড দান কৰে। 'ছাঁহিৰ' অনা প্ৰথা আছে। এইদিনা জীৱহত্যা নকৰে যদিও 'আঁইচ' চুব লাগে বুলি নিয়ম থকাত মাছেৰেহে ভোজ খুৱায়। বছেৰেকীয়া শ্ৰাদ্ধ বিধিৰ নিয়ম আছে।

বিবাহৰ কাম-কাজ বামুণীয়া পদ্ধতিৰেই কৰে। মাইকী মানুহে গা ভৰাই অলংকাৰ পিন্ধে। খদাৰ প্ৰথা আছে। এসময়ত পুৰুষ সকলে মূৰৰ চুলি খুৰাই হোমাগ্নি কৰি পইতা লৈছিল যদিও বৰ্তমানে এই প্ৰথা কিছু ৰহিত হৈছে। টিকনি ৰখা প্ৰথাও লোপ পাইছে।

মহান্তি সকলে বামুণক শ্ৰেষ্ঠ স্থান দি নিজকে দ্বিতীয় স্থানৰ বুলি কয়। তচা, গউড়, খণ্ডাইত-পাইকক ক্ৰমে তৃতীয়, চতুৰ্থ আৰু পঞ্চম স্থানৰ বুলি কব খোজে। প্ৰয়োজন বোধে এই কেইটা জাতিৰ লগত উঠা-বহা কৰিব পাৰে বুলি মত প্ৰকাশ কৰে।

উৰিষ্যাৰ পৰা অহা 'পটনায়ক' নামৰ জাতিশ্ৰেণীৰ লোককো মোহান্তিৰ দৰে উচ্চ কূলজ বুলি ধৰা হয়। পূৰ্বৰ ঠাইত এওঁলোকৰ উপৰি পুৰুষ সকলে মঠ-মন্দিৰৰ ওপৰত চকু ৰখা, ৰজাক মন্ত্ৰণা দিয়া, ৰাজ বিষয়াৰ দৰে বিভিন্ন বাব খোৱা আদিয়েই প্ৰধান কৰ্তব্য আছিল বুলি জনা যায়। এই জাতিও বিষ্ণু পূজক, দৈনন্দিন কৰ্ম-ধৰম, পূজা-পাৰ্বণ, আচাৰ-বিচাৰ আদিৰ প্ৰতি ক্ষেত্ৰতে উচ্চ হিন্দুৰ দয়-দস্তৰ পালন কৰে। সেয়ে নিম্ন হিন্দুৰ লগত সাধাৰণতে এওঁলোকক কোনোধৰণৰ মিলামিছা কৰা দেখা নাযায়।

মাহলি

বংগ, বিহাৰ, উৰিষ্যা আদি ৰাজ্যৰ ৰাঁচী, বাঘমুড়, চিলি, ঝেলদা, পাতকুম, মানভূম, ডুমকা আদি ঠাই সমূহেই মাহলি গোষ্ঠীয় সকলৰ পূৰ্বৰ ঠাই বুলি জনা যায়। গোত্ৰ আৰু ঠাইৰ নামানুসৰিও এওঁলোকৰ ফৈদবোৰ গঠিত বুলি কয়। এইমতে এওঁলোক 'কানটিয়াৰ' বাঘমুড়ীয়া, ডুমৰকুদৰীয়া, নাগপুৰীয়া, পাতকুমিয়া, আদি ভাগত বিভক্ত। 'কানটিয়াৰ' ফৈদে নিজকে ৰজাৰ বংশধৰ আৰু মান-ধৰমত আন ফৈদ বোৰতকৈ উচ্চ বুলি কয়। তুৰি-মাহলি সকলক এওঁলোকে সম-মৰ্যাদা নিদিয়ে বুলি কয়। কানটিয়াৰ সকলে নিজকে "বাঁস-ৰজপুত" অৰ্থাৎ বেত-বাঁহৰ কাম জনা 'ওজা' বুলি কয়। বৃত্তিয়াল জাতি হিচাপে এওঁলোকে কুলা, চুপ, ডালা, ডেলী, পাচী, টুক্ৰী, টুপা, চেপা, ঝুল্কী আদি বনাই বিক্ৰী বাৰ্তা কৰি জীৱিকা চলাইছিল।

'কানটিয়াৰ' সকলে 'কাঁইথা'—অৰ্থাৎ ধুন্দুলী গোত্ৰ হোৱা হেতুকে ধুন্দুলী নাখায়। সেইদৰে 'বাঘমুড়ীয়া' সকলে নিজৰ গোত্ৰ হোৱা বাবে মেৰলাই শাক আৰু 'কুদৰীয়া' সকলে ডিমৰু গছ, গোত্ৰ হোৱা বাবে সেই ফল আৰু তাৰ পাতত কোনো ধৰণৰ খোৱা-পিয়াৰ বস্তু গ্ৰহণ নকৰে।

সমাজথনৰ মূৰব্বী হিচাপে 'কানটিয়াৰ'জনেই সকলো ধৰণৰ পূজা-পাৰ্বণ, বিচাৰ-আচাৰ, ধৰম-কৰম আদিৰ কাৰ্যত আগস্থান পায়। এৱেঁই সকলো কাম পৰিচালনাও কৰে। এওঁক সকলো ক্ষেত্ৰতে সহায় কৰে 'ফুল চচাৰীয়ে'।

ঘৰুৱা হিচাপে বুঢ়া-বুঢ়ীৰ পূজা, টুচু পূজা, গহাল পূজা, গ্ৰাম পূজা আৰু ধৰম পূজা পালন কৰে। ধৰম দেৱতাৰ পূজাকেই কুলৰ শ্ৰেষ্ঠ পূজা বুলি কয়।

বিবাহৰ বাবে কন্যা বিচাৰি যাওঁতে এওঁলোকে চিধাচিধি কন্যাৰ কথা নুলিয়াই, সেই ঘৰত পানী খাবলৈ ঘটি বিচাৰিছে বুলি, নাইবা, সেইঘৰৰ চালত থকা কোমোৰা এটা বিচাৰি আহিছে বুলি পাক লগাই কয়। সেইমতে কন্যাঘৰে দিব পাৰিব বুলি উত্তৰ দিলেই একপ্ৰকাৰ কন্যা বন্দোবস্ত হয়। নিৰ্দিষ্ট বিয়াৰ দিনা মাড়ুৱা বেদীৰ সমুখত কন্যাৰ পিতৃয়ে জোঁৱাইৰ খতি-খুন কিবা আছে

নেকি বুলি সুধি সকলোৰে দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰে। সেইদৰে দৰাৰ পিতৃয়েও কন্যাৰ বিষয়ে প্ৰশ্ন কৰে। দুয়ো ফালৰ পৰা 'নাই' উত্তৰ পালেই চামড়া বেদীৰ মূল ঘটটোত 'ধৰম টিকা' প্ৰদান কৰি বিবাহ কাৰ্য সমাধা কৰে। বিবাহৰ পাছত 'আঁঠমংলা' খোৱা আৰু 'বেহাই দেখা' অনুষ্ঠান পাতে।

জন্মৰ চ্যুত গুচোৱা কাৰ্য ৯ দিন আৰু ২১ দিনতেই শেষ কৰে। মৰা সকলো ৩ দিন আৰু ১০ দিনত পাতে। ছাঁহিৰ অনা নিয়মো আছে। এই সকলোবোৰ কাম 'কানটিয়াৰে' সমাধা কৰে।

এওঁলোকৰ আচাৰ-বিচাৰত কিছু আদিম প্ৰভাৱ আছে।

কুৰ্মি

কুৰ্মি জাতিৰ উৎপত্তিৰ বিষয়ে আখ্যান এটি প্ৰচলিত আছে যে কুৰ্ম নামৰ এক ঋষি মালমালিনী ভগৱতীৰ পৰম ভক্ত আছিল। এই ঋষিৰ কুলতেই জন্ম লাভ কৰা প্ৰাণনাথ নামৰ ৰজাৰ বংশৰ পৰাই বাহুশালী, দীৰ্ঘবাহু, বীৰসেন আদি ৰজাসকলৰ উদ্ভৱ হৈছিল। কুৰ্ম ঋষিৰ কুলৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা হেতুকেই এই ৰজাসকলক বা তেওঁলোকৰ বংশৱলীকো 'কুৰ্মিবংশী' বোলা হয়। আকৌ, 'কূৰ্ম' শব্দৰ অৰ্থ 'সূৰ্য' হোৱা হেতুকেও এই বংশীয় লোকক সূৰ্যবংশী বুলিও কয়।

আন এটা শাস্ত্ৰীয় উক্তি এয়ে যে ভগৱানে 'কচ্ছপ বা কূৰ্ম' অৱতাৰ ধৰি, ধৰিত্ৰীক উদ্ধাৰ কৰিছিল। কূৰ্মৰ সন্তান ইন্দ্ৰই শত্ৰুক বিনাশ কৰি ধৰিত্ৰীক শত্ৰুমুক্ত কৰে। কূৰ্মৰ মহান সন্তান হিচাপে প্ৰজাপালক ইন্দ্ৰক 'তুৱি কুৰ্মি' (মহান) বুলি কোৱা হয় আৰু তেওঁৰ কুৰ্মি গোত্ৰীয় সকলেই কুৰ্মি নামেৰে পৰিচিত হয়। 'কুৰ্মি'ৰ অৰ্থ ভূপতি বা ৰজা, ক্ষত্ৰিয়, শক্তিমান, বীৰপুৰুষ বুলিও ব্যাখ্যা আছে। আকৌ 'কুটুম্ব' আৰু 'কৃষি'কো কূৰ্মিৰ মূল বুলি কয়। কুৰ্মিৰ পুৰণি ভাষা আছিল 'কুৰমালী'।

উত্তৰপ্ৰদেশ, বিহাৰ, বংগ, উৰিষ্যা, উত্তৰ ভাৰত, দক্ষিণ ভাৰত আদিৰ বিভিন্ন ঠাই সমূহ যেনে—ভাগলপুৰ, মেদিনীপুৰ, মুংগেৰ, মিৰ্জাপুৰ, কানপুৰ, পুৰুল্যা, বাঁকুড়া, দিনাজপুৰ, নোৱাখালি, কেওঁঝৰ, ময়ুৰভঞ্জ, ছোটনাগপুৰ, মানভূম, দেৱাস, হাজাৰিবাগ, চাঁওতাল-পৰগনা, বৰদা, নাগপুৰ, গাইকোঁৱাৰ, গোৱালিয়ৰ আদি ঠাইত কুৰ্মিসকলৰ বিভিন্ন গোষ্ঠীয়ে বিভিন্ন ৰীতি-নীতি, আচাৰ-বিচাৰেৰে প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰি আছে।

এওঁলোকক উত্তৰ ভাৰতত কুৰ্মি, মহাৰাষ্ট্ৰ, মাৰাঠা, কুনবী, মাদ্ৰাজত নাইডু, মহীশূৰ-অন্ধ্ৰত কাপু বা ৰেড্ডী, ভক্কালিয়ৰ, বোম্বাইত পটিদাৰ, গুজৰাটত পেটেল বা পাতিল বুলি কয়। এইদৰে বিভিন্ন ঠাইত এই গোষ্ঠীক বঘেল, চণ্ডেল, পাওৱাৰ, চৈথুৱাৰ, জয়চৌৱাৰ, বয়চৌৱাৰ, কাটিয়াৰ, বিঝৱাৰ, পাটনৌৱাৰ, গংগানাৰী, কপৌজিয়া, খাৰেবিন্দ, পাতাৰিহা, বৰদিয়া আদি নামেৰেই জনা যায়।

অসমৰ চাহ বাগিছালৈ অহা এই গোষ্ঠীৰ লোকসকলে সাধাৰণতে কুৰ্মি, মাহাত, মাহতু, মেহতা, সিং, চৌধুৰী আদি বুলিয়েই পৰিচয় দিয়ে।

ফৈদ ভেদে এই গোষ্ঠীৰ পূজা-পাৰ্বণত কিছু উনেশ-বিশ আছে। কুৰ্মিসকলৰ একাংশই শিৱৰাত্ৰিত অনুষ্ঠিত কৰা 'বুচা-মহাদেৱৰ' পূজাকেই শ্ৰেষ্ঠ বুলি বিবেচনা কৰে। কথিত আছে যে কোনো এক মাহতুৱে মহাদেৱৰ দয়াত অপাৰ ধন-সোণ, ঐশ্বৰ্য-বিভুতিৰ গৰাকী হৈছিল। এদিন তেওঁৰ ঘৰত চোৰ সোমাই ধন-পইছা, গঁহনা-গাঁঠৰি চুৰ কৰি থাকোতে, থান ঘৰৰ পৰা মহাদেৱে জাগ্ৰত মাতেৰে মাহতুক জগাবলৈ ধৰে। চোৰে হঠাৎ এনে তাজ্জৱ মাত শুনি আৰু মহাদেৱৰ মূৰ্তিটোৰ পৰাই তেনে মাত ওলোৱা শুনি হাতত থকা ফাৰ্চা কুঠাৰেৰে ঘপিয়াই দিয়ে। ইয়াৰ ফলত মূৰ্তিৰ মূৰটো এফালে এৰাই গ'ল। ৰাতিপুৱা গৃহস্থ পত্নীয়ে থানঘৰ অঁতাবলৈ গৈ দেখে যে মূৰ্তিটোৰ মূৰৰ অংশ ভগা আৰু আন আন বস্তু-বেহানিও নাইকিয়া হৈছে। এনে কাণ্ড দেখি হুৱাহুৱা লগালত সকলোৱে য'ত যেনেকৈ আছিল ঘটনাৰ বুজ লবলৈ আহে। ইফালে চোৰ কেইটাই বস্তু-বেহানি চুৰ কৰি নিলেহে,—মহাদেৱক জোকাই লোৱাৰ ফল স্বৰূপে আদবাটত গৈ জীৱন্ত অৱস্থাত থৰ লাগি থাকিল। ইকান-সিকাণ হৈ এনে অদ্ভুত কাণ্ডৰ কথা সকলোতে ৰাষ্ট্ৰ হৈ পৰে। সকলোৱে আহি সিহঁতৰ হাতত মাহতু ঘৰৰ বস্তু-বেহানি দেখি চোৰ বুলি পতিয়ন গ'ল। মাহতুৱেও সেইদিন ধৰি মহাদেৱৰ ভগা মূৰ্তিক অৰ্থাৎ 'বুচা মহাদেৱ'ৰ পূজা পুণৰ ধুমধামেৰে পালন কৰিবলৈ ললে।

আন আন পূজা-পাৰ্বণৰ ভিতৰত বুঢ়াবুঢ়ীৰ পূজা, টুচু পূজা, বৰ পাহাৰী পূজা, চণ্ডী পূজা, কৰম পূজা, মহাবীৰ পূজা, ৰাঘুত পূজা শীতলা পূজা, ঠাকুৰজী পূজা, পিঠাপৰৱ বা মকৰ সংক্ৰান্তি, ফাগুৱা, দেৱালী আদি অনুষ্ঠিত কৰে। মুৰগী যুঁজত অভ্যস্ত থকা সকলে লোকাচাৰ ধৰ্মী হিচাপে 'টেটেঙ্গা' বলি কাটি 'চিকাৰী' পূজাও পাতে। বেঁঝা বিন্ধা, আথান যাত্ৰা আদিৰ প্ৰথাও থোনোৱে পালন কৰে।

বৰ পাহাৰী পূজাৰ প্ৰচলনৰ বিষয়ে প্ৰবাদ আছে যে—এসময়ত যি সকল কুৰ্মি হাজাৰিবাগ, ছোটনাগপুৰ, ডুমকা, বৰদিহা, মানভূম শিখৰভূম আদি ঠাইৰ শাসনকৰ্তা আছিল সেই সময়ত এওঁলোকক মুছলমান বাদচাহে আক্ৰমণ কৰে। সেই সময়ত এই গোষ্ঠীয়ে ৰজা সকলৰ মাজত একতাৰভাব নথকাৰ হেতু মুছলমানৰ আক্ৰমণ প্ৰতিৰোধ কৰিব নোৱাৰি দিহিঙ্গে-দিপাঙে পলাই গৈ

আদিবাসীৰ মাজত সোমাই পৰি প্ৰাণ ৰক্ষা কৰে। সেই সময়ত এওঁলোকৰ উপবিত লোৱা প্ৰথা আছিল। কিন্তু এনে উপবিত পৰিধানৰ দ্বাৰা অজ্ঞাত নামৰ কথা বাদচাহে জানিব পাৰে বুলি সংশয় কৰি ছোটনাগপুৰ অঞ্চলৰ বড় পাহাৰৰ আম গছ এজোপাত জাতিৰ মৰ্যাদাস্বৰূপ উপবিত থিনি থৈ দিয়ে। ইয়াৰ বিকল্প হিচাপে ডিঙিত নাইবা কঁকালত ৰেশম সূতাৰ উপবিত লয়। কালক্ৰমত এই উপবিত বা লগুন প্ৰথাই এওঁলোকৰ মাজত স্থায়ী হৈ পৰে। আনফালে বৰ পাহাৰত সমূহীয়া ভাৱে লগুন থিনি ৰথাৰ ফলস্বৰূপেই দেবতা জ্ঞান কৰি ৰক্ষাকৰ্তা হিচাপে পূজা দিবলৈ লয় বুলিও জনবব আছে।

এনেদৰে অজ্ঞাত বাসৰ সময়ত এওঁলোকে বামুণ আদি পুৰোহিতক লগত নিয়া নাছিল। এনে সময়ত গোপন বিবাহৰ সময়ত বামুণৰ বিকল্প হিচাপে ভগিনীপতিৰ দ্বাৰাই তেনে কাৰ্য আদি কৰোৱাইছিল। কালক্ৰমত এই প্ৰথাই কিছুমানৰ মাজত স্থায়ী হৈ পৰে বুলিও ব্যাখ্যা আছে। শিখৰভূমত ভূমিজ ৰজা ভৰত সিঙৰ আশ্ৰয়ত থাকোঁতে সীতাৰাম আৰু টুচু দেৱীৰ বিবাহৰ কাম-কাজ আদি ভগিনীপতিৰ দ্বাৰায়েই সম্পন্ন হৈছিল বুলি বুৰঞ্জীত আছে। টুচু দেৱীক বিশেষকৈ ছোটনাগপুৰৰ কুৰ্মিসকলে, কূলৰ সতী বুলি ভাবে। পাহাৰে-পৰ্ব্বতে অনাই-বনাই ধুৰি-ফুৰি, বাদচাহৰ কবলৰ পৰা নিজকে বচাই ৰাখি টুচুদেৱীয়ে এদিন স্বামীৰ চিতা জুইত জাপ দি প্ৰাণ ত্যাগ কৰে। নিজৰ সাহ, বুদ্ধি, ধৈৰ্য আৰু আন আন গুণৰ অধিকাৰিণী হোৱাৰ ফলতেই টুচু দেৱী, এই গোষ্ঠীয় সকলৰ দৃষ্টিত দেৱীৰূপে পূজিতা হ'ল।

বাঘ পূজাৰ প্ৰচলনৰ বিষয়েও এওঁলোকৰ মাজত মৌলিক প্ৰবাদ এটা শুনা যায়। এই প্ৰবাদৰ লগত হাজাৰিবাগৰ 'কুৰ্মি সকল জড়িত। কথিত আছে যে 'বাঘুত' পূজাৰ স্থান লৈ এদল কুৰ্মিয়ে, অনাকুৰ্মি এদল শত্ৰুৰ লগত যুঁজিব লগা হৈছিল। শত্ৰুক পৰাজিত কৰি দখলী স্থানত বাঘ পূজা কৰি ঘৰলৈ বুলি আগবাঢ়ি যাওঁতেই শত্ৰুপক্ষই মনে মনে আহি পূজা কৰা স্থানত স্থাপন কৰা শিল এচটা উভালি পেলায়। এনে ঘটনাত বাঘ দেবতা হেনো বিতুষ্ট হৈ সেই ৰাতিতেই কুৰ্মি গাঁওখনৰ হাজাৰজন পুৰুষক মাৰি পেলায়। ফলত হাজাৰজনী তিৰোতা ৰাঁড়ী বা বিধবা হ'ব লগা হয়। সেইদিন ধৰি কুৰ্মি অধ্যুষিত অঞ্চলৰ নামটো হেনো হ'ল 'বাঘৰাঁড়ী' অৰ্থাৎ বাঘেৰাঁড়ী কৰা ঠাই। নিজৰ পূজা স্থানক ভালদৰে সুৰক্ষা দিব নোৱাৰাৰ হেতুকেই হাজাৰিবাগীয়া বা বাঘৰাঁড়ীৰ কুৰ্মি সকলক হেনো আন ফৈদত কুৰ্মি সকলে হেয় বুলি প্ৰতিপন্ন কৰে। এই

গোষ্ঠীৰ শাখা-প্ৰশাখা অধিক হোৱা হেতু পূজা-পাৰ্বণ আদিৰ ক্ষেত্ৰত কিছু তাৰতম্য থকা পৰিলক্ষিত হয়।

নতুন সন্তান জন্ম হলে ৯ দিনত ক্ষৌৰকৰ্ম আৰু ২১ দিনত ছটি পাতি চুত গুচায়। বিবাহত সামান্য পৰিমাণৰ পণ প্ৰথা আছে। নাটুৱা নাচো হয়। আম-বকুল খোৱাৰ প্ৰথাও আছে। দৰা-কন্যাই মৌড় নামৰ শিৰস্ত্ৰাণ পিন্ধে। দৰাই কন্যা অনিবলৈ যোৱাৰ আগে আগে সূৰ্যক সাক্ষী ৰাখি সূৰ্যাহী পূজাৰ ভোজ আগবঢ়ায়। সিন্দৰা দানৰ শেষত সপ্তপদীৰ অনুষ্ঠানো পাতে।

মৃতকৰ কৰ্ম ১০ দিনত দশ সংস্কাৰেৰে সমাধা কৰে। বাৎসৰিক শ্ৰাদ্ধ বিধিৰো নিয়ম পালন কৰে।

পানিকা

এই জনগোষ্ঠীৰ লোকসকল মধ্যপ্ৰদেশ, ৰিমা, চিৰবিদা, স্নুৰগুজা, বিলাসপুৰ আদি ঠাইৰ পৰা আহিছিল। পূৰ্বৰ ঠাইত তাঁত-বাতি কৰি, কাপোৰ-কানিৰ বিভিন্ন বেহা-বেপাৰ কৰি জীৱিকা চলাইছিল। ওপৰঞ্চি হিচাপে কৃষিকাৰ্যও কৰিছিল।

কিংবদন্তি প্ৰচলিত আছে যে এই জাতিৰ পূৰ্ব-পুৰুষসকলৰ কোনো এজন আদিম পুৰুষে এদিন হেনো পানীঘাটত গা-পা ধুই কাপোৰ-কানি সলোৱাৰ অন্তত, পানীৰ মাজত নিজৰ প্ৰতিবিম্ব দেখা পালে। এই প্ৰতিবিম্ব দেখি পানীৰ মাজতো মানুহ থাকে বুলি ভয় পাই চিঞ্ৰ-বাথৰ কৰাত ওচৰত থকা আনবোৰ মানুহ গোট খাই আচল কথাৰ সন্তেদ ললে। পানীত প্ৰতিবিম্ব দেখি হৈ-হাল্লা কৰা বাবেই আন মানুহে হেনো এওঁলোকক 'পানিকা' বুলি অভিহিত কৰিলে।

আন এটা কিংবদন্তিৰ মতে আদিম পুৰুষৰ কোনোবা কিছুমানে গুৰু-গৃহলৈ যোৱাত, বহিবলৈ হেনো আসন এখন দিয়া হৈছিল। তেওঁলোকে হেনো সেইখনকে কিছু লৰাই-চৰাই বহিল। এনেকৈ বহোঁতে দুৰ্ভাগ্যবশতঃ কোনোবাই পান খাই পেলোৱা পিকৰ ওপৰতেই পৰিছিল। আসন এৰাৰ পাছত আচল কথা জনাজনি হোৱাত গুৰুৱে হেনো তেওঁলোকক পান্‌কা বুলি অভিহিত কৰে।

এই গোষ্ঠীৰ লোকসকল কবিৰাহা, শক্তাহা, মাড়লা, ভক্তাহা, চুৰগুজীয়া আদি কেবাটাও ফৈদত বিভক্ত। ইয়াৰ ওপৰিও পাড়ুৱাৰ (ভঁইচ), চাঁওৰা, মাৰায়া, দ্বাৰাক্কা, চুঁটি, পাৰেৱা, গালখোৰ, সোনোৱানি, ধনগুৰ, কাঠী আদি গোত্ৰীয় বিভাগো আছে। কবীৰ পন্থী বা কবিৰাহা শ্ৰেণীয়ে নিজকে আন পানিকাতকৈ শ্ৰেষ্ঠ বুলি ভাবে। কোনো ধৰণৰ জীৱহত্যা কৰি এওঁলোকে পূজা-বিধি নকৰে। এওঁলোকে 'মাঘী পূৰ্ণিমা' মানে আৰু কবীৰ গুৰুৰ উদ্দেশ্যে পুৱা-গধূলি ধূপ-ধূনা জ্বলায়। এই ফৈদত 'ঝুপা' উঠোৱা নিয়ম নাই।

আন পানিকাসকলে ফাগুৱা পৰবৰ সময়ত 'চিনুৱানী' নামৰ এগৰাকী দেৱীৰ পূজা কৰে। এই পূজাকেই এওঁলোকে কুলৰ শ্ৰেষ্ঠ আৰু উপাস্য বুলি

জ্ঞান কৰে। পূজাভাগ ঘৰৰ ভিতৰত অনুষ্ঠিত হয়। বলি হিচাপে হাঁহ বা মুৰগী আগবঢ়ায় আৰু 'ঝুপা' উঠাই শুভাশুভ বতৰা লয়। এই পূজা নকৰা পৰ্যন্ত ফাগুৱা পৰৱৰ ৰং খেলা নিয়ম নাই। প্ৰতি বৃহস্পতিবাৰে ঘৰৰ লক্ষ্মীদেৱীৰো মান-ধৰম কৰে। ইয়াৰ ওপৰিও কালী, দুৰ্গা আদিকো মানে বুলি কয়।

বিবাহৰ কথা-বতৰা চলাওঁতে দৰাপক্ষই আগভাগ লয়। কন্যা বিচাৰি যাওঁতে হেনো চিধাচিধি কন্যাৰ কথা নুলিয়াই এটা বেলেগ পদ্ধতি অনুসৰণ কৰে। যেনে—তেওঁলোক দেশ-বিদেশ ফুৰিবলৈ ওলাই আহোঁতে পানীৰ পিয়াহত ভুগিছে। সেয়ে তেওঁলোকৰ (কন্যাঘৰৰ) কুঁৱা এটা দেখা পাই পানী খাবলৈ সোমাব লগা হ'ল। যদি পানী-ঘটী আদি যোগাৰ কৰি দিয়ে তেনেহলে পানী খাই তৃপ্তি পাব ইত্যাদি। কথাৰ এনে ইংগিত পাই কন্যাঘৰীয়াই ঘটী বাণ্টি আদিৰ যোগাৰ দিম বুলি কলেই আচল কথাৰ আলোচনা হয় আৰু ইয়াৰ ফলত পৰ্যায়ক্ৰমে বৰদেখা, কন্যাদেখা, কাপোৰ-কানি পিন্ধোৱা আদিৰ পথ মুকলি হয়। বিয়াৰ পাছত 'সমদী ভেট' হয় আৰু এই অনুষ্ঠানত দুই বিয়ৈৰ মাজত 'মদৰুটীৰ ছাঁগ' বদলি [মদ আৰু ৰুটীৰে কৰা খানা পিনা] অৰ্থাৎ দুই ঘৰ এক হোৱাৰ ইংগিত হিচাপে জুঠা বিনিময় কৰে।

মাড়ুৱা বেদীত দৰাই নিজ হাতে কন্যাক সেন্দুৰ ধঁহে। পুৰোহিত হিচাপে নিজ বংশৰ বুঢ়া-বুঢ়ী সকলে সকলো কাৰ্যৰ আঁত ধৰে। ইয়াৰ অবিহনে জাতিৰ পুৰোহিত হিচাপে 'নাইকাহা' সকলে স্থান পায়। এই 'নাইকাহা' সকলকে 'সোনা' বা সোনোৱানি গোত্ৰীয় সকলৰ পৰা বচা হয়। এওঁলোকে দোষী আদিক দণ্ডৰ বিধান দি পা-পৰাচিত আদিও কৰে। পৰাচিত কৰোঁতে দোষীজনে ৰাইজলৈ যি ভোজনী আগবঢ়ায়, তাত সমস্ত পাপ থাকে বুলি বিশ্বাস কৰে। পাপ খণ্ডাবৰ বাবে আগবঢ়োৱা এনে ভোজনী হলে প্ৰথমেই 'নাইকাহা' জনে খায় আৰু ইয়াৰ দ্বাৰা দোষীৰ পাপসমূহ তেৱেঁই শুহি লয় বুলি বিশ্বাস আছে। এওঁৰ পাছতহে জ্ঞাতি-কুটুমে সেই ভোজনী গ্ৰহণ কৰে। পৰ্যায় ক্ৰমে এই 'নাইকাহা'জনেও কোনোবা এটা সময়ত এনে পাপ খণ্ডাবৰ বাবে আন এজন 'নাইকাহা'ৰ দ্বাৰা পৰাচিত হয়গৈ। এনে কাম-কাজ কৰাৰ বাবে দান-দক্ষিণা দিয়ে।

বিবাহৰ আন আন আনুষংগিক কাম-কাজবোৰ সাধাৰণ ভাবে মুখীয়াল সকলেই সম্পন্ন কৰে। অৱশ্যে পুৰণি দস্তুৰ মতে এওঁলোকৰ মাজত দৰাই নিজৰ মোমাইৰ জীয়েকক বিবাহ কৰাৰ নিয়ম আছে যদিও মোমাই-ভাগিনৰ মাজত

শাহুৰ-জোঁৱাইৰ সম্বন্ধ ঘটে বুলি সমাজে স্বীকৃতি নিদিয়ে। হিন্দুৰ শাস্ত্ৰমতে পুৰণি কালত এই প্ৰথাক 'ভাগ্নী দান' প্ৰথা বোলা হৈছিল আৰু পবিত্ৰ অনুষ্ঠান বুলিও বিবেচিত হৈছিল। এনে প্ৰথা অৱশ্যে আজিকালি নাইকিয়া হ'ব ধৰিছে। পুৰণি কুল প্ৰথামতে কন্যাই, বিয়াৰ ৩ দিনৰ পাছত, বহাগত আৰু আহিন মাহতহে পিতৃ-মাতৃৰ ঘৰলৈ অহাৰ নিয়ম প্ৰবৰ্তিত আছিল বুলি কয়।

সন্তান জন্ম হলে ৯ দিনত ক্ষৌৰকৰ্ম আৰু ২১ দিনত ছটী পাতি চ্যুত গুচায়। মৰিলে শ' পোতা নিয়ম। এনে কৰোতে মৃতকজন জীৱিত কালত যি যি বস্তুৰ প্ৰতি অত্যন্ত আসক্ত আছিল সেই সমস্ত বস্তু পৰাপক্ষত গাঁতত দিয়ে বুলি জনা যায়। পুত্ৰই 'মুখ-দাগা' কাৰ্য কৰে। তিলনী প্ৰথা, ঘাট পতা, ছাঁহিৰ সোমোৱা আদি নীতি-নিয়মবোৰ আন জাতিৰ দৰে একেই বুলিব পাৰি। নিজৰ জ্ঞাতিৰ পুৰোহিতজনেই সকলো কৰ্ম-কাণ্ডৰ গুৰি ধৰে। 'কবিৰাহা' শ্ৰেণীয়ে অৱশ্যে ৩ দিনত ধোবা-নাপিত আনি মুণ্ডন কাৰ্য কৰায়। ১০ দিনত 'ঘাট' পাতি মৃতকৰ ঘৰৰ পৰা 'পান-চন্দন' লয়। সুবিধা থাকিলে নিজৰ বাৰী বা চোতালত কবৰ দিয়াৰো নিয়ম এওঁলোকৰ আছে। ঘাটৰ দিনা মৃতকৰ কবৰ ভেঁটি লেপা-মচা কৰাৰ নিয়মো আছে।

এই গোষ্ঠীৰ সমাজ শাসক বা গাঁওবুঢ়াজনক 'কটুৱাৰ' বুলি কয়। সমাজৰ কাম-কাজ চলাওতা আন আন পদবীধাৰী সকলক চিয়ান, গোটীয়া, বেইগা, মুৰ্কদম হিচাপে নামাকৰণ কৰে।

পাতৰ

মেদিনীপুৰ, সাইবাচা, পুৰুলিয়া, বাঁকুড়া, খড়গপুৰ আদি ঠাই সমূহেই পাতৰ গোষ্ঠীৰ পূৰ্বৰ ঠাই বুলি কয়। মূলতঃ এওঁলোক তন্তুবায় শ্ৰেণীৰেই বংশধৰ। স্থানভেদে ৰীতি-নীতি কিছু বেলেগ বুলি কয়। 'পান' জাতিটোও এওঁলোকৰ ভিতৰুৱা বুলি কয়।

এই গোষ্ঠীৰ লোকসকল হেনো শিৱৰ ঘামৰ পৰা সৃষ্টি হৈছিল। সেয়েহে নিজকে 'শিৱ সূত্ৰ পাত্ৰ' বা 'শিৱকুলৰ লোক' বুলি চিনাকি দিয়ে। এওঁলোকৰ শালমাছ গোত্ৰীয়সকলে শালমাছ নাখায়। শাল পাততো খোৱা-বোৱা নকৰে। সেইদৰে মাগুৰীয়াসকলে মাগুৰ মাছ, ধুন্দুলী বা 'কাঁইথা' গোত্ৰীয়সকলে ধুন্দুলী নাখায়। নাগ গোত্ৰীয়সকলে সাপ আদি নামাৰে।

এওঁলোকৰ পূজাৰ ভিতৰত 'ধৰম পূজা' আৰু 'ইষ্ট' পুৰুষৰ পূজাই আটাইতকৈ ডাঙৰ। এই পূজা (ধৰম পূজা) ফাগুন-চ'ত মাহত পাতে। প্ৰতি শুভকৰ্মৰ বেলিকা ঘৰুৱা থানত (ইষ্ট পূজা) পানী-তুনী ঢালে। ইয়াৰ ওপৰিও কালী পূজা, দুৰ্গা পূজা, টুচু পূজা, মনসা পূজা, গনেশ পূজা আদি অনুষ্ঠিত কৰে।

সমাজৰ আচাৰ-বিচাৰ আদিৰ কৰ্মকাণ্ড সাধাৰণ হিন্দুৰ দৰেই। বিয়া উপলক্ষে শহুৰে জোঁৱাই আৰু বোৱাৰীক আম-চন্দন, বেলপাত আদিৰে চন্দনটিকা বা গুৱাটিকা দি আদৰ কৰে। কন্যাৰ ঘৰে সূতা আৰু আঙঠি প্ৰদান কৰি জোঁৱাইক মান ধৰিব লাগে। বিয়া উপলক্ষে এবিধ 'চ্যুত নাচ'ৰ আয়োজন কৰাটো কুলগত প্ৰথা বুলি কয়।

তাঁতি

তাঁতিসকল কাপোৰ বনোৱা এটা বৃত্তিয়াল জাতি। অতীজ কালত এওঁলোকক তন্ত্ৰী, তন্ত্ৰীপাল বা তন্তুবায় বোলা হৈছিল। সমগ্ৰ ভাৰতত এই জাতিৰ বিভিন্ন শাখা-প্ৰশাখা থাকিলেও বিশেষকৈ বংগ, বিহাৰ আৰু উৰিষ্যাৰ পৰাই এওঁলোক অসমলৈ আহিছে।

এই গোষ্ঠীৰ সৃষ্টি সম্বন্ধে কিংবদন্তি প্ৰচলিত আছে যে—আদিম কালত 'তান্তিপা' নামৰ তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ জনা এক সাধক আছিল। তেওঁ বস্ত্ৰ উৎপাদন কৰা কামত অদ্বিতীয় আছিল। এদিন তেওঁ মৰ্ত্যৰ পৰা স্বৰ্গলৈকে দীঘলীয়াকৈ তাঁত লগাইছিল। এনেতে মৰ্ত্যৰ ৰজা গোবিনচন্দ্ৰৰ মাতৃ মৌনাদেয়ে তেওঁৰ পিতৃৰ আকস্মিক মৃত্যুৰ কাৰণ জানিবলৈকে গুৰেহ নামৰ এক সাধকক লগত লৈ স্বৰ্গত থকা যমপুৰীলৈ যাত্ৰা কৰে। যোৱাৰ বাটত তান্তিপাৰে এনে বাট ভেটাকৈ তাঁতৰ কাম কৰা দেখি তেওঁলোকে পথ মুকলি কৰি দিবলৈ অনুৰোধ কৰে। তান্তিপাই তেওঁলোককেই সেইখিনি আঁতৰাই যাবলৈ কলে। গুৰেহই মন্ত্ৰ কৰি তাঁতখিনি গুচাই পাৰ হবলৈ ধৰাত, তান্তিপাই সাধন মন্ত্ৰ মাৰি পুনৰ তাঁতখিনি জোৰা লগাই দি পথ বন্ধ কৰে। এনে কাণ্ড দেখি গুৰেহ আচৰিত হয় আৰু তান্তিপাক কটু ব্যৱহাৰ কৰে। ফলত দুয়োৰে তৰ্ক বাঢ়ে। তান্তিপাই তেওঁক পৰাজয় কৰি নিজৰ পথ মুকলি কৰি লবলৈ গুৰেহৰ প্ৰতি আহ্বান জনায়। এই আহ্বান গুৰেহয়ো গ্ৰহণ কৰে। প্ৰথমে তান্তিপা হাৰা হৈ অন্তৰ্ধ্যান হয়—গুৰেহই সাধন তন্ত্ৰ মন্ত্ৰেৰে হাৰাৰ দৰে হৈ তান্তিপাক ধৰে। পিছৰবাৰ গুৰেহই মাছ হৈ পানীত ডুব মাৰে আৰু সাত থলপৰ তলত অন্তৰ্ধ্যান হৈ থাকিল। তান্তিপাই অশেষ মন্ত্ৰ সাধন কৰিও গুৰেহৰ কোনো উৱাদিহ উলিয়াব নোৱাৰিলে। তান্তিপা পৰাজিত হৈ বাট এৰি দিলে আৰু গুৰেহয়ো এই সুযোগ গ্ৰহণ কৰি ভগৱানৰ ওচৰত গৈ তেওঁৰ বিৰুদ্ধে গোচৰ তৰিলে। এই কথাত ভগৱান বিতুষ্ট হয় আৰু তান্তিপাৰ প্ৰতি শাস্তিৰ বিধান দিয়ে এইবুলি যে,—যিমান দিনলৈকে পৃথিৱীত মনুষ্য জাতিৰ অস্তিত্ব থাকিব, সিমান দিনলৈকে

তান্তিপাই তাঁতিৰূপে জীয়াই থাকি মনুষ্য জগতত তাঁত-বাতি কৰি বস্ত্ৰৰ যোগান ধৰিব লাগিব। তান্তিপাই বাধ্য হৈ তাঁতিৰূপে জন্ম লবলৈ বাধ্য হ'ল।

এই গোষ্ঠীৰ লোকসকলে সাধাৰণতে তাঁতি বুলিয়েই পৰিচয় দিয়ে যদিও, কিছুৱে আনুষংগিক অতীজ কৰ্মক ভিত্তি কৰি, কিছুৱে গোত্ৰক ভিত্তি কৰি আৰু কিছুৱে অতীজ বংশক ভিত্তি কৰিহে নিজৰ পৰিচয়ো দিয়ে। যেনে—যি সকলৰ গোত্ৰ 'মহানন্দীয়া' তেওঁলোকে 'নন্দ', যি সকলৰ গোত্ৰ 'সোন' তেওঁলোকে 'সোনা' বা 'সনাতন', যি সকলৰ দীপ বা বস্তি তেওঁলোকে 'দীপ' বা 'কুলদীপ', 'ছাতু' বা কাঠফুলা গোত্ৰীয়সকলে 'ছত্ৰী' বা 'ছত্ৰীয়া', 'নাগ' গোত্ৰীয়সকলে 'নাগ', খেত-খামাৰ কৰি জীৱিকা চলাওঁতা সকলে 'চাচনী', 'জগদলা' বংশীয়সকলে 'দল' বা 'দলে' গোষ্ঠীগত বিষয়বাব থোৱা সকলে 'পাত্ৰ', 'পাতৰ' আৰু 'নায়ক' আৰু মুৰগী গোত্ৰীয় সকলে 'কৰকৰীয়া' বুলি নিজৰ পৰিচয় আদি দিয়ে।

ইয়াৰ ওপৰিও এওঁলোকৰ কিছুমানে হৰপাল, মল্লিক, সাঁৰাচী', বিভাৰ বা বাৰিক, টাণ্ডি বা তঁড়ীয়া, বাগ, দাস, জাল আদি উপাধিও ব্যৱহাৰ কৰে।

'গৌড়া' তাঁতি বুলি সম্বলপুৰৰ পৰা অহা আন এটা প্ৰশাখাও আছে। এওঁলোকৰ খোৱা-বোৱা, থকা-মেলা, আচাৰ-বিচাৰ আদিত আদিম প্ৰভাৱ থকাৰ হেতু আন তাঁতি সকলে কোনোধৰণৰ সংস্ৰৱ নাৰাখে।

ফৈদ বা শাখা ভেদে তাঁতি সকলে ফাগুন মাহত 'খাণ্ডাই শনি' বা 'কুড়াল বাগদেই' বা 'চণ্ডী' পূজা পাতে। এই পূজা 'ঝুপা'ৰ দ্বাৰা সমাধা হয়। একে খানদানীত থকা একে গোষ্ঠীৰ লোকে এই পূজা, নৈ বা বিলৰ পাৰত কৰে।

চৈত্ৰ সংক্ৰান্তিত 'দণ্ড নাচ'ৰ (শিৱ পূজা) আয়োজন কৰে। নিজ নিজ 'মানস' ৰাখি ১৩ জন পূজাৰী ভক্তই পূজা থানত ধূপ-ধূনা আগ কৰি 'দণ্ড জীয়াই' তোলে। এই দিনাৰ পৰা এওঁলোকে নিজৰ ঘৰ নোসোমায়, কাৰো লগত স্পৰ্শ নকৰে আৰু নিজান ৰাতিত দিনটোৰ বাবে এসাজ আহাৰ খায়। দণ্ড উঠোৱাৰ পাছ দিনাৰ পৰা বিভিন্ন ঠাইত এওঁলোকে দণ্ড নাচৰ একোটা আসৰ পাতে। শিৱ সম্পৰ্কীয় লীলা-মালাৰ নৃত্য-নাটিকাই এই নাচৰ বিশেষ আকৰ্ষণ। সম্পূৰ্ণ ১৩ দিনৰ দিনা দণ্ড উঠোৱা থানলৈ ঘূৰি আহি 'মেৰু' কৰে অৰ্থাৎ শেষ অনুষ্ঠান পাতে। এই উপলক্ষে পুৰোহিত-পূজাৰী আদিয়ে গৰম অণ্ঠাৰ ওপৰেদি পাৰ হয়।

'পাল্লা নাচ' নামৰ অনুষ্ঠানো পাতে। এই নাচত এজন ওজা থাকে—তেওঁ একোখন শাস্ত্ৰৰ যেনে মহাভাৰত, ৰামায়ণ আদিৰ একোটা কাহিনী কয় আৰু

পাল্কিবিলাকে ৰভাৰ কেওকাষে ঘূৰি ঘূৰি নাচি-বাগি তাল ধৰে। বিভিন্ন সময়ত এনে পাল্লা নাচৰ আয়োজন হয়। আহাৰৰ অম্বুবাচী উপলক্ষে মহিলা সকলে ঘৰ-দুৱাৰ চাফ-চিকুণ কৰি সমূহীয়া ভাবে এক সুবিধাজনক ঠাইত 'ৰজহুলা' অনুষ্ঠান পাতে। এই উপলক্ষে 'ঝুলন' পোতে। ঝুলনাৰ খুটা দুটাত পূজা সেৱা কৰাৰ অন্তত ঝুলনা খেলে আৰু গীত-মাতৰ প্ৰতিযোগিতাত মুখৰ হৈ পৰে। পূজা ভাগ সন্ধিয়াৰ পাছত হয়। ই কেইবা দিন ধৰি চলে। ভাদ মাহৰ শেষ ৰবিবাৰ এটাত ঘৰ-ঘৰোৱালি, খেতি-পথাৰ আদিৰ শুভ ফলৰ বাবে কুমাৰী ছোৱালীইঁতে উষা ব্ৰতৰ শেষ অনুষ্ঠান পাতে। ভাদ মাহৰ প্ৰথম দিনৰ পৰাই এওঁলোকে ব্ৰত পালন কৰে।

ইয়াৰ ওপৰিও এওঁলোকৰ মাজত ত্ৰিনাথ মেলা, জন্মাষ্টমী, সত্যনাৰায়ণ ব্ৰত, লক্ষ্মীপূজা, ফাগুৱা, দেৱালী, গংগা পূজা, তাঁত শালৰ পূজা, ইংখুৰ পূজা, মংলা পূজা, ফুচপুনী বা মছৰ পূজা, তুলসী পূজা, আদি বিভিন্ন পূজা পাতে। সকামে-নিকামে ঘৰুৱা থানত 'বুঢ়ী মা বা ঠাকৰাণী মা'ৰ নামতো 'পানী ঢালে'।

বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত আন মজদুৰৰ লগত বিশেষ তফাৎ নাই। বামুণক পুৰোহিত লোৱা প্ৰথা আছে যদিও কিছুৱে মামা-সম্বন্ধীয় লোকৰ দ্বাৰা হোমাগ্নি কৰি বিয়াৰ কাৰ্য সমাধা কৰে। বৰদেখা, কন্যাদেখা, কাপোৰ পিন্ধোৱা, লগ্ন কৰা, সিন্দৰা দান, চালা ধুতি লুটা, আঠ মংলা, বেহাই দেখা, আদি সকলো নিয়মেই পালন কৰে।

সন্তান জন্ম হলে নাভি সৰা উপলক্ষে কিছুৱে ৯ দিনত, কিছুৱে ১২ দিনত ক্ষৌৰকৰ্ম কৰি 'বাৰ বাত্ৰি' পাতে। ২১ দিনত একৈশা বা ছটী কৰে। মৰিলে পোতা আৰু পোৰাৰ নিয়ম আছে। ৩ দিনত তিতাভাতেৰে তিলনী কৰে। মুখাগ্নি কৰা, মুণ্ড খুৰোৱা, ব্ৰত ধৰা নিয়ম আদিও পালন কৰে। কিছুৱে ১০ দিনত দহা আৰু কিছুৱে ১২ দিনত 'বাৰ পতৰী'ৰে শ্ৰাদ্ধ কৰি শুধি হয়। ছাঁহিৰ অনা নিয়মো পালন কৰে।

এই গোষ্ঠীৰ সমাজ আৰু জ্ঞাতি-কুটুম্বৰ সকলো কামতে মুৰব্বী হিচাপে থকা বেহৰা, পড়িচা, চাটিয়া, ভল্লুকীয়া আদি পদবীধাৰীয়ে গুৰি ধৰে।

কৈদ ভিত্তিক কৰ্ম সম্পাদন কৰাৰ বাবে এই গোষ্ঠীৰ মাজত 'পান' বা পান-তাঁতি, দশফলীয়া তাঁতি, ফুলবৰীয়া তাঁতি, বজত্ৰিয়া তাঁতি, ঘুমচৰীয়া তাঁতি, বৌদ্দিয়া তাঁতি আদিৰো অস্তিত্ব আছে বুলি জনা যায়।

হাৰি

এই গোষ্ঠীৰ লোকসকল ঘাইকৈ উৰিষ্যা আৰু বংগ দেশৰ পৰাই অহা। এওঁলোকে দাস, ৰায়, হাজিৰা, চহিচ্, ফুলমালী আৰু হাৰি বুলিয়েই পৰিচয় দিয়ে। পূৰ্বৰ ঠাইত উচ্চ কুলজ আৰু ধনী-মানী, জমিদাৰ আদিৰ বাৰী-ঘৰত বিভিন্ন ধৰণৰ কাম-বন কৰি পোহপাল গৈছিল। ঘোঁৰা শিকোৱা, ঘোঁৰাৰ ভাল-বেয়া গুণ বিচাৰ কৰা আৰু ঘোঁৰা বিষয়ৰ সকলো কামতে সংশ্ৰৱ ৰখা, এওঁলোকৰ আন এটা প্ৰধান কৰ্ম আছিল বুলি জনা যায়।

পূজা-পাৰ্বণৰ ভিতৰত ধৰমপূজা, বুঢ়া-ডাংগৰীয়া পূজা, বাঘুত পূজা, টিলা পূজা, মংলা পূজা আদিয়েই প্ৰধান। কিছুৱে বৈষ্ণৱ দেৱ-দেৱীৰো পূজা পাতে।

সন্তান জনমৰ চুৱা ৯ দিনত 'নৰতা' আৰু ২১ দিনত ছটী কৰি শেষ কৰে। মৰিলে পোতাৰ নিয়ম আছে। তিলনী আৰু দহা কৰি প্ৰেতকৰ্ম সমাপন কৰে। ছাঁহিৰ সোমোৱা নিয়ম কৰে। কুলীন-বামুণ আদিৰ প্ৰচলন নাই। অৱশ্যে নিজৰ গোষ্ঠীৰ পুৰোহিতে সকলো কাম কৰে।

বিবাহত দৰাই নিজ হাতে কন্যাৰ মূৰত সেন্দুৰ দিয়ে। কন্যা দেখা, বৰ দেখা, কাপোৰ পিন্ধোৱা আদি সকলো নিয়মেই প্ৰচলিত আছে।

এই জাতিৰ সৃষ্টিৰ বিষয়ে কিংবদন্তি প্ৰচলিত আছে যে—আদিম কালত 'হাৰীপ্পা' নামৰ তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ জনা এক সাধক-যোগী আছিল। তেওঁ যোগবলৰ প্ৰভাৱেৰে সকলো কামত অসাধ্য সাধন কৰি মহাপৰাক্ৰমী হৈছিল। ফলত কেতিয়াবা নকৰিবলগা কামো কৰিছিল। সাধকজনৰ এনে কাণ্ড-কাৰখানা দেখি ব্ৰহ্মাদেৱ হেনো বিতুষ্ট হ'ল। সেয়ে তেওঁক শাস্তি প্ৰদানৰ দ্বাৰা বশ কৰাৰ উপায় চিন্তি উলিয়ালে। এই অনুসৰি ব্ৰহ্মাদেৱে হেনো এটা যজ্ঞ অনুষ্ঠান পাতে। তালৈ হাৰীপ্পাকো নিমন্ত্ৰণ কৰে। হাৰীপ্পা গৈ পোৱাৰ লগে লগে ব্ৰহ্মাদেৱে হেনো কলে—'হাৰীপ্পা! মোৰ এই যজ্ঞৰ কুণ্ডটোত তই সোমাই পৰিব লাগিব। যদি তই সঁচাকৈয়ে সৎ হৱ, তেনেহলে তোৰ নাভি নুপুৰে। যদি কেনেবাকৈ অসৎ কৰ্ম কৰিছ—তেনেহলে তোৰ নাভি পুৰিব। পুৰিলেই

তোৰ শাস্তি গুৰুতৰ হ'ব।' ব্ৰহ্মাদেৱৰ এনে কথা শুনি হাৰীপ্পাই অহং কৰি নিজকে সৎ বুলি ভাবিলে আৰু ডাংকোপ মাৰি কুণ্ডত সোমাল। ভাগ্যৰ দোষত হাৰীপ্পাৰ গায়ে-নাভিয়ে পুৰিলে। ব্ৰহ্মাৰ মনৰ বাঞ্চা পূৰণ হোৱাত হাৰীপ্পালৈ অভিশাপ দিলে এইবুলি—'হাৰীপ্পা! তোৰ কৰ্মফল ত্তই নিজেই ভুগিব লাগিব। মৰ্ত্যত গৈ তই 'হাৰি'ৰূপে জনম লগৈ। ৰজা গোবিনচন্দ্ৰৰ ঘৰত আন শূদ্ৰই কৰিব নোখোজা নিম্নবৃত্তিৰ কামবোৰ কৰি খাই-লৈ থাকগৈ। গোবিনচন্দ্ৰ ৰজাক শিষ্য বনালেহে তোৰ মুক্তি হ'ব।' ব্ৰহ্মাৰ আদেশত হাৰীপ্পাই 'হাৰি' হৈ মৰ্ত্যত হেনো জনম ললেহি। ৰজা গোবিনচন্দ্ৰৰ মাকৰ নাম আছিল মৌনাদৈ। তেওঁ যোগবলেৰে পুত্ৰ গোবিনচন্দ্ৰৰ ১৬ বছৰলৈ আয়ুস থকা বুলি জানিছিল। সেয়ে ভৃত্য হলেও 'হাৰি'ৰ গুণৰ কথা ধৰিব পাৰিছিল। প্ৰবাদ আছে যে ৰজাই হেনো মাকৰ কথা পেলাব নোৱাৰি ভৃত্যৰ পৰায়ই দীক্ষা লোৱাত বহু বছৰ বাবে আয়ুস বাঢ়িছিল।

আন এটা প্ৰবাদো শুনা যায় এই বুলি—'হাৰীপ্পা' হেনো শিৱৰ ভক্ত হিচাপে মহাযোগী আছিল। শিৱই হেনো তেওঁৰ একমাত্ৰ ধ্যানৰ দেৱতা। এই হেন মহাভক্তৰ প্ৰতি সদয় হৈ পাৰ্বতী মায়ে হেনো এদিন হাৰীপ্পাক ভাত খোৱাকৈ নিমন্ত্ৰণ কৰিলে। হাৰীপ্পা গৈ পোৱাত পাৰ্বতীয়ে হেনো তেওঁৰ যোগসাধনৰ শক্তি পৰীক্ষা কৰিবলৈকে এক ভুৱনমোহনী ৰূপ ধৰি খাবলৈ দিবলৈ আহিল। কিন্তু মহাভক্ত হিচাপে হাৰীপ্পাই পাৰ্বতী আইৰ চৰণ দুখনিলৈ দৃষ্টি নিদি, কাম-ভাৱেৰেহে মুখলৈ চালে। ভক্ত এজনৰ এনে পাপ দৃষ্টি দেখি দেৱীৰ খং উঠিল আৰু শাস্তি স্বৰূপে মৰ্ত্যত গৈ 'হাৰি' ৰূপে জন্ম লবলৈ শাও দিলে। এনেদৰেই হাৰীপ্পাই নিজৰ কৰ্মফলৰ বাবে 'হাৰি'ত পৰিণত হ'ল।

চাহ বাগিছা সমূহত 'যোগী' জাতিও কিছুপৰিমাণে আছে। এওঁলোকে গোসাঁই, গন্ধৰ্ব, যোগী, নাথ, বৈষ্টৱ, বৈৰাগী আদি বুলি চিনাকি দিয়ে। এই জাতৰ লোকসকল গাজীপুৰ, ৰামগড়, উদয়পুৰ, গোণ্ডা, গোৰখপুৰ, উৰিষ্যা আদিৰ পৰা অহা বুলি জনা যায়। এওঁলোক সৰ্বভাৰতীয় 'যোগী' সম্প্ৰদায়ৰেই বংশধৰ।

যোগী জাতিৰ সৃষ্টিৰ বিষয়ে কিছুমানে কয় যে মহাদেৱৰ ঔৰসত; অপেচৰীৰ গৰ্ভত জন্মা আদি পুৰুষ 'যোগনাথ'ৰ পৰাই তেওঁলোক 'যোগী' হ'ল। কিছুমানে কয় যে শিৱৰ সাধনা বা যোগৰ বলত বাৰজন ভক্তৰ জনম হয়। এই বাৰজনেই যোগধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰাত, তেওঁলোকৰ আদৰ্শত চলা সকলেই 'যোগী' হ'ল।

এওঁলোকে নিজকে শিৱগোত্ৰীয় বুলি কয়। শিৱ বা ভৈৰৱ পূজাই এওঁলোকৰ শ্ৰেষ্ঠ পূজা। শিৱচতুৰ্দ্দশীও ধুমধামেৰে অনুষ্ঠিত কৰে। এওঁলোকৰ সৰু-বৰ বহুতো শাখা-প্ৰশাখা থকাত বহুতে বহু ৰকমৰ পূজা-পাতল কৰে বুলিও কয়।

এওঁলোকৰ মাজত দণ্ডণ লোৱা প্ৰথা আছে। পূৰণি কালত ৰঙা বা গেৰুৱা বস্ত্ৰ পৰিধান কৰা, কপালত অৰ্ধ-চন্দ্ৰৰ ফোঁট লোৱা, কাণৰ লতি ফুটা কৰি বিভিন্ন কুণ্ডল, অলংকাৰ আদি পিন্ধাৰ হেনো কট্‌কটীয়া নিয়ম আছিল। সেয়ে এওঁলোকক 'কাণফাটা' বুলিও কোৱা হয়।

এওঁলোকে বামুণৰ যাগ-যজ্ঞ নামানে বুলি কয়। যোগৰ দ্বাৰা ধ্যান-ধাৰণাহে শ্ৰেষ্ঠ বুলি ভাবে।

চামাৰ

জব্বলপুৰ, ৰায়পুৰ, ধানবাদ, ৰিমা, পুৰুল্যা আদি ঠাই সমূহৰ পৰাই চামাৰ জাতিৰ লোকসকল অসমলৈ আহিছে। এই জাতিৰ পুৰণি নাম চাঁৱৰ, চামাৰ বা চৰ্মকাৰ। এওঁলোক পূৰ্বৰ ঠাই সমূহত চামৰাৰ ব্যৱসায় কৰা এটা বৃত্তিয়াল জাতিৰ বংশধৰ। চামৰাৰে বিভিন্ন বাদ্য-যন্ত্ৰ আদি বনোৱাতো এই জাতিৰ লোকৰ পাৰ্গতালি সৰ্বজন স্বীকৃত।

এই জনগোষ্ঠীৰ মাজত ধুচীয়া, দোছাদ, দেচুৱাৰা, কনৌজিয়া, পন্‌জবীতোড় ছেত্ৰী আদি কেবাটাও শাখা আছে বুলি জনা যায়।

এই গোষ্ঠীয় সকলে নিজকে সূৰ্য বংশীয় বুলি কয় আৰু সূৰ্যক মানে। সূৰ্যৰ আন এটা নাম ৰবি। এতেকে ৰবিৰ ভক্ত হোৱা বাবেই এওঁলোকৰ আন এটা নাম 'ৰবিদাস'। মহাপুৰুষ ৰামানন্দৰ শিষ্য ৰুহিদাসৰ পৰাই এই গোষ্ঠীৰ সকলে হেনো শিষ্যত্ব গ্ৰহণ কৰিছিল। এতেকে গুৰুৰ নাম চিৰস্মৰণীয় কৰি ৰাখিবৰ বাবেই এওঁলোকে নিজকে 'ৰুহিদাস' বুলিও পৰিচয় দিয়ে। সেইদৰে সত্যনাৰায়ণ-ভগৱানৰ উপাসক হোৱাৰ দিন ধৰি এওঁলোক 'সৎনামী' হ'ল বুলিও কয়। প্ৰবাদ আছে যে শ্ৰীসত্যনাৰায়ণ-ভগৱানে হেনো আদিগুৰু ৰুহিদাসৰ ভক্তিত সন্তুষ্ট হৈ তেওঁলৈ আগবঢ়োৱা অৰ্ঘ আদি, নিজ হাতে গ্ৰহণ কৰি ভক্তৰ মনোবাঞ্ছা পূৰণ কৰিছিল। সেয়েহে, এওঁলোকে সত্যনাৰায়ণৰ নাম গুন-চৰ্চাক আগস্থান দিয়ে আৰু নিজকে 'সৎনামী' বুলি পৰিচয় দিয়ে।

এই গোষ্ঠীৰ পূজা-পাৰ্বণৰ ভিতৰত ধৰম পূজাও অন্যতম। 'কৰমীচৰ' ধৰিত্ৰীমাই, পৰমেশ্বৰ, সূৰ্য আদি দেৱ-দেৱীৰ উপাসনাও এই পূজাৰ অন্তৰ্গত কৰি লয়। পূজাত 'ঝুপাৰ' দ্বাৰা শুভাশুভৰ বিচাৰ লয়। এই পূজা এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ ব্যৱধানত মাঘ-ফাগুন মাহত পাতে। চ'ত মাহত খনোৱে (১ম দিনৰ পৰা ৯ম দিনলৈ) 'ৰাম-নামী' (নৱমী) আৰু মহাবীৰ পূজা পাতে। ইয়াৰ লগতে শস্যৰ বীজৰ 'ঝাৱা' তুলি 'জাৱাৰা' উৎসৱো পালন কৰে। পূজা ভাগত ছাগলী, মুৰ্গী, গাহৰি আদি আগবঢ়াই সমাপন কৰে। ইয়াৰ ওপৰিও আষাঢ়ী পূজা, দুৰ্গা পূজা, বিশ্বকৰ্মা পূজা, জগদ্ধাত্ৰী পূজা, দেৱালী, ফাগুৱা, শিব-চতুৰ্দ্দশী আদিও মানে।

এই জাতিৰ মাজত নৱ-সন্তানৰ চুত শুচাবলৈ ৯ দিনত শুধি সবাহ পাতিলেও এবছৰ পৰ্যন্ত চুলি ননমায়। বাৎসৰিকৰ শেষত শুভ-দিন-বাৰ চাই 'বাধায়' অনুষ্ঠান কৰে। মৰিলে পুতি পেলায়। কিছুৱে সুবিধা অনুযায়ী পোৰেও। ব্ৰত ধৰা, মুখাগ্নি কৰা, মুণ্ড খুৰোৱা, দহা-ঘাট কৰা, ছাঁহিৰ অনা আদি সকলো নিয়মেই পালন কৰে।

বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত 'চান্দ্ৰমাহ' বা 'পক্ষ' মানে। অৰ্থাৎ এক পক্ষত 'লগন' বান্ধিলে আনটো পক্ষত বিবাহ পাতে। মাড়ৱা বেদীৰ প্ৰধান খুটাটোত বিভিন্ন চৰাই-চিৰিকতিৰ (বিশেষকৈ চুগা বা ভাটৌ) প্ৰতীক অংকন কৰাটোত গুৰুত্ব দিয়ে। বাল্য বিবাহৰো প্ৰচলন আছে। দৰা-কন্যাক এক কৰিবলৈ শেহলৈ 'গাওনা' নামৰ অনুষ্ঠান পাতে। জন্ম-মৰণ-বিবাহ আদিৰ সকলো কামতে, সমাজৰ মুৰব্বী হিচাপে থকা চৌধুৰী, ছড়ীদাৰ আৰু মাহত্ব সকলে পুৰোহিতালি কৰে।

এওঁলোকে কাছ, ধুন্দুলী বা কাঁইতা, চান্দী, সোণ আদিক নিজৰ গোত্ৰ বুলি কয়। কাছ গোত্ৰীয় সকলে কাছ, ধুন্দুলী গোত্ৰীয় সকলে ধুন্দুলী খোৱাৰ নিয়ম নাই। সেইদৰে সোণ আৰু চান্দী গোত্ৰীয় সকলে সেই সেই ধাতুৰ কোনো অলংকাৰ আদিও পৰিধাণ নকৰে। নাগফণী গোত্ৰীয় সকলে সকাম-নিকামৰ বেলিকা টিলা বা হাঁফলুলৈ পূজা এভাগ দিয়ে আৰু চাকি-বন্তি জলায়। সাপ মৰা কাৰ্যৰ পৰা এওঁলোক সততে বিৰত থাকে।

এই গোষ্ঠীৰ সমকক্ষ আন এটা প্ৰধান ভাগক 'মুচি' বা 'মুচিয়াৰ' বুলি কোৱা হয়। এওঁলোক 'ৰাম' বুলিও পৰিচিত। বিশেষ বিশেষ ক্ষেত্ৰত দুয়োটা ফৈদে স্বতন্ত্ৰীয়া হিচাপে চলে যদিও, কৰ্ম-পদ্ধতিৰ বাদে, ধৰ্মীয় উপাসনা আৰু অন্যান্য সাংস্কৃতিক কাৰ্য ক্ষেত্ৰত একেই নিয়ম পালন কৰে। চাহ বাগিছাত থকা এই ফৈদৰ লোক সকলে পূৰ্বৰ ঠাইত জোতা বনোৱা, জোতা মেৰামতি কৰা আদিৰ ওপৰিও বিভিন্ন বাদ্য-যন্ত্ৰ বিষয়ৰ কাম-ধাম কৰিয়েই জীৱিকা চলাইছিল।

এই গোষ্ঠীৰ তিৰোতাই বাজু-বইঠা, হাঁসলি, চন্দ্ৰহাৰ, গড়মল, শিকলি, কাণতড়কা, সীতাপটী, পঁয়ৰী আদি বিভিন্ন অলংকাৰ পৰিধাণ কৰে। শাৰী-পিন্ধোতে সমুখ ভাগত কোঁচ দি বাকী ডোখৰ পিঠিৰ ওপৰেদি কান্ধ পাৰ কৰি বুকু ঢাকে। ভৰিত আলতাও ঘঁহে।

এওঁলোকৰ পূৰ্বৰ ভাষা ভোজপুৰী।

ঘাঁসী

এই গোষ্ঠীৰ লোকসকল পাটনা, ছোটনাগপুৰ, হাজাৰিবাগ, সম্বলপুৰ, কালাহাণ্ডি, ডুমকা, ৰাঁচী, নোৱাগড়, ধেংকানল আদি ঠাইসমূহৰ পৰাই আহিছিল বুলি জনা যায়।

গোষ্ঠীগত প্ৰথা অনুসৰি এওঁলোক নাইক, তুমড়ীয়া নাইক, বজনিয়া নাইক, ঘাঁসী নাইক আদি কিছুমান খেলত বিভক্ত। ইয়াৰ ভিতৰত নাইক বোৰেই মান-ধৰমত ডাঙৰ। এওঁলোকে নাগ, বাঘ, ঝিংগা, ধুন্দুলী, সোনা, শালমাছ আদিক নিজৰ গোত্ৰ বুলি কয়।

গোষ্ঠীৰ পূজা হিচাপে এই জাতিয়ে ফাগুন মাহত 'সুৰুজ নাৰায়ণ' বা 'ধৰম' পূজা পাতে। এই পূজাকেই, এওঁলোকৰ জাতিৰ শ্ৰেষ্ঠ পূজা বুলি বিবেচনা কৰে। এওঁলোকে অনুষ্ঠিত কৰা আন আন পূজা-পাৰ্বণৰ ভিতৰত বুঢ়া ডাংগৰীয়া পূজা, গৰয়া পূজা, বড় পাহাড়ী পূজা, বাঘুত পূজা, টিলা বা উঁই-হাফলু পূজা, ত্ৰিনাথ মেলা আদিয়েই প্ৰধান। বাৰীৰ ভিতৰত উঁই-হাফলু থাকিলে 'বড় পাহাৰৰ' প্ৰতীক বুলি জ্ঞান কৰে আৰু নখহায়। সকামে-নিকামে টিলাৰ প্ৰতি সন্মান জনাই চাকি-বন্তি আগ কৰে।

সামাজিক কৰ্ম-ক্ৰিয়া কৰিবলৈ নাপিতৰ প্ৰয়োজন আছে যদিও এওঁলোকে কুলীন বামুণক পুৰোহিত নলয়। পূজা-পাৰ্বণ, বিবাহ আদিৰ ক্ষেত্ৰত 'মামা' সম্বন্ধীয় লোকৰ দ্বাৰা পুৰোহিতৰ কাৰ্য আদি কৰোৱায়। একে গোত্ৰত বিয়া-বাৰু নহয় যদিও মামাৰ জীয়েকক বিয়া কৰোৱাৰ পুৰণি প্ৰথা আছে। অৱশ্যে এনেদৰে বিয়া হলেও মামাই ভাগিনক জোঁৱাই বা জোঁৱায়েকে মামাকক শহুৰ বুলিব নোৱাৰে। পুৰণি যুগত হিন্দুৰ মাজত প্ৰচলিত থকা 'ভাগ্নীদান' প্ৰথাৰ ইও এটা অংশ বিশেষ বুলিয়েই জনা যায়। বিবাহৰ দিনা পাঁচ গৰাকী তিৰোতা মানুহে কন্যাৰ মূৰত সেন্দুৰ দিয়ে বুলি জনা যায়।

সন্তান জন্ম হলে নৰতা আৰু ছটী পাতি চুত গুচায়। মৰিলে দাহ নকৰে।

'তিলনী' আৰু 'ঘাট' পাতি দহা-কাজ কৰে। 'কান্ধ কাঠি' নমোৱা আৰু 'ছাঁহিৰ ঢুকোৱা' নিয়ম প্ৰচলিত আছে।

বাঁহ-বাদনত এই গোষ্ঠীৰ এটা ঐতিহ্য আছে। সেয়ে জাতি-বৰ্ণ নিৰ্বিশেষে সকলোৰে বিয়া-বাহৰত বাঁহ-বাদন কৰাটো এওঁলোকৰ এটা জাতিগত বৃত্তি। তিৰোতা সকলৰ কিছুৱে ধাইৰ কামো কৰে। পূৰ্বৰ ঠাই সমূহত 'ঝাড়ুৱা-ঝাড়ুৱালী'ৰ কাম-বন আদি কৰি পেটৰ ভাত মোকোলাইছিল বুলি জনা যায়। এওঁলোকৰ গৰীৱতাৰ সুযোগ লৈ ধনী-মানী, সামন্ত-জমিদাৰ আদিয়েও বংশানুক্ৰমিক ভাবে এওঁলোকক পদদলিত কৰি ভৃত্যৰ কাম কৰোৱাইছিল বুলিও জনা যায়। অকল এয়েই নহয় কুলীন সকলে এওঁলোকক অস্পৃশ্য বুলিয়েই গণ্য কৰি 'গাঁও-গ্ৰাম' পৰ্যন্ত বেলেগ কৰি ৰাখিছিল বুলিও বুঢ়াসকলে কয়।

ডোম

বংগ আৰু উৰিয্যাৰ পৰাই এই গোষ্ঠীৰ লোকসমূহ অসমলৈ আহিছে। নিম্ন হিন্দু বুলি পৰিগণিত হোৱা এই জনগোষ্ঠীৰ লোকসকলকো পূৰ্বৰ ঠাইৰ ৰজা-মহাৰজা, জমিদাৰ-মহাজন আদিয়ে বংশানুক্ৰমিক হিচাপে 'দাস' কৰি ৰাখিছিল। বনুৱাৰ কাম কৰা, ঢাঁক-ঢোল বজোৱা, খেত-খামাৰ আদিত কৃষি-শ্ৰমিকৰ কাম কৰা ইত্যাদি ধৰণৰ কাম কৰিয়েই এওঁলোকে জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল।

এওঁলোকৰ মাজত নাগ বা কালিন্দ্ৰী, চিথইৰা, বাচফৰ বা বাল্মিকী আদি বিভিন্ন ভাগ আছে। ইয়াৰ ভিতৰত কালিন্দ্ৰীসকলে নিজকে শ্ৰেষ্ঠ বুলি কয়। ইয়াৰ কাৰণ হিচাপে বিভিন্ন জনে বিভিন্ন ব্যাখ্যা দাঙি ধৰে। কিছুৱে কয় যে শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱানে বিবাহ কৰা কালিন্দ্ৰী দেৱী হেনো এওঁলোকৰ কূলৰ আছিল। কালিন্দ্ৰী দেৱীৰ নামানুসৰিয়েই এওঁলোক হেনো কালিন্দ্ৰী হিচাপে জনাজাত হয়। কিছুৱে কয় যে পুৰণি কালত এই জাতিৰ আদিম সকল কোনোবা এক কালিন্দ্ৰী নদীৰ পাৰৰ বাসিন্দা আছিল। এই নদীৰ পাৰত বাস কৰা বাবেই এওঁলোক হেনো কালিন্দ্ৰী নামে জনাজাত হয়। খেনোৱে কয় কালীদহৰ কালী নাগৰ পৰাই হেনো এওঁলোকৰ উদ্ভৱ হয়। সেয়ে কালিন্দ্ৰী হিচাপে পৰিচিত হয়।

এওঁলোকে মনসা, মংসা, কালী, দুৰ্গা, টুচু আৰু কৰম পূজা পাতে। খেনোৱে গহাল পূজা বা সাঁহৰাই পূজাও অনুষ্ঠিত কৰে। বাৰীৰ ভিতৰত লাও গছৰ তলত এওঁলোকে নিজ জাতিৰ শ্ৰেষ্ঠ উপাস্য দেৱতা 'কালুগা' দেওৰ পূজা পাতে। পূজা উপলক্ষে পাঠা আৰু মুৰগী আদি বলি কাটে। এই পূজা ফাগুন-চ'ত নাইবা আহিন-কাতি মাহত অনুষ্ঠিত কৰাৰ নিয়ম।

এই গোষ্ঠীৰ লোকে ষাঁড়, গৰু, শালমাছ, কাছ, ধুন্দুলী, নাগসৰ্প আদিক নিজৰ গোত্ৰ বুলি ভাবে। একে গোত্ৰত বিবাহ-সাদী হ'ব নোৱাৰে। যাৰ যেনে গোত্ৰ সেই ধৰণৰ বস্তুক ভক্ষণ নকৰে আৰু মাৰিবও।

সমাজৰ মুৰব্বীজনক 'প্ৰামানী' বুলি কয়। তেঁৱেই সকলো ধৰম-কৰম, ক্ৰিয়া

কাণ্ডত আগস্থান পায় আৰু পুৰোহিতৰ কাৰ্য সমাধা কৰে। এই সমাজত নাপিতৰ প্ৰচলন আছে যদিও কুলীন বামুণৰ প্ৰচলন নাই।

মাঁড়ৱা বেদীত দৰাই কন্যাক সেন্দুৰ দিলেও কিছু কিছু ঠাইত কন্যাপক্ষীয় আত্মীয় সকলেহে কন্যাক সেন্দুৰ পিন্ধায়। বিবাহোপলক্ষে দৰাই পাগুৰী আৰু কন্যাই ঘুংটা লয়। এই দিনা অৰ্থাৎ বিয়া বাহৰত ছ'-নাচ বা ছয় তালৰ এবিধ নাচৰ আয়োজন হয়।

জন্মৰ চুত গুচাবলৈ ৭ বা ৯ দিনত ক্ষুৰাক্ষুৰি হয় আৰু ২১ দিনত ছটী কৰে। মৰিলে সাধাৰণতে পুতি পেলায়। পুতোতে উত্তৰ বা পশ্চিম মুৱাকৈহে শ'টো গাঁতত দিয়ে। অৱশ্যে পোতাই হওক বা দাহ কাৰ্যতেই হওক মজদুৰ জনগোষ্ঠীৰ প্ৰত্যেকই এই নিয়ম মানে। অজ্ঞাতি বা দুৰ সম্বন্ধৰ লোকে পোতাৰ বেলিকা বাওহাতেৰে তিনি মুঠি মাটি দিয়ে। সেইদৰে দাহ কৰাৰ সময়তো বাঁওহাতেৰে দুই-এডাল খৰি জাপে। শ্মশান কাৰ্যত অনুপস্থিত থকা এজনৰ হৈও আন এজনে বাওহাতেৰে মাটি বা খৰি দিয়া প্ৰথা প্ৰায় সকলো জাতিৰ মাজতেই আছে। গাঁত খানোতে বা চিতাগ্নি সঁজাওতে তিনি, পাঁচ বা সাত জনৰ মাজতেই এনে কাৰ্য শেষ কৰা নিয়ম। সেইদৰে পোতোতে বা অগ্নিত দিওঁতে তিনি, পাঁচ বা সাত বাৰ ওলোটামুখীকৈ ঘুৰায়। পুতোতে গাঁতৰ ভেটী ওখ হলে মৃতকৰ আয়ুস আছিল বুলি বিশ্বাস কৰে।

দুদিনৰ দিনা এই গোষ্ঠীয় সমাজত 'দুধমহী' পাতে আৰু দুই বা ততোধিক আলিৰ সংগমস্থল নাইবা শ্মশানলৈ নিয়াৰ পথৰ দাঁতিত এইদিনৰ পৰাই মৃতকৰ নামত আহাৰ-পানী যোগায়। এই কাৰ্য 'ঘাট' নকৰা পৰ্যন্ত চলে। দহ দিনৰ দিনা 'ঘাট' পাতে আৰু 'ছাঁহিৰ' আনে।

বংগ আৰু উৰিয্যাৰ পৰা অহা 'ডণ্ডাসী' নামৰ লোকগোষ্ঠীৰো সকলো আচাৰ-বিচাৰ ডোম গোষ্ঠীৰ লগত মিলে। সেয়ে ডণ্ডাসী সকলক এই গোষ্ঠীৰ সমতুল্য বুলি কোৱা হয়। 'পাইদী' সকলকো এই গোষ্ঠীৰ সমকক্ষ আন এটা জাতি বুলি গণ্য কৰা হয়।

কমাৰ

কমাৰ সকল কৰ্মকাৰ, লোহাৰ বা লহৰা নামেও জনাজাত। দা-কটাৰী, নাঙলৰ ফাল, কাঁচি আৰু বিভিন্ন ধৰণৰ অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ আদি বনোৱা এটা বৃত্তিয়াল জাতি। পূৰ্বৰ ঠাই সমূহত লোহা ঢালাইৰ কাম আদিতো এই জাতিৰ পটুতা আছিল বুলি জনা যায়। পুৰুল্যা, ঝাইলদা, বাঘমুড়, ডুমকা, লোহাৰ দাগী, হাজাৰিবাগ, ৰাঁচী, নাগপুৰ আদি সৰু-বৰ ঠাই সমূহেই কমাৰ জাতিৰ আদি বাসস্থান বুলি জনা যায়।

এই জাতিৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ ফৈদটোক 'সৎ কমাৰ' বুলি কয়। এই কমাৰে লোহাৰ কাম নকৰে। এওঁবিলাকে বিভিন্ন গহনা আদি বনোৱাকেই বৃত্তি কৰি লৈছিল। 'সৎ কমাৰে' আন কমাৰ বা লোহাৰৰ কন্যা আনিব পাৰে যদিও যদিও এই কুলৰ কন্যাক তেওঁলোকলৈ নিদিয়ে। 'নাড়ী কমাৰ'- সকলক গোষ্ঠীৰ ভিতৰত নিম্ন বুলি ধৰে। এই ফৈদৰ মাইকী মানুহে ধাইৰ কাম আদি কৰে। খোৱা-বোৱা, থকা-মেলা আদি বিভিন্ন আচাৰ-বিচাৰত, এওঁলোকৰ ওপৰত আদিম যুগৰ প্ৰভাৱ আছে। 'তামাৰীয়া কমাৰ' সকলে তামৰ কাম-কাজ কৰে।

এই জাতিৰ মাজত কিছুমান গোত্ৰও আছে। ইয়াৰে কাঁইথা বা ধুন্দুলী গোত্ৰীয় সকলে ধুন্দুলী নাখায়। পুৰণা নিয়মমতে এই গছৰ সন্মুখীন হ'ব লগা অৱস্থাত মুৰত কাপোৰ লোৱা প্ৰথা আছিল। 'কাছুৱা' গোত্ৰীয় সকলে কাছ নাখায়। কেনেবাকৈ জাল বা পলত পৰিলেও তাক ধৰি আনি, তেল-সেন্দুৰ আদি ঘঁহি পানীত এৰি দিয়া আৰু পাঁচজন জ্ঞাতিক মাতি পৰাচিত হোৱাটো এই জাতিৰ আন এটা পুৰণা নিয়ম আছিল। 'লেহ্ দী' বা জেতুকা গোত্ৰীয় সকলে জেতুকা গছ চোঁৱা-মেলা কৰাৰ নিয়ম নাই। সেইদৰে 'বড়্ৱাৰ' নামৰ চৰাই গোত্ৰীয় সকলে সেইবিধ চৰাই নামাৰে আৰু নাখায়। 'সোণ-তিৰ্কী' সকলে সোণৰ অলংকাৰ নিপিন্ধে। 'চন-মঘই' সকলে মৰাপাট বা চন সূতাৰ দ্বাৰা সেন্দুৰ দান নকৰে। ইয়াৰ ওপৰিও এওঁলোকৰ মাজত নাগ, ষাঁড়গৰু আদি গোত্ৰও আছে।

অঞ্চলভেদে বা গোত্ৰভেদে পূজা-পাৰ্বণ আদিত কিছু বঢ়া-টুটা বা ছাড়া-ছাড়ি থাকিলেও সাধাৰণতে এই জাতিৰ লোকসকলে দুৰ্গা পূজা, ধৰম বা সূৰ্যাহী পূজা, বাঘুত পূজা, বড়-পাহাড়ী পূজা, সাঁহৰাই পৰব, সড়ক পূজা, কৰম পূজা আৰু ভাটী পূজাকেই প্ৰধান বুলি গণ্য কৰে। ইয়াৰ ভিতৰত দুৰ্গা পূজাই কুলশ্ৰেষ্ঠ পূজা হিচাপে আগস্থান পায়। এই পূজা বৰবলিৰ দিনা অনুষ্ঠিত কৰে। বাহিৰৰ থান বেদীত স্থাপন কৰা পাঁচটা মৃত্তিকাৰ টিপ্, পাঁচজন দেৱ-দেৱীৰ বুলি কয়। প্ৰথম টিপৰ থানটো উপাস্য দেৱী দুৰ্গাৰ, দ্বিতীয় টিপৰ থানটো 'লুগুবাবাৰ', তৃতীয়টো 'বানসিং' বাবাৰ, চতুৰ্থটো 'কাপছু' বাবাৰ আৰু পঞ্চম টিপৰ থানটো 'চিনুৱাৰ' বাবাৰ থান বুলি কয়। দেৱীৰ নামত পাঠা আৰু 'বাধা' সকলক ফুল-পানী উছৰ্গা কৰিয়েই পূজাভাগ সমাধা কৰে। ধৰম বা সূৰ্যাহী পূজাক এওঁলোকে আন এটা দ্বিতীয় শ্ৰেষ্ঠ পূজা বুলি কয়। এই পূজাভাগ প্ৰতি পাঁচ বছৰৰ মুৰত, মাঘ-ফাগুন মাহত অনুষ্ঠিত কৰে।

নতুন সন্তান জন্ম হলে ৯ দিনত ন-থকৰী আৰু ২১ দিনত ছটী পাতি চ্যুত গুচায়। মৰিলে পোতা আৰু পোৰা দুয়োটা নিয়মেই আছে। তিলনী কৰা, দহা-কাজ কৰা আৰু আন আন নীতি-নিয়মবোৰ সৰ্বসাধাৰণে পালন কৰা দৰেই কৰে।

সমাজৰ মুৰব্বী হিচাপে থকা দেৱান, মাঝি, ছেড়ীদাৰ, কাৰ্ঠা, মন্ত্ৰী, পৰমাক্ষ আদিয়ে সামাজিক নিয়ম-নীতিৰ বাচ-বিচাৰ কৰে আৰু বিভিন্ন পূজা-পাৰ্বণ, সকাম-নিকাম, বিয়া-বাৰুত পুৰোহিতৰ কাৰ্য কৰে। কিছুৱে কুলীন বামুণকো পুৰোহিত লগায়। বিয়াত সেন্দুৰ চলে। মন্ত্ৰী আৰু পৰমাক্ষৰ মৰ্যাদা সংগঠকৰ দৰে।

তিৰোতা মানুহে নানান ধৰণৰ অলংকাৰ পিন্ধিলেও ভৰিৰ তল গাঁঠিৰ ওপৰত আৰু হাতৰ ঠাৰিত সামান্য পৰিমাণে খদা লোৱাটো পুৰণি প্ৰথা আছিল।

এই জাতিটোৰ সৃষ্টিৰ বিষয়ে কেইটামান কিংবদন্তি আছে। তাৰে এটা এনেধৰণৰ—আদিম কালত পৃথিৱীত লোহা-লক্কৰৰ কাম জনা বা লোহা বনোৱা আদি কামবোৰ কোনেও নাজানিছিল। ফলত মানুহবোৰৰ নানান আলৈ-আহুকাল হৈছিল। সেয়ে বিশ্বকৰ্মা মহাৰাজে এই দুৰ্গতি খণ্ডাই কমাৰৰ কাম প্ৰচাৰৰ অৰ্থে পৃথিৱীলৈ নামি আহে। মানুহৰ দয়া-মমতা জুখিবলৈ তেওঁ হেনো নদীত ডুবি হাবু-ডুবু খোৱা যেন দেখুৱাই ভাঁহি যাবলৈ ধৰে। যি যি ঠাইৰ মানুহে তেওঁক ডুবি যোৱা দেখি পানীৰ পৰা তুলি আনি আলপৈচান ধৰে, সেই সকলৰ

প্ৰতি সদয় হৈ নিজৰ নাভিৰ পৰা লোহা উলিয়াই কেনেকৈ তাৰ দ্বাৰা বিভিন্ন কাম কৰিব পাৰি তাৰ সকলো কথা বুজাই দিয়ে। যিসকলে তেওঁৰ পৰা এনেদৰে লোহা-লক্কৰৰ কাম শিকিলে তেওঁলোকেই লোহাৰ বা কমাৰ নামেৰে হেনো পৰিচিত হয়।

আন এক প্ৰবাদ মতে এই গোষ্ঠীৰ পূৰ্ব পুৰুষৰ কোনো এজন ৰজাক শত্ৰুৱে আক্ৰমণ কৰিবৰ সময়ত, সেই ৰজাৰ কমাৰ প্ৰজা এজনে হেনো একে ৰাতিৰ ভিতৰত ৮০ মোন ওজনৰ গুলী আৰু ৮৪ মোন ওজনৰ যাঠী বনাই দিলে। ৰজাই সেই অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰি শত্ৰুক বিনাশ কৰে। ইয়াতেই সন্তুষ্ট হৈ ৰজাই হেনো কমাৰজনক 'কৰ্মকাৰ' বুলি অভিহিত কৰে। তেতিয়াৰ পৰাই হেনো কৰ্মকাৰ বুলি পৰিচিত হোৱা জনে আনবোৰ কমাৰতকৈ কিছু মান-মৰ্যাদা পায় আৰু উন্নত জীৱন যাপন কৰাৰ সুবিধা লভে।

পাইক

পাইক সকলক সাধাৰণ ভাবে সৈনিক শ্ৰেণীৰ লোক বুলি কোৱা হয়। অতীজ ঠাইত এওঁলোকৰ পূৰ্ব পুৰুষ সকলে হেনো পুৰুষানুক্ৰমেই সেনাবাহিনীত যোগদান কৰিছিল। এওঁলোকৰ আন এটা নাম 'দেহৰী'।

এওঁলোকৰ ভিতৰত থাওাইত পাইক, বাবটিকা পাইক, সুদ পাইক, দৰা পাইক, বনা পাইক আদি বহুতো ভাগ-উপভাগ আছে। থাওাইত সকল, পাইক শ্ৰেণীৰ যদিও, আন আন পাইকৰ লগত কোনো প্ৰকাৰৰ সংশ্ৰৱ নাৰাখে।

পাইক সকলে তেওঁলোকৰ শ্ৰেষ্ঠ পূজাক 'ছঠ পূজা' বা 'সূৰ্যাহী' পূজা বুলি কয়। এই পূজা মাঘ-ফাগুনত অনুষ্ঠিত কৰে। ইয়াৰ ওপৰিও এওঁলোকে দুৰ্গা, গংগা, ব্ৰহ্মা-বিষ্ণু, শিৱ-পাৰ্বতী আদিৰ পূজাও অনুষ্ঠিত কৰে।

সমাজৰ কাম-কাজ চলাবলৈ নিজৰ জাতৰ পৰাই পুৰোহিত লয়। জনমৰ চুাত শুচাওতে সৰ্বসাধাৰণ মজদুৰে পালন কৰা নিয়ম-নীতিৰেই চলায়। সেইদৰে মৰাৰ দহা-কাজ আদিও একে।

এই গোষ্ঠীৰ লোকসকল উৰিষ্যা, বিহাৰ আদিৰ পৰা অহা।

দেচুৱা

দেচুৱা জাতৰ লোকসকলেও নিজকে পাইক বুলি পৰিচয় দিয়ে। অৱশ্যে এওঁলোকৰ পূৰ্বজসকলে যুদ্ধ ক্ষেত্ৰত গৈ যুদ্ধ কৰিবলগীয়া হোৱা নাছিল। ৰাজ-দৰবাৰত থাকি ৰজা আৰু বিষয়া সকলৰ গা-ৰখীয়া হিচাপে থকাটোহে আচল বৃত্তি আছিল। ৰজা-ৰাণী, পাত্ৰ-মন্ত্ৰী আদিয়ে ভ্ৰমণত ওলালে, চক্ৰবৈ গ'লে, দৰবাৰত বহিলে নাইবা অ'লৈ-ত'লৈ গলে এওঁলোকে আগে-পাছে, ধাৰে-কিনাৰে থাকি বেষ্টনী গঢ়ি তুলিছিল।

এই জাতিৰ লোকৰ সংখ্যা, চাহবাগিছা অঞ্চলত, আন জাতৰ তুলনাত কম যেন দেখা যায়। এওঁলোক উৰিষ্যাৰ পৰা অহা বুলি কয়। দেচুৱাৰ প্ৰতীক ঢাল বুলি কয়।

এই গোষ্ঠীয়ে বিভিন্ন দেৱ-দেৱীৰ পূজা-পাতল আদি মানিলেও 'দশহৰা' পূজাকেই গোষ্ঠীৰ শ্ৰেষ্ঠ পূজা বুলি কয়। ইষ্ট-কুটুম্বৰ বাবে ঘৰুৱা থানত পূজা কৰিলেও কোনো ধৰণৰ জীৱ হত্যা নকৰে।

বিবাহ পতা কাৰ্যত 'বেহৰা-ভল্লুকীয়া' আদিয়ে আগভাগ লৈ কন্যাৰ বন্দোবস্তী কৰে। এনে সময়ত দৰাপক্ষৰ পৰা তিৰোতা মানুহো যায়। এইদিনা ৰুটী-পিঠা, খৈ আদিও নিয়ে। কন্যা ঘৰলৈ বন্দোবস্তীৰ বাবে যোৱা এই প্ৰথাক এওঁলোকে নিৰ্বন্ধ কৰা বুলি কয়। সম্পূৰ্ণ কৈ কথা ছিঙিলে 'কাপোৰ পিন্ধোৱা' অনুষ্ঠান পাতে। ইয়াৰ পাছত 'গুড় ধুৱা' অনুষ্ঠান পাতে। 'গুৱা-ভংগা' অনুষ্ঠানৰ বেলিকা হালধি আৰু চাউলৰ ওপৰত তামোল-পাণ ৰাখি ভাঙি পেলায় আৰু দুয়ো পক্ষই ভগাই লয়। এই অনুষ্ঠান কন্যাঘৰত পাতে। এই দিনাৰ পৰাই বিবাহৰ নিমন্ত্ৰণ আৰম্ভ কৰে। ইয়াৰ পাছতে 'শিকড়িয়া ভাৰ' নিয়ে। এই অনুষ্ঠানৰ পাছত 'লগন' বান্ধে আৰু নিৰ্দিষ্ট বিবাহ দিনটোৰ বাবে সাজু হয়। বিবাহ কাৰ্যত বামুণ লগায়। দৰাই কন্যাক নিজ হাতে সেন্দুৰ দান নকৰে। পাঁচজনী মাইকী মানুহে কন্যাক সাজ-পোচাক পৰিধান কৰাৰ সময়ত 'সিন্দুৰা দান' কৰে। ৪ৰ্থ দিনা দৰাঘৰত 'চৌথী-সন্ধী' নামৰ অনুষ্ঠান এটা

পাতে। এইদিনা কন্যাৰ পিতৃ-মাতৃয়ে যাবতীয় বস্তু সম্ভাৰ উছৰ্গা কৰে। আঠ মঙলাৰ নিয়মো এওঁলোকে পালন কৰে আৰু ১৮ দিনৰ দিনা ঘূৰি আহে।

জনমৰ চ্যুত গুচাবলৈ এই জাতৰ মানুহে ১২ দিনত ক্ষৌৰকৰ্ম কৰে। এই দিনাই প্ৰসূতিক গা-ধুৱায়। ২১ দিনৰ দিনা ছটী পাতে আৰু সন্তানটিৰ নামাকৰণ কৰে। ১২ দিনৰ দিনা ক্ষৌৰকৰ্ম কৰিলেও সন্তানৰ চুলি ননমায়। এবছৰ সম্পূৰ্ণ হলেহে ঘৰৰ পৰা চুলি নমোৱা কাৰ্য কৰি 'বালক ভোজন' পাতে।

মানুহ মৰিলে এদিনৰ পাছতেই 'তিতা খোৱা' কৰে। এইদিনাই আত্মীয়-স্বজন গোট খায় আৰু দুটা ভাগত ভাগ হৈ দুই ৰকমে খোৱা-বোৱা কৰে। নিকট আত্মীয় সকলে 'দধি খোৱা' নিয়ম আৰু নিকট হলেও পৰ ঘৰলৈ যোৱা বাবে ভনী, বাইদেউ, পেহী আৰু মোমাই আদিৰ সম্বন্ধীয় বা বংশই মাছ খোৱা নিয়ম থকাত 'আঁইষ্ট খোৱা' কৰে। দহ দিনত দহা-কাজ কৰি, বয়সস্থ লোক হলে 'ছাঁহিৰ অনা' অনুষ্ঠানো পালন কৰে।

বেদিয়া

এই জাতৰ লোকসকল হাজাৰিবাগৰ ৰামগড়, ৰাঁচীৰ চৰয়া, অৰমাঝি আদি ঠাইৰ পৰা আহিছিল বুলি জনা যায়। এওঁলোকে কুৰ্মি বুলি পৰিচয় দিয়ে যদিও কুৰ্মিৰ সমান মৰ্যাদাৰ নহয় বুলিও কয়। এওঁলোকৰ মাজত চিল্লিমাৰি, গোলৱাৰ আৰু টামাৰিয়া নামৰ তিনিটা ঠাল আছে। চিনাকি দিওঁতে বেদিয়া, বেদিয়া কুৰ্মি, বেদিয়া মাহত্ব বা ছোটকুৰ্মি বুলিয়েই কয়। গাঁওবুঢ়া বা সমাজৰ ৰীতি-নীতি, আচাৰ-বিচাৰ নাইবা দোষ-ত্ৰুটীৰ নিয়ন্ত্ৰক জনক 'মাহত্ব' হিচাপে বাচি লয়। গোত্ৰৰ ভিতৰত ঘৰচুয়া, চৰালি, কেঁচা, বিহা, কাছ, বাম, পানী, আদিয়েই প্ৰধান। 'ঘৰচুয়া' সকলৰ কেইবাটাও উপ-গোত্ৰ আছে। যেনে—মাটিচুয়া, কাঠচুৱা, বগাচুয়া, ক'লাচুয়া, পাথৰা চুয়া, লালচুয়া, টাঙ্‌নাচুয়া ইত্যাদি।

এই গোষ্ঠীৰ লোকে দুৰ্গা পূজা, কালীপূজা, মনসা পূজাকেই জাতিৰ ঘাই পূজা বুলি ভাবে। পূজাত যিজনে ব্ৰতে উপবাসে থাকি 'চাটিয়া উঠে' বা 'ঝুপা' নামে, তেঁৱেই পূজাৰী হৈ পূজাৰ সকলো কৰ্ম সমাধা কৰে। পূজাত হাঁহ, মুৰগী, ছাগলী আদিয়েই বলি কাটে। ইয়াৰ ওপৰিও এওঁলোকে দেৱালী আৰু গৰয়া পূজাকো নিজৰ জাতিৰ পূজা বুলি মানে।

মানুহ মৰিলে ৩ দিনত তিলনী আৰু ১০ দিনত দহা পাতে। হস্থিলে-মস্থিলে বা কম বয়সীয়া লোকৰ মৃত্যু হলে ৫ বা ৭ দিনতো দহা কাজ কৰিব পাৰে। ব্ৰতধৰা, মুখাগ্নি কৰা, ছাঁহিৰ অনা আদি সকলো নিয়মেই পালন কৰে।

নতুন জনমৰ চুত গুচাবলৈ আন আন জাতৰ দৰে এওঁলোকেও ৯ দিনত ধাই লগাই প্ৰসূতিৰ গৃহাদি চাফ-চিকুন কৰায়। সেইদৰে নাপিতে নৱজাতকৰ চুলি নমায় আৰু গৃহস্থ, নিকট আত্মীয় তথা ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ দাড়ি-চুলিও কাটে। মাইকী মানুহে নখ আদি কাটে। এইদিনা গৃহস্থৰ ফালৰপৰা পাতলীয়া আহাৰ আগবঢ়ায়। ২১ দিনত ভোজ-ভাত সহ 'একৈশা' বা ছটী পাতি চুত গুচায়।

বিবাহ উপলক্ষে দৰাই কন্যাৰ কাপোৰ-কানি (লগতে কন্যাৰ নিকট আত্মীয়

আৰু জ্যেষ্ঠ সকললৈও) আৰু অন্য অলংকাৰ আদি দিব লাগে। কন্যাৰ মূল্য সাধাৰণতে ৩ টকাৰ পৰা ৫ টকাৰ ভিতৰত ধাৰ্য কৰে। এই মূল্য বা গা-ধন স্থিৰ কৰোঁতে 'মাহত্ব' আৰু কন্যাপক্ষীয় মাইকী মানুহে আগ-ভাগ লয়। দৰাই 'মাড়ুৱা' তলত কন্যাৰ মূৰত সেন্দুৰ দিয়ে। বিবাহৰ সকলো কামত 'মাহত্ব' জনে পুৰোহিতৰ কাৰ্যকৰে। যি গৃহস্থই প্ৰথম বাৰৰ বাবে বোৱাৰী আনে বা যি গৃহস্থই প্ৰথমে নিজৰ জীক উলিয়াই দিয়ে, তেওঁলোকে আঠমঙলাৰ শেষত বিয়েয়ে-বিয়েয়ে ফুৰ্তি কৰা অনুষ্ঠান—'সমদী ভেট' বা 'বেহাই দেখা' অনুষ্ঠিত কৰে।

জাতাপ্ দৰা

এই জাতিৰ লোকসকল গঞ্জামৰ পৰা অহা বুলি কয়। এওঁলোক মূলতঃ তেলেগু ভাষী।

এই গোষ্ঠীয় লোকসকলে ঘৰুৱা পূজা হিচাপে 'সতী' পূজাকেই সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ বুলি মানে। পূজাভাগ ফাগুন-চ'ত মাহত পাতে। উদ্ধাস্ত হোৱা কোনো বস্তুৰেই আনক দিয়াৰ নিয়ম নাই। এই পূজাৰ বিষয়ে দুটা মত দিয়া শুনা যায়। এভাগে কয় যে—দক্ষৰ যজ্ঞত পতি নিন্দা শুনি সতী বা দুৰ্গাদেৱীয়ে সতীত্ব গুণৰ দ্বাৰা প্ৰাণ বিসৰ্জন দিয়ে। সতী দেৱীৰ এনে মাহাত্ম্য আৰু পতিভক্তিৰ নিদৰ্শন থকাতেই এওঁলোকৰ, বিশেষকৈ মাইকী মানুহে, সতী পূজাৰ প্ৰচলন কৰে। কিছুৱে কব বিচাৰে যে ৰাম-লক্ষ্মণ আৰু সীতা বনলৈ যোৱাৰ ফলত দশৰথ ৰজাই মনৰ দুখত প্ৰাণ এৰে। ভৰতে পিণ্ড-কৰ্ম আদি কৰিলেও দশৰথৰ আত্মাই সেই পিণ্ড প্ৰত্যাখ্যান কৰে। আনহাতে বনৰ মাজত ৰামেও পিতৃ-পিণ্ড দিছিল, তাকো দশৰথে গ্ৰহণ নকৰিলে। আনহাতে এদিন হেনো ৰাম-লক্ষ্মণ নথকা অৱস্থাত দশৰথে সোঁ-শৰীৰে সীতাদেৱীক দেখা দি পিণ্ড বিচাৰে। সেই সময়ত কোনো বস্তুৰেই নথকাত দশৰথে হেনো পানী আৰু বালিৰেই সীতাদেৱীৰ পৰা পিণ্ড পাবলৈ বিচাৰে। মৃত শহুৰৰ এনে আহ্বান শুনি সীতাই শুদ্ধচিত্তে তেনে কৰাত দশৰথৰ আত্মা হেনো স্বৰ্গগামী হয়। সীতাদেৱীৰ এনে সতী গুণৰ নিদৰ্শন থকাতেই হেনো 'সতী' পূজাৰ প্ৰচলন হয়।

জেঠ-আহাৰ মাহত এওঁলোকে গ্ৰামদেৱীৰ পূজা আৰু মংলা পূজা পাতে। পূজাত ছাগলী, গাহৰি, মুৰগী আদি বলি কাটে আৰু দেওধনীৰ দ্বাৰা পূজাৰ শুভাশুভ নিৰ্ণয় কৰায়। আহিন মাহত দুৰ্গা দেৱীৰ পূজাও পাতে। পূজা উপলক্ষ্যে বাৰীৰ ভিতৰত 'বাঘুত' পূজা, চোতালত বিশ্বকৰ্মা পূজা আৰু ন-ফল খোৱাৰ অনুষ্ঠান পাতে। ফলৰ অবিহনে সেই গছৰ পাত আনি দাইল বা তৰকাৰীত দি লয়। কাতি আৰু পুহ মাহৰ ভিতৰত প্ৰয়াত আত্মাৰ সদ্গতিৰ অৰ্থে পিণ্ডদান কাৰ্য আদি কৰে। এনে কাৰ্যত কোনো জীৱ হত্যা নকৰে।

কাতি আৰু অঘোণৰ ভিতৰত ন-খোৱা অনুষ্ঠানো পাতে। এই উপলক্ষে ক্ষীৰ ভাত বা পায়স বনালেও তাত উঁৰহী আৰু ডাংবদী মিহলাই লোৱাটো সামাজিক নিয়ম। ৰাজহুৱা সকাম-নিকামত তেঁতেলি টেঙাৰ টক্ বা 'পুলচু' অবিহনে কোনো ভোজনেই সৰ্বগ্ৰাহ্য হ'ব নোৱাৰে।

আন আন পূজাৰ ভিতৰত এওঁলোকে কৰম পূজা, কালী পূজা আদিও মানে বুলি কয়।

মৰা সকামত ৩ দিনত তিলনী, ২১ দিন বা ততোধিক দিনৰ ব্যৱধানত ঘাট বা পিণ্ডদান কাৰ্য সমাধা কৰে। জন্মৰ চুত কাৰ্য গুচাবলৈ ৩ দিন, ৯ দিন আৰু ২১ দিনত অনুষ্ঠান পাতে। মামা সম্বন্ধীয় লোকেহে এই কাৰ্যত নখ-চুলি আদি কাটি ক্ষৌৰকৰ্ম সমাধা কৰে।

বিবাহৰ বেলিকা কন্যাৰ পণ হিচাপে (গাখীৰৰ ধাৰ বুলিহে কয়) পাঁচ সিকিৰ পৰা ১২—১৫ টকা পৰ্যন্ত দিয়াৰ নিয়ম আছে। এওঁলোকৰ সমাজত কাজলৰ প্ৰভাৱ বেছি। দৰাই কন্যাৰ কপালত সেন্দুৰ দিয়ে আৰু সোণৰ 'শ্বেতমানুমু' নামৰ হাৰ এডাল ডিঙিত পিন্ধালেই বিয়াৰ কাৰ্য এক প্ৰকাৰ সমাধা হয় বুলি ধৰে। দৰাই বিবাহোপলক্ষে পাগুৰী পিন্ধে আৰু কন্যাই ঘুংটা বা ওৰনি লয়।

বিয়ালৈ ওলাই যাওঁতে আৰু বিয়া কৰি উলটি আহি দৰাঘৰে জ্ঞাতিলৈ ভোজ দিয়া নিয়ম আছে। দৰা-কন্যাৰ পাৰ্গতালি চাবলৈ বিভিন্ন খেল-ধেমালিও অনুষ্ঠিত কৰে। স্নানৰ শেষত পথে পথে হৰিণ চিকাৰ অনুষ্ঠানো পাতে। প্ৰতিডাল কাঁড় বুটলি অনাৰ অন্তত কন্যাই দৰাক গুড়ৰ পানী খুৱাই, এটা বিৰি জলাই মুখত গুজি দিয়া নিয়ম। বিবাহ কাৰ্যত একে খেলৰ 'দিছলডু' নামৰ পুৰোহিতে সকলো কাৰ্য সম্পাদন কৰে। পুৰণি ঠাইত এই গোষ্ঠীৰ পূৰ্বজ সকলে মাছুৱা, দাংবদী, ঘাংৰা, ৰহৰ, তিল আদিৰ বিভিন্ন খেতি-বাতি কৰিছিল বুলি কয়।

এওঁলোকৰ সমাজত সমাজ মুৰব্বী হিচাপে থকা প্ৰতিনিধি জনক 'জাত পেদ্দা' আৰু যি দুজন তেওঁৰ 'ডাকুৱা' থাকে তেওঁলোকক কোৱা হয় 'বাট ৰতু'।

চাহ বাগিছাত থকা 'চুঁড়ী' আৰু 'পাণ্ডৱ' সকলেও জাতাপ বা জাতাপ দৰা গোষ্ঠীৰ ভিতৰুৱা বুলি কয়। 'চুঁড়ী' শাখাৰ পূৰ্বজ সকলে মদ উৎপাদন কৰা বৃত্তিয়াল জাতিৰ বংশধৰ বুলি কয়। 'পাণ্ডৱ' সকলে মহা-ভাৰতৰ পঞ্চ পাণ্ডৱক নিজৰ গোত্ৰীয় পুৰুষ বুলি ভাবে। কিংবদন্তি প্ৰচলিত আছে যে মহাভাৰতৰ কালত পাণ্ডুৰ যেতিয়া মৃত্যু হয় তেতিয়া খৰি দিবলৈ নি ভায়েক এজনক ৰখীয়া থৈ বাকী চাৰিজনে হেনো কাঠ-খৰি বিচাৰি হাবিলৈ যায়। মৃত শ চিতাত

তোলাৰ আগতে পৰিধিত বস্ত্ৰ আৰু আন আন পিন্ধন আদি থকাৰ নিয়ম নথকা হেতুকে, ৰথীয়া ভায়েকজনে এই সুযোগতে আগতীয়াকৈ গাঁঠি খোলাৰ মতলব কৰে। এনেদৰে ভাবিয়েই পিতৃৰ মৰা শৰ পৰা সকলো বস্ত্ৰ আদি গুচালে কিন্তু কঁকালৰচীৰ গাঁঠি কোনোপধ্যেই খুলিব নোৱাৰিলে। উপায় নেপাই দাঁতেৰে গাঁঠিটো খোলাৰ চেষ্টা কৰে। এনে কৰোঁতে হঠাৎ দাঁত লাগি শটোৰ ছাল এবকলা এৰাই গ'ল। লগে লগে সিজনে ভূত-ভবিষ্যতত হবলগীয়া ঘটনা আদি চকুৰ আগত দেখা পাবলৈ ধৰে। এনেতে হাবিৰ পৰা বাকী কিজন আহি পোৱাত ৰথীয়া ভায়েকে সকলো কথা বৰ্ণালে। সেয়ে সকলোৱে আলচ কৰি পিতৃৰ শটো খাই পেলোৱাকে স্থিৰ কৰে, যাতে ভবিষ্যতৰ কথা অধিক ভাবে জনাত সহায় হয়। অন্তৰ্যামী কৃষ্ণই এই সিদ্ধান্তৰ কথা জানিবলৈ পাই তৎক্ষণাত শ্মশানলৈ গৈ তেনে কাৰ্যৰ পৰা তেওঁলোকক বিৰত কৰে আৰু নানাৰকমৰ বুজনি দি কাঠ সংস্কাৰ কৰায়। বনৰ পৰা কাঠ-খৰি যোগাওঁতে এই গোষ্ঠীয় সকলেই হেনো পাণ্ডৱ কেইজনক যথেষ্ট সহায় কৰে।

নিৰ্দিষ্ট দিনত পাণ্ডৱ সকলে হেনো দহা-শ্ৰাদ্ধৰ সকলো যা-যোগাৰ কৰে। কিন্তু পিণ্ডদানৰ সময়ত হোমত দিবলৈ 'কাব্‌লী' গৰু বা জংঘলী গৰুৰ কলিজা দৰকাৰ হোৱাত এই গোষ্ঠীৰ লোকসকলেই বিনা ৰক্তপাতে তেনে কলিজা হেনো যোগাৰ কৰি দিয়ে। এওঁলোকে কয় যে পূৰ্বৰ কালত দৰকাৰ মতে বহু জন্তু-জানোৱাৰক বধ কৰিব লগা হলেও মৃত সঞ্জীৱনী মন্ত্ৰৰ দ্বাৰাই হেনো পুনৰ জীৱদান দিয়াৰ কায়দা তেওঁলোকে জানিছিল। অৱশ্যে (এই গোষ্ঠীৰ) কিছু লোকে কয় যে হোম-যজ্ঞৰ সময়ত পাণ্ডৱ সকলে দান হিচাপে দিয়া গাভীজনী এওঁলোকেই হেনো যোগাৰ কৰি দিছিল। পাণ্ডৱ সকলক এনেদৰে হাতে-কামে সহায় কৰাৰ বাবেই ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই হেনো সন্তুষ্ট হৈ পাণ্ডৱ গোত্ৰীয় বুলি স্বীকৃতি দিয়ে। সেয়ে তেওঁলোকৰ বংশধৰ সকলেই হেনো 'পাণ্ডৱ' বুলি জনাজাত হয়। অৱশ্যে বহুতে এই পাণ্ডৱ সকলক কাপ চাঁৱৰাৰ সমগোত্ৰীয় বুলি কয়।

পাণ্ডৱ সকলে মানুহ মৰিলে শৰ ভেঁটীত এটা ডাঙৰ পাথৰ পোতে। বছেৰেকত এবাৰ গাঁৱৰ মৃতাত্মাবোৰৰ সদ্গতিৰ অৰ্থে সামূহিক সকাম পাতে। এই উপলক্ষে গাহৰি মাৰি তাৰ নাৰী-ভূৰু আদি গাত লেটিয়াই লৈ পুৰোহিত-জন শ্মশানলৈ যায় আৰু 'ৰাতলু' নামৰ পূজা কৰে।

বিবাহ-সকাম আদিত মাদলী, তুঁড়মু, বাঁহী নামৰ যন্ত্ৰ-সংগীতহে বজায়। উৰিষ্যাৰ পৰা অহা এই জাতিটোৰ মাজত পাহাৰীয়া জনজাতিৰ বহুতো প্ৰভাৱ

আছে বুলি কয়। দাক্ষিণাত্যৰ মূল তেলেগু ভাষী লোক সকলে জাতাপ দ্বাৰা ব্যৱহৃত তেলেগু ভাষাটো বুজাত টান বুলি কয় আৰু নীতি-নিয়মৰ ক্ষেত্ৰতো কোনো সামঞ্জস্য নথকা বুলি কয়। আনফালে জাতাপ সকলে চাহ বাগিছাত থকা 'আঁকুড়া' আৰু 'ৰেদ্দাৰ' নামৰ আন দুটা তেলেগু জাতি-গোষ্ঠীৰ লোকৰ লগত কোনো ধৰণৰ সংশ্ৰৱ নাৰাখে বুলিও কব খোজে।

তেলেগু

দক্ষিণ ভাৰতৰ অন্ধ্ৰ, মাদ্ৰাজ আদিৰ ভিজিগাপট্টম, নেলোৰ, বেলেৰী, চিন্নুৰবেল্লী, মান্দছকটা, পাৰলাকিউড়ী, দাংলামুখ, তেকল পাট্নামু, পাগলাটিপক আদি ঠাইসমূহেই তেলেংগা বা তেলেগু জাতিৰ পূৰ্বৰ ঠাই আছিল বুলি জনা যায়।

এই জাতিটোৰ মাজত বহুতো ভাগ-বিভাগ আছে বুলি তেওঁলোকে কয়। যেনে—কা'পল্লু, মাইতকল্লো, গাজলল্লু, বাপলল্লু, চাইলল্লু (কাপৰড়ু), চাকলল্লু, মাংলড়ু, বেলল্লো, কাউচাল্লু, মইলল্লু, কুমৰড়ু, গল্লড়ু, এলমড়ু, অপ্ৰল্লু, ৰেড্‌কল্লো, নাইনড়ু, কলিঙল্লো, মাইল-মাইঠল্লু, এইটলল্লো, দৰালল্লু ইত্যাদি। ইয়াৰ ভিতৰত 'কাপল্লু' সকলে 'কাপু' বুলি পৰিচয় দিয়ে। পূৰ্বৰ ঠাইত এওঁলোক ৰায়ত বৃত্তিৰ লোক আছিল বুলি কয়। মাইতকল্লু সকল চাহবাগিছাত 'মাদ্গী' বুলি জনাজাত। পূৰ্বৰ ঠাইত এওঁলোকৰ পূৰ্বজ সকলে মূচীয়াৰ বৃত্তি চলাইছিল বুলি কয়। গাজলল্লু সকল অসমত 'গাজলু' নামে পৰিচিত। এওঁলোকে মালা, খাড়ু, চুড়ি আদি ব্যৱসায় কৰা বৃত্তিয়াল শাখাৰ বংশধৰ। বাপলল্লোক বামুণ বুলি কোৱা হয়। চাইলল্লু বা কাপৰড়ু সকলে কাপোৰ-কানি বনোৱা, তাঁতী শ্ৰেণীৰ লোক। চাকলল্লু সকল ধুবি বৃত্তিৰ লোক বুলি কয়। 'হাজামত' কৰা সকলক 'মাংলড়ু' বুলি কয়। বেলল্লো সকল 'বেলী' নামে জনাজাত। এওঁলোক বাজনীয়া বা হৰিজন শ্ৰেণীৰ লোক। 'মালল্লু' সকলক চাহবাগিছাত 'মাল' বুলি কয়। এওঁলোক খেতিয়ক আৰু অনুসূচীত শ্ৰেণীৰ। 'ৰাও' সকলকো 'মাল' জাতৰ লগত একেই বুলি ধৰে। সোণাৰ বা সোণাৰীৰ বৃত্তি থকা সকলক 'কাউচাল্লু', কমাৰ শ্ৰেণীৰ সকলক 'মইলল্লু', কুমাৰ শ্ৰেণীৰ সকলক 'কুমৰড়ু', দুগ্ধ ব্যৱসায়ী বা গুৱালা শ্ৰেণীৰ লোক সকলক 'গল্লড়ু', বণিয়া বা বেপাৰী শ্ৰেণীৰ বংশধৰ সকলক 'এলমড়ু', মাটিৰ কাম কৰা নুনীয়া শ্ৰেণীৰ লোকসকলক 'অপ্ৰল্লু' বুলি কয়। 'ৰেডকল্লু' সকলে 'ৰেড্ডী' লেখে। 'নাইনড়ু' সকলে 'নাইডু' লেখে। এই দুয়োটা জাতিয়েই মালজাতৰ পৰা ফাটি গৈ একোটা বেলেগ জাত হ'ল বুলি

জনা যায়। ইয়াৰ উপৰিও এওঁলোকৰ আন বহুতো শাখা-উপশাখা আছে বুলি কয়।

এওঁবিলাকৰ গোত্ৰ আদি এনে ধৰণৰ—যেনে—কোলড়ু (মুগী), টোটল্লু (টুকুৰী), বেগুল্লু (গাড়ী), সাইৰড়ু (আম), ৰেংগালল্লু (বগৰী), পোগুল্লু (মহ), চিত্তো (গছ), গড়মল্লু (ঘোঁৰা) ইত্যাদি।

পূজা-পাৰ্বণৰ ভিতৰত অমাতাল্লি, আইচৰাম্মা, পাৰাম্মা আদিয়েই প্ৰধান। আমতাল্লিৰ পূজাক মহামায়া (দুৰ্গা) দেৱীৰ পূজা বুলি কয়। এই পূজাত হাঁহ, ছাগলী, কুকুৰা আদি বলি কাটে। পূজাভাগ আহিনত পাতে। 'আইচৰাম্মা' অৰ্থাৎ গাঁও বা গ্ৰামদেৱীৰ পূজা আহাৰ মাহত অনুষ্ঠিত কৰে। পূজাভাগ হাঁহ, ছাগলী আৰু কুকুৰা বলিৰে সমাপন কৰে। ইয়াত পাৰ চৰাই উৰোৱাৰ নিয়ম নাই। এই পূজাত মাইকী মানুহৰ গাত দেও উঠায় আৰু শুভাশুভ বতৰা লয়। পাৰাম্মা বা শীতলা দেৱীৰ পূজা জেঠ মাহত পাতে। চ'ত মাহৰ অমাৱস্যাত সৰ্প পূজা কৰে। ইয়াৰ ওপৰিও কালী, মংলা, বুঢ়া ডাঙৰীয়া আদিৰ পূজাও কৰে। মকৰ সংক্ৰান্তিও পালন কৰে।

কৈবৰ্ত্ত বা বৰ্ণভেদে এওঁলোকৰ সামাজিক নীতি-নিয়ম কিছু বেলেগ দেখা যায়। বিয়া-বাৰুত কুলীন বামুণৰ দৰকাৰ। অথচ এনে কুলীন বামুণ অসমলৈ বৰ বেছি চালানী নোহোৱাত বামুণৰ বিকল্প হিচাপে বহুতেই মামী সম্পৰ্কীয় লোকক পুৰোহিত কৰি তেনে কাৰ্য সমাধা কৰে বুলি কয়। পুৰোহিতালি কৰা এনে লোকক 'মৰুত কাড়ু', 'জাইনড়ু' আদি কয়। সেইদৰে মৃতকক জুই দিওঁতে বিদকলে আগভাগ লয় তেওঁলোকক 'চিৰ্গাৰড়ু' বুলি কয়। সমাজৰ গাঁওবুঢ়া হিচাপে থকাজনক 'বাইড় কড়ু' বুলি কয়। এই বাইড়কড়ো জন পাঁচথন বা ততোধিক গাঁৱৰ মুৰব্বী হিচাপে থাকে। পুৰণি নিয়মমতে তেওঁৰ হাতত এডাল ৰূপ খটোৱা লাঠী বা টোকোন থাকিব লাগে। লাঠীডালত 'ঘুংগুৰ' বা জুনুকা বান্ধি ৰখাও নিয়ম। এই 'বাইৰকড়ু'জনে জাতিৰ বৈঠক বহিলে, সকাম-নিকাম হলে, মাননী হিচাপে বহুৰকমৰ উপঢৌকণ পায়। পুৰণি কালত বছেৰেকীয়া ৰাজহুৱা বৰঙনী আদিও পাইছিল বুলি কয়। এওঁৰ তলত প্ৰতিথন গাঁৱত একোজন 'পেদড়ু' বা মুখীয়া থাকে। দৰাচলতে 'বাইকড়ু-পেদড়ু' আদিৰ নিৰ্দেশনাতেই ৰাজহুৱা কাম-কাজ সমাধা হয়।

এওঁলোকৰ সমাজত মানুহ মৰিলে শ'টোক মাহ-হালধি আদিৰে ঘঁহি-পিহি গা ধুৱায়। পিছত নাম-সংকীৰ্তন কৰি শ্মশানলৈ নিয়ে। পোৰা আৰু পোতা

দুয়োটা প্ৰথাই, সুবিধানুযায়ী পালন কৰে। কিছুৱে মৃতকক পোতা ঠাইত চেংনী মুৰগী পোৱালী এটা এৰি দিয়ে। কিছুৱে তুলসী গছ, বৰ গছ বা পিপড় গছ ৰোৱে। ইয়াৰ পাছত সকলোৱে পানীঘাটত স্নান কৰে আৰু ঘৰটো আহি (মৃতকৰ ঘৰত) তুলসী পানী ছটিয়াই ধূপ-ধুনাৰ গোন্ধ লয়। মৃতকৰ ঘৰে ৩ দিনলৈ চৌকা নজ্বলায়। তিনি দিনত 'তিলনী' বা 'তিতা ভাতৰ' অনুষ্ঠান পাতে। এই দিনৰ পৰাই মৃতকলৈ আহাৰ-পানী পোঁছায়। নিৰ্দিষ্ট ১০ দিনত দশ সংস্কাৰ কৰে। মৃতকৰ পুত্ৰইতে মুণ্ডণ কাৰ্য কৰে। চাঁহিয়ো আনে।

বিয়া-বাৰুৰ ক্ষেত্ৰত কন্যাৰ পণ নিচেই সামান্য। বিয়াৰ বেদীক কেন্দ্ৰ কৰি কেওকাষে ৯টা খুটা পোতে আৰু সেইকেইটাক সংলগ্ন কৰি চাঙৰ দৰে বনাই তাৰ ওপৰত পবিত্ৰ বুলি ভবা আম, জাম, নিম, বৰ, বেল আৰু পিপড় গছৰ ডাল-পাত তুলি দিয়ে। মাডুৱা খুটা বা প্ৰধান খুটাত বংশ-মৰ্যাদাৰ চিন হিচাপে ধেনু-কাঁড়, কুঠাৰ আদিও আঁকে। বিভিন্ন ধৰণৰ টেকেলী, চৰু-বন্তি আদিৰে বেদী সজায়।

বিবাহত 'চিন্দ্ৰা-দান' বা 'সেন্দুৰ দান' পৰ্ব দুটা নিয়মত পালন কৰে। কিছুৱে আকাশত দুটা তৰা বাচি লয়। অৱশ্যে পুৰোহিতেও এইখিনিতে আগ ভাগ লয়। সময়ৰ গতি আগবঢ়াৰ লগে লগে দুটা তৰাৰ দূৰত্বৰ ব্যৱধান টুটি আহি নিৰ্দিষ্ট ঠাইত উপবিষ্ট হলেই দৰাই কন্যাক সেন্দুৰ দিয়ে আৰু বংশৰ চিন হিচাপে 'পুস্তি' নামৰ হাৰ এদাল পিন্ধায়। 'পুস্তি'ৰ লকেটটোত দৰাৰ বংশ অনুযায়ী (যেনে চন্দ্ৰ, সূৰ্য, তৰা, ত্ৰিশূল আকাৰৰ) কিছুমান প্ৰতীক চিন গঢ়াই লয়। এনে পৰ্বৰ শেষতহে উপহাৰ পৰ্ব আৰম্ভ হয়। কিছুৱে বামুণৰ দ্বাৰা চোৱা-চিতা কৰাই লগ্ন ঠিক কৰি লয়। এওঁলোকে বামুণীয়া নিয়মেৰেই সকলো কাম-কাজ সমাধা কৰে।

কন্যাই দৰাৰ ঘৰলৈ যোৱাৰ পাছত হয় ক'ৰবাত গৈ লুকাব লাগে নহয় পলাই যাবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে। কন্যা লুকালে বা পলাই যাব ধৰিলে দৰাই হাতত ধেনু-কাঁড় লৈ বিচাৰি গৈ ধৰি আনিব লাগে। এই প্ৰতীক দৃশ্যটোৰ আঁৰত 'সীতাক ৰাবণে হৰি নিয়া আৰু ৰামে উদ্ধাৰ কৰা' ৰামায়ণৰ কাহিনীৰ কিছু কথা সাঙোৰ খাই আছে বুলি বুঢ়াসকলে কয়। অৱশ্যে এনে দৃশ্য দুই-এঠাইত ভূমিজ আদি জাতি-গোষ্ঠীৰ মাজতো দেখা যায়।

নৱ-জাতকৰ ক্ৰিয়া-কৰমত (৯ দিনৰ দিনা) এওঁলোকে বাঁহপাত আৰু অইলাক' নামৰ এবিধ গছৰ পাত সিজোৱা পানীৰে কেঁচুৱা আৰু প্ৰসূতিক গা

ধুৱায়। কিছুৱে এই দিনাই কেচুৱাটোৰ নাম ৰচা অনুষ্ঠান পাতে। ২১ দিনত 'ছটী' বা একৈশা উপলক্ষে সন্তানটিৰ চুলি নমায় আৰু 'ঝুলনা'ত দিয়ে। এইদিনা গৃহস্থই জ্ঞাতি-ভোজ খুৱায়। এওঁলোকৰ যি কোনো ধৰণৰ ৰাজহুৱা খানা-পিনাত 'চেন্ত পাণ্ডু পুলুচ' নমিৰ টেঙাৰ টক্ বা আঁচাৰ দিয়াটো সামাজিক প্ৰথাৰ ভিতৰুৱা। ইয়াৰ অবিহনে জ্ঞাতিয়ে ভোজনী গ্ৰহণ নকৰে।

পূৰ্বৰ ঠাই সমূহত এই জাতিৰ লোকসকল অত্যন্ত গৰীব থকাৰ হেতুকে হাবি-জংঘলৰ পৰা খৰি-কাঠ আদি আনি নগৰে-চহৰে বিক্ৰী-বাৰ্তা কৰিয়েই জীৱিকা আৰ্জিছিল বুলি জনা যায়। কিছুৱে বাদাম, আলু, মাডুৱা, ধান আদিৰ খেতি-বাতিও কৰিছিল। ধনী মহাজন-জমিদাৰ আদিয়ে এওঁলোকৰ গৰীব অৱস্থাৰ সুযোগ পুৰামাত্ৰাই গ্ৰহণ কৰিছিল বুলি জনা যায়। পূৰ্বৰ ঠাইত ধুতি আৰু শাৰীয়েই প্ৰধান পৰিধান বস্ত্ৰ আছিল। সেই সময়ত 'চোলা' নামৰ বস্ত্ৰ আদি হেনো প্ৰচলিত নাছিল। ধনী সকলৰ মাজতহে এনে বস্ত্ৰৰ প্ৰচলন আছিল বুলি বুঢ়াসকলে কয়।

এই সমাজত ব্যৱহৃত বাদ্য যন্ত্ৰবোৰৰ নাম 'মাহ-দি-কাণ্ডা', 'ৰাম ডল্লু', চুতি, চহনাই, 'ডাপু' 'মাংগলমেড়মু' আদি বুলিয়েই জনা যায়।

এওঁলোকৰ মাজত দুই ধৰণে নিজৰ নাম আৰু উপাধিৰ পৰিচয় দিয়া নিয়ম আছে। প্ৰথমটোত সৰ্ব সাধাৰণ ভাৰতীয়ৰ দৰে প্ৰথমে 'শ্ৰী' তাৰ পাছত নাম আৰু শেষত উপাধিটো যোগ কৰি দিয়ে। দ্বিতীয়টোত ব্যক্তিজনৰ কোন বংশত জন্ম, সেই বংশৰ নামৰ আদি আখৰটো প্ৰথমে ব্যৱহাৰ কৰি তাৰ পাছতহে নামটো লিখি পৰিচয় দিয়ে। ধৰি লোৱা হওক ব্যক্তিজনৰ নাম বাৰ্কী প্ৰসাদ তেলেংগা। তেওঁৰ জন্ম 'কাৰিগলো' বংশত। অৰ্থাৎ জুই নথকা অৱস্থাত এওঁলোকেই পাথৰৰ ঘঁহনিত জুই আৱিষ্কাৰ কৰি ৰজাক যোগাইছিল। জুইৰ আবিষ্কাৰক হোৱাৰ বাবে এওঁলোকক ব্ৰহ্ম বংশ বুলি ধৰে। এইজন ব্যক্তিয়ে নিজৰ নাম লিখিবলৈ হলে 'কে, বাৰ্কী প্ৰসাদো' লিখিব পাৰে। পূৰ্বৰ ঠাই সমূহত দ্বিতীয় পদ্ধতিটোহে অধিক জনপ্ৰিয় বুলি জনা যায়।

পাটোৱা

‘পাটোৱা, জাতিটোক দক্ষিণ বিহাৰৰ ভৈয়ামৰ জনজাতি বিলাকৰ অন্যতম বুলি ধৰে। পাট বা চিল্কৰ কাম কৰা, বিশেষকৈ পাট উৎপাদন আৰু পাটৰ কাপোৰ বোৱা, এই দুটাই ‘পাটোৱা’ জাতিৰ পূৰ্বজ সকলৰ প্ৰধান কৰ্ম আছিল বুলি জনা যায়। সেয়েহে এই জাতিৰ লোকক বহুতে ‘পাট তাঁতি’ বা ‘পত্ৰ তাঁতি’ বুলিও কয়।

অতি প্ৰাচীন কালত এই জাতিৰ লোকসকল মগধ ৰাজ্যত হেনো বসবাস কৰিছিল। সেই সময়ত এই বংশৰ লোকসকলে কেৱল ৰজা-মহাৰজাৰ ঘৰবহে সাজ-পোছাক তৈয়াৰ কৰিছিল বুলি জনশ্ৰুতি আছে। ক্ৰমাৎ এওঁলোকৰ জনসংখ্যা বৃদ্ধি হোৱাৰ লগে লগে জীৱিকাৰ উপায় বিচাৰি বিহাৰৰ সাঁওতাল পৰগণা, ছোট নাগপুৰ, হাজাৰিবাগ আদিৰ বিভিন্ন অঞ্চলত বিয়পি পৰে আৰু হাবি-বন ভাঙি বসতি কৰিবলৈ লয়। সেই সময়ত উক্ত অঞ্চলৰ জঘন্য হাবি-বননিত বিভিন্ন দেও-ভূত আৰু হিংস্ৰ জন্তু-জানোৱাৰৰ উপদ্ৰৱৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ হেনো বিভিন্ন দেৱ-দেৱীক পাৰিবাৰিক হিচাপে গ্ৰহণ কৰি পূজা আদি কৰিবলৈও লয়। সেই দেৱ-দেৱী সকলৰ পূজা-পাতল আজিও এই সমাজৰ পৰা আঁতৰি যোৱা নাই। এনেবিলাক দেৱ-দেৱীৰ ভিতৰত ‘দুৱাৰ দেৱী’ বা ‘দুৱাৰ শনিয়া’ দেৱীৰ পূজা অন্যতম। এই দেৱীৰ পূজা কৰিলে হেনো ঘৰৰগৃহস্থৰ কোনো অপায় অমংগল নঘটে। পূজাভাগ ঘৰৰ ভিতৰুৱা থানত বগা ৰঙৰ মুৰ্গী বলিৰে সমাধা কৰে। দ্বিতীয়জন দেৱতাক ‘বাঘাওত’ বুলি কয়। অৰ্থাৎ বাঘ পূজা। এই ‘বাঘ’ দেৱতাৰ লগতে হাবি-বননিৰ গৰাকী ‘বনদেৱী’ আৰু ‘দুৰ্গা’ মাৰো অৰ্চনা কৰে। খেতি-বাতি কৰিবৰ সময়ত, বিশেষকৈ জুম খেতি বা অস্থায়ী খেতিৰ সময়ত হাবি-বননি ভাঙোতে পঠা বলিৰে এই পূজা সমাধা কৰা হৈছিল। আজিও ‘বাঘুত’ পূজা হিচাপে এওঁলোকৰ মাজত বাঘ পূজা চলি আছে বুলি জনা যায়। এই পূজা অনুষ্ঠিত কৰিলে বাঘ, ভালুক আৰু বিভিন্ন প্ৰেত আদিৰ পৰা ৰক্ষা পায় বুলি বিশ্বাস প্ৰচলিত আছে। তৃতীয় গৰাকী দেৱীক ‘সতী

সতীয়াৰিন’ বুলি কয়। এই গৰাকী দেৱীৰ পূজা প্ৰতি গৃহস্থই পালন কৰে। ‘সতী সতীয়াৰিন’ৰ আন নাম ‘শিৱ-পাৰ্বতী’। কথিত আছে যে শিৱ-পাৰ্বতীৰ ঘামৰ পৰাই হেনো এই জাতিগোষ্ঠীৰ সৃষ্টি হৈছিল। সেয়ে এওঁলোকে নিজকে ‘শিৱ বংশী বেৱাৰ’ বুলিও পৰিচয় দিয়ে। শিৱ-পাৰ্বতীক এওঁলোকে পৰম পিতামহ বুলিও মানে। দ্ৰাবিড়ীয় পূজাৰ প্ৰভাৱো এওঁলোকৰ মাজত আছে বুলি কয়। ইয়াৰ ভিতৰত কৰম গছৰ পূজা, পিপড় গছৰ পূজা আদিয়েই প্ৰধান। সাপ পূজাৰ ভিতৰত ‘মনসা দেৱী’ আৰু ‘নাগ পূজা’ প্ৰচলিত আছে। গোত্ৰ হিচাপে এওঁলোকৰ কিছুৱে নিজকে ‘নাগ’ আৰু কিছুৱে ‘কাচ্ছপ’ বা কাছ গোত্ৰীয় বুলিও কয়।

জন্ম, মৃত্যু আৰু বিবাহৰ ক্ৰিয়া-কৰ্ম আদি এওঁলোকে বৈদিক নিয়মেৰেই সম্পন্ন কৰে। গন্ধৰ্ব বিবাহ, বহুপতি বিবাহ আৰু বিধবা বিবাহৰ প্ৰচলন নাই বুলি কয়। কিন্তু বহুস্ত্ৰী বিবাহৰ প্ৰচলন আছে। বাল্য বিবাহৰো নিয়ম প্ৰচলিত আছে। বিবাহৰ নীতি-নিয়ম ভংগ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত জাতিৰ কট্‌কটীয়া নিয়ম থকাত আৰু এঘৰীয়া হোৱাৰ ভয়ত সকলোৱে পৰাপক্ষত ঠিকে-ঠাকে চলে বুলি কয়। এই সমাজত কন্যাৰ কাৰণে পণ দিবৰ নিয়ম নাই যদিও ‘বৰ কিনাৰ’ প্ৰথা আছে। বাপেক নাইবা ককায়েকে কন্যাৰ ‘চিন্দ্ৰাদান’ কৰে। একে গোত্ৰত বিবাহ হোৱাত বাধা নাই বুলি জনা যায়। বামুণে সকলো কামতে পুৰোহিতালি কৰে।

মানুহ মৰিলে শটো পুৰি পেলোৱা নিয়ম আছে। খুবেই অসুবিধা থাকিলে বা কেও কিছু নহলেহে পোতে। চিতাগ্নিৰ ছাঁই কিছু ৰাখি ‘ঘাট’ৰ দিনা নদীত উটুৱাই দিয়ে। গয়াত পিণ্ড দিয়াৰো নিয়ম আছে। ৩ দিনত তিলনী, ৭ দিনত সপ্তস্নান আৰু ১০ দিনত ‘দহা’ বা ‘ঘাট’ পাতে। ছাঁহিৰ অনা নিয়মো পালন কৰে।

জন্মৰ চুত গুচাবলৈ ৬ (ছয়) দিনত ক্ষৌৰকৰ্ম কৰে। এই দিনাই ছটীও পাতে।

এই জাতিৰ মাজত কেইবাটাও শাখা আছে বুলি জনা যায়। ইয়াৰ ভিতৰত বেৱাৰ, তাঁতি, পটহৰ, লোহহৰা, গোঁসাই, তাঁতৱা, ছাউছান, চৌধুৰী আৰু পাটোৱাৰীয়েই প্ৰধান। পাটোৱাৰী সকলৰ কৰ সংগ্ৰহৰ কাম, চৌধুৰী সকল গাঁৱৰ মুৰব্বী হিচাপে থাকি শাসন কাৰ্য, ছাউছান সকল গাঁও ৰক্ষাৰ কাৰ্যত, তাঁতৱা সকল তাঁত যন্ত্ৰৰ মেৰামতি আৰু উৎপাদন কাৰ্য, গোঁসাই সকল বেজী-

সূতাৰ কাম আৰু লোহ্‌ৰা সকলে লোহাৰ কাম-বন কৰিয়েই বৃত্তিগত জীৱন যাপন কৰিছিল বুলিয়েই কোৱা হয়। পূৰ্বজ সকলৰ এনে শাখাগত বৃত্তি-কৰ্ম অনুসৰিয়েই তেওঁলোকৰ বংশধৰ সকলে বেৰাৰ, গোঁসাই, পাটোৱাৰী, লোহৰা, ছাউছান, চৌধুৰী আদি উপাধিৰে নিজৰ পৰিচয় দিয়ে। ইয়াৰ ভিতৰত চৌধুৰী সকলক শ্ৰেষ্ঠ আৰু লোহ্‌ৰা সকলক নিম্ন বুলি গণ্য কৰে। সমাজৰ মূৰব্বী জনক 'মুখীয়া' আৰু 'চৌধুৰী' বুলি কয়।

এই সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলে 'মাগাহী' নামৰ ভাষা কয়।

মালী

এই জাতিৰ লোকসকল উৰিষ্যাৰ গঞ্জাম, গুৰুলি, কাটিয়াৰ আদি ঠাই সমূহৰ পৰা অহা বুলি কয়। বংগদেশতো এই জাতিৰ লোক আছে। এই জাতিৰ আন এটা নাম মালাকাৰ।

পূৰ্বৰ ঠাই সমূহত এই গোষ্ঠীৰ পূৰ্ব পুৰুষসকলে মঠ-মন্দিৰ, দেৱালয় আদিৰ পূজাৰীসকলক ফুল যোগান দিয়াৰ বৃত্তি অৱলম্বন কৰিছিল বুলি কয়। ইয়াৰ ওপৰিও ফুলৰ মালা গুঠি, ফুলৰ বেপাৰ কৰি, মঠ-মন্দিৰলৈ অহা তীৰ্থযাত্ৰী সকলৰ পৰা ধন-বিত সংগ্ৰহ কৰি জীৱিকা আৰ্জিছিল। ফুলৰ উৎপাদন আৰু কাৰবাৰ কৰাত অভ্যস্ত থকাৰ হেতু এই জাতিৰ বহু লোকেই ৰজা-মহাৰজা, সামন্ত-জমিদাৰ আদিৰ ফুলৰ বাগানতো ফুল উৎপাদন কাৰ্যত নিয়োজিত হৈছিল বুলিও কয়। ইয়াৰ বাহিৰেও এওঁলোকে বিভিন্ন খেত-খামাৰ বা কৃষি কৰ্ম কৰিও পেট প্ৰৱৰ্তাইছিল বুলি জনা যায়। বহুতে হেনো ধনী-মানী সকলৰ ঘৰত লাচনি-পাচনিৰ কামো কৰিছিল। এওঁবিলাকে নিজকে মালী, মালাকাৰ, মহাপাত্ৰ আদি বুলিয়েই চিনাকি দিয়ে। খণ্ডাইত, তচা, মহান্তি, পাইক, গউড় আদি জাতিগোষ্ঠীৰ লোকক নিজৰ সমগোত্ৰীয় বুলি ভাবে।

বামুণীয়া পন্থত চলা এই গোষ্ঠীৰ লোকসকলৰ ধৃতি-নীতি কিছু বেছি। নিজকে বৈশ্য বৰ্ণৰ বুলি ভাবে আৰু আন আন নিম্ন শূদ্ৰজাতৰ লগত উঠা-বহা কৰিবলৈ টান পায়। সকাম-নিকাম, পূজা-পাৰ্বণ, বিয়া-সবাহ সকলোতে বামুণক পুৰোহিত লয়। শাস্ত্ৰ-পুৰাণ আদিত থকা বিভিন্ন দেৱ-দেৱীৰ পূজা আৰু উৎসৱ সমূহ মানে বুলিও কয়।

তুলনামূলক ভাবে চালে, এই জাতিগোষ্ঠীৰ লোক অসমত কম যেন অনুমান হয়।

কিষাণ

এওঁলোক আৰা, দ্বাৰভাংগা, মতিহাৰী, মজঃফৰপুৰ, পাটনা, গোৰখপুৰ আদি ঠাই সমূহৰ পৰা অহা বুলি কয়। পূৰ্বৰ এই ঠাই সমূহত বিভিন্ন ধৰণৰ খেতি-বাতি—যেনে—য', ঘেঁহু, বাজৰা, মাটিকলাই, ৰহৰ, মচুৰ, গোমধান আদি বিভিন্ন কৃষি কৰ্ম কৰি চলিছিল। এই সমাজৰ মূৰব্বী হিচাপে 'মাহতু' জনেই সকলো সামাজিক আচাৰ-বিচাৰ, মেল-মোকৰ্দমা আদিৰ নিষ্পত্তিৰ ক্ষেত্ৰত আগভাগ লয়। এওঁলোকে মূলতঃ ভোজপুৰী ভাষা কয়। মৰা-হৰা, সাদী-বিবাহ, সকাম-নিকাম সকলোতে বামুণক পুৰোহিত লয়।

'সত্যনাৰায়ণ ব্ৰত' এওঁলোকে পালন কৰে। এই ব্ৰত-পূজাই কুলৰ শ্ৰেষ্ঠ পূজা বুলিও ভাবে। বিভিন্ন সকাম-নিকাম উপলক্ষে সংকীৰ্তন আদিও কৰে। কিছু কিছুৰ মাজত আদিবাসী ধৰ্মৰো প্ৰভাৱ পৰা পৰিলক্ষিত হয়। কিছুৰ মাজত ঘৰুৱা ভাবে কালী পূজা, লক্ষ্মী পূজা আদিৰো প্ৰচলন আছে। দুৰ্গা পূজা তেনেকৈ নামানে বুলি জনা যায়।

কৃষি কৰ্মত আগৰণুৱা আছিল বুলিয়েই এওঁলোক কিষাণ নামে অভিহিত হ'ল বুলি কোনো কোনোৱে কয়।

উত্তৰ ভাৰতৰ পৰা অহা 'মদাৰী' আৰু 'বাহ্‌লীয়া' নামৰ পাহাৰীয়া অঞ্চলৰ লোক কিছুমানো চাহ বাগিছা সমূহত দেখা পোৱা গৈছিল। 'মদাৰী' সকলক বান্দৰ-ভালুক নচুৱাই ফুৰা যাযাবৰী গোষ্ঠীৰ বংশধৰ বুলি জনা গৈছিল। হাবি-জংঘলত কান্দ পাতি চিকাৰ কৰাত 'বাহ্‌লীয়া' সকল অদ্বিতীয় আছিল। সাম্প্ৰতিক কালত বাগিছা অঞ্চলত এনে জনগোষ্ঠীৰ লোকসকলক প্ৰায়েই দেখা নাযায়।

বামুণ

চাহ বাগিচা সমূহত বসবাস কৰা বামুণ গোষ্ঠীৰ লোকসকল চাহ মজদুৰ সমাজৰ লগত ওতঃপ্ৰোতভাৱে জড়িত। এওঁলোক সৰ্বভাৰতত বিয়পি থকা 'বামুণ' সম্প্ৰদায়ৰেই বংশধৰ। মজদুৰসকলৰ দৰে এওঁলোক চাহ বাগিচা সমূহলৈ চালানী হৈ নাহিলেও, মজদুৰ হিচাপে এক বৃহৎ অংশৰ লোকসকল, ভাৰতৰ কেওকাষৰ পৰা অসমলৈ অহাত, এওঁলোকেও সিসকলৰ মাজত যাজন কৰ্ম কৰি জীৱিকাৰ পথ বিচাৰি অসমলৈ আহে। কৰ্তৃপক্ষৰ অনুমতি লৈ এওঁলোকেও বাগিচা অঞ্চলৰ বিভিন্ন ঠাইত সিঁচৰতি হৈ পৰে। বামুণ হলেও অৰ্থনৈতিক কাৰণত এই সম্প্ৰদায়ৰ বহুতেই বাগিচা অঞ্চলত যজমানী কৰ্মৰ লগে-লগে শাৰীৰিক পৰিশ্ৰম কৰিও পেটৰ ভাত মোকলাইছে। বহুতৰ মাজত সংমিশ্ৰণো ঘটিছে।

এই বামুণসকলৰ বেছি ভাগেই বিহাৰ, উৰিষ্যা আৰু উত্তৰ প্ৰদেশৰ পৰা অহা। এওঁলোকৰ মাজত গিৰি, পুৰী, ভাৰতী, পাণ্ডে, মিশ্ৰ, গোঁসাই আদি ভাগ আছে বুলি কয়। অৱশ্যে বাগিচা অঞ্চলত মিশ্ৰ, পাণ্ডে, আৰু গোঁসাই হিচাপে জনাজাত বামুণ শ্ৰেণীয়েহে বসবাস কৰা দেখা যায়। বামুন পন্থী মজদুৰ শ্ৰেণীৰ পৰা দান-দক্ষিণা আৰু অৰ্থৰ বিনিময়ত এওঁলোকে বিভিন্ন দেৱ-দেৱীৰ পূজা-পাৰ্বণ, সাদী-বিবাহ, মৰা-হৰা, সকাম-নিকাম, চোৱা-চিতা আদি কৰি বিভিন্ন সাংস্কৃতিক ক্ৰিয়া-কাণ্ড সম্পন্ন কৰে। ধৰম-কৰমৰ কামত এনেদৰে সকাহ দিয়াৰ বাবে এওঁলোকে সিসকলৰ পৰা বছৰেকীয়া কৰ হিচাপে ধান-চাউল, সিধা-পাতি, পা-পয়ছা বা 'চাঁন্দা' আদিও সংগ্ৰহ কৰে।

জলহা

এই সম্প্ৰদায়টো ইছলাম্ ধৰ্মী। পূৰ্বৰ ঠাইত মুখ্যতঃ কাপোৰ বোৱা আৰু জাল বোৱা কাম-বন আদি কৰিয়েই জীৱিকা অৰ্জন কৰিছিল বুলি জনা যায়। এওঁলোকক জোলা বা জলহা বুলি কোৱা হয় যদিও নাম-ধাম, বংশ-পৰিচয় আদি ক'তো জলহা বা জোলাৰ প্ৰয়োগ দেখা নাযায়। অৱশ্যে শিক্ষিত সকলৰ বহুতেই এনে পৰিচয়ৰ পৰিবৰ্তনো বিচাৰে।

জনম, মৰণ, বিবাহ আৰু আন আন সাংস্কৃতিক কাম-কাজৰ প্ৰতিটো ক্ষেত্ৰতে ইছলামীয় পদ্ধতি মানি চলাত আন থলুৱা মুছলমানৰ লগত কোনো ধৰণৰ ভেদ-বিসংগতিও দেখা নাযায়।

এই সম্প্ৰদায়ভুক্ত লোকগোষ্ঠীৰ পূৰ্বজসকল বিহাৰৰ বিভিন্ন ঠাঁইৰ পৰা আহিছিল বুলি জনা যায়। এওঁলোকৰ ঘৰুৱা মাত-কথা আদিত কিছু পৰিমাণে ভোজপুৰী ভাষাৰ প্ৰভাৱ থকা যেন পৰিলক্ষিত হয়।

পৰিশিষ্ট

পৰিশিষ্ট

(ক) 'ঝুপা'—'ঝুপা' উঠা বা 'চাটিয়া' উঠাক থলুৱা অসমীয়া ভাষাত দেওধনী বোলে। কোনো দেৱ-দেৱী বা দেও-ভূতৰ পূজা-অৰ্চনা কৰোঁতে পূজাভাগৰ কৰম-ধৰম ভালে-কুশলে হ'ল নে নাই বা যি সকলে এনে পূজাৰ আয়োজন কৰিছে তেনেসকলৰ কিবা ক্ৰটী আদি হৈছে নেকি নাইবা এনে পূজা পাতি তেওঁলোকে কেনে ধৰণৰ বিপদ-আপদ অতিক্ৰম কৰিব পাৰিলে বা পাৰিব ইত্যাদি ধৰণৰ প্ৰশ্ন আদি সোধ-পোছ কৰি জানি লোৱা হয়। গাত দেও লম্ভা পূজাৰীজনৰ পৰাই পূজাৰ আচল সময় আৰু বলি বিধান আদিৰ কথাও জানি লয়। যি জনৰ গাত দেও লম্ভে (এওঁ ব্ৰতে-উপবাসে, প্ৰথম অৱস্থাত পূজাৰ বেদীৰ সমুখত ধ্যান কৰে) তেওঁ গান-বাজনা আৰু প্ৰাৰ্থনা গীতৰ তালে তালে কিছু সময় এক ভয় লগা ধৰণৰ নাচ নাচে। দেও লম্ভাৰ ইংগিত দিবলৈ কিছুৱে গজালৰ আগ বিলাক জোঙালি লোৱা কাঠৰ 'গজাল পীৰা' নামৰ আসনত বহে। কিছুৱে জুইৰ জলন্ত আঙঠাও সোপাসোপে মুখত ভৰায়। কিছুৱে হাতত দিয়া লাঠী বা বেতেৰে নিজৰ শৰীৰত বহু সময় ধৰি কোবায়।

ঝুপা নচা এনে পাণ্ডাজনক কিছুমান নীতি নিয়ম আদিৰ পৰীক্ষাৰ জৰিয়তেহে বাছি লয়।

(খ) শ্মশান কাৰ্য—মৃতকক মাটি দিয়া বা চিতাত তোলাৰ আগেয়ে বাওঁ পাকে অৰ্থাৎ ওলোটাফালে তিনি, পাঁচ বা সাত পাক ঘূৰায়। মূৰৰ শিতানটো উত্তৰ নাইবা পশ্চিম ফালে দিয়ে। এনে সময়ত মুখাগ্নি কৰে। অজাতিৰ লোকে সাধাৰণতে বাওঁহাতেৰে একোমুঠি মাটি দিয়ে বা একোডাল খৰি জাপে। শ্মশানলৈ শ' কঢ়িয়াই নিওঁতে সৰিয়হ, ধান, মাহ আদি ছটিয়াই যায়। তামৰ পয়ছা আগ কৰি মাটিও কিনে।

(গ) ঘাট-উঠা—পানীৰ ঘাটত পুৰোহিতৰ দ্বাৰা যাবতীয় কৰম-ধৰম কৰি মৃতকৰ পুত্ৰ বা তেনে সম্বন্ধীয় লোকে মুণ্ডণ আদি কাৰ্যৰ শেষত স্নান কৰে। স্নান কৰাৰ অন্তত, মূৰত পাচী এঘটী লৈ পানীৰ মাজতেই থিয় দিয়ে। এনে

সময়ত জ্ঞাতি-কুটুমে সি সকলৰ কান্ধত মৃতকলৈ অনা একোডোখৰ মাকিন কাপোৰ তুলি দিয়ে। ভিনীহি সম্বন্ধীয় লোকে, শেষত, তেওঁলোকক হাতত ধৰি পাৰলৈ তোলে। ঘাটৰ পৰা উঠাই অনা বাবেই সাধাৰণতে ঘাট কৰা বা ঘাটে উঠা বুলি কয়। ঘৰলৈ উভটি যোৱাৰ পথত কিছুৱে ৩ বাৰকৈ হৰিধ্বনি দি যায়।

(ঘ) ছাঁহিৰ অনা—মানুহ মৰিলে আত্মাবোৰে হেনো কিছুদিন অনাই-বনাই দেও-ভূত হৈ ঘূৰি ফুৰে। বহুজনে খোৱা-বোৱাকে আদি কৰি বহু ধৰণৰ আশা-আকাঙ্খা তথা মৰম-চেনেহ পাহৰিব নোৱাৰি নিজৰেই পূৰণা গৃহত হেনো বস-বাস কৰিবলৈ বিচাৰে। সেয়েহে কিছুৱে ৩ দিনত 'তিলনী' আৰু কিছুৱে ২ দিনত 'দ্বধমহী' পাতি মৃতকলৈ বুলি আদবাটত ভাত-পানী আদিৰ যোগাৰ দিয়ে। ঘাটৰ দিনা বিযুৰীয়া সংখ্যাৰ কিছু লোক গৈ ভাত-পানী যোগাৰ দি মৃতকৰ নাম ধৰি ৩ বাৰ মাতে। শেষত লোহা বজাই, বাটী বজাই, বা মুগা ঠেং আদি বজাই ঘৰলৈ ওলটে। বিশ্বাস আছে যে এনে অনুষ্ঠান পালন কৰিলে মৃতকৰ আত্মাটোৱে যোগানকাৰীহঁতৰ পাছে পাছে আহে। এই আত্মাক স্থিতি লবৰ বাবে ঘৰৰ ভিতৰ থানত মাটিৰ একোটা ঢিপ বনাই দিয়ে আৰু সকামে-নিকামে, পূজাই-পৰবে, শুভকৰ্মত বিভিন্ন পূজাৰ্ঘ আগবঢ়ায়। কুলীনসকলে পতা শ্ৰাদ্ধ বা বাৎসৰিক কৰ্মৰ ই এটা আদিম ৰূপ বুলি কব পাৰি।

(ঙ) ছটী বা একৈশা—সন্তান জন্ম হলে সাধাৰণতে ৯ দিনতেই কেঁচুৱা আৰু প্ৰসূতিক গা-পা ধুৱায় আৰু জ্ঞাতি-কুটুম্ব আহি নখ-দাঢ়ি কাটে। ইয়াক 'নদিনীয়া' বুলিও কয়। এই কাৰ্য পাৰ হ'লে অৰ্থাৎ ২১ দিনত গৃহস্থৰ ফালৰ পৰা কিছু খোৱা-পিয়াৰ যোগাৰ কৰে। জ্ঞাতি-কুটুম আহি এইদিনা কেঁচুৱা বা মাতৃ গৰাকীক বস্ত্ৰাদি উপহাৰ দিয়ে। 'নদিনীয়া'তো এনে বস্ত্ৰ আদি উপহাৰ দিয়াত বাধা নাই। ২১ দিনৰ অনুষ্ঠান বাবেই 'একৈশা' বুলিও কয়। কিছু কিছু লোকে কেঁচুৱাৰ মূৰত তেল দি আশীৰ্বাদ জনায়, কিছুৱে কেঁচুৱাক দোলনাৰে দোলায়। এইদিনাৰ ভোজন প্ৰায়লোকৰেই 'আমিষ' হয়।

(চ) মাঁড়ুৱা—বিবাহ উপলক্ষে চোতালত চাৰি কোণীয়াকৈ মাটিৰ বেদী বন্ধা হয়। এই বেদী বনাবৰ বাবে একাধিক ধৰ্ম মন্দিৰৰ পৰা (বা চৌহদৰ) পূজা-সেৱা কৰি কিছু পৰিমাণৰ মাটি কিনি আনে। সেই মাটিৰ লগত আন মাটি মিহলাই বেদী বনায়। মাজত এটা মূল খুটা দিয়ে। এই বেদীত চাউল গুৰি, সেন্দুৰ আদিৰ বিভিন্ন ধৰণৰ ফোঁট আদি দিয়ে। এয়ে চ'থ পোৱা বুলি কয়। এই বেদীৰ চাৰিওফালে ঘূৰণীয়াই হওক বা চাৰি কোণীয়াই হওক বাঁহৰ খুটা বা কলগছ প্ৰভৃতি চাঙৰ দৰে বনায় আৰু তাৰ ওপৰত পবিত্ৰ বুলি ভবা বৰ, পিপৰ, আম, জাম, বেল আদি গছৰ ডাল-পাত তুলি দিয়ে। মৃত্তিকা বেদীৰ কেওকাষে কেঁচা কলহ বহুৱাই দি তাৰ মুখত বিভিন্ন মুখীয়া বন্তি প্ৰজ্বলন কৰে। আশ্ৰম যেন লগা এই গোটেইখিনি কামকে সাধাৰণতে 'মাঁড়ুৱা' বুলি কয়। ধৰম স্থান যেন হৈ পৰা মাঁড়ুৱা বেদীৰ মাটিবোৰ আঠমঙলাৰ কিছুদিন পাছত এটা শুভদিনত আঁতৰ কৰে।

(ছ) নাটুৱা নাচ :—বিয়া-বাৰুত হোৱা এই নাচক জমিদাৰ নাচ বা পাঁথ খেলা বুলিও কয়। যিজনে এই নৃত্যত ভাগ লয় তেওঁ ভাওনাৰ দৰে সাজ-সজ্জা কৰি (কিছুৱে দলগতভাৱে সাজ-সজ্জা কৰে) হাতত ঢাল-তৰোৱাল, জাঠী-জোং আদিলৈ বাজনাৰ তালে তালে নাচে। বৰ-কন্যাৰ দুয়ো পক্ষতেই নাটুৱা থাকিব পাৰে। কন্যা ঘৰৰ সমুখত দুয়ো নাটুৱাৰ নাচ বিষয়ক প্ৰতিযোগিতা চলে। শেষত হৰা-জিকা হলেও মধ্যস্থতাকাৰীৰ জৰিয়তে মিট-মাট হয়। থলুৱা অসমীয়া সমাজতো ঢুলীয়াৰ মাজত প্ৰতিযোগিতা হোৱা দেখা যায়। নাটুৱা নাচে প্ৰকৃততে পূৰ্বকালত কন্যাৰ বাবে সংঘটিত হোৱা যুদ্ধ-বিগ্ৰহ, কাজিয়া-পেচাল আদিৰ প্ৰতীক ৰূপ বহন কৰে বুলি কোৱা হয়। এই নাচ অৱশ্যে উপযুক্ত শিল্পীৰ অভাৱত দিনে দিনে টুটি অহা যেন দেখা গৈছে।

কিছু কিছু সমাজত, বৰপক্ষই কন্যাক ভিতৰৰ পৰা দাঙি আনি মাঁড়ুৱা বেদীত বহুৱাব লাগে। এনে সময়ত ভিতৰত লুকাই থকা মাইকী মানুহে বৰপক্ষৰ কেইজনক মাৰ-কিল কৰি থকা-সৰকা কৰে। বিবাহৰ শেষত ভিনীহিয়েকে খুলশালীয়েকলৈ চুৰিয়া বাচোঁতে বহুতে বহু ৰকমৰ চুৰ্ বীয়া কাজিয়া-ধেমালি কৰে। বিয়াৰ শেষত বৰ-কন্যাৰ পিতৃ-মাতৃ সকলৰ মাজতো 'বিয়ৈ-দেখা' বা 'সমদী-ভেট' অনুষ্ঠান পাতে। এই আটাইখিনিয়েই পূৰ্বৰ ৰণ-বিগ্ৰহৰ কথা আৰু শেষত চুক্তি বা সন্ধিত উপনীত হোৱা ঘটনাৰহে ইংগিত বহন কৰে বুলি ধৰা হয়।

(জ) গুৰুমুখ :—হিন্দু ধৰ্মত শৰণ-ভজন লোৱাৰ প্ৰথা আছে। বংগ, বিহাৰ, উৰিষ্যা, উত্তৰ প্ৰদেশ আদিৰ বামুণ সকলে চাহ বাগিচা সমূহলৈ অহা-যোৱা কৰি, এই প্ৰথাত বিশ্বাসী লোকক শৰণ-ভজন দিয়াটো অব্যাহত ৰাখিছে। অৱশ্যে চেলা বনাওঁতে এওঁলোকে বয়সৰ সীমা-ৰেখাও মনা দেখা নাযায়। অকালপক্ক কিশোৰ-কিশোৰীকে আদি কৰি ডেকা-চেমনীয়া, বৃদ্ধ-বৃদ্ধাকো

এওঁলোকে চেলা বনাই কাণত 'শিব-মন্ত্ৰ' ফুঁকে। এনে কৰাৰ শেষত দৈনন্দিন জীৱনত মানি চলিবলৈ দুই-চাৰিটা উপদেশ দিয়ে। ব্ৰহ্ম মন্ত্ৰ বা গায়ত্ৰী মন্ত্ৰ-দানত বাধা আছে বুলিও কয়। এনেদৰে শিষ্য হোৱাৰ ফলত 'গুৰুবাপ' সকলক চেলাইঁতে দক্ষিণা আৰু বাৎসৰিক কৰ আদি (যেনে—কাপোৰ-কানি, ছাতি-লাঠী, গো-দান, অন্নদান, সোণদান, ৰূপদান আদি কৰি আন আন দান বা তাৰ মূল্য) আদায় দিব লাগে। ইয়াকেই চাহ মজদুৰ সমাজত কিছুৱে 'গুৰুমুখ' প্ৰথা বুলি কয়। বিশ্বাস আছে—গুৰুমুখ নহলে কোনেও হেনো পুণ্য সঞ্চয় কৰিব নোৱাৰে। সাম্প্ৰতিক কালত কিছু কিছুৱে সত্ৰ আদিতো দীক্ষা লোৱা পৰিলক্ষিত হৈছে। কৰ সংগ্ৰহ কৰিবলৈ আহোঁতে 'গুৰুবাপ' সকলে প্ৰায় প্ৰতিজন চেলাৰ ঘৰত 'ডেৰা বান্ধে' আৰু গাঁও আদিও ফুৰে।

(ঝ) ছঁড়া আৰু মাড়ালী :—কূলীন গোষ্ঠীয় সকলে পুৱা বেলা চৌকাত জুই দিয়াৰ আগতে ঘৰৰ কেওকাষে গৰুৰ গোবৰ গুলি লৈহে ঝাড়ু-ঝাপ্ টা দিয়ে। ইয়াক থোৰতে ছঁড়া দিয়া বুলি কয়। হিন্দুৰ দৰ্শনমতে গোবৰৰ পবিত্ৰতাই সকলোকে পবিত্ৰ কৰে বুলি বিশ্বাস থকাতেই এনে নিয়ম কৰে। ইয়াৰ পাছতেই ঘৰৰ প্ৰতিটো দুৱাৰ মুখত, গোহালীৰ মুখত, ভঁৰালৰ মুখত, চোতালত আৰু তুলসী থানকে আদি কৰি বিভিন্ন থানত গোবৰ-মাটি মিহলাই ঘূৰনীয়াকৈ একোটা লেপন দিয়ে। থোৰতে ইয়াকেই মাড়ালী দিয়া বুলি কয়। সমগ্ৰ বাহিৰ ঘৰ লেপন কৰাৰ ইও এটা ইংগিত বুলিয়েই গণ্য কৰা হয়। কিছুৱে দিনে প্ৰতি ছঁড়া দিলেও সপ্তাহত এবাৰ অৰ্থাৎ বৃহস্পতিবাৰেহে গোবৰৰ পৰিবৰ্তে চাউল গুৰিৰে বগা ৰঙৰ 'মাড়ালী' বা আল্পনা দিয়ে।

(ঞ) আড়কাঠিয়া-গিৰমিটীয়া :—ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইৰ লোক সকলক অসমৰ চাহ বাগিচা সমূহলৈ অনাৰ বেলিকা বৃটিছবোৰে দুটা পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰিছিল। আড়কাঠিয়া বা দেশী দালালৰ যোগে আৰু 'গিৰ্ মিট্' বুলি খ্যাত 'এগ্ৰিমেণ্ট' বা চুক্তিৰ যোগে। সাধু সাধু যেন লগাকৈ কোৱা শুনা যায়, চহি কোম্পানীবোৰৰ পৰা মোটা মোটা অংকৰ ধনৰ টোপোলা একোটা লৈ 'আড়কাঠিয়া'বোৰে হেনো বনুৱাৰ ঠাই সমূহলৈ গৈ প্ৰচাৰ কৰিছিল—অসমৰ মাটিত কোৰ মাৰিলেই ধন-পইছা ওলায়, চাহ গছৰ গুৰিবোৰ খুচৰি দিলেই ধন-পইছা পায়, এদিন কাম কৰিলেই দুসপ্তাহৰ হাজিৰা দিয়ে ইত্যাদি। ইয়াৰ ওপৰিও গ্ৰামীণ জমিদাৰ তথা ধনী শ্ৰেণীৰ লোক সকলক বহুতো ধৰণে টকা-পইছা দি বনুৱা সংগ্ৰহৰ অভিযান চলাইছিল। আড়কাঠি সকলৰ এনে লোভনীয়

প্ৰলুব্ধিত বনুৱা সকলেও ৰক্তপিপাসু জমিদাৰৰ কঠোৰ নিৰ্যাতন পৰা নিস্তাৰৰ পাবলৈ, বিধবায়ো বৈধব্যৰ জ্বালা-যন্ত্ৰণা পাহৰিবলৈ মন থিৰ কৰে। অসমলৈ আহি এটি সুখী জীৱন গঢ়ি তুলিবলৈ তেওঁলোকে যেনেদৰে কল্পনা কৰিছিল তাৰেই ইংগিত বহন কৰা দুটি কৰমা গীত এনে ধৰণৰ :

১। চল মিনি আসাম যাব
দেশে বড় দুখ ৰে
আসাম দেশে ৰে মিনি
গাছেৰ ওপৰ টাকাৰে ॥

২। আম ফলে থঁপা থঁপা—
তেতুঁল ফলে বাঁকাৰে—
পূৰব দেশে চলে যাব—
বাঁড়ীৰ হাতে শাঁখা ৰে ॥

শেহলৈ গিৰ্ মিট বুলি খ্যাত 'এগ্ৰিমেণ্ট' বা 'চুক্তি'ৰ দ্বাৰায়ো বিশেষ ধৰণৰ বোনাচ একোটা দি, চৰকাৰী পৰ্যায়ত ছমাহ বা তিনিবছৰৰ বাবে বনুৱাসকলক অসমলৈ অনা হৈছিল। এই প্ৰথাৰে অহা এভাগ বনুৱাই পূৰ্বৰ ঠাই সমূহলৈ (নিৰ্দিষ্ট চুক্তিৰ ম্যাদৰ অন্তত) উভটি গ'লগৈ যদিও আনভাগে অসমতেই নিগাজীকৈ বসবাস কৰিবলৈ ললে। মুঠ কথাত বনুৱা সকলৰ আমদানী হৈছিল ঘাইকৈ অৰ্থ নৈতিক কাৰণতহে—আন কোনোধৰণৰ লিপ্সাৰ বাবে নহয়।

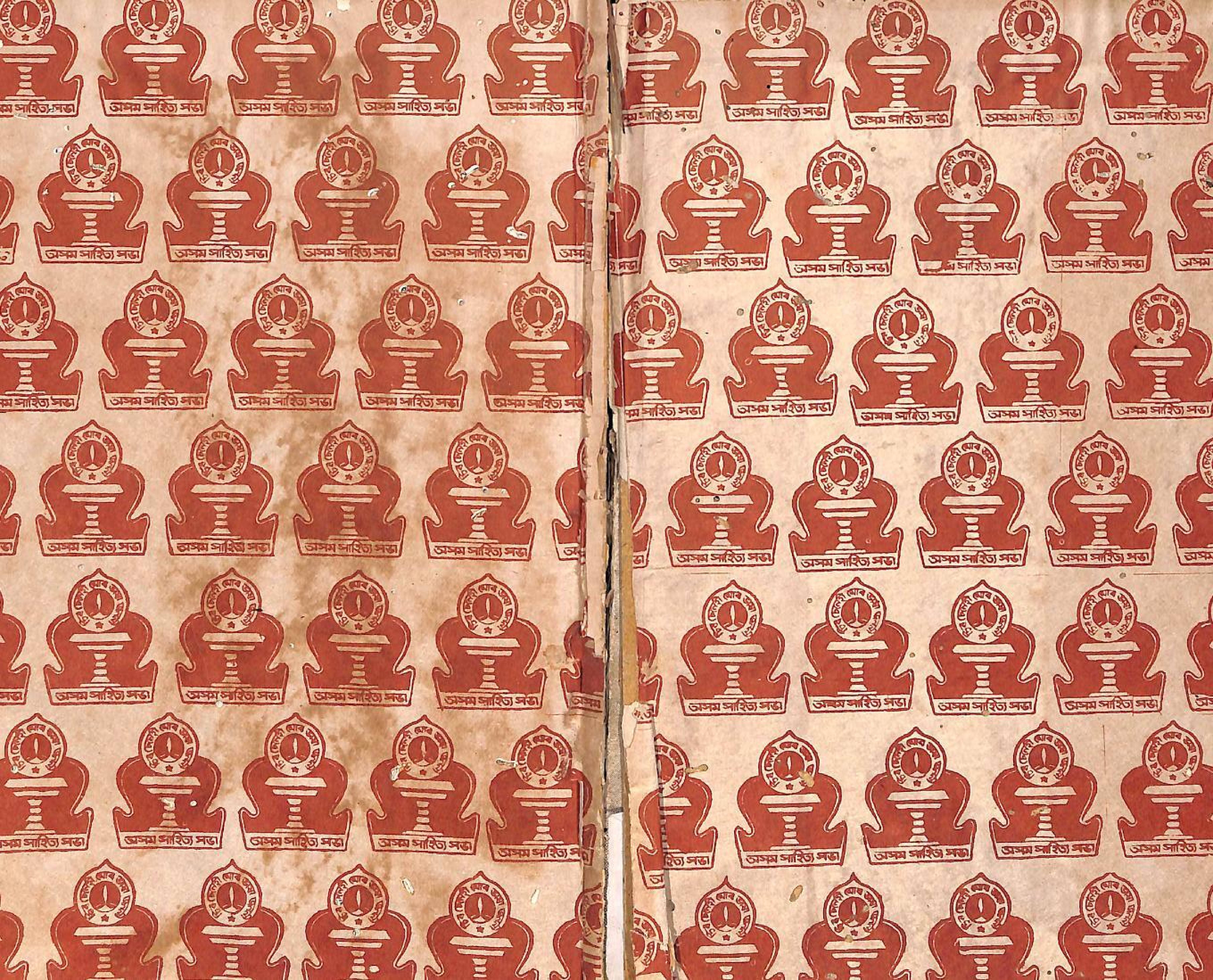
(ট) ভাষা-সংস্কৃতি আদি :—চাহ বাগিচাত প্ৰত্যেক গোষ্ঠীৰ মাজত পূৰ্বৰ ঠাইৰ ভিন্ ভিন্ ভাষা বা দোৱান আদিৰ প্ৰভাৱ মাৰ যোৱা নাই। সৌ তাহানিৰ পৰা এওঁলোকে একেলগে একেঠাইতে বসবাস কৰিব লগা হোৱাৰ ফলত হিন্দী-বঙালী-উৰিয়া-অসমীয়া আৰু আন আন দোৱান আদিৰ প্ৰভাৱত এক মিশ্ৰিত ভাষাৰ জন্ম দিলে। এয়েই চাহ মজদুৰৰ মাজত কথিত বাগানীয়া ভাষা। এই বাগানীয়া বা চাহনীয়া ভাষাবো ঠাই বা অঞ্চলভেদে কিছু তাৰতম্য আছে। সেয়ে ভাষাৰ সংগতি তথা মনৰ বুজ-বাজলৈ অহাৰ সময়ত এওঁলোকে সংযোগী ভাষা হিচাপে 'অসমীয়া'কেই ব্যৱহাৰ কৰে। নিৰক্ষৰ মজদুৰৰ মুখত এনেদৰে ব্যৱহৃত অসমীয়া ভাষাই অপভ্ৰংশিক হিচাপে 'বাগানীয়া অসমীয়া'ৰ ৰূপ লোৱাও পৰিলক্ষিত হৈছে। অৱশ্যে শিক্ষিত বুলি অভিহিত হোৱা সকলে সাধু অসমীয়া ভাষাকেই কেৱল মাতৃভাষা হিচাপে গ্ৰহণ কৰা নাই—বৰঞ্চ থলুৱা অসমীয়া ভাষাৰ স্থায়িত্ব আৰু উৎসৱ-পাৰ্বণকে আদি কৰি আন আন সাংস্কৃতিক

কৰ্ম-কাণ্ডৰ দৈনন্দিন ৰীতি-নীতি, আচাৰ-বিচাৰ, চিন্তা-ভাবনা আদিৰ পৰিসৰ বৃদ্ধিৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰতো একীভূত হোৱাৰ চেষ্টা কৰি বিশেষ ধৰণে অৰিহনা যোগোৱাত আগভাগ লৈছে। এক কথাত কবলৈ গলে 'চাহ বাগিচাৰ বন্ধুৱা— অসম দেশৰ ৰণুৱা' হোৱাৰ পথত আগবঢ়াৰ সংকল্প লৈছে।

চাহ জনজাতিৰ ব্যৱহৃত হোৱা কথিত শব্দৰ অসমীয়া ভাঙনি

কথিত শব্দ		অসমীয়া ভাঙনি
ছটি	:	নৱজাত শিশুৰ সুচি কৰা অনুষ্ঠান।
নৰতা	:	ঐ
ছাঁহিৰ	:	ছাঁ।
ঝুপা	:	দেউধনি উঠা ব্যক্তিৰ তেনে অৱস্থাৰ কাৰ্যকলাপ।
চাটিয়া	:	দেউধনি ব্যক্তিজন।
জাৱা বা ঝাৱা	:	মাটিমাহ, বুটমাহ আদি একেলগে তিয়াই ওলাবলৈ দিয়া গাজ।
ঘুংটা	:	ওৰনি।
মাড়ুৱা	:	বিবাহ মণ্ডপ।
বাঁসী	:	বাঁহি।
চুমান	:	আৰতি সহ আদৰণি জনোৱা।
বক্‌সিস্	:	বঁটা বা পুৰস্কাৰ।
কাটুল মুৰগী	:	কণী পৰাৰ আগৰ অৱস্থাৰ মাইকী মুৰগী।
[illegible]াড়া মুৰগী	:	মতা মুৰগী।
খদা	:	টাটু।
ঝাণ্ডা	:	পতাকা, নিচান, ধ্বজা।
সিন্দ্ৰাদান	:	দৰাই কন্যাৰ শিৰত (সেঁউতাৰ মাজত) সেন্দুৰ ঘঁহি গ্ৰহণ কৰা কাৰ্য।
মৌড়	:	মুকুট।
দেহৰী	:	দুৱাৰদলি।

পুই : পূৰৈ শাক।
পণ্‌দিয়া : কন্যাপক্ষক দৰা পক্ষই নগদ ধন দিয়া।
সাংগা বা কাড়ুৱা : আনুষ্ঠানিক ভাবে বিয়া নাপাতি সমাজৰ মুৰব্বী সকলক সাক্ষী কৰি কন্যা ঘৰলৈ অনা।
ঘাটৰ দিনা : মৃতকৰ সকামৰ দিনা।
বথাৰ : জ্বৰ।
মৰ্জি : ইচ্ছা।
ছুধমাহী : গাখীৰেৰে সিজাই ৰন্ধা মৃতকৰ নামত ব্ৰতধাৰীয়ে নিৰ্জন ঠাইত থৈ অহা ভাত।
খাড়াশাগ : মৰিছা শাক।
ঘুমৰীয়া : বিয়াৰ গুৰি ধৰোতা কন্যা পক্ষীয় মুৰব্বীসকলৰ এটি গোট।
আগুৱাদাৰ : বিবাহ বন্দোবস্তিত আগভাগ লোৱা লোক।
টাংগিয়া : কুঠাৰ।
ফাৰচা : পৰশু কুঠাৰ।
বানঝা-বানঝি : নিঃসন্তান মতা-তিৰোতা।
কাপড়া : কাপোৰ।
বুনা : বোৱা।
গহাল : গোহালি।
খেত খামাৰ : কৃষি কৰ্ম।
ছড়িদাৰ : সমাজৰ এজন মুৰব্বী লোক।
হাঁড়ৱা : খৰিচা।
তেল মাখানি : তৈল মৰ্দন। (বিবাহৰ আগৰ পৰা দৰা-কন্যাক)
মুখজুঠাৰি : অন্নপ্ৰাশন।
পিপড় গাছ : আঁহত গছ।
খুৰাখুৰি : ক্ষৌৰ কৰ্ম।
ঝাড়ু : বাঢ়ণি।
নিচাপানী : সুৰা বা মদ।
কড়ৰা : কঁহুৰা পাতেৰে বনোৱা এবিধ চাবোক।

অসম সাহিত্য সভা